

TUDÁS

MENEDZSMENT

A Pécsi Tudományegyetem
Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar periodikája

XVII. évfolyam 1. szám	2016. április
ELŐSZÓ	3
KOLTAI DÉNES Szubjektív nekrológ	7
MÚZEUM	
UJVÁRI JENŐ A hely szelleme mint múzeumalapító tényező	10
TANULMÁNY	
ZÁDORI IVÁN – NEMESKÉRI ZSOLT A tudásmenedzsment térségi eszközei	17
OROSZI SÁNDOR Az általános egyensúlyelmélet a hálózatelmélet tükrében	36
HUSZÁR ZOLTÁN A Pesti Hírlap és Baranya megye (1841–1844).....	48
FALUS ORSOLYA – KIRÁLY LAJOS – KOBOLKA ISTVÁN – SASVÁRI GÁBOR A „Szigeti veszedelem” és Szent Adrián legendája	63
KÖNYV – KÖNYVTÁR	
EGERVÁRI DÓRA Példakép(p)en	73
KRISZTIÁN BÉLA A kultúrpolitika sodrában	76
AGÁRDI PÉTER Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások	82
SZEIFER CSABA A kistélepülési könyvtárellátás nehézségei Baranya megyében	87
KERESZTURI JÓZSEF Kézfogások	93
ESSZÉ	
HORVÁTH GÁBOR BARNABÁS A balga, a bölcs, a játékos, a szent és az egyszerű ember	100
MŰVÉSZET	
HUSZ MÁRIA Elektrográfia, szoftverművészet, digitális festészet.....	110
KUTATÁS	
VARGA KATALIN Tudjuk-e, hogy mit nem tudunk?	122
PANKÁSZ BALÁZS Regionális keresleti felmérés a PTE KPVK innovatív oktatási programjaira.....	136
CSEH JUDIT Fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok pályorientációjának vizsgálata	148

KÉKES-SZABÓNÉ MAGOSSY ERIKA	
Aranyló őszi.....	161
SZABÓ DÁNIEL RÓBERT	
Audio-vizuális koordináció a reklámfilmekben	172
ELAM-SAÁGHY ÁGNES	
Vidékfejlesztés – Tiszabura.....	185
PEDAGÓGIA	
<hr/>	
VÁRNAGY PÉTER	
A „Sándorok” cserkészpedagógiái	195
FURÁKNÉ MÓZES LILLA – KUN KATALIN	
A népi játék és a néptánc szerepe a személyiségfejlődésben.....	206
LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT	
Tanulási célú ingázás az osztrák-magyar határ mentén	218
TURIZMUS	
<hr/>	
GONDA TIBOR – BENCSIKNÉ AUBERT JUDIT – PÁLFI ANDREA	
Tematikus utak jellemzői és azok szerepe a turisztikai termékfejlesztésben.....	228
ÚJ BESZERZÉSEK A PTE KPVK KÖNYVTÁRÁBAN 2016. JANUÁR-MÁRCIUS	242
ABSTRACT	247
SZERZŐINK	250
<hr/>	

Szerkesztő bizottság: elnök: Krisztián Béla, PTE FEEK címzetes egyetemi tanár; felelős szerkesztő: Bodó László. Tagok: Agárdi Péter egyetemi tanár, Kleisz Teréz egyetemi docens, Koller Inez egyetemi adjunktus, Koltai Zsuzsa egyetemi adjunktus, Mészárosné Szentirányi Zita szakoktató, Oroszi Sándor egyetemi tanár, Vámosi Tamás egyetemi adjunktus, Szamosközi István egyetemi tanár Babeş-Bolyai Egyetem.

Kiadja a PTE KPVK
Felelős kiadó: a kar dékánja

Szerkesztőség: 7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/b.
Korábbi számaink elérhetők: <http://kpvk.pte.hu/content/tudasmenedzsment>

ISSN 1586-0698

Előszó

Különleges ez a számunk: búcsúztató és egyben köszöntő.

Búcsúzzunk *Ujvári Jenőtől* a Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar jogelődjének, a Közművelődési Szakcsoport alapítójától, sok éven át aktív oktatójától, akit februárban kísértünk végső útjára.

Köszönhetünk viszont három tekintélyes professzort.

Erőt, egészséget, változatlan munkakedvet kívánunk oktatói közösségünk jelentős személyiségének; *Agárdi Péter* professzor úrnak, aki áprilisban lett 70 éves, *Héjj Andreas* professzor úrnak, ki szintén áprilisban lett 60 éves és *Klein Sándor* professzor úrnak, ki márciusban töltötte be 75. évét

Háromjuk munkásságát, a tőlük kapott szakmai-kollegiális segítséget leginkább a tudás, tudásátadás fogalmaival tudtuk leírni. Ezzel egyben meg szeretnénk köszönni jubiláló kollégáinknak, hogy a tudásátadásban és -generálásban kifejtett aktivitásukat nemcsak a hallgatóság felé, hanem a munkatársak irányába is folyamatosan megvalósították a magyar felsőoktatásban eltöltött évtizedes pályafutásuk során. Reméljük, még sokáig számíthatunk alkotó együttműködésükre!

Köszöntjük Agárdi Pétert,

szerkesztő bizottságunk bölcs ítéletű tagját. Neve kétségtelenül és múlhatatlanul összefonódott a Pécsi Tudományegyetemmel és a magyar kultúrával. Valószínűleg az egyetem egyik legsokoldalúbb professzora, aki minden hallgatója és munkatársa életében nyomot hagy. Ezt jelzi, hogy többen neki ajánlották írásukat, s ezért közöljük új könyvének előszavát.

Agárdi Péter 1992 óta oktat a pécsi egyetemen, 1998-tól egyetemi tanárként. Talán nem nagy önzés kiemelni, hogy munkássága koronájaként a 2000-es évek elején megalapította Pécsen az egyetemi szintű könyvtárosképzést, a későbbiekben létrehozta a FEEK keretei között az önálló Könyvtár- és Információtudományi Intézetet, amelyet 2011-ig intézetigazgatóként vezetett. Miért érezzük ezt különösen is fontosnak? Azért, mert a mai világban meghonosítani egy új képzést, sok ellenállással szemben felnevelni azt, és beemelni a nagy múltú egyetemi tanszékek közé, nagy teljesítmény. Büszkén mondhatjuk, hogy ma már ez a tanszék méltó partnere társainak és elődeinek, sőt, minőségközpontú szemléletével igen komoly rangot is kivívott magának. Hallgatóink rendre nyernek az Országos Tudományos Diákköri konferenciákon, a munkaerőpiacon igen jó aránnyal tudnak elhelyezkedni. A nálunk végzett fiatal szakemberek ott vannak Magyarország legjelentősebb könyvtáraiban (OSZK, Tudásközpont, MTA, megyei könyvtárak, országos szakkönyvtárak stb.) és az ágazati irányítást végző minisztériumban is.

Érdemeit hosszan sorolhatnánk, de hát életműve magáért beszél. Publikációit számba venni sem könnyű, nemhogy a rájuk történő hivatkozásokat fellelni. Gazdag az a muníció, amelyet tanítványai magukkal vihetnek: érdekes és különleges előadások, válogatott olvasnivalók, a tanár úrral folytatott értékes beszélgetések, színházlátogatások, sörözések stb. Magas szintű

elvárásai nemcsak az oktatásban és írói munkásságában, de vezetői tevékenységében is megmutakoztak. Ha a vezető maximalista, a munkatársak is azzá válnak. Ez a könyvtártudományi tanszék esetében mindenképpen pozitív eredményeket hozott.

Mit kívánhatunk a 70 éves Agárdi Péternek? Mindenekelőtt azt, hogy ne hagyja abba! Folytassa azt a tevékenységet, amivel ilyen hatást tud gyakorolni másokra, főként a fiatalokra. Tanítson, írjon, beszélgesen, tanácsoljon bennünket még nagyon sokáig, mert erre van szükségünk. Közben persze pihenjen is, és élvezze az unokáit, akik minden valószínűség szerint életművének a folytatását jelentik majd.

Kedves Péter! Köszönjük, hogy velünk vagy, legyél nagyon-nagyon boldog!

*„Arról van szó, ha te szólsz, ne lohadjunk,
de mi férfiak férfiak maradjunk
és nők a nők - szabadok, kedvesek
- s mind ember, mert az egyre kevesebb...
Foglalj helyet. Kezdd el a mesét szépen.
Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen
néz téged, mert örül, hogy lát ma itt
fehérek közt egy európaít.”*

József Attila: Thomas Mann üdvözlése

Köszöntjük Héjj Andreast,

kinék szerteágazó, mondhatni kalandos életútjának megannyi mérföldkövét számba venni lehetetlen küldetésnek tűnik. Életútjának jelentősebb állomásain keresztül azonban bepillanthatunk abba a nyitott, szenvedélyes, ugyanakkor mértéktartó szellemiségbe, amely oktatói-kutatói munkáját, és talán egész életszemléletét is jellemzi.. Hiszen nem túlzás például azt állítani, hogy Héjj professzor igen mély magyarság-tudattal rendelkezik, ugyanakkor világpolgár is egyben, aki több földrészen is otthonosan mozog, amikor kutatói megbízatást teljesít.

Héjj Andreas professzor olyan pszichológus, aki tudománya számos területén professzionális szintre jutott, a fejlődéslélektantól a pedagógiai pszichológián és a kognitív lélektanon keresztül egészen az evolúciós pszichológiáig. Az elmúlt huszonöt évben tucatnyi felsőoktatási intézmény vendégoktatója volt főként Németországban, így például a Klagenfurti Egyetemen, a Hildesheimi Egyetemen, az Innsbrucki Egyetemen, a Passaui Egyetemen, a Freiburgi Pedagógiai Főiskolán és a Zürichi Egyetemen. Jelenleg is egyetemi tanár a müncheni Ludwig-Maximilians Egyetemen (LMU) és 10 éve a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, illetve ennek utódja, a Kultúratudományi, Pedagógusképző és Visképzési Kar) professzora. Nyolc éve tagja a PTE Szenátusának és az Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola Doktori Tanácsának.

Kutatói munkásságának két fő irányvonala bontakozik ki. Az egyik a párválasztás pszichológiai motívumainak feltárása, különös tekintettel a szaglás pszicho-biológiai mechanizmusaira. A másik irányvonal pedig egy neveléstudományi fókuszú kutatói megközelítés: a pedagógiai folyamatok rendszerszintű elemzése a hatékonyabb nevelés elérése érdekében. Cikkeiből és könyveiből egy olyan modern, integratív szemlélet bontakozik ki, amely képes magában egyesíteni a hagyományos pszichológiai iskolák korábban szembenálló environmentalista (környezetelvű) és innátista (öröklött) álláspontjait. Héjj Andreas úgy vesz részt egy jobb, emberibb világ építésében, hogy segít megérteni a hallgatóknak és doktoranduszoknak az emberi

természet működését. Azzal, hogy a társadalmi együttélés eltérő lehetőségeit tanulmányozta a világ különböző kultúráiban (pl. a Mikronéziai szigeteken, Dél-Tirolban, a Dél-Afrikai Köztársaságban és a balti államokban), olyan szerteágazó tapasztalatokat szerzett, amelyeket továbbadva hatékonyan szélesítheti nemcsak a rá bízott hallgatók és a doktoranduszok szakmai látókörét, de kollégái számára is referenciapontot jelent.

Mindemellett Héjj Adreas hagyományos értelemben vett úriember, aki egy olyan keresztény és polgári tradíciókban gyökerező értékrendet mondhat magáénak, amely mind viselkedéses külsőségeiben, mind filozófiai esszenciájában hiánypótló a mai magyar felsőoktatás mindennapjaiban. Azért képes utat és követendő példát mutatni ezzel, mert szakmai tekintélye és hatalma nem az általa elért pozícióból ered, hanem tudásából, szeretetéből és mások iránti tiszteletéből. Ha csupán azt sorolnánk itt fel, hogy nemzetközi szakmai folyóiratok szerkesztőbizottságának tagja (pl. *PedActa*, *Management of Companies*), és tudományos társaságok (pl. *Association for Psychological Science*, *Alliance of Universities for Democracy*) munkájában vesz részt, akkor nem biztos, hogy megpillanthatnánk az embert, aki a feladatok és teljesítmények mögött áll. Pedig az a meggyőződésünk, hogy Héjj professzor számára ennek az EMBERI tényezőnek a feltárása és megmutatása a legfontosabb szakmai küldetés.

Köszöntjük Klein Sándor

pszichológust és tanárt – ez a két szó jellemzi leginkább szakmai pályáját. 1966-ban, ötven éve kezdett munkapszichológiát tanítani a Budapesti Műszaki Egyetemen és a mai napig nem lett hűtlen a felsőoktatáshoz: 1982-től hat évig a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológia Tanszékét vezette és 1988 óta a Pécsi Tudományegyetem tanára. (Emellett tanított az Iparművészeti Főiskolán, a Debreceni Egyetemen és a kolozsvári Bábes-Bolyai Egyetemen is.) A munkapszichológia az egyik olyan téma, amelyik végigkísérte a pályáján. Szinte a mérnökhallgatókkal együtt kellett kialakítania és elsajátítania a tananyagot (egy kiváló mentor/vezető, Vaszkó Mihály segítségével és akkoriban szokatlan módon: korszerű angol/amerikai szakanyagok fordításával). Az oktatás gyakorlativá tételét is szolgálta, hogy vállalatok megrendelésére a legkülönbözőbb munkalélektani problémák megoldására vállalkozott (a zajártalom-vizsgálatoktól a szönyegszövek betanítási rendszerének kidolgozásáig). Több jegyzet után 1980-ban jelent meg *Munkapszichológia* című könyve, mely sok kiadást megért és a *Vezetés- és szervezetpszichológia* és a *Szervezet lelke* című kötetekkel kiegészülve azóta is tankönyvként szolgál számos egyetemen. (Ezt színesíti a rövidebb munkapszichológiai írásait összegyűjtő *Negyven év munkapszichológia* című kötet.) Egy másik téma, amely mindig is érdekelte, a matematikatanítás reformja. Matematika szakos tanárjelöltként került kapcsolatba a hazai matematikatanítás legnagyobb alakjával, Varga Tamással; tőle tanulta meg a tapasztalati tanulás jelentőségét és ő ismertette meg Dienes Zoltánnal, a „new math” (az újfajta, játékos matematikatanulás világszerte egyik legjelentősebb úttörőjével), aki meghívta kanadai Pszichomatematikai Intézetébe vendégkutatónak. A játékos/tapasztalati matematikatanulás pszichológiai hatásvizsgálatából írta a kandidátusi és az akadémiai doktori disszertációját (mindkettő megjelent könyv alakban, az utóbbi angolul), és ma is lelkes propagátora a „Dienes-játékoknak”.

A harmadik szakmai terület, amellyel sokat foglalkozott, a pszichológiai tesztek. Még egyetemista korában kapta feladatul Barkóczi Ilonától a kreativitástesztek kiértékelési módszerének kidolgozását, és ekkor lettek a „kedvencei” a tanulóképességet vizsgáló tesztek (amelyekből az egyetemi doktori disszertációját és első könyvét írta). Több mint egy évtizedig volt

a Magyar Pszichológiai Társaság Tesztbizottságának elnöke. A rendszerváltozás után feleségével együtt megalapította az SHL Hungary Vezetéslélektani, Menedzserképző és Alkalmasságvizsgáló Kft-t, amelynek elvülhetetlen érdemei vannak a modern kiválasztási módszerek hazai elterjesztése terén.

A negyedik téma, ami iránt évtizedek óta lelkesedik a személyközpontú megközelítés. A 80-as évek elején Franciaországban/Svájcban részt vett egy hároméves képzésen, amelynek hatására otthagyta kényelmes műszaki egyetemi állását és úgy döntött, hogy a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológiai Tanszékéből kiindulva „humanizálja” (emberközelibbé teszi) a pedagógiai gyakorlatot. Ez természetesen nem sikerülhetett (vagy szebben mondva: még ma is aktuális feladat), de sajtó szavaival „ezek voltak szakmai életének legizgalmasabb évei” és sok írása született ebben az időben (lásd a Gyerekközpontú iskola és a Tanulni jó című köteteket).

A szegedi évek máig előremutató kezdeményezései voltak a Carl Rogers és munkatársai részvételével megszervezett *Kultúrák közötti kommunikáció kreatív megközelítései* elnevezésű nyári összejövetelek, amelyeken a 300 résztvevő a rendszerváltozás előtt megízlelhette a szabadság mámorító ízét (és problémáit). Az összejöveteleket 2009-ben Klein Dávid szervezésében Szegeden felújították és két évente Pécsen az egyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának segítségével újra rendszeresen megtartják (2016-ban „kísérletileg” Szekszárdon).

Nem maradhat ki munkásságából a könyvek iránti szeretete. Szakmai irányítója a fia, Klein Dávid által vezetett Edge 2000 Kiadónak, amely az általa szerkesztett SHL-könyvek sorozatában kb. 50 könyvet jelentetett meg, köztük olyan szakmai kuriózumokat, mint *A tanulás szabadsága Magyarországon* (Klein Sándor-Soponyai Dóra), az *Értékelő és fejlesztő központ*, Carl Rogers könyvei (*Valakivé válni*, *Találkozások*, *A tanulás szabadsága*) vagy éppen a napokban megjelent *Hitelesség, elfogadás, megértés*.

A Pécsi Tudományegyetemen néhány évig a Pszichológia Tanszéken tanított pedagógiai-és munkapszichológiát, majd a FEEK tanára lett, a jövő HR-eseinek tanítva a rendszerváltás után jelentősen megváltozott személyügyi munka pszichológiai vonatkozásait. Professzor emeritusként továbbra is részt vesz a megváltozott nevű kar életében. Reméljük, sokszínű ismereteivel, tapasztalataival még hosszú időn hasznára lehet karunknak, az egyetem hallgatóinak és oktatóinak.

Varga Katalin — Meskó Norbert — Nemeskéri Zsolt

KOLTAI DÉNES

Szubjektív nekrológ

dr. Ujvári Jenő 1939–2016

Kissrác voltam, amikor megismertem. A Megyeri úti páratlan számú házainak a piac oldalán laktak az unokatestvérei, tanító képzősként sokat járt Szabóéknál. No nemcsak ottani ismeretségünk volt, apáink közel egy időben jártak a pécsi Püspöki Tanítóképzőbe és mindketten Széky Pali bácsi cserkészcsapatában csiszolódtak. Jenő vékonydongájú, jó arcú magas fiú volt. A piactér szellemétől eltérően sohasem káromkodott, az eltelt hatvan valahány évben sem hallottam tőle trágár szavakat, kifejezéseket. A tanítóképző befejezte után őt ritkábban láttam, egyetemista lett Debrecenben.

Három szakon járt a civis város egyetemére. Földrajz, történelem és az akkoriban alakult népművelés szakokra. Volt csoporttársai mesélték, ragyogó spirálfüzete volt, egyik felének borítójára az volt írva, hogy földrajzi morzsák, a másik oldalra, történelmi cseppek. A népművelés füzetéről nem hallottam legendát. Ragyogó memóriája és kiváló tájékozódó képessége volt. A dolgok és jelenségek közötti összefüggéseket hihetetlen gyorsan felfogta, megértette. Ritka képesség, mindkét fő szakján ragyogóan alkalmazta. A népművelés szakon akkor már Durkó Mátyás szelleme és szellemi irányultsága szabta meg a fő irányokat. Nagyszerű és korszerű tematikát hozott Durkó létre, s az ottani szellem, megfelelt Jenő mentalitásának, érdeklődésének.

Diplomával a kezében első munkahelye a Somogy megyei Tanács Művelődési Osztálya volt. Hamar megkedvelték, fontos feladatokat bíztak rá, s ő sikerrel teljesítette azokat. Anek-

dota lett a boglári Vizi színpadból, ahol a kaposvári jó hírű néptáncegyüttes lépett föl. A színpadot megépítették, úszott a vízen, kipányválták. Kivilágították a zenekar rázendített, a táncosok ropták, de a déli szél elindította a színpadot északra. A közönségnek a dolog nagyon tetszett, a zenekarnak és a táncosoknak, különösen Jenőnek a produkció felelősének kevésbé. A színpadot visszahúzták, rögzítették és a szépszámú közönség vastapsának nem akart vége szakadni. Nem úszott el a produkció és a siker sem.

Kaposvár után Pécs következett. A városi tanács Művelődési Osztályán a Népművelési csoportban lett előadó. Nagyszerű csapatba került. Főnöke, Váradi Géza nyitott agyú, européer volt, munkatársa Komlódi Jóska, később Éberling Laci nagyszerű partnerei voltak. Ujvári Jenő Pécs közművelődésében, kulturális életében jelentős egyéniség lett. Szípkázó humora, visszafogott viselkedése mindenütt elismerést aratott.

A tanácsi környezetből a Megyei Pártbizottságra helyezték át. Megtalálta a helyét, kiváló beszédekert írt az aktuális titkároknak, elsőtitkárnak, Szobájában cigaretta füstfelhő mélyén írt és írt. Jókat, okosakat. Végül is a főnökei azt mondták el, amit ő akart, hogy elmondjanak!

A Pozsgai Imre vezette Művelődési Minisztériumban elkészült a Közművelődési párthatározat alapanyaga, majd annak alapján a Parlament megalkotta a Közművelődési Törvényt. Nagy lépés volt az, a sokszínű intézményhálózat szabadabban kezdett működni, és az egyre nyitottabb lett az irányítás. A kultur(művelődési) házak piramis-szerű irányításban működtek, nemcsak állami, hanem nagy létszámú szakszervezeti intézmények is voltak. Valamennyi ágazati szakszervezetnek volt „saját” intézményrendszere, a belügyi, honvédelmi szervezetek, a vasút, a posta és minden jelentősebb létszámú gazdasági szervezet fenntartott és működtetett művelődési házakat. Az ifjúsági klubok alakultak hol pinceklubként, hol padlásklubként. Működtek, egyre jelentősebb szerepet vívtak ki maguknak a kulturális életben. Szerepük lett a szabadidő normális és tartalmas eltöltésében is.

Ujvári Jenő pontosan felmérte, hogy a nagylétszámú intézményekhez nagylétszámú kiképzett szakembergárdára lesz szükség. A budapesti és debreceni egyetemi szintű, valamint a szombathelyi főiskolai képzés nem tudja a szükségleteket kielégíteni. Nagyszerű tempóban, a kiváló kapcsolatrendszerének a felhasználásával az akkori Pécsi Tanárképző Főiskolán megalapította a Közművelődési Szakcsoportot. Kis létszámú, főfoglalkozású szakembereket gyűjtött maga köré. Kiváló szakemberek voltak. Hertelendy Henni nagyszerű néptáncos, Kígyós Sándor a sikeres népművelő és egyre jelentősebb szobrász voltak az első csapatban. Az óradók: Andrásfalvi Bertalan, Tóth Tibor, Schenk János, Bánréti Zoltán, Littkei József, Gelencsér János, Szittár Éva, Éberling László és e sorok írója Koltai Dénes voltak. Jó csapat volt. Jenő nagyszerűen összeállította a gárdát és hagyott minket dolgozni. A hallgatók rajongtak érte: megtalálta velük a hangot, idősebb barát tudott lenni, miközben a teljesítmény-követelményekről nem mondott le.

1983 őszén a Megyei Tanács a Janus Pannonius Múzeum igazgatójának nevezte ki. Nagy intézmény, közvetítőhely és tudományos műhely. Aczél György kedvenc vidéki intézménye. Felelősségteljes bonyolult munka. Jenő teljesítménye látványos volt. Vezetése alatt Nemes

Endre, Martin Ferenc, Amerigo Tot állandó tárlatai jöttek létre. Megalkották a „Schaár Erzsébet utcát”, Létrehozták a Városháza Múzeumot, és szenzáció lett az Ókeresztény Mauzóleum.

1996-tól Pécs alpolgármestere, majd a Pécs/Sopiane Örökség Kht. igazgatója lett. Nagyszerű irányításával jött létre a Cella Septihora Látogatóközpont és része volt nagyrészt abban, hogy Pécs ókeresztény temetője felkerült az UNESCO világörökség listájára.

Eredményes munkáját a kitüntetések sokasága fémjelzi. Közben az egyetemi munkáját sem hagyta abba, sikeres oktatója maradt a közművelődési szakemberképzésnek. Irányításával jött létre az 1908-as Szabadtanítási Konferencia centenáriumi ülése

Ujvári Jenő halála veszteség mindenki számára, akinek fontos volt maga az ember, fontos volt az a szellemi teljesítmény, amit életében létrehozott. Nagyszerű ember, megbízható jó barát volt. Az életmű létezik, a szellem termékei működnek. A magyar-horvát kapcsolat, ami fontos volt Jenőnek, erősödik. Jó volt vele egy időben élni, vele dolgozni, beszélgetni, álmodni, ötleteket megvalósítani.

MÚZEUM

UJVÁRI JENŐ

A hely szelleme mint múzeumalapító tényező

A kiegyezés utáni polgári fejlődés megkövetelte, hogy az *állam* polgárainak széles rétegei között eszmei befolyást gyakoroljon, egyben kulturális felvilágosító és propagandamunkát végezzen. A liberális korszak kultúrpolitikusai előtt olyan egységes kultúrában élő polgári társadalom ideálja lebegett, amely a műveltség tekintetében egyenlővé teszi a népesség különböző rétegeit.

A liberalizmusnak a társadalmi szabadságjogokról, benne a művelődési szabadságról vallott felfogásában lelt talajra a szélesebb néprétegek művelésére hivatott *múzeumok* létesítésének gondolata. Alapjaikat tanárok, jogászok, papok, orvosok, külhivatalnokok rakták le, rendszerint társulatokat (régészeti, természetrajzi, néprajzi stb.) vagy egyenesen múzeumalapításra és fenntartásra létesült múzeumegyesületeket alkotva és működtetve.

Különösen ott alakultak kedvezően a körülmények, ahol maguk a közigazgatási vezetők is támogatták a kutatást és a gyűjtemények intézményszerű működését.

Ilyen helynek tarthatjuk Pécsét is, nemcsak azért „*mert e táj változatos múltjában a legrégebbi kulturális nyomok visszanyúlnak a kőkorszakba, s a honi történelem emlékei mellett a tudományok és a közművelődés különféle ágai, a néprajz s a természet gazdagsága találkoznak össze ezen a helyen*”¹, hanem azért is mert a Majorossy Imre, Pécs polgármestere által 1901-ben alakított Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület (1906-ban újra alakult), majd az 1904. november 27-én szép ünnep keretében megnyílt városi múzeum jól átgondolt, a helyi működésből fakadó elvek szerint végezte tevékenységét.

A múzeumoknak a specializálódás folytán szinte beláthatatlan változatosságú fajtái keletkeztek a századfordulóra. Ahány vidék, tudományszak, történeti vagy társadalmi egység, ahány nagy egyéniség, nemzetiség: annyi múzeum létesült.

Indokolt azonban, hogy vizsgáljuk és megértsük azt a sajátosan különálló helyzetet, melyet a *városi múzeum* (és könyvtár) e sokféleségben elfoglalt.

Azzal a kéznél lévő útbaigazítással ugyanis, hogy ezen intézményeknek, múzeumoknak minden, az illető város *múltjára* vonatkozó tárgyat gyűjteniük kell, még csak nagyon keveset nyertünk. Még azt sem tudjuk, hogy csak a régiségértékekkel, vagy esetleg csak a művelődéstörténeti értékkel bíró tárgyakat gyűjtsük-e? Továbbá mik tartoznak ebbe a körbe, mert hiszen egy város élete igen sokoldalú: természeti, vallási, gazdasági, művészeti, régészeti stb. tárgyak

Ujvári Jenő tanulmánya megjelent a *Tanulmányok Pécs történetéből* 2-3. kötetben, 131–138. o. [Szerk. Vonyó József]. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1996.

¹ Szalay Imre miniszteri tanácsos (később a város díszpolgára – U.J.) beszéde 1904. november 27-én a Városi Múzeum megnyitó ünnepségén. In: *Emléklapok a Pécsi Városi Múzeum megnyitási ünnepségéről*. Pécs 1905. (SZALAY L) 7.

gyűjtendők-e? Továbbá hogyan osztályozzuk és állítsuk ki az anyagot: megőrző, oktató, tudományos, gyönyörködtető céllal?

Látnivaló, hogy a dolog meglehetősen bonyolult, s ennek az az oka, *hogy maga a város, melynek muzeális típusát szeretnénk megállapítani, a legkomplikáltabb szervezetek közé tartozik, s nem állnak rendelkezésére segítő vizsgálati adatok, pl. a szociológia köréből sem.*

Ahhoz, hogy ezt a nagy horderejű kérdést mégis kellően megválaszolhassuk. elsőként le kell szögeznünk, hogy a modern múzeumpolitika szerint a múzeum elsősorban kulturális tényező: azaz tevékeny eleme a város életének; szerepe nem passzív megőrzés és szemlélődés, hanem aktív, tudatos részvétel a városi organizmus gépezetében.

A városi múzeumot a polgárosodó közösség öntudatosodása teremti meg, a *lokálpatriotizmus*, a szülőföld szeretete, mely összefogja a város lakóit, hogy kedves lakóhelyük emlékeit, szépségeit, életének lüktetését saját és utódaik gyönyörűségére és okulására összegyűjtsék. Éppen ezért a legfőbb erénye ennek az intézménynek az, hogy szinte minden tárgyával, gyűjteményének minden darabjával ki tudja váltani a *közérdeklődést*, amely egy múzeumnak nemcsak létezési, de továbbfejlődési feltétele is.

Mégis alig lehet mondani, hogy a helyi múzeumok ki tudták volna használni ezt az előnyt, sőt – némi túlzással – Szabó Ervin szavaival mondhatjuk, hogy *„a hangos és ünnepélyes megnyitás után ezekben a múzeumokban a város polgárai lábukat soha többé be nem teszik és a kultúrával szemben teljesített kötelesség megnyugtató és fölemelő érzésével átengedik a teret az idegeneknek, akik nem tudván, hogyan üssék agyon az időt, a múzeum látogatási statisztikáját javítják”*.²

E jelenség – melynek szerteágazó okát megállapítani most lehetetlen – utal arra, hogy a városi múzeumok nem a helyhez kapcsoltságot szorgalmazták, nem építettek célkitűzéseikben a város *határozott egyéni karakterére*, nem simultak városuk „egyéniiségéhez”. Pedig valamely város kultúrájában az egyetemes tartalom mellett éppen ez lesz a legérdekesebb és legértékesebb elem, amely őt minden mástól élesen megkülönbözteti, amely csak az övé.

Elgondolásunk értelmében tehát mielőtt egy városi múzeumot megalkotnánk, tisztába kell jönnünk az illető város „egyéniiségével”, arculatával. Az így nyert vonások útmutatásokkal fognak szolgálni arra vonatkozóan, hogy *mi a helyi kultúra igazi karaktere*, s hogy milyennek kell majd lenni annak a múzeumnak, amely ebben a kultúrában tevékeny tényező akar lenni.

Milyennek látta a századforduló embere Pécsét? Felismerte-e a hely kulturális jellegét? S ezt hogyan fogalmazta meg?

Pécs Baranya megye és a Dél-Dunántúl természetes gazdasági és kulturális központja, *„régibüszke történelmi múlttal bíró szabad város”,* püspöki székhely, iskolaváros. *„Pécsen a múzeumépítés gondolatát elősegítette a táj változatos múltja, hisz a legrégebbi kulturális nyomok visszanyúlnak a kőkorszakba, s a honi történelem emlékei mellett a tudományok s közművelődés különféle ágai, a néprajz s a természet gazdagsága találkoznak össze ezen a helyen.”*³

Pécsen a mai székesegyházi plébánia épületének 1780-1800 között történt felépítésével kapcsolatban került elő az egyik legkorábbi földben rejlő régészeti lelet: az első festett ókeresztény sírkamra. Ez a lelet alapozta meg a pécsi ókeresztény temető hírnevét és a *múzeumalapítás gondolatát*. Ez tette emlékezetessé megmentőjének, Koller József kanonoknak a nevét. Másik jelentős esemény volt a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1845-ben itt tartott

² SZABÓ Ervin: A városi múzeumok főladatai és a fővárosi múzeum. Bp. 1913. Idézi: DÉZNAI Viktor: Városi Múzeumok és a Temesvári Múzeum, *Temesvári Hírlap* 1914. Húsvéti számának különnyomata 11.

³ SZALAY Imre i. m. 8.

vándorgyűlése. Ekkor kaptak a résztvevők először leírást a megyéről Haas Mihály tanártól, aki értekezést is tartott Baranya megye római, magyar és török régiségeiről. *„Nem hibázunk semmit, ha azt állítjuk, hogy Baranya vármegye hazánk legszebb legrátogatottabb vármegyéi közt.”*⁴

Később Horváth Antal és tanítványa Juhász László ügyvédek régészeti, természetrajzi, néprajzi gyűjteménye lett a múzeum törzsanyaga, amelyet a Zsolnay család és mások ajándékai gyarapítottak.

*„Eleven életté, megmásíthatatlan valósággá kell lennie a magyar kultúra decentralizációjának, mert hazánk nagysága, fénye, dicsősége lényeges részben attól függ, mennyiben leszünk képesek az ország minden egyes részében belterjes kulturális élettel bíró nagy magyar gócpontokat teremteni. Ezért egyesült erővel kell küzdeni a városi és megyei törvényhatóságnak. Belterjes kulturális élet csak azon városban van, mely a múzeum és könyvtár kincses tárházát is bírja, mert hisz a múltak kegyeletéből fakadhat csak az olthatatlan hazaszeretet, s ebből alakul ki a nemzeti erő jövőt biztosító hatalommá.”*⁵

Ez már a polgármester kultúrpolitikai megnyilatkozása volt, annak tudatában, hogy a múzeum nemcsak kulturális intézmény, hanem közművelődési jelentőségéből adódóan közgazdasági tényező, e vidék gazdasági érdekeinek hathatós eszköze is egyben.

Szónyi Ottó az első igazgatók egyike a működés irányait így jellemezte: *„A mi működésünk is a fórumon folyik le és a közvélemény irányító hatása alatt áll. Mi a nagyközönség lelkében akarjuk élesíteni az érdeklődést a múlt emlékei iránt, amelyekben az egységes fejlődés alapjait látjuk, de egyúttal nemesítjük a közízlést, mikor példákat tárunk a talmi művelődni vágyók elé a történelem, régészet, a művészet, a néprajz és természetrajz mezejéről. S e törekvéseinket a helyi érdek zománcával vonjuk be, mikor megmutatjuk, hogy adott körülmények, viszonyok és állapotok között miként boldogult a művelődésben a múlt és mivé építsük fel a jövő kultúrapi-lotáját, de úgy, hogy az nekünk feleljen meg, akik az egyetemes fejlődés birodalmában egy pontra vagyunk területileg utalva.”*⁶

A pécsi múzeum sikerei abban rejlenek, hogy 1904-től tartó története során gyakran feladatának tekintette a város karakterének, a „hely szellemének” tudatosítását, ápolását és összekapcsolását az országos és nemzetközi tendenciákkal.

Híven tükrözi ezt a törekvést a gyűjteményszerkezet alakítása, csoportosítása, mert *„természetesen a város anyagi és szellemi kultúrájának minden ága egyaránt kell, hogy részt vegyen a város kultúrképének bemutatásában.”*⁷

E szemelvények azt demonstrálják, hogy a századforduló szellemi körképében a város jellegét, a sajátos helyi színezetet, az egyéni, határozott karaktert a történelmi múltban, annak jelenben élő emlékeiben, szellemi, kulturális önállóságban, a zamatos „tösgyökeres” életben, régi szokásokban, iparokban, viseletben stb. látják felfedezni.

⁴ HAAS Mihály: Baranya földirati, statistikai és történelmi tekintetben, Pécs, 1845. 6.

⁵ MAJOROSSY Imre záróbeszéde a városi múzeum megnyitó ünnepségén. In: Emléklapok a Pécsi Városi Múzeum megnyitó ünnepségéről. Pécs, 1905. 19.

⁶ SZÓNYI Ottó: A pécsi városi múzeum 1911. évi fejlődéséről és állapotáról szóló jelentés. In: A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület” Értesítője. 1912. márc.-június. 67.

⁷ VARGHA László tervezete a pécsi múzeumok egyesítéséről. Közli SARKADI Eszter: A Janus Pannonius Múzeum vázlatos története. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1974. 373. Részletes leírását lásd az 1. sz. mellékletben.

A városi múzeum karakterének meghatározásában, feladatainak kijelölésében azonban egy másik, elvi természetű polémia is fontos szerepet játszott. A kultúrpolitikában két ellentétes irányzat küzdelme folyt (ami a mai napig tart).

A *tudománypolitikai irány* hívei az öncélú, tiszta tudományban látt(j)ák a nemzeti kultúra alapját. A tiszta tudomány művelését, fejlesztését tartják kulturális intézményeink feladatának, mert ennek hiányában nincs alkalmazott tudomány, népszerűsítő tudomány sem. Elismerik ugyan a népművelés szempontjainak fontosságát, de ezt nem tekintik elsődrendű feladatnak, mivel e célból külön gyakorlati irányú, közművelődési jellegű intézmények léteznek. A népművelő feladatnak is csak a tudományos alapon álló múzeum tud megfelelni. Ennek mellőzése esetén csak korcs intézmény marad a múzeum is, a túlhajtott lokálpatriotizmus miatt, vagy az egyéni ambíciók eredményeképpen apró „zugmúzeum” keletkezik. A tisztviselők munkássága kimerül az esetlegesen gyarapodó, a számszerű nyilvántartás és ellenőrzés céljait szolgáló felületes lajstromozásban és a kiállítás időnkénti átrendezésében.

A *közművelődés-politikai irány* hívei tagadt(j)ák a tudomány öncélúságát. A tudományok értékmérőjét gyakorlati alkalmazhatóságukba keresik, az összes kultúrintézmények fő feladatát pedig a népszerűsítő tudományos munkában, a népművelésben és a gyakorlati képzésben látják. Gondoskodni kell a múzeumügy terén is arról, hogy „*holt raktárakból a nemzeti közművelődés, a vidéki kultúrélet, a szélesebb néprétegek művelődését célzó szabadoktatás gócpontjaivá fejlesszessenek.*”⁸

A közgyűjtemények népművelői hivatásuknak azáltal felelnek meg, hogy anyagukat, gyűjteményüket a nagyközönség igényeinek figyelembevételével rendezett állandó és időszakos kiállításokon mutatják be, tudományos eredményeket pedig ismeretterjesztő kiadványok és népszerű előadások útján ismertetik. „*Kívánatos volna közművelődési célzatú szemléltető intézményeket létesíteni, amelyek másolat- és képsorozatokban ismertetnék a tudomány fontosabb eredményeit. Ily tipikus népművelő gyűjteménnyel volna kiegészítendő valamennyi vidéki múzeumunk is. E közművelődési gyűjtemények keretében helyet kell biztosítani a technikai, ipari, mezőgazdasági anyagoknak is.*”⁹

Az 1897-ben alakult Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Felügyelősége¹⁰ által is megfogalmazott álláspont lényegében elkülöníti a múzeum (és könyvtár) politikában a *tudományos* (közművelődési célt is szolgáló) és a *közművelődési* (tudományos alapon rendezett és fejlesztett) közgyűjteményeket, a városi múzeumokat ez utóbbi kategóriába sorolva.

A pécsi múzeum köztes helyet foglalt e sarkított ellentétpárban. Egyrésztől magán viselte Hóman Bálint „zugmúzeum” jelzőjét, hiszen a tisztviselők munkája gyakran kimerült az esetlegesen gyarapodó anyag számszerű nyilvántartásában, az ellenőrzés céljait szolgáló felületes lajstromozásban és a kiállítás időnkénti átrendezésében. Másrészt jelzi a növekedést, hogy 1936-ban közgyűjteménnyé nyilvánították a városi Majorossy Imre múzeumot (1927-ben vette fel a nevét), 1938-ban megalakult Baranya vármegye Múzeuma (Dombay János vezetésével), amit 1943-ban szintén közgyűjteménnyé nyilvánítottak.

⁸ HÓMAN Bálint: Múzeumok és könyvtárak. In.: Művelődéspolitikai. 1938. 353.

⁹ HÓMAN Bálint: i. m. 400.

¹⁰ Wlassics Gyula kultuszminiszter létesítette. Általa a múzeum- és könyvtárügy rendszeres állami felügyelet alá került és támogatásával rövidesen kiépült a provinciális múzeumok és közművelődési könyvtárak országos hálózata. 1922-ben pénzügyi okokból feloszlatták.

Látjuk tehát, hogy a múzeumok kutató, nevelő, vagy szórakoztató jellegének kérdése az *intézmény átfogó célkitűzéseinek* sorába tartozik, és bármelyik funkció iránti igényt a múzeum létezésének, társadalmi hivatásának és hasznosságának általános célja vetette fel.

A gyűjtemények azonosításának, értékelésének és rendben tartásának szükségessége még ma is egyik fő oka annak, hogy a múzeumok *kutatói funkciójukat* (a kutatás szót klasszikus értelemben használjuk, vagyis olyan ismeretek keresését, amelyek mindenki számára újak) fenntartják. Mint láttuk, a századfordulón egy nagyszabású idealista hullám azt az elképzelést hozta létre, hogy a kutatást önmagáért kell végezni („*öncélú, tiszta tudomány nélkül nincs alkalmazott tudomány, népszerűsítő tudomány sem*”), tekintet nélkül az intézmény gyakorlati szükségleteire. A kutatás harmadik oka nem a múzeumi gyűjtemények szükségleteiből, hanem a *nevelési funkciók* iránti igényből fakad. Olyan információt kell adnia, amely még nem vált a tankönyvek és lexikonok közkincsévé, amely csak azok számára elérhető, akik igénybe veszik a múzeumot. Érdemes itt idézni Szőnyi Ottó 1913-ból származó, tehát korai felismerését: „*A múzeum ügyéért azért fáradozunk, mert tudjuk, hogy az nem a kuriózumok és ócskaságok raktára, hanem a művelődés dokumentumainak rendszeres szemléltetője. És e fáradozásunk nem fakad érzélgős kegyelet hamis pátozából, hanem jó értelemben veendő érdekből. Érdeünk, hogy az emberi szellem ne csak a brutális hasznosság iránt bírjon érzékkel, hanem azon finomságok iránt is, melyek illatos olajként párolognak az élet milliónyi viszonyai között Szép is legyen az élet, de nem lehet az gyengéd érzések nélkül. És hiányozhatnak-e ez érzések közül a természet és művészet szeretete, a hagyományok tisztelete? És hiányozhatik-e jó ízlés, mely csak jó példákön csiszolódhatik? A jó példákat a múzeum nyújtja mindenkinek, annak is, aki különben a legmostohább viszonyok között él. Igenis, ünnepnapokat rendez a múzeum.*”¹¹

Egy múzeum lehet egyszerre mind gyűjtemény, oktatási eszköz, kutató központ, de ha mindhárom funkciót egy intézményben akarjuk kombinálni, akkor el kell döntenünk, hogy mi a múzeum *fő célja*, amelyből az egyéb sajátosságok és funkciók szükségleteit levezethetjük. Egy gyűjtemény fenntartása bizonyos fajta kutatást igényel, de ez a kutatás nem tesz szükségessé sem kiállítást, sem bármely más oktatási funkciót. Másrészt a jó oktatás és a didaktikus kiállítás is igényli a kutatás támogatását, de ennek gyakran másfajtanak kell lennie, mint a gyűjteményeken alapuló kutatásnak.

A múzeum támogatottsága, társadalmi elismertsége azonban kétségtelenül azokon a nevelési szolgáltatásokon alapszik, amelyet a közönségnek nyújt a kiállítások segítségével.

A kutatásnak az így értelmezett, bővített fogalma, amely inkább származékos, mint főcél, érintheti a múzeumok által végzett kutatások természetét, de nem gyengíti a tudományos vizsgálatok megalapozottságát. Éppen ellenkezőleg: a kutatás, mint a jó oktatás kelleke jól megvédélmezhető, míg a kutatás, amely egy rejtett gyűjtemény fenntartásának lényege, nehezen igazolható.

Két különböző útja van annak, hogy fokozzuk a kiállított anyag igazi *szórakoztató* értékét. Kiaknáthatjuk a szóban forgó tárgy szokatlan vonásait, vagy bizarr oldalait. A másik, hogy a lényegét ismertetjük meg, mert az igazi nevelés célját ez szolgálja. A múzeum hanyatlása ott a legnagyobb, ahol az öncélú kutatást tekintették elsőrendű kötelességnek.

¹¹ SZŐNYI Ottó évi jelentése a „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület” VI. Közgyűlésén, 1913. márc. 30-án. In: *A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület” Értesítője*, 1913. 49.

Sok minden történt a múzeumi életben a századforduló óta, s a sikeres periódusokban tudatosan vizsgálták a továbbhaladás irányait, és mindig szem előtt tartották az alapítók célkitűzéseit: „*Megindult a harc a tudatlanság ellen. Népegyetemek, szabadlyceumok, népakadémiák, egyesületek és társaságok országszerte rendezik a felolvasásokat és előadásokat. A tudomány hatalom, mely érvényesülésre tör. A műveltség érték, melyet váltópénzzé kell tenni. A tudás hatalmát és értékét forgalomba hozni a közművelődési egyesületek hivatása.*

Több érzékre hatni – a mai szemléletű oktatás rugója a múzeumok létesítésének és létjogosultságának alapja. A természettudományok és képzőművészetek szemléltetésének úgyszólván kizárólagos tényezője: a múzeum.

A múzeum az az egyetlen egyetemes közművelődési tényező, mely szemlélteti az embert és alkotásait a csiszolatlan kőkorszaktól a mai napig és bemutatja az ember környezetét: a mikro- és makrokozmoszt. Ezért gyűjti a múzeum a régészeti, történelmi, természeti, néprajzi, ipari és gazdasági, valamint képzőművészeti tárgyakat.”¹²

1. sz. melléklet

Tervezet a pécsi múzeumok gyűjteményszerkezetére

I. Természettudományi gyűjtemény

Elsősorban a Mecsek-hegység és a Drávaszög, de lehetőség szerint Baranya, Somogy és Tolna vármegyék faunájának, flórájának és geológiai képeinek szemléltető és tudományos bemutatása.

II. Régészeti gyűjtemény

1. *Óskori Régészeti tár* A gyűjteménytár anyagát Baranya Vármegye Múzeuma és a Városi Majorossy Imre Múzeum szolgáltatja.

2. *Római-kori Régiségtár* Római régészeti és művészeti leletek, faragványos kövek, bronzok stb., melyek Pannónia és Sopianae történelmi alapjait hivatottak bemutatni.

3. *Ókeresztény Régiségtár* A nevezetes pécsi ókeresztény temetőrendszerből összegyűjtött és az azokból a továbbiakban feltárandó emlékek.

4. *Népvándorláskori Régészeti tár* Baranya Vármegye Múzeuma és a Városi Majorossy Imre Múzeum anyagából. Megjegyzendő, hogy a Városi Múzeum törzsanyagát, Juhász László sok ezer darabra rúgó régiséggyűjteményét 1899-ben az államkincstár vásárolta meg és a Városi Múzeumban, mint letétet helyezte el.

III. Művészettörténeti gyűjtemény

1. *Románkori Kőtár* A pécsi, dóm köveinek letétbevétele a Püspöki Kőtárból. Az európai jelentőségű, s több mint 700 db figurális és díszítményes faragású köemléknek méltó, részben rekonstrukciós jellegű kiállítása, kiegészítve a székesegyház elpusztult freskóinak régi vízfestmény másolataival.

2. *A Gótika és a Reneszánsz korának Régiségtára* Sírkövek, faragványos kövek, harangok, iparművészeti tárgyak, történelmi emlékek, tárgyak, díszített kéziratok, könyvek, pecsétek, pénzek és érmék, jórészt a Püspöki Múzeum és az Egyetemi Könyvtár letéteiből.

3. *Újkori Művészeti Gyűjteménytár* A pécsi egyházi gyűjteményekből letétbe vett gobelinek, ötvöstárgyak, miseruhák, továbbá a jórészt még ezután összegyűjtendő XVIII-XIX. századi bútorok, sekrestye, refektórium stb. berendezések, kovácsolt vasak, kerámia tárgyak, Zsolnay-sorozat, a Városi és Vármegyei Múzeum vonatkozó anyaga, vegyítve a korszak képzőművészeti alkotásaival, érem- és pénzemlékeivel.

¹² Beköszöntő. In: A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület” Értesítője. 1908. 1. sz. 1. Itt közöljük a 2. sz. mellékletben a Baranya megyei helyi gyűjtemények létesítésének időpontját.

IV. Modern szépművészeti gyűjtemény

1. *Dunántúli Képtár* A pécsi dóm freskóinak (Lotz, Székely) kartonjai, dunántúli és pécsi festők (Mattyasovszky Zsolnay) és szobrászok reprezentatív sorozatai.

2. *Magyar Képtár* Az Orsz. Magy. Szépművészeti Múzeumtól letétbe vett, iskolánként, ill. irányzatokként csoportosított didaktikus modern kép- és szoborgyűjtemény.

3. *Kiállítási Szalon* Lehetőleg a Szépművészeti Gyűjteménnyel kapcsolatban álló kiállítási helyiségekben, hol a Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága, ill. jogutódja szokásos tárlatait, városközi és múzeumi retrospectív kiállításokat lehet rendezni. Előadóteremmel és egyesületi helyiségekkel.

V. Várostörténeti gyűjtemény

Pécs városára vonatkozó metszetek, térképek, okmányok, a városi hatalom, igazságszolgáltatás, valamint a polgárság, kézműves iparosság, kereskedelem. bányászat és céh-élet emlékei stb.

VI. Néprajzi gyűjtemény

A pécsi gyűjteményeken kívül kiegészíthető az Iparművészeti Múzeum és részben a Néprajzi Múzeum dunántúli leletanyagával. Így és a szélesebb területre kiterjedő gyűjtőmunka által ez a gyűjtemény regionális jelleget és az egész déli Dunántúl etnográfiai és népi díszítőművészetéről átfogó képet nyújthat.

VII. Izlamisztikai gyűjtemény

Pécs városát török műemlékeinek sorozata különösen alkalmassá teszi egy eddig országosan nélkülözött gyűjtemény felállítására, amely a Kelet kapujában szemléltető módon bemutathatja Magyarország 150 éves török hódoltsági korának művészetét és ennek kapcsán az iszlám ornamentika többszázados hatását a magyar műipar tárgyaira. A Pécsen és Dunántúlon összegyűjthető és ásatásokkal bőven gyarapítható török emlékeken kívül letétként megszerzendők, ill. cserélendőek a magyarországi múzeumokban raktárilag őrzött, eddig úgyszólván kiállításra nem is került, gyökértelenül lebegő közel-keleti művészeti tárgyak: fémek, fegyverek, hímzések, bársony és selyemszövetek, könyvkötések stb. Ezek a tárgyak legszerencsésebben valamelyik törökkori műemlék, vagy azzal kapcsolatos épületben volnának kiállíthatók. Ez az új gyűjtemény hatásos idegenforgalmi esz-közökkel hirdetné Pécsen a római őkeresztény, románkori és reneszánsz emlékek latin szellemet és olasz művészetet sugárzó befolyása mellett, a magyar művészet és díszítőművészet eredetének antipólusát: a Kelet művészetének örökségét. A magyar művészet e kettős származásának bemutatása kristálytisztán fogja tükrözni műveltségünknek függetlenségét a germán nyugattól.

2. sz. melléklet

Baranya megyei helyi gyűjtemények

– 1917. szept. 7. Megalakult a szigetvári Zrínyi Miklós múzeumegyesület. 1948-ban közgyűjtemény, 1956-tól múzeum.

– 1923. Mohácsi Múzeum

– A komlói múzeum alakulása 1954

– A siklói vár múzeumi kiállítóhely 1959

– A sellyei Ormánsági Múzeumi kiállítás 1959

– Az újkori történeti osztály megszervezése 1960

– A pécsváradi Múzeumi Kiállítás 1960

Várbaráti Körök:

Szigetvár: 1959, Siklós: 1961, Pécsvárad: 1968

TANULMÁNY

ZÁDORI IVÁN – NEMESKÉRI ZSOLT

A tudásmenedzsment térségi eszközei

Gondolatok Pécs város tudásmenedzsment-stratégiájának kialakításához

1. Bevezetés

E tanulmány Pécs Megyei Jogú Város Tudásmenedzsment Stratégiájához írott háttéranyagunk szerkesztett változata, amely reményeink szerint meghatározza a városfejlesztés irányait az elkövetkező időszakban. A stratégiát a Pécsi Városfejlesztési Nonprofit Zrt. 2015. év második felében elfogadta, a teljes anyag olvasható a cég internetes honlapján.¹

A stratégia célja a 21. század követelményeihez igazodó, komplex, a verseny-, a civil, és az állami szféra szereplőivel együtt, hálózatos formában működő kutatás-fejlesztési, innovációs, technológia transzfer és hasznosítási rendszer kifejlesztése és működtetése, a gazdasági és társadalmi fejlődést megalapozó nemzetközileg versenyképes tudásbázis létrehozása, a hazai és nemzetközi szinten hatékony tudás- és technológia-transzfer együttműködések előmozdítása, az eredményeket intenzíven hasznosító, innovatív vállalatok régiós szerepvállalásának támogatása.

Az eszköztár kialakításánál célunk volt továbbá a minél markánsabb igazodás Pécs Megyei Jogú Város 2014-2030 közötti időszakra érvényes városfejlesztési koncepciójához.² A koncepció a fenntartható gazdaság célrendszerén belül több olyan operatív célt és eszközt határozott meg, amelyek közvetlenül kötődnek a tudásmenedzsment rendszer működéséhez, valamint a térségi gazdaság K+F+I szemléletű fejlesztéséhez.

Ezek közül kiemelhetők az alábbiak:

- 1.) Pécs tudásintenzív (újra)iparosítása környezet-, egészség-, kulturális- kreatív és szélesebb értelemben vett gépipari fókusszal.
- 2.) Pécs közszolgáltatás alapú gazdasági fejlesztése, új fejlesztéspolitikai irányok meghatározása.
- 3.) Nagyfoglalkoztatók Pécsre vonzása és integrálása a megye-régió gazdaságába, klaszterbe.
- 4.) Az egyetem és a turizmus fejlődésének támogatása a város jövedelem- egyenlegének javítása érdekében.

Tanulmányunkat ajánljuk Agárdi Péternek, Héjgy Andreasnak és Klein Sándornak.

¹ Pécs Megyei Jogú Város Tudásmenedzsment Stratégiája. Letölthető: <http://www.pvfzrt.hu/hu/tanulmany/16/pecs-megyei-jogu-varos-tudasmenedzsment-strategiaja>. Köszönetet mondunk a stratégiát megalapozó tanulmányunk megrendelőinek a publikáláshoz való hozzájárulásukért.

² Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlése 261/2014. (09.25.) számú határozatával került elfogadásra.

- 5.) A szociális-, illetve közfoglalkoztatás rendszerének továbbfejlesztése.
- 6.) Helyi termékek és termelők támogatása.
- 7.) A város ásványvagyonának (szén, urán, stb.) hasznosításával kapcsolatos döntések előkészítése.

Az eszközrendszer kialakításánál figyelembe vettük továbbá, hogy a város egyeteme ma is Pécs gazdaságának meghatározó szereplője. Az intézmény és hallgatóinak költsége a pécsi GDP-nek becslések szerint mintegy 15-20 százalékát teszi ki.

Az egyetem gazdasági helyzetének tendenciaszerű romlása, a hallgatói létszám jelentős visszaesése a pécsi gazdaságra is súlyos következményeket hordoz. Fontos tendencia az is, hogy a város egyre kevésbé képes a végzett hallgatók megtartására, erős Budapest és a vidéki növekedési centrumok munkaerő-elszívó hatása. Fenntartható fejlődésű városnak a belső motivációk által generált fejlődésre és önmaga fenntartására képes várost tekintjük, amely belső erőforrásainak hatékony hasznosítása révén, egyedi döntésű működési támogatások nélkül képes pozitív jövedelemáram létrehozására és fenntartására, a külső kockázatok kezelésére, a változásokhoz való rugalmas alkalmazkodásra, az alapvetően független működésre.

„Fenntartható az a társadalom, amely generációkon keresztül fennmarad, működőképes, elég messzelátó, rugalmas és bölcs ahhoz, hogy fizikai vagy szociális ellátórendszerait ne tegye tönkre.” ... „amelynek vannak olyan információs, szociális és intézményi mechanizmusai, melyek folyamatosan ellenőrzik azokat a pozitív visszacsatolási hurkokat, amelyek a népesség és a tőke exponenciális növekedését okozzák.... a társadalmi fenntarthatóság érdekében a népesség, a tőke és a technológia összhangját kell úgy alakítani, hogy az anyagi életszínvonal megfelelő és biztonságos legyen mindenki számára és mindenki igazságosan részesüljön benne”³.

A megvalósítás lényeges elemei – akár lokális, akár regionális, akár globális szinten tekintjük a kérdést – a teljesség igénye nélkül a következőkben összegezhetők:

- a tervezés időhorizontjának meghosszabbítása;
- a monitoring tökéletesítése és a reakcióidő gyorsítása;
- a nem megújuló erőforrások használatának minimalizálása és a megújuló erőforrások eróziójának megelőzése;
- az erőforrások maximális hatékonysággal történő használata;
- a népesség és a fizikai tőke exponenciális növekedésének lassítása;
- a rugalmasság, a kreativitás, a kritikus gondolkodás és rendszerszemlélet beépülése az oktatásba.

Olyan komplex és innovatív eszköz- és intézményrendszert kell kialakítani, amelyek ezt a célt szolgálják. Elengedhetetlen az új struktúrák, a funkcionális területek összehangolt működtetése, amelyet a város vezetése, a gazdasági – és társadalmi szereplőkkel (vállalkozások, intézmények) valamint a város civil- és szakmai közösségeivel együtt érhet el, ezért kialakítja az ehhez szükséges irányítási rendszereket. A strukturális elemek kialakítása adja azt a dinamizmust, amely a fejlődés hajtóereje lesz a következő tervezési időszakban.

A széles platformon nyugvó szervezett együttműködési rendszer szükségességét a kedvezőtlen induló helyzet megváltoztatásához szükséges, rendkívülinek tekinthető dinamizmus, az erőforrások magas hatékonyságú és széles körű mozgósításának igénye indokolja, valamint az a tény, hogy az elérendő célok jelentékeny hányadának eléréséhez az önkormányzat nem rendelkezik közvetlen eszközrendszerrel, csupán partnerei közreműködése révén érheti el azokat.

³ Meadows, Dennis - Meadows, Donella - Randers, J. (2005), p. 253.

A városvezetés és az egyetem felismeri, hogy mindkettőnek akkor van esélye jelentős eredmények elérésére, ha közös stratégiát alakítanak ki, amelyben mindkét fél megőrzi az önállóságát, közös célok mentén egymást segítve lépnek fel a város nevében és szorosan együttműködnek a gazdasági szféra szereplőivel és az őket képviselő kamarai szervezetekkel.

Az innovációra alapozott fejlődés záloga az egyetem, amelynek gazdasági hasznosításra alkalmas eredményeket kell létrehoznia, ebből adódóan a városvezetés alapvető érdeke, hogy intenzív katalizátorként működjön az egyetem és a gazdasági szféra között. A gazdasági szereplőknek ugyanakkor innovációra vonatkozó adaptációs készség, menedzsment- képességek, piacszervezés és hálózatos együttműködés terén kell alkalmassá válnia az eredményorientált partnerségre.

Az innovációs folyamat csak akkor lehet sikeres, ha a három szereplői kör tudatosan összehangolja tevékenységét. A fejlődés megalapozásához szükséges legalapvetőbb feltételek: a tőke, a magasan képzett munkaerő, a megfelelő infrastrukturális feltételek és az erős innovációs háttér. Közülük a tőkevolumen növelése részben a helyi vállalkozói szféra erősítése révén, másrészt „importból”: külső befektetőknek a városba illetve a térségbe vonzása révén teljesülhet (célzottan a jövedelem-akkumulációt elősegítő termelő-szolgáltató, kutatás-fejlesztési ágazatokban).

A többi tényező versenyképességi színvonala Pécs konkrét lehetőségeit figyelembe véve alapvetően a helyi szereplők stratégiai megfontolásain, egymást erősítő magatartásán múlik. Ezek megléte – megfelelő gazdaságdiplomáciai és városmarketing- háttérrel – kiváltja a befektetések elindulását is. A gazdaságfejlesztés alapfeltételei tehát döntően a helyi szereplők tevékenységének eredményeként jönnek létre, szorosan kapcsolódva azokhoz az intelligens szakosodási irányokhoz, amelyek finanszírozása részben központi forrásokból valósulhat meg.

2. Az intelligens szakosodási irányok meghatározása

Pécs város jelenlegi és jövőbeni gazdasági helyzete alapvetően függ attól, hogy meglévő erőforrásaira támaszkodva és új kapacitások kiépítésén keresztül milyen mértékben lesz képes kihasználni a kutatási-fejlesztési és innovációs tevékenységben megszerezhető előnyöket.

„A Közösség gazdasági szerepének és a tagországok jólétének megőrzése és növelése érdekében az Európai Unió a 2014-től 2020-ig tartó tervezési időszakban kiemelten kezeli a kutatás-fejlesztést és innovációt, illetve az ebből származó eredmények társadalmi-gazdasági hasznosításának ösztönzését. Az időszak legfontosabb céljai között szerepel, hogy Európa világszínvonalú tudományos szereplő legyen, megszűnjenek az innováció akadályai és megerősödjön az állami és magánszektor együttműködése.”⁴

Fontos, hogy minden nemzet és területi egység egymással összehangoltan dolgozza ki saját kutatási és innovációs stratégiáját. Az így elkészülő stratégiák biztosítják, hogy a Strukturális Alapokból rendelkezésre álló forrásokat a tagok összehangoltan, hatékonyan, európai, nemzeti és területi szinergiákra építve használják föl. A stratégiák kutatási és innovációs területen körvonalaznák, hogy a jelenlegi helyzetből kiindulva ki miben kíván a legjobb lenni. Ezáltal elkerülhetők a párhuzamos fejlesztések, ami elősegíti az EU-szintű koordinációt és a Közösség versenyképességének növelését. Ezen dokumentumok *az intelligens szakosodási stratégiák (S3)*. Hasonló, innovációs stratégiák korábban is készültek, az új típusú stratégiák azonban különböznek elődeiktől:

⁴ Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia, 2014. november. 7. o.

- a stratégiaépítésbe széleskörűen bevonják a helyi célközönséget és erőforrásokat;
- a hangsúlyt áthelyezik a technológiai kutatás-fejlesztésről az innováció teljes folyamatának felkarolására;
- nem csupán a legjobb gyakorlatokat másolják le, hanem a területek saját egyedi erősségeit és értékeit fölismerve, gazdasági versenyelőnyökre és jövőbeli potenciálokra alapoznak.⁵

Az intelligens szakosodási stratégiák elkészítése beépült az EU joganyagba is. Az 1303/2013 EU rendelet kimondja, hogy kutatás, fejlesztés és innováció erősítésére, valamint infokommunikációs technológiák fejlesztésére csak akkor kaphat egy tagállam EU forrást, ha az adott ország rendelkezik intelligens szakosodási stratégiával, és a támogatás annak céljaival összhangban történik. Így az S3 tervezési dokumentumok elkészítése minden tagállamban a kutatás-fejlesztés és innováció támogatásának egyik előzetes feltétele. Az S3 kidolgozása az EU által előre megfogalmazott, szigorú módszertani keretek között történik minden országban. Magyarország 2013 elején kezdte el a tervezést, mely során széleskörű társadalmi egyeztetés zajlott, felhasználva számos hazai tervezési dokumentumot, összegezve különböző területi szintek célját, és összekapcsolódva az operatív programok tervezésével is.

A munka eredményeként elkészült nemzeti intelligens szakosodási stratégia az egész ország számára jelöli ki azon irányokat, amelyek mentén 2020-ig a kutatás-fejlesztést és innovációt várhatóan a leginkább fenntartható módon, a legnagyobb társadalmi nyereséggel és a legjobb anyagi hasznosulás ígéretével lehet támogatni.⁶

Összegezve: az intelligens szakosodási stratégia egy új típusú, a K+F+I folyamatok hatékonyabb támogatását lehetővé tevő, ezáltal a térségek tudásalapú gazdasági fejlődését célzó stratégia. Az S3-ban kiemelt hangsúlyt kap az ún. Entrepreneurial Discovery Process (EDP). Ez azt jelenti, hogy a helyi szereplők a térségi gazdaság és társadalom változásainak folyamatos és módszeres érzékelésével és elemzésével, az érintettek széles körének aktív részvételével, vállalkozói szemmel, kockázatokat vállalva hozzanak meg a térség szempontjából tartós fejlődést eredményező, a jövő innovációival kapcsolatos jelenbeli döntéseket.

Térségünkben a Dél-Dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség készítette el a Dél-Dunántúli intelligens szakosodási stratégiáját, amelynek társadalmisított változata 2013. áprilisában jelent meg. Ezt követően a Baranya Megyei Kormányhivatal Pécs és Baranya megye vállalatainak kiemelt kutatásai irányjaival kapcsolatban 2014. szeptember 15-én szervezett „S3 Intelligens Szakosodási Stratégia – megyei specializációk workshop” szakmai rendezvényt.

A regionális és a megyei intelligens szakosodási stratégiák között célszerű különbséget tenni Pécs város szempontjából két tekintetben: egyrészt a kutatási irány megvalósítási időtávja alapján, másrészt pedig abból a szempontból, hogy egy adott intelligens szakosodási irány mennyiben tekinthető az előzmények figyelembe vételével és erőforrás oldalról megalapozottnak. Jól lehet Pécs városa Baranya megye gazdasági, kulturális és kutatási központja, a megyei szinten definiált kiemelt fejlesztési irányok relevanciája eltérő lehet e szempontok alapján.

A következő oldalak ennek rendszerszerű bemutatását tartalmazzák. Az időtávok tekintetében – igazodva az Európai Unió költségvetési tervezési metodikájához – az általánosan használt beosztások alapján:

- rövidtávon megvalósítható fejlesztésnek tekintjük az 1-3 éven belüli,

⁵ U.o.

⁶ U.o.

- középtávon megvalósítható fejlesztésnek tekintjük 3-5 éven belüli,
- hosszútávú fejlesztésnek az 5 éven túli időtávot.

A táblázatokban szereplő szakosodási irányok kutatási előzményeinek, valamint erőforrással való ellátottságának jelölései:

- + a kijelölt intelligens szakosodási irány tekintetében reális esély van a tudásbázis kiépítésének megkezdésére, az azt megalapozó erőforrások allokációján keresztül;
- ++ a kijelölt intelligens szakosodási irány tekintetében a korábban megkezdett fejlesztések továbbvitelével reális esély van piaci relevanciával bíró termékek/szolgáltatások kifejlesztésére;
- +++ a kijelölt intelligens szakosodási irány tekintetében a kifejlesztett termékek/ szolgáltatások hozzájárulnak Pécs város jövedelemtermelő képességéhez és foglalkoztatási helyzetének javításához;
- az adott megyei szakosodási irány nem tekinthető relevánsnak Pécs Megyei Jogú Város tudásmenedzsment stratégiája vonatkozásában.

2.1. Első intelligens szakosodási irány: Gépipar és elektronika

Szakosodási prioritások	Rövidtáv	Középtáv	Hosszútáv
Smart city kereteiben városi közlekedés igényeit kiszolgáló járműfejlesztés, különös tekintettel az elektromos járművekre, figyelemmel az ITS V2V V2X vonatkozásokra is.	++	+++	
Roncsolásmentes anyagvizsgálat eszközeinek és alkalmazásainak továbbfejlesztése a legszélesebb felhasználási területeire, piaci alkalmazások kidolgozásával.	+++		
Anyag és alkatrész szelektáló és minősítő berendezések technológiájának továbbfejlesztése, terménytechnológiai szelektáló és minősítő berendezések fejlesztése különös tekintettel a szín szerinti válogatásra, távfelügyeleti rendszer ellátására.			+
Gépipari tervezői és kutatóközpont létrehozása, környezettudatos technológiák eredményeinek integrálása, termékfejlesztés, és a szükséges K+F+I kapacitások kiépítése. Tüzelőanyagcellás berendezések fejlesztése, gyártás technológiájának fejlesztése, 3D-s technológia alkalmazási lehetőségeinek kutatása a prototípusok fejlesztésében és gyártásában; manufakturális ipar gyártóeszközök fejlesztéséhez kapcsolódó kutatás-fejlesztés.		+	++

A gépipari területen megjelenő prioritások a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara valamint a Dél-Dunántúli Gépipari Klaszter pécsi tagjainak, illetve a Pécsi Tudományegyetemen belül elsődlegesen a Műszaki és Informatikai Kar együttműködésével valósíthatók meg.

A Dél-Dunántúli intelligens szakosodási stratégiák bemutatásánál a szerzők helyesen hangsúlyozták, hogy az alacsony fokú iparosodottság miatt a már jelen lévő ipari szereplők mellett ezen a területen igen markáns célként kell, hogy megjelenjen új befektetők akvizíciója, ami lehetőséget adhat a szektor húzóágazati potenciáljának magasabb szintű kihasználására.⁷ Az együttműködés a szereplők között a gépészmérnök szak duális képzés keretében történő indításával szorosabbá vált, a képzés bővítése és támogatása – például pályaaorientációs szolgáltatással – a humán erőforrás ellátottság szempontjából alapvető tényező Pécs városa számára a sikeres akvizíciós tevékenységhez. Az eszközrendszerrel éppen ezért a egyik kiemelt prioritásként fogalmazzuk meg a duális képzéshez kötődő vállalati és hallgatói támogatások rendszerét.

⁷ Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia, 2014. november. 7. o.

2.2. Második intelligens szakosodási irány: Környezetipar

Szakosodási prioritások	Rövidtáv	Középtáv	Hosszútáv
Smart City kialakításához szükséges kutatások, pl. erőforrás hatékony technológiák, kaszkád rendszerű energiahasznosítás, hulladékgazdálkodás-újrahasznosítás, kék és zöld infrastruktúra összekapcsolódási lehetőségeinek kutatása, anyag- és energiahatékony épületek és infrastruktúra.	+++		
Alkalmazott földtani és műszaki kutatások energetikai és ipari felhasználási céllal, pl. tisztaszén-technológia, geotermikus energia, ritka fémek, fenntartható technológiák által.	++	+++	
Bányászati és ipari rekultivált és rekultivációra váró területek hasznosítási vizsgálata környezetfejlesztési céllal, pl. energetikai, ásványkincs, hulladék-víz, környezeti hatások minimalizálása és monitorozása.	+	++	+++
A klímaváltozáshoz való alkalmazkodás érdekében komplex vízhasznosítási és zöldterületi kutatások, valamint energetikai kutatások kidolgozása.	++	+++	

A Dél-dunántúli Régió innovációs stratégiájának kidolgozásának során végzett vizsgálatok egyértelművé tették, hogy a környezeti ipar és energetika területén a berendezések, eszközök, készülékek gyártásával szemben a szolgáltatások és a forgalmazás aránya a meghatározó. A környezeti ipar piacát döntően kisszámú nagyvállalat uralja, amelyek a gyártó multinacionális cégek képviselőiben vagy azokkal együttműködve forgalmazznak technológiákat, berendezéseket. Ezeken a területeken a jelentős tőkeigény és a magas beruházási költségek komoly akadályt jelentenek a kis cégek belépésének és érvényesülésének.⁸

Pécs városában a PTE oldaláról hagyományosan a Természettudományi Kar, a Műszaki és Informatikai Kar, valamint a Szentágotthai János Kutatóközpont érintett a környezetipari K+F+I tevékenységben. Új szereplőként lép be 2015-ben a PTE vidékfejlesztési kara (KPVK), amelynek egyik fő nemzetközi kutatási iránya a klímaváltozáshoz való alkalmazkodással kapcsolatos agrár- és vízgazdálkodási kérdések vizsgálata. A városban működő ipari szereplők közül érdemes megemlíteni a következőket: Biokom Pécsi Városüzemeltetési és Környezetgazdálkodási Kft., Mecsekérc Zrt., Mecsek-Öko Környezetvédelmi Zrt., Pannon Power Holding Zrt. Pécsi Hőerőmű.

A támogatási rendszerben a célszerű megfontolni az innovatív, akár egyetemi spin-off cégek, start-up-ok számára nyújtandó iparüzési adó kedvezményt (vagy azzal azonos mértékű támogatást), illetve a városi tulajdonú meghatározó vállalatok intenzívebb bevonását a helyi kisvállalkozások innovatív termékeinek/szolgáltatásainak piacra jutásának segítésébe a városi intézményrendszeren keresztül.

2.3. Harmadik intelligens szakosodási irány: Biotechnológia – egészségipar

Szakosodási prioritások	Rövidtáv	Középtáv	Hosszútáv
Népegészségügyi fejlesztések-különösen a természetes anyagok hatásának kutatása és ezeken alapuló termékek és szolgáltatások fejlesztése a helyi adottságok figyelembevételével (pl: termásvíz (Harkány, Sellye, Siklós...) növényi hatóanyagok, funkcionális élelmiszerek, allergiakorális tolerancia, diabétesz); személyre szabott gyógyítás kutatása-personalized medicine.	+++		
Orvosi biotechnológiai kutatás és fejlesztés (gyógyszercélpontok és gyógyszerjelöltek azonosítása, nemklinikai (korábbi nevén preklinikai) tesztes (in vitro mesterséges szövetek és in vivo állatmodellek fejlesztése, 3D sejtnyomatás stb.), in vitro fertilizáció kutatása és eredményességének növelése.	+++		

⁸ Dél-Dunántúl intelligens szakosodási stratégiája. 2013. 19. oldal

Fertőző és oxidatív stresszhez kapcsolódó betegségek és kezelési lehetőségek kutatása, termékek és szolgáltatások fejlesztése (bakteriológiai, mikológiai, virológiai, parazitológiai) – analitika, diagnosztika (pl. gyors-tesztek), terápia; multirezisztens fajok elleni védekezés.	+++		
Ageing (neuroimmun és neuron endokrin); neurodegeneratív betegségek és demenciák kezelési lehetőségének kutatása, termékek és szolgáltatások fejlesztése -analitika, diagnosztika (pl.: korai biomarkerek), terápianem klinikai (pl: in vitro és in vivo sejtmodellek és szövetrendszerek), klinikai tesztelése.	++	+++	

E területen Pécs városa és a Pécsi Tudományegyetem hagyományosan jelentős, kiépített, folyamatosan fejlesztett K+F+I tudásbázissal és infrastruktúrával rendelkezik. A biotechnológiai és egészségipari kutatások az egyetem fejlesztési terveiben központi fontosságúak, a közeljövőben várhatóan beindul az alapvetően angol és német nyelvű orvos, gyógyszerész képzésekre építő idegen nyelvi oktatási kapacitásfejlesztési program a PTE orvosi karán. Ez a város számára számos kihívást jelent, hiszen a több ezer új külföldi hallgató mellett kb. 200 fős oktatói létszám bővítéssel is járhat. Ehhez kötődően a támogatási rendszerben az angol, német nyelven oktatni képes egyetemi oktatók vonzására (lakhatás, ösztöndíj) érdemes figyelmet fordítani annak érdekében, hogy a kormányzati támogatással megvalósuló program sikeres K+F+I potenciál fejlesztést is jelentsen a város számára.

Feladatként jelenik meg további gyógyszerészeti gyártókapacitás letelepítése, a gyógyszerészeti, orvosi biotechnológiai mesterképzés támogatása.⁹

2.4. Negyedik intelligens szakosodási irány: Kreatív ipar és ICT

Szakosodási prioritások	Rövidtáv	Középtáv	Hosszútáv
Interregionális, határon átnyúló kreatív ipari módszertani központ és mobil alkalmazásfejlesztői laboratórium létrehozása, a kreatív iparban rejlő gazdasági potenciál hasznosítására a meglévő folyamatok mérésre és új üzleti modellek kidolgozására (Kreatív pláza, kreatív ipari outlet, kreatív ipari látogatóközpontok) és iparági képzési tematikák fejlesztésére	+++		
LBS (Location-based services, helyzet alapú szolgáltatások) + Gamification + E-Learning és egyéb információmenedzsment kutatások. Komplex oktatási, képzési programok indítása, a szakember utánpótlás hosszútávú bővítése érdekében, valamint alkalmazott kutatási és kísérleti fejlesztési projektek végrehajtása, a nemzetközi piacra lépés támogatása.	+++		
Artistic Intervention, cross-border kutatási projektek kidolgozása a gépipari és járműipari fejlesztésekhez a régió kiemelkedően nagy számú művészeinek bevonásával. Smart City rendszerek információinak megjelenítésére és felhasználására szolgáló innovatív kommunikációs, modellezési és műszaki/méréstechnikai rendszerek kutatása és fejlesztése.	++	+++	
Rendezvénytechnikai high-tech eszközpark és infrastruktúra mobilizációja, automatizálása, robotikai innovációja és kutatás fejlesztése. Crossover fejlesztések a Kreatív Ipar + Járműipar, + ICT, + Design +Városüzemeltetés+Mezőgazdaság +Környezetipar területén a megyében működő rendezvénytechnikai cégek szakmai kiválóságára, az PTE MIK robotikai rendezvényeire és a kreatív ipari szereplők szakmai kiválóságára alapozva.	+	++	+++

⁹ U.o.. 17. oldal

Ugyancsak hagyományosnak tekinthető intelligens szakosodási irány Pécssett a kulturális, kreatív ipar, valamint az ehhez kapcsolódó ICT fejlesztés. A város szempontjából a potenciálisan alacsony tőkeigény, belépési korlát miatt itt kiemelkedő jelentőségű az induló KKV-k támogatása, ami kulcsa a szektor folyamatos megújulásának.¹⁰

A fejlesztésnél célszerű figyelembe venni az egyetemen nagy tömegben megjelenő, jelentősebb gazdasági potenciált is jelentő külföldi hallgatók sajátos igényeit ezeken a területeken. A szakosodási irány jól közelíthető a városfejlesztési koncepcióban szereplő „közösségek fejlesztése” célhoz.

2.5. Ötödik intelligens szakosodási irány: Élelmiszeripar

Szakosodási prioritások	Rövidtáv	Középtáv	Hosszútáv
Hagyományos mezőgazdasági termékek, termékláncban történő felhasználásának kutatása, különös tekintettel az élettani hatásokra, pl.: szőlőmag, ill. gyógynövény hozzáadása gyümölcslehez, komló növényi alapanyagra épülő manufakturális sörgyártás kísérleti fejlesztése.	-	+	++
A megye speciális termékeivel kapcsolatos funkcionális élelmiszer kutatása, piaci terméké fejlesztése (pl.: mézkapszula, életkorhoz illő élelmiszerek fejlesztése), egészséges élelmiszer adalékok fejlesztése.	+	++	+++
Magyarországon (honos) rezisztenciális szőlőfajták feltárása és kutatása (betegségek, éghajlat változása). Kiválthatóság céljából rezisztens fajok keresése. Szőlészeti kutatás fejlesztési eredményeinek hasznosítása.	+++		

A megyei intelligens szakosodási irányok közül talán az élelmiszeripar és az agrárgazdaság jelenik meg a legkevésbé kézzelfoghatóan Pécs városa számára. A hagyományos mezőgazdasági termékekkel való ellátást biztosító területek döntően a városon kívül helyezkednek el, számukra a helyi foglalkoztatás és gazdaság szempontjából kulcsfontosságúak e stratégiák. A terméklánchoz kötődően azonban a pécsi lakosok ellátási igényeinek kielégítésére javasolható a termelői piacok kialakításának támogatása (a városi térszerkezethez illeszkedően hosszabb távon további 4-5 ilyen piac létrehozása indokolt, kiegészítve és fejlesztve a jelenlegi kezdeményezéseket).

A Pécsi Tudományegyetem az agrárium területén hagyományosan csak a szőlészet és borászat területén rendelkezik (szerzett) kapacitásokkal a Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet vonatkozásában. E hiányt próbálja csökkenteni a létrehozott vidékfejlesztési kar (KPVK), amely az élelmiszertechnológia és az élelmiszergazdaság területén épít ki fokozatosan új kompetenciákat a tervezési időszak alatt. A támogatási rendszer oldaláról így célszerű lehet szerepeltetni ezen új kompetenciák megszerzésének támogatását.

Végül, valamennyi szakosodási irány tekintetében meg kívánjuk jegyezni, hogy a táblázatokban szereplő szakértői becslések felülvizsgálata javasolt a tudásmenedzsment adatbázis kiépítését követően, az abban szereplő adatok ismeretében, illetőleg a stratégiai célokhoz rendelt források rendelkezésre állásának függvényében.

3. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata számára javasolt intézkedések

Az intelligens szakosodási irányokhoz igazodó fejlesztések csak abban az esetben lehetnek sikeresek, amennyiben Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata saját eszközeivel is aktívan segíti megvalósulásukat. A Tudáspark projektben érintett három szereplő közül az önkormányzat az, amely részben hatósági jogköreinél fogva, részben pedig a városüzemeltetés operatív

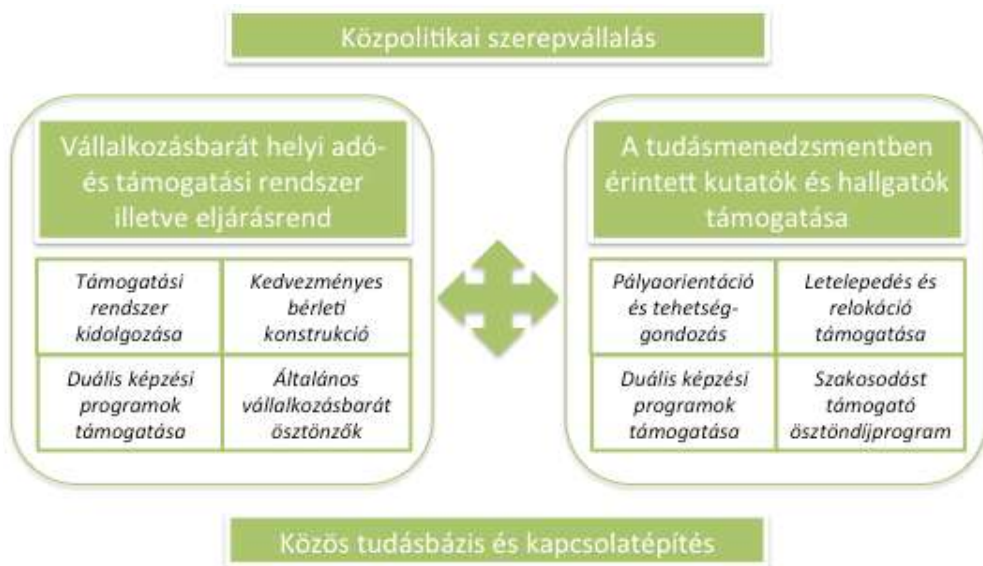
¹⁰ Lásd még: Dél-Dunántúl intelligens szakosodási stratégiája. 2013. 22. old. követően.

feladatai körében, megrendelői szerepkörén és tulajdonosi jogosítványain keresztül közvetlen hatást tud gyakorolni a helyi gazdaság szereplőire.

A Tudásmenedzsment Stratégia megvalósítását szolgáló eszközrendszernek illeszkednie kell Pécs Megyei Jogú Város 2014-2030 közötti időszakra elfogadott városfejlesztési koncepciójához. Hasonlóképpen nem elválaszthatóak az intézkedések a későbbiekben részletezésre kerülő szervezeti javaslatoktól sem, hiszen több esetben az eszközök működtetését a projektben együttműködő partnerek közös döntésén keresztül határozzuk meg.

A javasolt intézkedések reagálnak a stratégiát megalapozó probléma- és célrendszerre, az önkormányzat szerepét célraorientált módon erősítik fel a tudásáramlási rendszerben, pontosítják és a helyi szereplők számára is érzékelhetővé teszik a feladatokat. A javasolt intézkedéseket a célfa által meghatározott szerkezetben mutatjuk be.

1. sz. ábra: A javasolt intézkedések rendszere

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

3.1. Vállalkozásbarát helyi adó- és támogatási rendszer, illetve eljárásrend kialakítása, fejlesztése

A tudásmenedzsment stratégia egyik fő célja, hogy a vállalkozók, vállalkozások számára kezelhetővé tegye a kijelölt fejlesztési irányokat. A vállalkozói kör nem reprezentatív jellegű előzetes felmérése alapján három speciális intézkedést érdemes kifejezetten a tudásmenedzsment stratégiához kapcsolatosan előkészíteni, ezeken túlmenően valamennyi olyan kezdeményezésre szükség van, amelyek Pécs városát vállalkozásbarát településsé teszik.

Utóbbiak olyan jól definiált intézkedési kört jelentenek, amelyek több releváns tervezési dokumentumban megjelennek, ezért ehelyütt – a városfejlesztési koncepció alapján – csak felsorolásszerű ismertetésükre térünk ki.

1.1. Intézkedés

Az intelligens szakosodási irányoknak megfelelő tevékenységet folytató vállalkozások számára támogatási rendszer kidolgozása

Az intézkedés bemutatása:

Az intézkedés alapja a város által preferált szakmai területeken működő vállalkozások terheinek csökkentése, időben degresszív módon. Az elsődleges javaslat szerint a támogatást érdeemes összekötni az iparűzési adó rendszerével. Elkerülendő, hogy a városi költségvetést túlzottan megterhelje az intézkedésből fakadó forráskiesés, javasoljuk, hogy az intelligens szakosodási irányoknak megfelelő tevékenységi körökben működő vállalkozások a számukra fizetendő iparűzési adóval összemérhető nagyságú támogatást kapjanak az alábbiak szerint:

- 1-3 évig az intelligens szakosodási iránnyal összefüggő tevékenység iparűzési adóalapjára jutó iparűzési adó 100%-ának megfelelő összegben,
- 3-5 évig az intelligens szakosodási iránnyal összefüggő tevékenység iparűzési adóalapjára jutó iparűzési adó 50%-ának megfelelő összegben.

Az intézkedés bevezetésének körülményei:

A bevezetés középtávon elképzelhető, szükséges a helyi adók rendszerével való összehangolása. Az elfogadott intelligens szakosodási irányoknak megfelelően kell meghatározni a preferált tevékenységi statisztikai kódokat. A projektben együttműködő három partner a közös innovációs ügynökség keretében végzi az előkészítést, Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzat Pénzügyi Főosztályával való együttműködésben.

A támogatás ellentételezéseként a vállalkozások részéről megkívánt az átlátható, felelős működés, pl. az intelligens szakosodási irányban folytatott tevékenységük célszerű bemutatása. Ezek feldolgozása, összegzése a közös innovációs ügynökség feladata, kötődve a kommunikációs és monitoring alrendszerekhez is.

1.2. Intézkedés

Az intelligens szakosodási irányoknak megfelelő tevékenységet folytató vállalkozások számára kedvezményes konstrukció kidolgozása a városi tulajdonú ingatlanok bérlete tekintetében.

Az intézkedés bemutatása:

Az intelligens szakosodási irányokban történő vállalkozás-alapítás és telephelyek létrehozásának ösztönzése. Hasonlóan az iparűzési adóhoz kapcsolódó támogatáshoz, itt is célszerű időben csökkenő mértékű kedvezményeket nyújtani. Más kedvezményezetti kör tekintetében Pécs városában ma is működő konstrukció.

Az intézkedés bevezetésének körülményei:

A projektben együttműködő három partner a közös innovációs ügynökség keretében végzi az előkészítést, a BÍOKOM Pécsi Városüzemeltetési és Környezetgazdálkodási Kft., illetve a Pécs Holding Zrt. érintett üzleti területeivel való együttműködésben. A felkínált ingatlanok listájának elérhetővé tétele a vállalkozások számára a közös innovációs ügynökség honlapján keresztül. Az ügynökség a bérleti konstrukció keretében kiadott ingatlanok térképét is közzé teszi a honlapon.

1.3. Intézkedés

Az intelligens szakosodási irányoknak megfelelő (duális) képzési programokban résztvevő hallgatók gyakorlati képzőhelyeinek támogatása

Az intézkedés bemutatása:

A Pécsi Tudományegyetemen folyamatosan kerülnek kialakításra azok az új típusú, döntően duális jellegű képzési programok, amelyek az intelligens szakosodási irányokhoz kapcsolódó fejlesztések humán erőforrás hátterét teremthetik meg (pl. gépészmérnök duális képzés).

Ezek a programok a gazdasági szervezetek magasabb szintű bevonását teszik lehetővé és egyben szükségszerűvé a képzés során, így jelentős terheket is rónak az azokban részt vevő vállalkozásokra. A Dél-Dunántúli Gépipari Klaszter ilyen irányú tapasztalataiból kiindulva célszerűnek tűnik a képzési programokba bekapcsolódó vállalkozások önkormányzati támogatása, évente fix összegben.

Az intézkedés bevezetésének körülményei:

A közös innovációs ügynökség keretében kerül meghatározásra a támogatott képzések köre, összhangban az intelligens szakosodási irányokkal és a városfejlesztési koncepcióval (pl. az itt explicit módon is megjelenő, a kreatív iparhoz sok szállal kötődő, 2016-tól új képzésként megjelenő közösségszervezés). A PBKIK és a Dél-Dunántúli Gépipari Klaszter duális képzésre vonatkozó tapasztalatai alapján meghatározásra kerül a támogatás javasolt összege. A Pécsi Tudományegyetem érintett képzéseinek felelősei és a képzésekben részt vevő vállalkozások évente értékelik a program eredményeit, az ezekből készített összefoglaló elemzést a közös innovációs ügynökség honlapján teszi közzé.

A városfejlesztési koncepcióban szereplő további, általános jellegű vállalkozásbarát intézkedések, amelyek megvalósításánál javasolt az intelligens szakosodási irányok figyelembe vétele:

„1. Az üzleti infrastruktúra fejlesztése:

- meglévő ipari parkok elérhetőségének javítása
- barnamezős területek üzleti célú rehabilitációja
- az ipari területek olcsó energiával-, hővel való ellátása
- potenciális ipari parki területek kijelölése

2. Pénzügyi eszközök, támogatások (elsősorban uniós forrásból):

- vissz- és nem visszterhes fejlesztési forrásokat biztosító pénzügyi alap létrehozása a PVF N-Zrt. szakmai kezelésében, foglalkoztatás-növelési, energiahatékonysági, vagy helyi termék fókusszal (belvárosi kereskedelem és vendéglátás, meghatározott kritériumok mentén pl. bérleti díj-támogatás formájában)
- a város ipari parkjaiba betelepülő vállalkozások foglalkoztatási szempontú támogatása pl. önerő-támogatás formájában

3. Gazdaságfejlesztési szempontú, vállalkozásbarát adópolitika:

- vállalkozásbarát adminisztráció
- foglalkoztatási szempontú, patrióta helyi adópolitika kidolgozása és megvalósítása

4. Uniós források felhasználása, ITB:

- város iparterületein fejlesztéseket tervező KKV-k projektelképzeléseinek összegyűjtése
- projektkataszter létrehozása
- a projektjavaslatok prioritizálásához szükséges kritériumrendszer fejlesztése és alkalmazása
- a kiválasztott projektjavaslatok dokumentációjának elkészítése, a projektek megvalósításának menedzsment-támogatása

5. A PTE tudásbázisának, innovációs kapacitásainak integrálása a reálgazdaságba

- A PTE bázisán létrejött spin-off és start-up vállalkozások támogatása
- A reálgazdaság fejlesztéséhez igazodó kutatási és képzési profilok kialakítása és megerősítése a PTE-n”

3.2. Szerepvállalás a tudásmenedzsmentben érintett kutatók és hallgatók támogatásában

A tudásmenedzsment stratégia központi eleme a Pécsi Tudományegyetem tevékenységének összehangolása a városi prioritásokkal és a gazdasági szereplők igényeivel. Ebből a nézőpontból különösen fontos olyan ösztönző rendszerek bevezetése, amelyek speciálisan a tudáshiányok feltárását és kezelését, a tudásmegszerzéssel kapcsolatos attitűdök kialakítását és formálását, illetve a tudás megszerzésében kulcsfontosságú szereplők megszerzését és megtartását célozzák (ugyanerről részletesebben lásd később Beijerse modelljét).

E javasolt intézkedések összhangban vannak a vállalkozások számára kialakítani szándékozott támogatási rendszerekkel is, nézőpontjukat tekintve ugyanakkor nem csupán a gazdaság szűken értelmezett igényeire reagálnak, hanem Pécs város hosszabb távú társadalmi fejlődését is pozitívan kívánják befolyásolni. Ide értünk olyan programelemeket is, amelyek – csak részben kötődve a város egyetemének képzéseihez – az általános és középiskolás korosztályt célozzák meg pályaaorientációs és tehetségprogramokkal.

2.1. Intézkedés

Intelligens szakosodási irányoknak megfelelő pályaaorientációs és tehetségprogramok támogatása a pécsi iskolahálózatban

Az intézkedés bemutatása:

A pécsi fiatalok szemléletformálását célszerű az alsó- és középfokú iskolarendszerben megkezdeni. A közös innovációs ügynökség, együttműködésben a Klebelsberg Intézményfenntartó Központtal, az elfogadott szakosodási irányokban pályaaorientációs programokat indíthat, ezen keresztül reális képet adva a prioritásokban szereplő szakmákról (nem kizárólag a felsőoktatási képzés rendszerét ideértve). A program a városban több előzménnyel is rendelkezik, emiatt célszerű a PBKIK szakképzési osztályának bevonása a szakmai tervezésbe és előkészítésbe.

A pályaaorientációs programokhoz – már a felsőoktatási, kutatási irányt előkészítve – jól kapcsolhatóak az új szemléletű tehetséggondozási kezdeményezések. Ezek egyéni tehetséggondozó formákra, mentorrendszer kialakítására, működtetésére adnak lehetőséget. Folyamatosan biztosítják, hogy a pécsi középiskolások bekapcsolódhassanak a PTE kutatási projektjeibe, a karok TDK tevékenységeibe. Szorgalmazzák a tehetséges középiskolás fiatalok sikeres dolgozatainak publikálását, a TDK-n való részvételét. A széleskörű hallgatói részvétel a tudományos diákköri és szakkollégiumi munkában, a tehetséges hallgatók, középiskolás fiatalok bevonása a felsőoktatási intézményben futó kutatási programokba, a publikációs lehetőségek felkínálása megteremti egy olyan tanár-diák együttműködésen alapuló szakmai műhely alapjait, amelyben az egyes tudományos témák iránt érdeklődő tehetséges fiatalok elmélyíthetik az adott témával kapcsolatos tudásukat, illetve megfelelő jártasságot szerezhetnek az intelligens szakosodási irányoknak megfelelő témák kutatásában.

Rendszeresek a tehetséges fiatalok számára szervezett kutatászemináriumok, az önálló és kiscsoportos kutatások ösztönzései, fakultatív kutatás-módszertani stúdiumok, más kutatóműhelyek munkatársainak meghívása, jelentős szakkönyvek szerzőivel való találkozások létrehozása.

A tehetséggondozás általános céljai:

- a tehetséges fiatalok megtalálása;
- a tehetségek felismerése, gondozása és fejlődésük segítése;

- a tehetség jellegének és szintjének megfelelő folyamatos segítség a tehetség kibontakoztatásában;
- a tehetség hasznosulásának elősegítése.

A program során alkalmazott módszerek:

- szemléletes, interaktív előadások az egyetem karainak képzési profiljához és az elfogadott szakosodási irányokhoz illeszkedve;
- az előadásokon elhangzottak problémaorientált feldolgozása közös műhelymunka keretében;
- egy-egy kérdéskör önálló feldolgozása a programban közreműködő szakemberek irányításával (ideértve akár vállalati gyakorlati szakembereket is);
- az előadásokon szerzett tudás gyakorlati vetületeinek megismerése intézménylátogatások keretében;
- a program során szerzett ismeretek és képességek felmérése esszépályázatok és tudományos diákköri bemutatkozások keretében.

A programok pályakorrekciót is lehetővé tevő, későbbi életkorokra való kiterjesztése hosszabb távú feladat lehet, élethosszig tartó karrierépítési (Lifelong Guidance – LLG) rendszer kialakításával.

Az intézkedés bevezetésének körülményei:

A Tudáspark projektben dolgozó három partner a közös innovációs ügynökség keretében végzi az előkészítést, a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara szakképzési osztályával való együttműködésben.

2.2. Intézkedés

Az intelligens szakosodási irányoknak megfelelő (duális) képzési programokban résztvevő hallgatók támogatása

Az intézkedés bemutatása:

A magyar felsőoktatásban folyamatosan kerülnek kialakításra azok az új típusú, döntően duális jellegű képzési programok, amelyek az intelligens szakosodási irányokhoz kapcsolódó fejlesztések humán erőforrás háttérét teremthetik meg Pécsen (lásd 1.3. intézkedés). Ezek a programok jó lehetőséget adnak a hallgatóknak az ipari igényeknek megfelelő gyakorlatorientált, ugyanakkor magasszintű ismeretek elsajátítására. A Pécsi Tudományegyetem jórészt le tudja fedni a szakosodási irányokhoz kötődő képzési igényeket. A fejlesztési stratégiához kötődően célszerű városi ösztöndíjrendszerrel támogatni a hallgatók szakválasztási döntéseit.

Az intézkedés bevezetésének körülményei:

Az 1.3. intézkedéshez hasonlóan kerül meghatározásra a kiválasztott képzések köre. A kiváló hallgatók támogatására létrehozásra kerülő alap felhasználásánál elsődleges szempont, hogy a PTE-n oktatott, kutatott tudományterületek esetében prioritásként kell kezelni a város egyetemén történő továbbtanulást. Amennyiben bizonyos képzéseket a PTE nem indít, a programban való részvétel feltétele, hogy a hallgató a végzést követően visszatér Pécsre dolgozni. A program részleteit – megvizsgálva a polgármesteri ösztöndíj ilyen irányú módosításának lehetőségét – a közös innovációs ügynökség dolgozza ki.

2.3. Intézkedés

Az intelligens szakosodási irányoknak megfelelő hallgatói és kutatói ösztöndíj programok indítása

Az intézkedés bemutatása:

Az ösztöndíjprogramok célja a hallgatói és kutatói tudományos munkák célraorientáltságának biztosítása, azok közelítése a szakosodási irányokhoz. A programok jó lehetőséget adnak a karoktól az új felsőoktatási szabályozás alapján egyre inkább függetlenedő doktori iskolák működésének támogatására, a PhD. / DLA képzések témaköri orientációján keresztül. Hasonlóképpen célszerű már a doktori képzést megelőzően a szakdolgozati/diplomadolgozati témaválasztások tekintetében biztosítani a fejlesztési irányok megjelenését.

Az intézkedés bevezetésének körülményei:

Első körben az érintett képzési programok és doktori iskolák identifikációja szükséges, majd ezt követően több körös egyeztetési folyamatban meghatározni a vállalkozó igényeknek megfelelő, a szakosodási stratégiákhoz illeszkedő, valamint a PTE érintett képzési területei által szakmailag támogatható témajavaslatokat. A rendelkezésre álló keret függvénye az ösztöndíjak összege és mennyisége, a kiírásokat és a lebonyolítást a közös innovációs ügynökség gondozza. A programot illeszteni kell a 2.1. intézkedéshez.

2.4. Intézkedés

Az intelligens szakosodási irányoknak megfelelő tématerületeken a hiányzó szakemberek letelepedésének és relokációjának támogatása

Az intézkedés bemutatása:

A gazdaság szereplői és a Pécsi Tudományegyetem számára egyaránt gondot okoz több szakmai területen a megfelelő szintű tudással rendelkező, innovatív, nemzetközi programokba bekapcsolódni képes szakemberek megszerzése. Az egyetem fejlesztését ez jelenleg az informatikai programok területén, az élelmiszergazdasági és élelmiszertechnológiai jellegű fejlesztésekben gátolja érezhetően, azonban a következő évek intenzív idegennyelvű képzési kapacitásfejlesztési terveiben is problémát jelent majd a minimálisan kétszeres hallgatói létszám minőségi oktatása angol és német nyelven (főként orvosi és műszaki területen).

A szakemberek vonzása mellett további gondot okoz megtartásuk, éppen ezért jelen intézkedés keretében Pécs városában megfelelően nivós, támogatott elhelyezés javasolt. Itt a hosszabb távú letelepedést biztosító „kutatói lakópark” mellett gondolunk a kiemelt fejlesztési irányokhoz kapcsolódó területeken meghívott vendégprofesszorok városközponti nivós elhelyezésére is, külön pályázati program keretében. A kutatói lakhatás biztosítása lakópark jelleggel egyébként nemcsak a megtartás szempontjából hasznos, hanem a kutatások szerint a lakóhelyek földrajzi közelsége a kutatók, így a tudományterületek közötti diszkussziók lehetőségét is erősíti, esélyt adva az inter- és multidiszciplináris jellegű, innovatív kutatói ötletek megjelenésére.

Az intézkedés bevezetésének körülményei:

A szereplőknek (egyetemi kutatás/képzési területek vezetői, kamarai osztályok) meg kell határozniuk a kritikus szakterületeket, pontosan mely képzések, mely kompetenciák esetében van szükség a helyben nem elérhető humán erőforrás biztosítására. A közös innovációs ügynökség ezt követően a Pécs Holding Zrt., BIOKOM Kft. bevonásával tesz javaslatot az esetleges ingatlanberuházásra, önkormányzati lakások célnak megfelelő hasznosítására, illetve az intézkedéshez kötődő pénzügyi alap képzésre.

3.3. Közpolitikai szerepvállalás

Míg az előző intézkedési területek döntően a két együttműködő partnert (vállalkozások-kamara, egyetem-képzések-hallgatók) célozták, addig a közpolitikai szerepvállalás Pécs Megyei

Jogú Város Önkormányzatának azt a felelős gondolkodását írja le, hogy saját működési körében mit tehet a tudásmenedzsment stratégia, ezen keresztül a helyi innováció-vezérelt gazdaságfejlesztés megvalósítása ügyében.

Itt elsődleges az intelligens szakosodási irányok fejlesztési prioritásának érvényesítése a város valamennyi közpolitikai területén, ami a közös innovációs ügynökség döntéselőkészítési folyamatokba történő bevonásán keresztül erősíthető. Azzal a koordinációs mechanizmussal, hogy az ügynökség az önkormányzati bizottságok (Pénzügyi és Gazdasági Bizottság, Városfejlesztési és Kommunális Bizottság, Kulturális és Köznevelési Bizottság, Népjóléti és Sport Bizottság, Pécsi Értéktár Bizottság, Jogi és Ügyrendi Bizottság) üléseire tanácskozási joggal delegálhat képviselőt, egyben lehetőséget kap a város gazdaságfejlesztési és tudásmenedzsment együttműködési szempontjainak megjelenítésére a döntéselőkészítésben.

Hasonlóan fontos a Pécsi Tudományegyetem (úgy is, mint a város legnagyobb foglalkoztatója és legnagyobb költségvetés felett diszponáló központi költségvetési intézménye), illetve a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara működésében megvalósítani az ügynökség bevonását a döntéselőkészítésbe.

A fenti koordinációs modell bevezetésének eredménye olyan együttműködési formák, ötletek megjelenése, amelyek az egyes döntési-döntéselőkészítési folyamatokhoz, a mindennapi operatív működéshez kapcsolódóan lehetőséget adnak az új, innovatív megoldások önkormányzati hasznosítására. Ezekre néhány példa:

- a városban működő vállalkozások aktuális innovációs eredményeinek felhasználása az önkormányzat által fenntartott intézményrendszerben (itt kiemelten gondolhatunk a környezetipari fejlesztések megjelenésére),
- vállalkozói szféra tudási igényének megjelenítése a kulturális és oktatási területeken (erre jó példa lehet egy vállalkozói tudásbázis kialakítása a Dél-dunántúli Regionális Könyvtár és Tudásközpontban, ahol az intelligens szakosodási irányoknak megfelelő gyűjtőkörben, illetve a vállalkozások működtetéséhez kapcsolódó ismeretek területén aktuális szakirodalomhoz juthatnak és adatbázisokhoz férhetnek hozzá a vállalkozók),
- a városi intézményrendszerben megfogalmazódó felsőoktatási, tovább- és átképzési jellegű tudás-igények kielégítése a PTE oktatási innovációin keresztül (gondoljunk csak a városfejlesztési koncepcióban megjelenő óvodafejlesztési elképzelésekre),

A megyei szakosodási irányok között megjelenő élelmiszergazdaság területén, illetve konkrétan a fejlesztési javaslatok között szereplő termelői piacok létrehozásának támogatásához kapcsolódóan jó példa a közpolitikai szerepvállalásra a helyi gazdaság merevítésével kapcsolatos operatív cél városfejlesztési koncepcióban szereplő alábbi feladatmeghatározása:¹¹

„A helyi termékek piacra jutásának elősegítése, piacszervezési tevékenység:

- *a város- és városkörnyék termelői kínálatának felmérése*
- *helyi piacok szervezése, a szükséges infrastruktúra és promóciós tevékenység biztosítása*
- *mentorálás, facilitálás, tanácsadói programok*

A helyi termékek felhasználási arányának a városi közszolgáltatásokban:

- *a helyi termékek előnyben részesítése az önkormányzati és a városi közszolgáltatók beszerzéseiben*

Patrióta beszerzési gyakorlat:

¹¹ Pécs Megyei Jogú Város Városfejlesztési Koncepciója 2014-2030. 164. oldal.

- *a KBTv. által meghatározott keretek közt a helyi vállalkozások preferálása az önkormányzati beszerzésekben*
- *helyi vállalkozások ajánlati konzorciumokba szervezésének támogatása a város nagyobb értékű beszerzésein való ajánlattétel lehetőségének megteremtése érdekében (építőipar)”*

A javasolt egyszerű koordinációs mechanizmus lényege, hogy az önkormányzat működési területén biztosítsa az ehhez hasonló feladatmeghatározások megjelenését a tervezési dokumentumokban, valamint azok végrehajtását az operatív működés során.

4. A helyi szereplők közötti együttműködés lehetőségei

A nemzeti, ágazati és regionális innovációs rendszerek szereplői közötti együttműködés sok országban – különösen a sikeresekben – az elemzők és a szakpolitikusok érdeklődésének előterében áll. Ennek egyik fő oka, hogy a sikeres innovációs folyamatokhoz sokféle tudás szükséges, és ez a tudás általában megoszlik az innovációs rendszer különböző szereplői között. Az együttműködésük tehát nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a szükséges tudáselemek megszület-hessenek, s majd azokat integrálni lehessen a társadalmi-gazdasági hasznosítás érdekében.

Általánosabban megfogalmazva, az innovációs rendszerek teljesítménye nem az alkotóelemek „egyéni” teljesítményétől függ elsősorban, hanem az elemek közötti kapcsolat és együttműködés intenzitásától és minőségétől.¹²

Annak érdekében, hogy Pécs megfelelő módon reagálhasson a 21. század gazdasági, társadalmi és környezeti kihívásaira, elengedhetetlen az eddigieknél lényegesen szorosabb, szisztematikusabb és intenzívebb együttműködés a város, az egyetem és a kamara között. Természetesen az elmúlt években mindhárom szereplő tett lépéseket annak érdekében, hogy a felmerülő problémákat, kihívásokat közösen menedzseljék, azonban e lépések sok tekintetben esetlegesek, kampányszerűek, elsősorban vezetői/felsővezetői, illetve személyes kapcsolatokon alapuló koordinációt jelentenek, anélkül, hogy a közös feladatok tényleges, operatív módon történő koordinált kezelése minden esetben maradéktalanul megtörténne.

A város és a régió komoly gazdasági, társadalmi kihívásokkal küzd, az 1990-es évek gazdasági kríziséből történő kilábalás nem történt meg teljes mértékben, és annak ellenére, hogy az új elmozdulási lehetőségek, diverzifikációs irányok már korábban megfogalmazódtak, e területek, ágazatok kibontakozása és fejlődése sem valósult meg tökéletesen. A város továbbra sem rendelkezik jelentős ipari szektorral, a tőkeerős gazdasági szereplők száma alacsony, a korábban definiált egészség, környezet és kulturális ipar nem vált maradéktalanul meghatározó szektorrá, húzóágazattá.

Annak ellenére, hogy a Pécsi Tudományegyetem komoly hallgatói létszám-veszteségeket szenvedett az elmúlt években, még mindig a város és a régió egyik legmeghatározóbb gazdasági, társadalmi és kulturális szereplője, amelynek eredményes és sikeres tevékenysége nélkül Pécs pozíciói is jelentősen romlanak. A Pécsi Tudományegyetem olyan tudásbázissal rendelkezik, amely a város és a régió felsőoktatási-nevelési igényeinek kielégítésére jelenleg is alkalmas, ugyanakkor lényegesen mérsékeltebb szerepet játszik a város és a térség kormányzati/önkormányzati, gazdasági és nonprofit szereplői által megfogalmazott oktatási, képzési igények kielégítésében. Az egyetem az elmúlt időszakban több területen ért el komoly hazai és nemzetközi sikereket kutatásaival, K+F tevékenységeivel, azonban e kutatások egy része nem kapcsolódik szorosan azokhoz az igényekhez, elvárásokhoz, amelyek az érintett szereplők

¹² Havas Attila: A vállalatok és a közfinanszírozású kutatóhelyek K+F és innovációs együttműködése Magyarországon. Felsőoktatási műhely. http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/FeMu/2010_4/Femu_2010_4_57-72.pdf

oldaláról jelentkeznek, illetve nem reagálnak megfelelően a város és a régió aktuális gazdasági, társadalmi kihívásaira sem.

Mindezek mellett érdemes rámutatni arra is, hogy az átalakuló felsőoktatás új rendszerének szakmai, finanszírozási bizonytalanságai, illetve a Pécsi Tudományegyetem belső struktúraátalakítási folyamatai elterelhetik a figyelmet arról az integráló, szintetizáló, vállalkozó és szolgáltató szerepköréről, amelyet az egyetem tölthet be a jövőben. A változások eredményeképpen olyan, a 21. századi igényekre reagáló modern felsőoktatás alakulhat ki, amely az alaptevékenységek és kutatás-fejlesztési tevékenységek esetében egyaránt, interdiszciplináris és multidiszciplináris programok kialakításával fejlődőképes, piacorientált oktatási kínálatot eredményezhet Pécsen.

A város sikerességének egyik legfontosabb tényezője az egyetem. A PTE a város legnagyobb munkáltatója, a jelenlegi, több mint 20.000 hallgató helyi termékek és szolgáltatások tömegét veszi igénybe rendszeresen, az oktató-gyógyító kapacitások folyamatos működtetéséhez több helyi kis- és középvállalkozás kapcsolódik. Az egyetem alaptevékenységei mellett – meglévő tudásbázisára, illetve kutatás-fejlesztési tevékenységeire alapozva – a jelenleginél lényegesen nagyobb szerepet játszhat a helyi kormányzati/önkormányzati, piaci és nonprofit szereplők képzési/átképzési/továbbképzési igényeinek kielégítésében, a térség fejlesztési prioritásainak, intelligens szakosodási irányainak megfelelően.

A város és a térség fejlődésének egyik legfontosabb záloga a három kulcsszereplő, az egyetem, a város és a kamara szisztematikus együttműködése lehet, ahol az érintett szereplők – egyenrangú félként – tevékenységeiket az eddigieknél szorosabbra fűzve, közös célok mellett dolgoznak a régió felemelkedésén, az új fejlesztési irányoknak megfelelően, a korábbi tapasztalatokra, a már kidolgozott, meglévő tudásbázisra alapozva.

Természetesen az érintett kulcsszereplőkön múlik, hogy a fentiekben vázolt együttműködés szükségességét, szükségszerűségét, a jelenlegi kapcsolatok újragondolását mennyire tekintik fontosnak, azonban, a stratégia korábbi fejezeteiben vázolt kihívások alapján az azonnali lépések tekinthetők indokoltnak.

A kulcsszereplők közötti együttműködés, a közös fellépés céljai az alábbi pontokban összegezhetőek:

- Közös K+F monitoring és értékelési rendszer, adatbázisok összekapcsolása;
- Közös innovációs ügynökség kialakítása és működtetése;
- Egyablakos befektetés-akvizíciós rendszer kialakítása.

4.1. Közös K+F monitoring és értékelési rendszer, adatbázisok összekapcsolása

Mindhárom kulcsszereplő rendelkezik meglévő, bár több tekintetben további finomhangolásra szoruló adatbázisokkal, kutatás-fejlesztési tevékenységeihez kapcsolódó monitoring és értékelési rendszerekkel, azonban ezek a rendszerek és információk egymás számára „rejtve” maradnak, holott ezek rendszerszintű ismerete elengedhetetlen eleme a hatékony működésnek, az adott feladatokra, kihívásokra történő gyors reagálásnak. A rendelkezésre álló kapacitások és információk összehangolása az eltérő célból létrehozott, az érintett szervezetekben különböző funkciókat betöltő rendszerek egységes keretben történő megjelenítésével történhet meg.

Felelős, tényadatokon nyugvó tervezés nem képzelhető el monitoring nélkül, az a tervezési folyamat szerves részét kell, hogy alkossa. A monitoringrendszer kialakításánál, az indikátorok meghatározásánál a tervezett intézkedések és az eredmények közötti logikai kapcsolatot szem

előtt tartva olyan mérhető elemeket kell figyelemmel kísérni, amelyekből egyértelműen következtethetünk az egyes tevékenységek sikerére vagy éppen hiányosságaira. A monitoring tevékenységek elvégzését, a monitoringrendszer és az indikátorok tervezését, mérését az S3 koncepciónak megfelelően kell kialakítani.

4.2 Közös innovációs ügynökség kialakítása és működtetése

Az egységes fellépés egyik lényeges alappillére lehet egy közös innovációs ügynökség kialakítása és működtetése. Az új ügynökség szerepet vállal az egyetemi és a helyi kutatóközpontokban végzett kutatások és fejlesztési eredmények megismertetésében, bevezetésében és piacra jutásában, a keletkező innovációk hazai és nemzetközi hasznosításában, a város nemzetközi láthatóságának erősítésében, a kölcsönös szinergiák kiaknázásában, a város és környezetének gazdasági, társadalmi fejlődésében. Fontos azt is kiemelni, hogy az egyetemen, a városon és a kamarán kívül további szereplők is foglalkoztak/foglalkoznak ezekkel a területekkel, tehát további lényeges feladatként merül fel e szereplők és a létrehozandó ügynökség szerepének, tevékenységeinek, kapcsolatainak, feladatmegosztásának mielőbbi tisztázása is.

4.3. Egyablakos befektetés-akvizíciós rendszer kialakítása

A minőségi innovációs szolgáltatások biztosításához elengedetlen feltételként jelenik meg a régiós vállalkozások/szereplők számára egy olyan rendszer kialakítása, ahol a leendő és jövőbeli partnerek információ-igénye, illetve ügyintézési tevékenységei online és offline formában egyaránt gyorsan, egyszerűen és szakszerűen lebonyolíthatók. A hatékonyságot jelentősen csökkenti, amikor az információkat több helyről, nem egy csatornán keresztül kell összegyűjteni, az adminisztratív tevékenységek pedig több, fizikailag is elkülönült helyen bonyolíthatók le, a szükségszerű koordináció és a különféle rendszerek összekapcsolásának hiányában sokszor egymásnak is ellentmondó követelményeket támasztva.

Összegzés

A javasolt intézkedések olyan rendszert alkotnak, amelyek képesek megvalósítani egy térségi szintű tudásmenedzsment rendszer keretében meghatározott célok elérését. Az eszközrendszerek tekintetében az intézkedési feladatokat négy területen határoztuk meg, ezek közül kettő (a vállalkozásbarát helyi adó- és támogatási rendszer, illetve a tudásmenedzsmentben érintett kutatók és hallgatók támogatása) a helyi gazdaság fejlesztésében résztvevő két partnerszervezet (PTE, PBKIK), valamint a tudásmenedzsment rendszer általuk képviselt szereplői számára alakítanak ki kedvező működési környezetet. A harmadik beavatkozási terület, a közpolitikai szerepvállalás Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata részéről adja meg azt a keretrendszert, amely biztosítja a tudásmenedzsment stratégia, ezen keresztül a helyi innováció-vezérelt gazdaságfejlesztés megvalósítását. Végül, a helyi szereplők együttműködési rendszere azt a jelenleg hiányzó integrált platformot hozza létre, amely a szereplők jobb informáltságát, az egységes külső fellépést, a kapcsolatépítés és befektető-akvizíció sikerét erősíti.

Irodalom

- Beijerse, R.P. (2000): Knowledge management in small and medium-sized companies: knowledge management for entrepreneurs. In: Journal of Knowledge Management. Volume 4, Number 2, pp. 162-179.
- Dél-Dunántúl intelligens szakosodási stratégiája. Társadalmisított változat. 2013. április 17. Dél-Dunántúli Regionális Innovációs Ügynökség (letölthető: http://www.s3magyarorszag.hu/documents/224092/228314/DD%20RIS3_20130417.pdf)

- Dove, R.: Knowledge Management and Ability: Relationships and Roles, in: Holsapple C. W. ed: Handbook on Knowledge Management & Knowledge direction, Springer- Verlag, New Delhi. 2003.
- Havas Attila: A vállalatok és a közfinanszírozású kutatóhelyek K+F és innovációs együttműködése Magyarországon. Felsőoktatási műhely. (letölthető: http://www.felvi.hu/pub_bin/dload/FeMu/2010_4/Femu_2010_4_57-72.pdf)
- Meadows, Dennis – Meadows, Donella – Randers, J.: A növekedés határai – harminc év múltán. Budapest, Kossuth, 2005.
- Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia, 2014. november. Nemzeti Innovációs Hivatal. Budapest, 2014.
- Pécs Megyei Jogú Város Városfejlesztési Koncepciója 2014-2030. Pécs, 2014.
- Pécsi Tudományegyetem Kutatás-fejlesztési és innovációs stratégia 2011-2020. Pécsi Tudományegyetem. Pécs, 2011. december 15.
- Sweiby, K. E.: Szervezetek új gazdagsága: a menedzsment tudás. Budapest, KJK KERSZÖV, 2001.

OROSZI SÁNDOR

Az általános egyensúlyelmélet a hálózatelmélet tükrében

A dolgozat célja az általános egyensúlyelméletnek (General Equilibrium Theory; GET) a megszokottaktól eltérő kritikája. A múlt század harmincas éveire kifejlődött teória legfontosabb tételei, meghatározó összefüggései, törvényszerűségei alkotóelemei a fő áramlat rendszerének. Friedman álláspontja az, hogy „*A három egyszerű elmélet egyike sem – sem az egyszerű mennyiségi elmélet, sem az egyszerű jövedelem-kiadás elmélet, sem a nominál-jövedelem egyszerű monetáris elmélete – nem tart igényt a gazdasági aggregátumok rövid távú fluktuációjának egyedül lehetséges, teljes, tökéletesen kidolgozott elmélete címre.*” (Friedman, M. 1986) Erre a magyarázó funkcióra az egyszerű elméletek szintézisében látta meg a lehetőséget, melynek komponense a GET is – Friedman szóhasználatával élve: az egyszerű mennyiségi elmélet.

Friedman – tőle szokatlan szerénységgel – saját teóriáját, a nominál-jövedelem egyszerű monetáris elméletét sem tartotta önmagában alkalmasnak a rövid távú hullámzások okainak megfelelő kimutatására. A két említett egyszerű elmélet között „genetikailag” és strukturálisan is számtalan rokon vonás jelenik meg az elemzők előtt. A monetarizmus az Általános Egyensúlyelméletnek – másként a neoklasszikus iskola ismeretrendszerének – főleg a pénzelmélet terén modernizált változata. A monetarizmus ellenfelei közül többen ezért az irányzatot neo-neoklasszikus elméletnek is nevezik. Az Általános Egyensúlyelmélet bírálataként kifejtendő érvek többsége ezen a szoros kapcsolaton keresztül érvényesnek tekinthető a monetarizmus tekintetében is.

Az értékelés tudományelméleti alapjai

Az első közgazdasági gondolatokat filozófusok, egyházatyák, orvosok, mérnökök stb. fogalmazták meg, akik igyekeztek választ adni koruk égető gazdasági kérdéseire. A megoldások kidolgozásánál nyilván az általuk művelt tudomány szemléletét, módszereit használták fel.

Az első közgazdasági rendszer, a fiziokratizmus létrejöttének időszakában a természettudományok – kiemelten a fizika, mechanika –, valamint az orvostudomány eredményei voltak a legtekintélyesebbek. Ezekben a diszciplínákban az elemzések alapját zárt rendszerek képezték.

A zárt rendszer a fizikában egy olyan feltételezett rendszer, amely elszigetelt a környezettől, ezért vizsgálatakor a külső tényezők elhanyagolhatóak. Az elszigeteltség fogalmának értelmezése tudományáganként változó. A termodinamikában a zárt rendszer nem cserél anyagot a környezetével. A kvantummechanikában sem az anyag, sem az energia cseréje nem következik be, a rendszerelméletben pedig információt nem ad és nem kap a rendszer környezetéből. A termodinamika a zárt rendszer definiálása mellett értelmezi az izolált rendszer kategóriáját is, amelyben az anyagon kívül hő és munka cseréje sem következik be.

A termodinamika első főtétele az energia-megmaradás elvén alapszik. A környezettől elszigetelt rendszerben, bármilyen folyamatok mennek is végbe a rendszeren belül, az energiák összege állandó. Amennyiben a rendszer nem zárt, akkor a rendszer energiája pontosan annyival nő, amennyivel a környezeté csökken, és fordítva.

Az absztrakció magas szintjén a világegyetemet egy hatalmas, a Napból eredő energiafolyamként foghatjuk fel, melyen belül a Föld is nyitott rendszer, amely ebben az energiaáramban forog.

A zárt rendszerek végállapota meghatározható, a nyitottaknál erre jóval kisebb az esély. „*Bár egy darabig képesek viszonylag stabil és egyensúlyi állapotban maradni, az exponenciális növekedés, a radikális összeomlás, illetve a ciklikus ingadozások mintáit is mutatják. Ezek a minták mind fellelhetők a jelenlegi gazdaságokban, de mint „anomáliákat”, a hagyományos gazdaságtan paradigma elutasítja őket.*” Lietaer, B. – Arnsperger, C. – Goerner, S. – Brunnhuber, S. (2015)

A hálózatok tudománya egy korszakunkban zajló forradalom, melyben a különböző tudományok művelői az általuk kutatott terület komplexitásának kérdését állítják a centrumba.

A hálózatokat gondolkodási és elemzési kereteknek tekinthetjük, amelyeket a komplex rendszerek vizsgálatára alakítottak ki. A hálózatokat először a szociológia és az antropológia vezette be, ezekkel az eszközökkel nevezett tudományok a társadalmat komplex ismeretségi hálózatként ábrázolták. Az e területen elért elméleti és módszertani eredmények kezdtek azután terjedni a természettudományokban és más diszciplínákban.

A matematika a hálózatokat gráfokként kezeli, amelyek pontokból, elemekből¹ és az őket összekötő élekből (kapcsolatokból) épülnek fel. A hálózatot az egymáshoz kapcsolódó elemek összessége alkotja. Ebből következően minden rendszer elemezhető a hálózatok segítségével, amelynek meg tudjuk határozni az elemeit, és megfelelő ismeretekkel bírunk a közöttük lévő kapcsolatokról. A valós hálózatok többségében az egyes elemek maguk is különböző hálózatok, vagyis a természetben a hálózatok egymásba ágyazódnak. „*Az atomok hálózatai (makro)molekulákat, a makromolekulák hálózatai sejteket, a sejtek hálózatai organizmusokat, az organizmusok hálózatai ökoszisztémákat, az ökoszisztémák hálózatai Gaiát² építik fel. Ha átlépünk a biológia határain, az egész világegyetemet egy nagy hálózat lehet. (Vagy ki tudja: az is lehet, hogy több...)*” (Veres D.–Csermely P. 2011)

A hatvanas évektől vált érzékelhetővé a hálózatok kutatása. A két neves magyar matematikus, Erdős Pál és Rényi Alfréd³ kutatómunkája is ettől az időszaktól vívott ki magának elismerést a tudományok világában. Kutatási eredményeik nyomán a tudósok évtizedekig úgy gondolták, hogy a hálózatok – sejteink összekapcsolódása, az élőlények közötti tápláléklánc, illetve az embereknek a történelem folyamán spontán módon kialakult szociális hálózatai – véletlenszerűen rendeződnek el, a véletlenül múlik, hogy az egyes csomópontok kapcsolódnak-e egymáshoz. A véletlen hálók esetén az egyes elemekhez tartozó kapcsolatok száma Poisson-eloszlású.

Többek között, de kiemelten Barabási Albert-László⁴ érdeme, hogy a kilencvenes évek végén felismerték, hogy a hálózatok többsége nem véletlenszerű,⁵ struktúrájuk bonyolult matematikai összefüggésekkel írható le.

¹ Az elemet a gráfelmélet általában csúcsnak, a fizika helynek, a szociológia szereplőnek nevezi.

² A Gaia-elmélet szerint a Föld összes élő és élettelen (al)rendszere egy koherens, homeosztatisz rendszerre egyesül.

³ Erdős P. - Rényi A. (1960): On the Evolution of Random Graphs, Publ. Math. Inst. Hung. Acad. Sci. 5

⁴ Az erdélyi származású, magyar, román és USA-beli állampolgársággal rendelkező világhírű tudós a Notre Dame Egyetem, a Harvard, a Bostoni Egyetem, a Center for Network Science, valamint a Közép-európai Egyetem munkatársa, ezekben az intézményekben különböző vezető funkciókat tölt be.

⁵ Az áttörés D. Watts and S. Strogatz: Small world (1998), valamint A.-L. Barabási and R. Albert: Scale free networks (1999) kiemelkedő tanulmányainak köszönhető.

A természetben és a társadalomban található hálózatok többsége nem Poisson-eloszlású véletlen, hanem hatványfüggvény eloszlású skálafüggetlen hálózat. Az elemek döntő részének csak néhány kapcsolata létezik, ezek a pontok együtt jelennek meg a hálózatban néhány középponttal (HUB-ok), amelyek nagyszámú kapcsolattal rendelkeznek. „*a skálafüggetlen hálózatokban több kiugróan sok kapcsolattal rendelkező, úgynevezett erősen kapcsolt csomópont található.*” (Iványi A.-Dóczi D: 2008) A skála-független hálóban az átlagos kapcsolat mértéke nem jellemzi a csomópontokat.

A skálafüggetlen hálózatok jellemzője, hogy kevesebb kapcsolattal rendelkeznek, mint a random gráfok, ennek ellenére a legrövidebb utak átlagos hossza kisebb, ugyanis a HUB-okon keresztül lényegesen lerövidül az áramlás útvonala.

A hálók mérete változhat. A növekedés jellemző módja, amikor egy új elem ahhoz kapcsolódik, amelyik már sok meglévő kapcsolattal rendelkezik. Közgazdasági szempontból ez a preferenciális kapcsolódás bír különös jelentőséggel.

A hagyományos közgazdaságtan kezdetei – a fiziokraták

Az orvostudomány talán legjelentősebb– más tudományok fejlődésére óriási befolyást gyakorló – felfedezése William Harvey⁶ nevéhez fűződik, aki 1616-ban gyökeresen átalakította a tudomány vérkeringésről vallott nézeteit. Felfedezte, hogy a szív pumpálja a homogén vért a szervezetben, táplálva a létfontosságú szerveket. A körfogás a testben, mint zárt rendszerben megy végbe.

David Hume skót empirista filozófus, történész, közgazdász, esszé-író, a skót felvilágosodás kiemelkedő személyisége 1752-ben megjelent munkájában az arany- és ezüstpénz országok közötti mozgását hasonlóan fogta fel, mint a véráramot. Megfigyelései szerint az Amerikából hajószámra érkező nemesfémek miatt az árszínvonal 3-4-szeresére nőtt, miközben a különböző országokban mért árszínvonal közel kiegyenlítődött. A nemesfémek Hume által észlelt áramlása, jellegét tekintve, hasonló zárt rendszerben ment végbe, mint a vérkeringés.

Majd másfél évszázaddal Harvey felfedezése és pár évvel Hume gondolatainak publikálása után létrejött a közgazdaságtan első, tudományos rendszert alkotó – bár a matematikát csak korlátozottan alkalmazó – iskolája. „*A fiziokraták természettudományt igyekeztek a politikai gazdaságtanból⁷ csinálni.*” (Mátyás A. 1963) – jellemezte tevékenységüket a tekintélyes elméletörténész. Hozzátehetjük, hogy zárt rendszerre épülő természettudományt.

Az iskola alapítója, Francois Quesnay⁸ a termékek mozgását a különböző társadalmi csoportok között ugyancsak a véráramlás analógiája alapján ábrázolta, amely táplálja a szívet (földesurak), a gyomrot (mezőgazdaságban produktívan tevékenykedők) és a tüdőt (iparosok) A termékáramlást számokkal is illusztrálta 1758-ban összeállított *Tableau economique*⁹-jében, majd az 1766-os *Formule du Tableau Economique*⁹-ben. A Rousseau által értelmezett természetes rend megvalósulása tenné lehetővé, hogy a „közgazdasági véráram” a mezőgazdák, a produktív osztály által termelt javakkal a többi osztályt is a lehető legjobban ellássa, biztosítva azok normális funkcionálását. Zárt gazdaságot, szabadkereskedelmet (ezek a jellemzők a

⁶ William Harvey (1578-1657) három évtizedig a királyi család udvari orvosa, az oxfordi Merton College rektora.

⁷ Az elnevezés Antoin Montchrestien-től származik, a 17. század második évtizedéből.

⁸ Maga is tekintélyes orvos, Pompadour márkinő és az uralkodó háziorvosa.

⁹ Ezek a gazdasági táblázatok, az általuk bemutatott folyamatok képezték az alapját később az újratermelés hírhedt marxi egyenletrendszerének, de kimutatható hatást gyakoroltak Wassily Leontief input-output modelljének létrejöttére is.

mai fő áramlatban is változatlanul fennállnak) és mindezekből következően egyenértékű cserét tételezett fel.

A felvilágosodott uralkodónak az iskola szerint le kell bontania a jogi korlátokat, ugyanis a gazdaság akkor teljesít a legjobban, ha a természet erői szabadon érvényesülhetnek. Ezt az elvet fogalmazza meg a ma is általánosan használt *laissez-faire*, *laissez-passer* formula.

Kitűnően ragadta meg Mátyás Antal a fiziokratizmus lényegét: „*Az egész világmindenség működését, beleértve a gazdaság életét is, éppen úgy, mint az élő organizmusét, egy gép működéséhez hasonlították. A gondviselés csak felhúzza a világmindenség szerkezetét és a továbbiak során a természeti és társadalmi folyamatokat egyaránt objektív törvényszerűségek, spon-tán módon szabályozzák. Mechanikai mozgásra vezetve vissza mind a természeti, mind a tár-sadalmi folyamatokat, a gazdasági törvények náluk beletorkollanak a világmindenség egyete-mes törvényeibe.*” (Mátyás A. 1974)

A közgazdaságtant a fiziokraták kvantitatív tudományként művelték, de már őket megelőzően William Petty megtette 1676-ban írt *Political Arithmetik, Or a Discourse Concerning the Extent and Value of Lands, People, Buildings...* „című művében¹⁰ a legelső kísérletet arra, hogy széleskörű statisztikai bázis elemzése alapján vonjon le elméleti következtetéseket. Petty azonban zseniális megsejtései ellenére sem alkotott még koherens tudományos rendszert.

A fiziokraták azokból a struktúrákból, módszertani elemekből építkeztek, amelyeket korukra a már klasszikusnak tekinthető tudományok létrehozta, ennyiben a kor színvonalára emelték az új diszciplínát. Ők is zárt rendszerben gondolkodtak, akárcsak a többi területen alkotó gondolkodó. A közgazdasági eszmék fejlődését már akkor is megbéklyózta a zárt rendszer alapulvétele, tárgyából következően jobban, mint koruk természettudományát. Ez a kis eltérés a közgazdaságtan és a természettudományok között azonban egyre növekedett, amint a természettudományokban megjelentek a nyílt rendszerek, majd mind több területen építettek a hálózatelmélet eredményeire.

Walras fiziokrata szemléletben fejlesztette tovább a gazdaságtant

Walras – építve a fiziokraták bemutatott felfogására – a piaci kereslet és kínálat egyensúlyának létrejöttét analóg módon határozta meg, mint egy zárt fizikai rendszerben működő erők egymásra hatása következtében kialakuló egyensúlyt.¹¹ Ezt a felfogást vették át a Walras után alkotó közgazdák, ez az a szemléletmód, amely mindmáig determinálja a ma is domináns – jellegét tekintve hagyományos – fő áramú gazdaságtan összefüggés-rendszerét.

A termodinamika első – az energia-megmaradást megfogalmazó – törvényét, mely szerint energia nem jön létre, és nem is semmisül meg a 19. század közepéig már világosan kidolgozták, Walras és kortársai több forrás alapján tanulmányozhatták. Ez a kínálózó lehetőség azonban tévútra vitte őket. Megértően, de keményen fogalmaz Eric Beinhocker: „*Tudtukon kívül és a legjobb szándék mellett a késői tizenkilencedik századi közgazdászok egy sor olyan gondolatot vettek kölcsön a fizikából, melyek a gazdaságot – alapvetően helytelenül – zárt egyensúlyi rendszernek minősítették. Megközelítésük meghatározta napjaink hagyományos gazdaságtanának kereteit. Sajnos e félreminősítés kényszerubbonyként működött, ami a közgazdászokat rendkívül irreális feltevések megalkotására kényszerítette, és a terület empirikus sikerreit is korlátozta.*” (Beinhocker, E. 2006)

¹⁰ Az írás csak 1691-ben jelent meg Petty fia kiadásában.

¹¹ Beinhocker, Eric (2006): *The Origin of Wealth: Evolution, Complexity and the Radical Remaking of Economics*

A zárt rendszerekre épülő gazdasági összefüggések koherenciáját, látszólagos igazságtartalmát ugyanis csak irreális feltételek megfogalmazásával lehetett „fenntartani”. Pugnánosan ábrázolja a szituációt a „magyar lord” Káldor Miklós: *„Az úgynevezett 'neoklasszikus' iskola minden közgazdájának közös, valóban alapvető mély meggyőződése, hogy a decentralizált gazdasági rendszerek viselkedésének logikailag következetes magyarázatához az általános egyensúlyelmélet az egyetlen és kizárólagos kiindulópont. Ez a meggyőződés tartotta fenn az elméletet annak ellenére, hogy alapfeltevéseinek önkényessége növekedett (nem csökkent) –, amit a logikai következetesség kívánalmainak mind pontosabb felismerése kényszerített művelőire. ... Az 'állványzat' sokszor ígért eltávolításának – más szóval az irreális alapfeltevések gyengítésének – folyamata még nem kezdődött meg. Az állványzat valójában az elmélet minden egyes újrafogalmazásával erősebb és átláthatatlanabb lesz, és egyre bizonytalanabb, hogy szilárd építmény áll-e mögötte.”* (Káldor M. 1989)

A közgazdaságtan – a termodinamika állapothatározóinak (nyomás, térfogat, hőmérséklet) mintájára – a kereslet, a kínálat és az ár között értelmezett kölcsönös függvényszerű kapcsolatot. Mindkét tudományban két nagyság ismeretében meghatározható a harmadik értéke. Az összefüggés alapja a Boyle-Mariotte törvény. A gazdaság természetes rendnek megfelelő állapotát a kereslet-kínálat törvénye által vezérelve érheti el.

A termodinamika egyik tekintélyes előfutára, Kosta Stojanović szerint- az Újvidéki Egyetem neves szerzőpárosának interpretálásában – *„a közgazdaságban az emberi munka és a tőke között olyan hasonlatosság van, mint a termodinamikában a munka és a hő között. ... A természetben ami képes hő, villamos vagy egyéb energia előállítására, azt a közgazdaságban a tőke fogalmaként lehet értelmezni.”* (Kiss E.–Kiss F. 2013)

A természettudományok eredményeinek, struktúráinak sikerként megélt átvétele miatt a közgazdászok figyelmen kívül hagyták Ricardo 1817-ben megfogalmazott intését. *„Az a vélemény, hogy a jószágok ára csakis a keresletnek a kínálathoz... való viszonyától függ, a közgazdaságtannak szinte sarkételvé lett, és e tudományban sok tévedésnek volt a forrása.”* (Ricardo, D. 1940)

Kitérő: Marx teóriájának alapja is a zárt rendszer

Marx alaplívénak, A tőkének a megjelenése (1867) hét évvel előzte meg Walras tudományos rendszerének publikálását. Mindketten ugyanabból a más tudományok által létrehozott strukturális és módszertani arzenálból meríthettek, ezért műveikben sok a közös vonás.

Marx azt kívánta bizonyítani, hogy a bérmunkások kizsákmányolt helyzetükön csak forradalommal változtathatnak. Hosszú távú célként felvázolta a szükségletek szerinti elosztást, s azt, hogy az osztályharcnak számukra gyakorlatilag nincs kockázata, mivel csak „láncikat veszíthetik el”.

A hatalmas életmű koherens rendszert alkot. Marx már A Tőke I. kötetében kimondta, hogy értéket csak a produktív emberi munka konstituál, Kosta Stojanović és sok más gondolkodó felfogásával szemben a tőke helyett a munka az egyetlen értékalkotó „energia”. A fizikai tőkejavak és a megművelt földterületek ugyan képesek a munkával együtt használati értékek alkotására, de értéket semmi esetre sem tudnak létrehozni.

A rendszer zártsága különleges fontosságot kap teóriájában amiatt, hogy bizonyítsa: minden jövedelemnek a munka a forrása. A tőkések, földtulajdonosok, bankárok jövedelmének alapja így kizárólag a munka által alkotott érték egy részének ellenszolgáltatás nélküli elsajátítása, azaz a kizsákmányolás lehet.

Célkitűzése eléréséhez egy logikai-módszertani bravúrt kellett megvalósítania, meg kellett kettőznie a munka kategóriáját. A kapitalizmusban a munka kettős jellegének egyik dimenziója a munkaerőáru, amely értéken cserél gazdát, azaz így nem jelent kivételt a marxi elméletben általános érvényű értéktörvény hatálya alól. A munkaerőáru használati értéke maga a munka, amely az érték egyedüli szubsztanciája. A munkaerőáru különleges tulajdonsága, hogy kifejtése során saját értékénél nagyobb érték létrehozására képes, ez a különbség az értéktöbblet (Mehrwert).

A Tőke „negyedik könyvének”, az Értéktöbblet-elméleteknek a fejezeteiben sorra veszi a megelőző közgazdászokat, két csoportba sorolva azokat. „Tudományosnak” azokat a gondolkodókat minősítette, akik hozzá hasonló irányban kezdték művelni a gazdaságtant, de „nyilván” nem juthattak el a „tudományosság” – csak Marxnál kiteljesedő – szintjére. Őket a „tudományos közgazdaságtan előfutárai” címmel tüntette ki. A korábbi gondolkodók másik csoportját nemes egyszerűséggel vulgárisnak minősítette, akik megrekedtek a valóság felszínén. Ők többnyire – legalábbis Marx szerint – összekeverték az értékalkotást a használati értékek termelésével. Úgy vélte, hogy súlyos hibát elkövetve minden használati értéket létrehozó ténnyel egyúttal értékteremtőnek is minősítettek.

Marx – és Engels – még egy óriási feladatot vállalt. A soha-nem-volt egyszerű árutermeleésben értelmezett értéket meg kellett jeleníteniük a tőkés társadalom viszonyai között. A kapitalizmusban ugyanis a tőkés nem értéktöbbletet realizálnak, hanem annak módosult formáját, a profitot söpri be. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a profitért nem csak a munkaerő vásárlására fordított variábilis tőkét kell befektetniük, hanem a Marxék szerint az értéket nem alkotó konstans tőkét is meg kell előlegezniük. Ilyen feltételek közepette nem lehet a kapitalizmusban az érték az ármozgások centruma, helyét a termelési ár foglalta el. Ennek érdekében vállalkoztak – bár a munka dandárját Engels végezte el – a transzformációs probléma megoldására.¹²

Összegezeként megállapítható, hogy a korai közgazdák törekvéseitől lényegesen eltérő, gyakran azokkal szöges ellentétben álló marxi teória ugyanúgy zárt rendszerre épül, annak „működtetése” alapján vonja le általában tendenciózus következtetéseit.

A tökéletes piacrendszer, mint az általános egyensúly kialakulásának intézménye

Az Általános Egyensúlyelmélet tekintélyes képviselői (kiemelten a Nobel-díjas Debreu¹³) bizonyítják a piacok egyidejű egyensúlyának lehetőségét. Ez nemcsak az egyes izolált piacok keresletének és kínálatának ekvivalenciáját jelenti, hanem néhány fontos nemzetgazdasági aggregátum egyenlőségét is. Így meg kell felelnie egymásnak a termelési tényezők értékesített volumene és a tényezőárak szorzatából képzett árösszegnek, a háztartások összes jövedelmének, a makrogazdasági szintű keresletnek, a gazdálkodó szervezetek összköltségének, a nemzetgazdaságban előállított javak kínálatának, a végtermékek piacra vitt mennyiségei és árai szorzata alapján meghatározódó árösszegnek.

Az egyenlőség-sor lényegében a Walras-törvényen épül, mely szerint a gazdaság egészében a túlkereslet nagysága zérus, azaz a különböző piacokon megjelenő keresletek és kínálatok

¹² A probléma megoldatlanságát jelzi, hogy a 20. században szinte periodikus szabályossággal felizzott a vita újabb és újabb hulláma a kérdéstről.

¹³ Például: Debreu, G.(1972): Excess Demand Functions, Journal of Mathematical Economics, 1, vagy Debreu, G. (1987): Gazdaságelmélet matematikai köntösben, In: Közgazdaságtan axiomatikus módszerrel; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

különböző előjelű differenciái megsemmisítik egymást. (Pass, C. – Lowes, B. – Davies, L. 1988; Pierce, D. W. 1993)

A piacrendszer zártsága – mint már érintettük – szembeszökő a hasonlatosságot mutat a termodinamika első főtételével, az energia-megmaradás elvével. *„A környezettől elszigetelt rendszerben, bármilyen folyamatok is mennek végbe a rendszeren belül, az energiák összege állandó.”* (Kiss E. – Kiss E. F. 2014)

A valójában nyitott gazdasági rendszer zárt jellegét – kör négyesítéséhez hasonló bravúrral – a standard mikroökonómia a tökéletes piac következő – erősen vitatható, lényegében irreális – „tulajdonságaival” próbálja biztosítani:

1) A mikroökonómia rendszerében szereplő gazdasági aktorok helyzetük optimalizálására – haszon-, illetve profitmaximálásra törekşenek –, sőt, elképzeléseiket a teória szerint képesek is realizálni. A valóságban – miként Pataki György írja Nicholas Georgescu-Roegen közgazdasági munkásságát ismertetve *„az instrumentális racionalitás vezette hasznosság-maximálás feltevése nem tesztelhető, ezért a neoklasszikus közgazdaságtan fogyasztói magatartás elmélete, amelynek ez alapeleme, empirikusan elfogadhatatlan.”* (Pataki Gy. 2002)

Simon a gazdasági aktorok helyzetük optimalizálására irányuló magatartását kérdőjelezi meg: *„... posztulálhatjuk, hogy a döntéshozó bizonyos aspirációkat alakított ki arra vonatkozóan, hogy mit tekint majd elfogadható alternatívának. Mihelyt egy olyan döntési alternatívára bukkan, amely megfelel aspirációs szintjének, rögtön abbahagyja a keresés ... A kiválasztásnak ezt a módját meglegedésre törekvésnek neveztem el.”* (Simon, H. A. 1982/B) Dorfman nagyon finoman ad nagyon éles bírálatot a maximalizálás kérdéséről: *„A maximalizálás hipotézise végeredményben nem alapul olyan szilárdan a valóságon, ahogyan egy fontos tudományos hipotézisnek alapulnia kellene.”* Dorfman, R. 1964)

2) A fogyasztók egy tekintélyes hányada jövedelmi korlátjánál kevesebbet költ fogyasztási cikkekre, azaz nem Gossen II. törvénye szerint viselkedik. Egy részük esetleges vészhelyzetekre biztonsági tartalékot képez, amely esetek nyilván csak viszonylag ritkán következnek be, ezért a megtakarítások kis hányadának felhasználását teszik csak szükségessé. Egy szűk, de vagyonos csoport gyakorlatilag teljesen kielégítette szükségleteit, lényegében csak a (pénzügyi) befektetéseire koncentrálnak. Mindezek azt eredményezik, hogy a makrogazdasági aggregátumok egyenlőségének bekövetkezése erősen bizonytalanává válik, a gazdaság jellemzően a keresleti korlát szorításában működik.

3) A különböző vállalatok által termelt árukat homogénnek tekinti a GET, nincs közöttük differencia. A minőség szempontjából ezért közömbös, ebből következőleg teljesen véletlenszerű, hogy a vevő (fogyasztó) melyik cég termékeiből vásárol! (Ez a tulajdonság emlékeztet az Erdős-Rényi féle random gráfokra.) A kritérium könnyen beláthatóan Harvey-nek a vér egyenmőségére vonatkozó tételében gyökerezik.

4) Mind a keresleti, mind a kínálati oldalon nagyszámú, azonos gazdasági potenciállal bíró aktor jelenik meg a piacon. Számuk hullámzik, mivel mindegyikük szabadon dönthet egy konkrét piacon történő megjelenésének és távozásának időpontjáról, piaci tevékenységének időtartamáról. Az új vevők és eladók véletlenszerűen bonyolítják tranzakcióikat, a kapcsolatok nem koncentrálnak néhány központi szereplőre. A tökéletes piacnak ez a kritériuma is a gazdaság, mint véletlen háló funkcionálását feltételezi.

5) A piaci aktorok – feltételezett nagy számú, egyenlő(en kicsi) gazdasági erejük következtében – nem képesek befolyásolni az árakat, azaz price taker pozíciót foglalnak el. A kialakuló piactisztító ár „kisöpri” a piacot, ezt követően már egyetlen vevő vagy eladó sem kíván

az adott árnál további ügyletet bonyolítani. Ez szinkronban van a mikroökonómia két fő premisszájával, melyek értelmében a sokszereplős piac sokkal kompetitívabb és atomizáltabb, mint a kevésszereplős, illetve a piaci szereplők számának növekedésével a piac egyre kompetitívabbé és egyre differenciálatlanabbá válik. Erről a feltevésről logikai bizonyítás nélkül is belátható, hogy ellentmond a valóságnak.

A kialakuló árak a jelenben érvényes piaci feltételekről adnak képet. A döntések időhorizontja viszont gyakran évtizedekre terjed ki, „áthidalásként az aktrorok anticipációkat, prognózisokat alakítanak ki. Az információknak ez a típusa viszont hosszú távon nagyfokú bizonytalanságot tartalmazhat. Ezt ismeri be Keynes: „... *be kell vallanunk, hogy kevés vagy néha éppen semmi az alapja azoknak az ismereteinknek, amelyekből egy vasútnak, egy rézbányának, egy textilgyárnak, egy óceánjáró hajónak, a londoni City egy épületének a mához tíz évre, vagy akár öt évre esedékes hozamát megbecsüljük.*” (Keynes, J. M. 1965)

6) Az Általános Egyensúlyelmélet úgy ábrázolja a konkurenciaharc szereplőit, mint akik minden lényeges paraméterről ingyenes, pontos, naprakész információval bírnak, azok alapján képesek kidolgozni a szóba-jöhető döntési variánsokat, és racionálisan választani közülük. Ez elengedhetetlen kondíciója a feltételezett tökéletes piacnak, de szöges ellentétben áll a valósággal. Ennek ellenére a modell működése során nem jelennek meg a „menyiségi” jelzések (készletek nem szándékolt megemelkedése vagy csökkenése, a rendelésállomány alakulása stb.). A keresleti és kínálati függvény magyarázó változói közül csak az ár kap szerepet (ez nyilván feltétele is annak, hogy a két görbét egy koordináta-negyedben lehessen ábrázolni), azaz a modell ebben a tekintetben lineáris oksági kapcsolatra épül, amely felfogást a hálózatelmélet már régen meghaladta.

7) A haszon- illetve profitmaximálónak tekintett piaci résztvevők között kialakuló viszonyok közül csak az áru-pénz kapcsolatok kerülnek a modell vizsgálati körébe. Az egyéb viszonyok sokad-rendűek, ezért a modell paraméterei azokra nem terjednek ki. A GET egyik princípiuma, hogy még a (pénzbeli) előnyök kedvéért sem játszanak össze a szereplők, nem lép fel közöttük kollúzió.

8) Minden vállalat megkötések nélkül alkalmazhatja a legmodernebb technikát, a leghatékonyabb technológiát. Ennek elérését jogi kötetelmek (szabadalmak, licenciák) nem akadályozzák, ugyanakkor a verseny rá is kényszeríti őket megszerzésükre. Ennek az elvnek az a következménye, hogy a termelési- és költségfüggvényeik azonos menetűek. A termelés kiterjesztése során ilyen kondíciók, továbbá a lineárisan homogén termelési függvény feltevése mellett – a legkisebb költséggörbe „kiegyenesedik”, lineárisává válik. Mivel az árak hangsúlyozottan adottságként érvényesülnek, az átlagköltség minimuma minden termelőnél – az üzemmérettől függetlenül – azonos nagyságú, ezért minden vállalkozó pontosan normál profitot realizál.

9) Egy vállalatnál a fedezeti pontnak megfelelő kibocsátás esetén fennáll az ár, az átlagköltség és a határköltség egyenlősége, a cég minden termékén normál profitot realizál. Amennyiben a piacrendszer egészében nem következne be az általános egyensúly, bizonyos piacokon a vállalatok gazdasági profitot érnének el, másokon még a normál profitot sem tudnák realizálni, súlyosabb esetben költségeik sem térülnének meg. A GET szerint a beinduló tőkeáramlás orvosolja a problémát, szükségszerűen beáll az általános egyensúly állapota. A tőkeáramlás azonban erősen korlátozott, bizonyos kapacitások csak egy, vagy néhány termék előállítására használhatók (nyilván a bányákban létfontosságú fűrőgépek más ágazatokban hasznavehetetlenek).

10) A modell kizárólag a szűkebben értelmezett termelési költségekkel kalkulál, eltekint az adás-vétel bonyolításával kapcsolatos tranzakciós költségektől. Ez önmagában is az elmélet súlyos fogyatékosága. A hibát súlyosbítja, hogy a valós piacokon az ebbe a csoportba sorolható hirdetési-, reklám-, PR-költségek stb. vonzzák vásárlókat, azok szívesebben vásárolják a széles körben elismert márkákat. Ez viszont a gazdaság, mint skálafüggetlen háló létéből következik.

Az információk a gyakorlatban pontatlanok, sokszor nemcsak véletlen hiba, hanem szándékos torzítás következtében, amihez a versenytársaknak érdekei fűződnek, azaz opportunizmus jön létre.

11) Súlyos hibák forrása – miként azt Weeks hangsúlyozza, hogy „*Valójában az általános egyensúlyi elmélet egy idődimenzió nélküli gazdaság elemzése ...*” Weeks, J. (1998) E fogyatékoság miatt a gazdaság alapjául szolgáló hálók változatlanok, merevek. Ez még az Erdős-Rényi féle véletlen hálózatokhoz képest is jelentős elmaradás.

12) A pénz az Általános Egyensúlyelméletben tranzakciós pénz, neutrális, azaz nem hat a reálfolyamatokra. Ez a felfogás a fő áramlat újabb irányzataira (Chicagói Iskola, Racionális Várákozások Iskolája) is jellemző. Ezzel szemben napjainkban már a pénzmozgásoknak mindössze pár százaléka szolgálja csak közvetlenül a reálfolyamatokat, a forgalomban levő pénz mennyiség meghatározó részének áramlása alapvetően spekulációs okokból történik.

A nemzetközi pénzügyi szervezetek, amelyek a pénzügyi rendszer regulálására lenének hivatottak, nem látják el megfelelően feladataikat. Bogár László például a következőket írta blogjában: „*A globalitás hatalmi intézményi rendszerének... fő eleme a fegyelmző hatalmak világa. Az IMF, a Világbank, a WTO, a nagy hitelminősítő intézetek, illetve auditáló óriás cégek képezik e döntő jelentőségű intézmények részét...*” (Bogár László 2008.) Ezeknek az óriásoknak a léte, működése szétfeszíti a véletlen hálók kereteit. Ezt támasztják alá Kennedy elnök szavai is: „*Amivel világszerte szemben állunk, az egy monolitikus és könyörtelen összeesküvés, mely egyre növekvő befolyását elsősorban rejtett eszközökkel éri el. Egy rendszer ez, mely óriási mértékű emberi és anyagi erőforrásokat szívott magába, hogy felépíthessen belőle egy rendkívül hatékony gépezetet, mely összehangol katonai, diplomáciai, hírszerzési, gazdasági, tudományos és politikai műveleteket. Ténykedései nem nyilvánosak, hanem álcázottak. Hibáit nem jelentik, hanem mélyen eltemetik. Ellenzőit nem elismerik, hanem elhallgattatják.*” Kennedy, J. F. 1961.) Ezek a kiemelkedő politikai tollából származó sorok határozottan cáfolják a GET tételét a kollúzió hiányáról.

13) A tömegesen előforduló külső gazdasági hatásokat (externalities) nem az önként, szerződésben vállalt piaci kapcsolatok közvetítik. Ezeket egy adott tranzakcióban résztvevő gazdasági szereplő indítja, amelyek a tranzakcióban részt nem vevő, „harmadik” személyeket is érintik, befolyásolva azok hasznát, költségeit, termelését, profitját. Emiatt nevezik ezeket az effektusokat harmadik oldali hatásoknak (third parties effect) is. A hasznossági- és határköltség-függvények megkettőződése (egyéni és társadalmi szintűre) révén egyaránt gyakorolhatnak kedvező és kedvezőtlen hatást a gazdaságra, azonban mindenképpen hatékonyságvesztést eredményeznek.

Az Általános Egyensúlyelmélet logikája szerint kizárólag a tökéletes piac kényszerítheti ki a maximális hatékonyságot. A „költségvetési korlát” ebben a feltételrendszerben kemény, azaz a bevételekből fedezhetőek csak a kiadások. A szereplők a nagyobb bevétel és a nagyobb profit érdekében reálfolyamataikkal kényszerülnének alkalmazkodni az adottságként megjelenő monetáris feltételekhez. Az eredeti gondolkodású amerikai Galbraith erősen gondolkodóba ejti az olvasót: „*meg kell ingatnom egyikét a legelfogadottabb gazdasági feltevéseknek, nevezetesen*

azt, hogy az ember gazdasági tevékenysége felett a piac uralkodik. Valójában olyan gazdasági rendszerben élünk, amely... lényegében tervgazdaságnak minősül.” Könyvének végén még hátróztottabban ismétli meg állítását: „A modern részvénytársaság azonban nem tartozik többé a piac fenntartása alá...” (Galbraith, J. K. 1970.)

Az Általános Egyensúlyelmélettel kapcsolatos elemzés összegezésének is tekinthető Kornai János szavai. Megállapítása szerint az Általános Egyensúlyelmélet „egy irreális világ vízióját vetíti elénk.” Elismeri a teória kiemelkedő jellegét a matematikai eszközök kiterjedt alkalmazása terén, koherensnek tartja a rendszer hierarchikus struktúráját, hangsúlyozza azonban, hogy ezek a pozitív jellemzők csak fokozzák a rendszer merevségét: „az axiomatikus egyensúlyelmélet is egy »matematikai kristály«. Nemigen (vagy csak aránylag kevés ponton javítható.” Kornai J. 1971)

Az Általános Egyensúlyelmélet dominanciáját egyáltalán nem veszélyeztette, hogy a legkiválóbb közgazdák az 1930-as években megkezdték a monopoljegyekkel bíró piac működésének érdemi kutatását.¹⁴ Elemzéseik logikai alapja nem változott, a háttérben – gyakran kiemeltlenül – továbbra is a zárt rendszerek, a véletlen hálózatok húzódtak meg.

Az elmélet szerint a természetes monopólium (vagy természetes duo-, illetve oligopólium) hasonló célokat (profitmaximalizálás) követ, hasonlóan dönt, mint a kis, versenyző vállalatok. Bár keresleti függvény vízszintes helyett negatív meredekségűvé vált, ez azonban csak azt jelzi, az árucikk piaci kereslete nem egyetlen kisvállalattal, hanem a piac teljes kínálatával megjelenő nagyvállalattal szemben jelenik meg.

Nem okozott mélyreható változásokat a homogén termelési függvény linearitásának feladása sem, ugyanis – mint arra Samuelson rámutat – a termelők a növekvő és süllyedő skáláhozadék közötti átmeneti szakaszon, állandó hozadék mellett termelnek. Ez kondícióiban megfelel a lineáris termelési függvény jellemzőinek. Az ár mindezek következtében a nagyvállalat számára cselekvési paraméter, eladásait egységnyivel növelve határbevétele elmarad az ár-nívójától. További hasonlóság, hogy a monopolképződmények érdekeltségének centrumában is a profit növelése áll. A monopoljegyek kialakulásának egyéb okai gazdaságon kívüliek, exogén jellegűek.

A duopólium-elméletek (például Stackelberg, Bertrand) ábrázolásában mindkét nagyvállalat úgy hozza meg döntéseit, mintha monopolhelyzetben lenne.

Keynes fellépéséig élesen elítélték a neoklasszikus közgazdászok az állami interveniálást, ő viszont az 1929-33. közötti depressziós periódus súlyos ellentmondásaira azt tekintette egyedüli megoldásnak. Ennek ellenére nem szakított a standard mikroökonómiával, a makroaggregátumok ekvivalenciájának bekövetkezését lehetségesnek tartotta. Ennek az egyenlőség-sornak az érvényre juttatásához azonban szerinte nem elegendő a piac intézménye, a spontán aggregát keresletet az államnak ki kell egészítenie saját költségeivel. Nem a tartalom változott tehát, hanem a tartalmat érvényre juttató mechanizmus. „Végső feladatunk az lehetne, hogy kiválasszuk azokat a változókat, amelyeket tudatosan ellenőrizhetne vagy irányíthatna a központi hatóság egy olyan rendszerben, amelyben ténylegesen élünk.” Könyvé végén ehhez az álláspontjához még hozzáfűzte, hogy ennek sikere esetén „a klasszikus elmélet... újra érvényessé válik.” (Keynes, J. M. 1965) A helyzet az eltelt hét évtized alatt sem lett

¹⁴ A klasszikusnak számító művek - Chamberlin, E. H: The Theory of Monopolistic Competition; Cambridge, 1947. és Robinson, J: The Theory of Imperfect Competition, London, 1954. – mellett megemlítendő Cournot eredetileg 1838-ban közzétett tanulmánya (A. A. Cournot: Recherches into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth. Frank Cass & Company, LTD., England, 1960.)

sokkal kedvezőbb, ezzel kapcsolatos véleményét Mellár Tamás a következő módon öntötte formába: „*A piac nem önszabályzó rendszer, ezt jól bizonyította a mostani válság is. Pedig sokan (politikai döntéshozók és közgazdászok) elhitték, hogy az, és ezért feltétel nélkül hittek a piac hatékonyságában és elutasítottak minden állami beavatkozást.*” (Mellár T. 2010)

Merre tovább?

A közgazdaságtannak számtalan kihívással kell szembenéznie, nagyon sok vonatkozásban elmaradt más tudományok szemléleti, módszertani vívmányaitól. Befejezésül a felzárkózás lehetséges irányjaiból adunk egy kis ízelítőt.

Napjainkban már a tudományok nagy része komplex rendszereknek tekinti kutatási területét, amelyekben:

- sok komponens érvényesül,
- jellemző rájuk a nem-linearitás, a kooperativitás, valamint a visszacsatolás,
- a rendszerben emergens jelenségek figyelhetők meg.

Egy rendszer végeredményben akkor tekinthető komplexnek, ha magas fokú komponenseinek diverzitása és sűrű a komponensek közötti interakciók hálózata.

Egyre több gondolkodó fogadja el, hogy a valós rendszerek nyitottak, környezetüknek energiát adnak át, vagy attól energiát vonnak el. Ebben a tekintetben a közgazdaságtan területén is megfigyelhető előrelépés, melynek egyik dimenzióját a külgazdasági kapcsolatok képezik.

Az utóbbi évszázad többnyire keresletkorlátos gazdasági növekedésének egyik gyógy módja az aktív külkereskedelmi mérleg megvalósítása, más megközelítésben az export-orientált növekedés. Egy nemzetgazdaság többletes külkereskedelmi mérlege révén pótlólagos energiát nyerhet környezetéből, amely kedvezően befolyásolja bruttó hazai termékének alakulását. (Ma már például Magyarországról, mint kis, nyitott gazdaságról értekezünk, kibocsátásunk fokozásának alapvető forrása kétségtelenül az utóbbi pár évben tekintélyesre duzzadt exporttöbblet.)

Az ezekhez hasonló apró lépések valóban oldottak a nemzetgazdaság zárt jellegén, de alapjaiban nem változtatták meg a világgazdasági rendszer egészének zártságára vonatkozó felfogást. Tautológia, hogy az összes export szükségszerűen megfelel a teljes importnak, azonban a (világ)gazdaság zárt rendszer jellege más tekintetben oldható lenne. A külgazdasági teljesítmények figyelembevétele tehát nem a gazdaságtan szemléletét alakította át, hanem a megcsontosodott szemléletet alkalmazta szélesebb földrajzi dimenzióban.

A skálafüggetlen hálózatok elmélete szerint az új csomópontok jobban szeretnek kapcsolódni a már számos kapcsolattal rendelkező, régebbiekhöz. Utóbbiak nyilván gyorsabban fognak növekedni, mint az újabbak. Ez a „népszerűségi kapcsolódás” tovább gyorsítja a már egyébként is sok kapcsolattal rendelkező csomópontok növekedését. A felfogás terjedése a nagyvállalatok stabilitásának erősödésében, piaci erőfölényének növekedésében idézhet elő szemléletváltást. Az eddiginél lényegesen nagyobb hangsúlyt kaphat a műszaki fejlesztés, a technikai nivó fokozása mellett a reklám, a célközönséggel megvalósuló kontaktus, a társadalmi kapcsolatok építése, a helyi közösségek életében történő szerepvállalás.

A gazdasági kutatásoknak is – a fizikához, kémiához, biológiához hasonlóan – számolniuk kell az entrópiával. A termodinamika második főtétele szerint csak olyan folyamatok játszódnak le, amelyek a rendszer és a környezet együttes entrópiáját növelik. A világegyetemben a rendszerek a rendezettől a rendezetlen felé, a szétesés, megszűnés, lebomlás, irányába halad-

nak. A magára hagyott rendszer energiáját egyre kisebb hányadban lehet munkavégzésre hasznosítani, az energiák nem alakulnak vissza. Ez a szemlélet gyökeresen ellentmond az evolúciós felfogásnak.

Amennyiben sikerül új, mesterséges (társadalmi, gazdasági) hálózatainkat a természetben spontán módon kialakultak mintájára létrehozni, sokkal életképesebb és maradandóbb rendszereket építhetünk ki.

Forrásmunkák

- Beinhocker, Eric (2006): *The Origin of Wealth: Evolution, Complexity and the Radical Remaking of Economics*
- Bogár László (2008): Hálózatok világalma; Blogbejegyzés, 11. 09.
- Dorfman, Robert (1964): *The Price System*; Prentice-Hall Inc. New York
- Friedman, Milton (1986): A monetáris elemzés elméleti váza; in: *Infláció, munkanélküliség, monetarizmus* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Galbraith, J. K. (1967): *The New Industrial State*, Boston
- Iványi Antal-Dóczy Dániel (2008): *Skálafüggetlen hálózatok és alkalmazásai*; Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Informatikai Kar, Komputeralgebra Tanszék
- Káldor Miklós (1989): Az egyensúlyi közgazdaságtan alkalmatlansága. In: *Gazdaságelmélet – gazdaságpolitika*; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Kennedy, John F. (1961): *The President and the Press*; American Newspapers Publishers Association, Hotel Waldorf-Astoria, 04. 27. New York City
- Keynes, J. M. (1965): *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Kiss Ernő–Kiss Ferenc (2013): *A termodinamika előfutára... Létünk 3. szám 9–22. ETO: 53+330 Original Scientific Paper*
- Kiss Ernő – Kiss E. Ferenc (2014): *Termoökonómia – hőtani és közgazdasági paradigmák és analógiák*; in: *A magyar tudomány napja a Délvidéken 2013*; Kiadta a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság – Újvidék 2014
- Kornai János (1971): *Anti-equilibrium*; Közgazdaság és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Lietaer, Bernard – Arnsperger, Christian – Goerner, Sally – Brunnhuber, Stefan (2015): *Pénz és fenntarthatóság; A hiányzó láncszem*; Image Kft
- Mátyás Antal (1963): *A polgári közgazdaságtan története*; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Mátyás Antal (1974): *A polgári közgazdaságtan története a marxizmus megjelenése előtt*; Tankönyvkiadó, Budapest
- Mellár Tamás: (2010): *Válaszút előtt a makroökonómia? Kézirat*, Pécs
- Pass, Christopher – Lowes, Bryan – Davies, Leslie (1988): *Dictionary of Economics*; Collins London and Glasgow
- Pataki György (2002): *Biofizikai közgazdaságtan és entrópia – Bevezetés Nicholas Georgescu-Roegen közgazdasági munkásságába*; Kovász, VI. évfolyam, 1-4. szám, Tavasz – Tél
- Pierce, David W. (1993): *A modern közgazdaságtan ismerettára*; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Ricardo, D. (1940): *A közgazdaság és az adózás alapelvei*; A Magyar Közgazdasági Társaság Kiadása, Budapest. 308. o.
- Simon, H. A. (1959/A): *Theories of Decision-Making in Economics and Behavioral Science*; The American Economics Review, Vol. 49. Issue 3.
- Simon, H. A. (1982/B): *Racionális döntés gazdasági szervezetekben*; in: *Korlátozott racionalitás*; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Veres Dániel–Csermely Péter (é. n.) (2011): *Hálózatok az élővilágban*;
<http://www.dgci.sote.hu/file.download.php?id=3318>
<http://eduvital.net/files/biol-hatteranyag/>
- Weeks, J. (1998): *A neoklasszikus közgazdaságtan kritikája*; Aula Kiadó.

HUSZÁR ZOLTÁN

A Pesti Hírlap és Baranya megye (1841–1844)

„Igérem hogy szennyves érdekek vezetni soha sem fognak,
meggyőződéselem nem lesz eladó, és
sem a’ hatalmasok komor tekintete,
sem polgártársaim heve soha meg nem tántorit.”¹

(Kossuth Lajos)

Bevezetés*

A sajtó egy adott kor közösségi, társadalmi tudatának tükré, a sajtótermék szerzőinek, szerkesztőinek, ill. az újság technikai előállítóinak közös szellemi és materiális produkciója, amely igazából csak akkor „él”, ha a célközönség befogadói affinitást mutat iránta. Ha az újság előállítói nem találják meg potenciális olvasóikat, akkor a tevékenységük és a sajtóvállalkozás eleve kudarcra van ítélve, várható élettartama a finanszírozó szándékának és tőkeerejének függvényében határozható meg. Természetesen a történelemben bőven találunk példákat arra, hogy egy sajtótermék és potenciális közönsége, „befogadói” őszintén soha sem találtak egymásra, de a kor „politikacsinálói” saját jól felfogott érdekeiknek megfelelően, befolyásolási szándékkal, hatalmi helyzetükkel élve és visszaélve hosszú ideig, nagy példányszámban adtak (és adnak mai is) ki olyan lapokat, amelyek burkoltan, vagy nyíltan a közéleti, politikai „agymosásban” játszottak/játszanak szerepet.

A sajtó és annak története szerves része a művelődéstörténetnek, társadalmi tudatformáló eszköz, tanúja és alakítója a politikai közgondolkodásnak, közvetítője a különböző ideológiáknak és művelődési ismereteknek.²

A jelen tanulmányban vizsgált, Kossuth Lajos által 1841–1844 között szerkesztett Pesti Hírlap nemcsak a politikai, társadalmi közéletében vált meghatározó tényezővé kora média- és kommunikációkultúrájában, hanem azt követően is sok vonatkozásban viszonyítási pontnak számított. Hogy mindez hogyan alakult ki és a Pesti Hírlap milyen módon emelte be Baranya megyét az 1840-es évek első harmadának közéletébe, ezt szándékozom tanulmányomban vázlatosan összefoglalni.

* A témát egy korábban megjelent tanulmányomban Dél-Dunántúlra (Baranya, Somogy, Tolna, Zala megyére) vonatkoztatva már feldolgoztam. A jelen dolgozatomban a fontosabb Baranya megyei cikkeket mutatom be. Lásd: Huszár Zoltán: *Cikkek, reflexiók Dél-Dunántúlról a Pesti Hírlapban (1841–1844)* In: *Történetek Baranyából. Dolgozatok a Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteményének műhelyéből 2.* Szerk.: Gyánti István, Kiss Zoltán. Pécs 2016. pp. 43-65. (Csorba Győző Könyvtár Kiadványai; 4.) ISBN: 978-963-9043-13-8

¹ Pesti Hírlap, 1844. jún. 30.

² Szabolcsi, 11. <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/2.html>

A Pesti Hírlap Kossuth Lajos szerkesztésében

A 19. századi magyar reformkor – amelynek periódusátáiraival kapcsolatban eltérő vélemények sokaságával találkozhatunk³ – a feudális magyar társadalom polgári átalakításának szer-teágazó kérdéseit hozta felszínre és ezek megoldásának különböző módzatait vitatta meg az 1830–1840-es években az országgyűléseken, a megyegyűléseken, a kaszinókban, hogy a „társadalmi nyilvánosság” akkori legfontosabb néhány helyszínét említsem csak. A társadalom átalakításának reformkori nagy közéleti vitái során a bécsi udvar és a magyar liberális reform-ellenzék közötti összeütközések a legváltozatosabb formákat öltötték. Elég, ha az 1832–1836-os,⁴ az 1839–1840-es,⁵ az 1843–1844-es⁶ országgyűléseket előkészítő követválasztásokra, illetve az országgyűléseken elfogadott törvényekre gondolunk. Mindezek mellett azonban nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az 1830-as évek utolsó harmadában a bécsi udvar met-ternichi politikájának részét képezték azok a koholt perek a reformellenzék kiemelkedő, sok vonatkozásban szimbolikus vezetői ellen, amelyeknek következményeként báró Wesselényi Miklós megtörtén és megvakulva, Lovassy László örülten, Kossuth Lajos pedig a „szólássza-badság mártírjaként” népszerűségében megerősödve került ki a börtönből.⁷

A közéleti kérdések iránt érdeklődő társadalmi rétegek számára a hivatalos és nem hivata-los álláspontokról a kézirat formában készített és magánlevelezés útján az 1830-as években terjesztett, a Kossuth korai hírlapírói munkásságának részeként ismert *Országgyűlési Tudósi-tások*,⁸ majd a *Törvényhatósági Tudósítások*⁹ számoltak be. A feudális társadalom lebontásá-ban és a polgári liberális átalakulás területeinek bemutatásában, azt támogatva viszont a *Pesti Hírlap* lett az a médium, amely az 1839–1840-es országgyűlés után megélnéköző közéleti pez-szés részeként érdekes és korszerű szerkesztési elvekkel tudta a problémákat olvasóinak bemu-tatni és értelmezni.¹⁰

1840 tavaszától változás állt be a bécsi udvar politikájában. Az egyre népszerűbb liberális ellenzék „leszerelése” érdekében megváltozott Metternich herceg,¹¹ a mindenható birodalmi kancellár belpolitikája. Az „engedmények” politikai eszközével igyekezett az ellenzék vitor-láiból a szelet kifogni, amelynek részét képezte a cenzúra tevékenységének „felpuhítása” is. A cenzúra 1840 után Budán, a Helytartótanács Tanulmányi Osztályán belül megalakult új, köz-ponti könyvvizsgáló hivatal részét képezte. Ennek vezetője az osztály elnöke, báró Med-nyánszky Alajos lett, aki fiatalon maga is ellenzéki szellemű irodalmárnak indult. Róla írta Jókai Mór: „*kormányhivatalnok volt, de felvilágosult fő s alkotmányos érzelmű kapacitás*”.¹² A politikai önkény nyomásának lazulása, elsősorban a városokban és különösen Pest-Budán azt eredményezte, hogy a sajtó iránti társadalmi érdeklődés megélnéköző, aminek következté-ben a sajtótermékek és a megjelent példányok száma is jelentős mértékben megnövekedett.

³ Uo.

⁴ Mérei 203–210.

⁵ Mérei 212–213.

⁶ Mérei 222–223.

⁷ Wesselényi pere: Mérei 756–757. Az ifjak pere: Mérei, 758. o.; Kossuth pere: Mérei 764–765.; Mérei 210–212.

⁸ Szabolcsi 384–389., 134.html

⁹ Mérei 759–760.; Szabolcsi, 393–403., 135.html

¹⁰ Szabolcsi, 665–678. 180.html

¹¹ Tarján; lásd: Niederhauser Emil: Talleyrand – Metternich. Budapest, Pannonica Kiadó. 2004.

¹² Szabolcsi 660., 179.html A cenzúra működéséről lásd: Szabolcsi, 676., 180.html

Pest-Buda a sajtónak is köszönhetően ekkoriban vette át végleg az ország politikai, közéleti és irodalmi központjának szerepét. Az 1840-es évek elején a posta 12 ezer példányt szállított a hazai és külföldi lapokból. A Pest-Budán megjelent sajtótermékekből 1842-ben 9551 példány került postai forgalomba. A legnagyobb példányszámot a *Pesti Hírlap* érte el, amelyből ekkoriban 4112 példányra előfizettek, helyben pedig 442 példányt adtak el.¹³

A Pesti Hírlap indulásában is Metternich közvetlen beavatkozását érzékelhetjük. Ennek eredményeként a lapalapítástól anyagi hasznot is remélő, a bécsi politikai rendőrséggel is intenzív kapcsolatban álló Landerer Lajos elintézte a lapindítási engedélyt. „[1840] *Deczember 28 vagy 29-ik napja volt* – írja Kossuth –, *midőn Landerer úr azon kérdéssel lépett szobámba: nem volnék-e hajlandó [1841] januárius kezdetével mindenestre megindítandó Pesti Hírlapjának szerkesztését magamra vállalni.*” „*Meggondolta-e* – felelt Kossuth –, *hogy szerencsétlen nevem bizonyos helyeken nem a legjobb ajánló, s nem tart-e tőle, hogy ha lapjának szerkesztését én reám bizza, a Pesti Hírlap napvilágot soha nem lát?*” De Landerer megnyugtatta, hogy ezt ő már Bécsben elintézte. „*A kormány* – mondotta – *jelenleg azon meggyőződésből indul, hogy Magyarország alkotmányos ország lévén, azt másképp kell kormányozni, mint az ausztriai örökös tartományokat, s hogy a magyar nemzet [...] megérett annyira, miszerint minden véleménynek a méltányosság, törvényesség és illendőség határain belül szabad kifejezés engedtessek.*”¹⁴ Csak azt hallgatta el Landerer, hogy bécsi „megbízóinak” eleve megígérte Kossuth eltávolítását abban az esetben, ha a szerkesztő tevékenysége a kormánynak kellemetlenné válna. Kossuth tehát elvileg teljes szerkesztői jogkörrel láthatta el feladatát. A szerkesztői tiszteletdíját 2500 példány előfizetőig évi 1200 forintban állapították meg, ezt követően minden újabb 100 előfizető után pedig további 50 forinttal nőtt a honoráriuma. A szerződő felek nagy valószínűséggel előre látták, hogy a lapjuk kelendő árucikk lesz a piacon.¹⁵ Kossuth szerkesztői javadalmazásának reálértékét a korabeli piaci árucikkek és azok árának ismeretében lehet igazán megítélni. A lap indulása után fél évvel a Pesti Hírlap 1841. június 12-i számában megjelent a Medárd-napi vásár árjegyzéke, ami viszonyításul szolgálhat a szerkesztői honorárium nagyságára, ill. vásárlóerejére vonatkozóan.¹⁶

A szerkesztő számára nem túl hosszadalmas, de a „színfalak” mögött azért sok hivatali szintet megjárt szerkesztői felkérés eredményeként 1841. január 2-án Kossuth Lajos felelős szerkesztő jegyzésével megjelent a Pesti Hírlap első száma, ami ettől kezdve 1844. június 30-ig hetente két alkalommal – szerdán és szombaton, 1842. január 6-tól, a 106. számtól csütörtökön és vasárnap – növekvő példányszámban látott napvilágot.

„*Most, midőn e lapokat megnyitom, örömmel van szerencsém értesíteni a' tisztelt közönséget, hogy semmit el nem mulasztottam, mi által a' lap érdekességét emeljem, és szíves szándékomat, a' közkiváratnak megfelelni, tetteleg bizonyítsam. Úgy vélem, e' szándékomnak fényesb tanúságát adhatám, mint az által, hogy a' szerkesztés vezérlésére Kossuth Lajos urat kértem meg, kit ezennel a' t. közönségnél, mint e' lapok szerkesztőjét, bemutatni hazafiúi szíves örömemre szolgál.* Landerer Lajos”¹⁷

¹³ Szabolcsi, 661., 179.html

¹⁴ Szabolcsi 667–668., 180.html

¹⁵ Szabolcsi, 667., 180.html

¹⁶ Pesti Hírlap, 1841. jún. 12. Lásd Medárd napi vásár árjegyzéke!

¹⁷ Pesti Hírlap, 1841. jan. 2.

Kossuth szerkesztői beköszöntőjében a lapszerkesztés alapvető elvi és gyakorlati teendőit összefoglalva az alábbiakat írta: „*Midőn a' tulajdonos kiadó ur eme' nyilatkozása következtében szerkesztéshez fogunk, olly meggyőződésből tesszük azt: hogy a' napnak tömérdek szükségéi között alig van egyegy sürgetőbb, mint olly időszakai lap, melly a' nemzet életének hű tükré legyen; közzé, nemzetivé tegye öröm 's bánatnak, hűség 's törvényességnek, bajnak 's hiánynak minden érzetét, mellyet a' nemzet szívében egy hangrezgésre találni köz, magas és szent érdekek jogosítanak; és szabad tért nyisson az észnek, értelemnek, jóakarotnak, hogy szükkeblőséget, mint elbizakodást egyaránt kerülve, vak előszeretet, vak előgyűlölség nélkül, higgadt kebellet 's ama' mérséklettel és illedelemmel, melly a' jó szándék és igazság bélyege, megvitassák és előkészítsék a' napnak nagy kérdéseit, mikben e' honnak jövője rejtezik.*”¹⁸

A Pesti Hírlap elsősorban nem tipográfiai vonatkozásai miatt számított újszerűnek a magyarországi sajtópalettán, hiszen a hetente kétszer megjelenő, 4 ívlap, azaz 8 oldal terjedelmű újság formailag beleillett a korabeli lapok közé, viszont rovatai és azok tartalma alapvető újdonságot jelentettek.¹⁹ Ha a lap „rovatait” nézzük, akkor vezércikkből, fővárosi, vidéki és külföldi tudósításokból, valamint „Értekező” részből állt. Mindezek közül a legnagyobb hatásúnak a vezércikk számított, amely a magyar sajtóban a Pesti Hírlap megjelenéséig ismeretlen műfaj volt. Kossuth minden valószínűség szerint az angol The Timesban először 1785-ben megjelent sajtóműfajt adaptálta a magyar viszonyokra.²⁰ A vezércikkek döntő többségét ő írta, szám szerint 216-ot az általa jegyzett 365 számban.²¹ A lap többi írásainak szerzőségét illetően Kossuth ezt írta: „minden eredeti cikkely, mellynél más név vagy jegy nem áll, vagy beküldöttnek nem jeletetik, vagy nem pusztá híradás, vagy kútfőkre nem hivatkozik, természet szerint a szerkesztőé”²²

A lap profilját a szerkesztő vagy a reformellenzék, a Nemzeti Kör legjobb tollforgatói által írt vezércikkek alapozták meg, amelyek teljes újdonságnak számítottak a magyar újságírásban.²³ A vezércikkek a polgári átalakulás legfontosabb témáit vették vizsgálat alá, aktuális problémákat, közéleti, társadalmi ellentmondásokat bemutatva. A vezércikkek tematikája rendkívül sokszínű. Ha az 1841. év első negyedét nézzük, világosan látszik Kossuth szinte minden társadalmi jelenség iránti érdeklődése, nyitottsága. Közülük, a teljesség igénye nélkül,

¹⁸ Pesti Hírlap, 1841. jan. 2.

¹⁹ Szabolcsi, 667. 180.html

²⁰ Vezércikk: hivatalos szervezet adja ki valamilyen a közvélemény-formálás legalkalmasabb eszköze közérdekű eseménnyel kapcsolatban. A lap vezető híre, anyaga, ami a napi politikai vagy gazdasági eseménnyel foglalkozik és a szerkesztőség politikai, közéleti álláspontját mutatja be. Lásd: <http://www.doksi.hu/get.php?order=DisplayPreview&lid=1464>; <http://www.doksi.hu/get.php?order=DisplayPreview&lid=1464&p=5>

²¹ Szabolcsi, 669., 180.html

²² Pesti Hírlap, 1841. jan. 20.

²³ A vezércikkek írói Kossuth Lajoson kívül „Így, a megjelenés sorrendjében, egyebek között Szentkirályi Móric, Fáy András (hármát), Pulszky Ferenc (ötöt, nem számítva a névtelen „polemikus élczekeket”), Bezerédy István (hármát), Balogh János (kettőt), Trefort Ágoston, Pázmándy Dénes, Csányi László, Perczel Mór (kettőt), Gorove István. S velük együtt, tőlük nemegyszer nehezen elválaszthatóan, felbukkannak olyan, a mozgalomhoz szorosan kapcsolódó értelmiségiek, mint Fábíán Gábor, Ludvig János vagy a mérnök Vállas Antal. Van, akit csak kezdőbetű (SzG, AB, HI) jelez, vagy esetleg csillag – ez utóbbi alighanem Vahot Imre volt. De a főrangúak közül is több szerző akadt, így gróf Pejachevics János, aki négy cikket is írt közigazgatási problémákról, főleg a vámkérdésről, aztán gróf Andrássy Károly és természetesen br. Wesselényi Miklós, kinek hosszú vezércikke hét folytatásban látott napvilágot.” Szabolcsi 669., 180.html

csak néhányat emelek ki eredeti helyesírással. A *Pénz szűke*,²⁴ a *Nyelvünkügye*,²⁵ a *Nemzeti színházunk jövődjéje*,²⁶ *Betyárkodás*,²⁷ amely a pesti magyar ifjúság elítélendő cselekedeteit ostorozza, *Pálinkamirigy*,²⁸ amely „miképpen bármennyire jövedelmezők legyenek is a' szeszfőzőházak, mi mégis a' pálinkát azon átkok közé számítjuk, mellyek a' népen igen nyomasztón fekszenek. [...V]együk fel már most, hogy honunkban egész vidékek vannak, mellyek a' szesz italok közül egyedül a' legkártékonyabbat, a' pálinkát ismerik – egész vidékek, [...] hol a' pálinka azon feneketlen örvény, melly a' népnek lelki testi erejét, nyomorgó szogalma minden gyümölcsét elnyeli; hogy ez a' földbirtokos gazdáknak sokhelyütt legfőbb, csaknem egyedüli jövedelme; hogy az egész roppant vidékeken a' nép erkölcsi életébe annyira beszövedött, miszerint a' falusi biráskodás, községigazgatás, adó-kivetés, népügyintézkedés attributumának dija 's föltételének tekintetnek [...]”²⁹ A *Szelid tortura*, amelyben a kínvallatások embertelen és törvénytelen voltát mutatja be Kossuth. „A' kinfaggatás (tortura) az 1791: 42. t. cikkelyben eltöröltetett [...] [ennek ellenére] ,a' tortura él, és uralkodik csanem mindenütt az egész honban.³⁰ A nem nemesek birtokszerzési képtelenségéről szól a *Birtoktalanság*³¹ című vezércikk. A *Gyermekgyilkolás* című írásban a csecsemő- és gyermekgyilkosságok társadalmi okait, ill. következményeit tárja kendőzetlenül az olvasók elé: „Ha törvény, erkölcsstan, vallás és ezekre sarkaló közvélemény a' kérdést igenlőleg döntik el, 's a' status nem gondoskodott intézetekről, mellyeknek tikai gyalázatot elhárítanak: ám írjon a' törvényhozó Draco kezeivel büntetőtörvényeket, a' gyermekgyilkolást ki nem irtandja; mert a' közönséges gyalázattóli félelem erősebb leend, mint a' vérpadtóli félelem, 's annaal erősebb, mentül több szemérem, több becsületérés lakik, mentül kevésbbé romlott a' sziv a' szerencsétlen leányban, kinek veszére ifju vér lánghéve 's az asszonykebel szelid lágysága és alkalom, meg ördögi lelkű ügyes csábitó és az érzelmek legégiebbje összeesküdtek.”³² A Fáy András által kidolgozott *Pesti reform[átus]. főiskola* létrehozásának tervezetét ismertetve agitál Kossuth a tanintézmény megalapítása és a szükséges anyagi erő összegyűjtése mellett: „A' mi egy nemzetnél nevelés ügyében történik, a' nemzetnek történik, bármellyik templomban imádkozzék is a' tanító növendékeivel. És így nemzeti érdeklő az. Kitünőleg nemzeti érdekű pedig, midőn olly vallásbeli felekezetről van szó, melly a' magyar ajku nép két ötödrészét teszi, mellynek két milliő tagja [van]”³³

A *Halál és nyomor* c. vezércikkben³⁴ – a Rókus kórház igazgatójának statisztikája alapján, a nyomor következményeiről kapunk megrázó, szinte naturalista képet.

²⁴ Pesti Hírlap, 1841. jan. 6.

²⁵ Pesti Hírlap, 1841. jan. 9.

²⁶ Pesti Hírlap, 1841. jan. 13.

²⁷ Pesti Hírlap, 1841. jan. 16.

²⁸ Pesti Hírlap, 1841. jan. 20.

²⁹ Uo.

³⁰ Pesti Hírlap, 1841. jan. 23.

³¹ Pesti Hírlap, 1841. jan. 30.

³² Pesti Hírlap, 1841. febr. 3.

³³ Pesti reform. [református] főiskola. Pesti Hírlap, 1841. 02. 06.

³⁴ Pesti Hírlap, 1841. febr. 10.

A reformkor egyik legfontosabb, központi belpolitikai témájáról, az Örökváltságról 1841. február 13-án közölt a lap vezércikket, amely ifj. Bezerédy István „Értekező” rovatban megjelent írására reflektál.³⁵ Ifj. Bezerédy apja „Kokasd” [ma Kakasd Tolna megyében] településen lévő birtokának megvételéről és jobbágymegváltásáról számolt be roppant aprólékossággal. Kossuth vezércikkében megállapította, hogy „Bezerédynk nagyfontosságú levele is már ismert dolognak tevén föl, leginkább annak megmutatása körül forog, hogy a’ földesuraknak saját magányérdekök hozza magával minél gyorsabban létesíteni urbéri örökváltság-kötéseket.” Itt még természetesen az önkéntes örökváltságról van szó.

A *Kisdédová*s címmel közölt vezércikk az oly fontos és Brunszvik Teréz által Magyarországon is meghonosított, Festetics Leo gróf irányítása alatt működő „kisdédóvó-intézeteket Magyarországon terjesztő egyesület”-ről szól, „mert e’ századnak emberszerető gondolatai között nem tudunk üdvösebbet, mint a’ kisdédovás gondolatát”³⁶

A *Halottas házak* hiányáról közölt megrázó vezércikket a lap, amelyben „Surányban, Bereg Vármegyében, Bay József táblabíró” tetszhalottként került eltemetésre, majd két év múlva a családi sírbolt ismételt kinyitása után szerencsétlen táblabíró „a’ kettős halált halt boldogtalanoknak teteme az ajtóüreg egyik szögletében összezsugorodottan a’ földön hever.” A konkrét esetből Kossuth általános következtetést von le, ami viszont már kemény bírálatai kora közéllapotait illetően: „ideje nyíltan kimondani, hogy az egészségi politia általában véve honunkban a’ legnyomorultabb lábon áll; bölcsőtől kezdve egész siringlan”.³⁷

A „Nemzeti játékszin ügye” is gyakori témája volt a lapnak. A színházi élet kialakuló sztárkultuszát, a színészek túlzott fizetésének kicsikarását utasítja el a szerző: „ugy ezen tulságos pénzkövetelésekre is ki kell mondanunk, hogy a’ minő váratlan épen a’ nevezett egyedeknél e’ jelenet, szintolly botránkozottató.”³⁸ A *Bünperben* a bíraskodás szakszerűtlenségét és embertelenségét veszi górcső alá egy konkrét ítélet kapcsán, majd megállapítja, „Ne kívánjuk szivtelenül, hogy még a’ szent igazság is csak kiváltság legyen.”³⁹

A *Gyermekkórház* című írásban egy nagyon fontos társadalmi, szociális problémát mutat be olvasóinak Kossuth. A másfél éve Pesten működő kórház és igazgatójának pozitív tevékenységét állítja szembe a roppant nehéz helyzettel, hiszen az intézmény „Egyesület műve, nem a’ hatóságé vagy közállományé.” Pedig mindenkinek tudnia kell, hogy „a’ gyermekvilág elhanyagolt állapotja miatt a’ népesség igen nagy része már az élet első éveiben elvész; mert a’ halottas lajstromok bizonyítása szerint (a’ mennyiben illyeseket itt-ott fehér hollóként láthatni) a’ halottak fele része, néha fej[I]énél több, kis gyermekből áll. A’ lelencz és árva gyermekek közt pedig ezen arány az iszonyodásig nő. Száz közül alig marad 10–20 életben.”⁴⁰

A feudális viszonyok lebontásának másik nagy akadálya az ősiség⁴¹ törvénye – amely a nemesi birtok forgalomképtelenségét garantálta – minden reformkori országgyűlés egyik sarkalatos kérdésévé vált. Kölcsey Ferenc és Deák Ferenc is foglalkozott az ősiség törvényének

³⁵ Pesti Hírlap, 1841. febr. 13.

³⁶ Pesti Hírlap, 1841. febr. 24.

³⁷ Pesti Hírlap, 1841. márc. 3.

³⁸ Pesti Hírlap, 1841. márc. 6.

³⁹ Pesti Hírlap, 1841. márc. 10.

⁴⁰ Pesti Hírlap, 1841. márc. 13.

⁴¹ Pesti Hírlap, 1841. márc. 23. [20!]

eltörlésével az 1832-1836-os országgyűlésen, sikertelenül. *Ismét Ősiség*⁴² a címe a következő vezércikknek: „*hazánk az ősiségnek súlyos jármát még most is viseli [...] azon akadályok közül, mik haladásunkat gátolják, egyik 's talán legsúlyosabb az ősiség.*”

A bemutatott vezércikkekből kitűnik, hogy milyen kérdések foglalkoztatták a *Pesti Hírlap* szerkesztőjét, Kossuth Lajost és munkatársait, akik a lap társadalmi kapcsolatrendszerét a vidéki tudósításokkal igyekeztek kiszélesíteni és erősíteni.

A *Pesti Hírlap* gyorsan népszerűvé vált az olvasóközönség körében, Pesten és vidéken egyaránt. 60 előfizetővel indult 1841 januárjában, de első 17 száma úgy elfogyott, hogy újra kellett nyomni. Négy év múlva, 1844 elején pedig közel 5200 előfizetője volt már a lapnak.⁴³

Terjedelmi okok miatt nem foglalkozom a *Pesti Hírlapban* megjelent Kossuth reformpolitikája és Széchenyi István reformelképzelései összeütközésének részleteivel. A reformkort elindító „legnagyobb magyar” *Kelet népe*⁴⁴ című vaskos munkájával akarta fél évvel a *Pesti Hírlap* megjelenése után Kossuthot az általa radikálisnak tartott változások előkészítésétől eltántorítani, mint tudjuk, sikertelenül. A témának hatalmas szakirodalma van.

Az alábbiakban a *Pesti Hírlap* Baranya megyére vonatkozású cikkeit mutatom be.

A Pesti Hírlap Baranyáról – 1841

Kossuth *Pesti Hírlapjában* „*Megyei dolgok*” címmel jelent meg az a rovat, amelynek cikkeiről a vidéki levelezők hálózata gondoskodott. A dél-dunántúli régió megyéiről összesen 47 írás jelent meg az első évben: Baranyából 18, Somogyból 13, Tolnából 9, Zalából 7 „levéltárcza” vagy más, rövidebb tudósítás érkezett a szerkesztő asztalára. Többségük a rovatot gazdagította, de volt írás, amiből vezércikk lett, és olyan is, ami (helyre)igazítás vagy cáfolat céljából született.

Ha ezeket az írásokat – most Baranyára koncentrálva – egyenként megnézzük, azt látjuk, hogy a tudósító, ahogy akkor nevezték, „levelező”, Baranyából Mecseki, az esetek többségében a megyei közgyűlésekről küldött összefoglalót. Ezek nem álltak szükségszerűen összhangban egymással. A leggyakoribb téma az újoncállítás volt, ami néha a közgyűlések napirendi pontjaként, máskor valamilyen érdekesség kapcsán került terítékre. Baranyában, ill. Pécsen többször szóba kerültek az iskolaügy kérdései, a többi megyében kevésbé foglalkoztatta a levelezőket ez a téma.

A „*Megyei dolgok*” rovatban Baranyáról 1841. január 30-án jelent meg először híradás, aláírás nélkül. Az iskolaüggyel foglalkozó cikk adatokat közölt a helyi líceumról: „*Az itteni lyceumban jelenleg 350 tanuló van: 51 hittudományt, 104 jogot 's 195 bölcselkedést hallgató. Ezek közül 232 hivatalos felszámítás szerint 47622 váltó forint kész pénzt fizet 10 hónapi élelem- és szállásért.*” Szó esett a közoktatás ügyét előmozdítók, elsősorban Scitovszky János püspök és gróf Batthyány Kázmér szerepéről, az oktatás kiterjesztésének fontosságáról és annak akadályairól. A városi iskolák mellett kitért az ún. „zugiskolák” (Winkelschulen) helyzetére is, kiemelve, hogy azok sem maradtak ki a támogatásból. Külön érdekessége az írásnak a mai bulvárhírekkel párhuzamba állítható „hírlapi kacsá” egy tanító által a második emeletről kihajított diákról. Ezt követően a tudósítás szerzője kitért arra is, hogy az ütés-verés – szerencsére – „*nem uralkodik már iskoláinkban annyira, mint hajdan*”. A pécsi elemi „oskolák” látogatottságának nehézségeiről is tájékoztatta olvasóit a szerző: „*Bár oda vihetné a' dolgot,*

⁴² *Pesti Hírlap*, 1841. márc. 24.

⁴³ Buzinkay htm#8

⁴⁴ Széchenyi htm#b1

hogy Pécs két igen népes külvárosának minden lakosa, magzatának oskoláztatására szorítatnék: mert eddig, fájdalom, sok szülő nem küldheté, sok meg nem akarta küldeni gyermekét iskolába; és ha kérdem, miért? felelet: mivel sok nem képes hónaponként husz krajczár tanítópénzt fizetni minden egyes gyermekétől; sok pedig azt gondolja: »ugy is keveset tanulnak a' gyermekek iskolában, minek vegyek könyveket, minek fizessek annyi iskolapénzt». Még csak közösen nem fizettetnek a' tanítók, nem fognak gyermekeink iskolába rendesen és számosan járni." Végül röviden a tanítók helyzetét ismertette, megemlítve javadalmazásuk forrásait, és az iskolamestert képző intézet célirányosabbá tételének szükségességét és hasznosságát.⁴⁵

A következő megyei tudósítás a Mohács városában felállításra javasolt tanács feladatairól és tagjairól számolt be egy rövid hír keretében, J-r. aláírással.⁴⁶

Az 1841. február 17-i számban két írás is foglalkozott Baranya megyével.⁴⁷ Az első a megye újoncállítási határozatának legfontosabb pontjait ismertette: az országos utasítást a tisztviselők a lelkészek hozzájárulásával magyarázták, kitérve a sorshúzás által mentesíthetők személyére és a „helyettesítés” lehetőségére. A másik, Mecseki által jegyzett cikk, egy (Pécs) „Szabolcs helység”-ben történt példa ismertetésén keresztül ugyancsak az újoncállítással foglalkozott, hangsúlyozva, hogy a megye, ill. az adott település közakarattal, szabad adakozással kívánja megoldani a problémát. Az írásnak megint csak a bulvár jelleg adja a sava-borsát: az újoncnak kiszemelt személyről soknapi „közköltségen” folytatott vigadozás után, az orvosi vizsgálat kiderítette, hogy „*semmiképp sem alkalmas a feladatra, merthogy – leány*”, aki már tíz éve viselte a férfiúi álcát, és többeknél szolgált, mint férficseléd. A büntetésként kapott tizenkét botütéstől azonban lány mivolta sem tudta megmenteni.⁴⁸

A következő pécsi tudósítás⁴⁹ önmagát meg nem nevező levelező tollából – feltehetően ugyancsak Mecsekitől – származott, és „*Bot, vessző, korbács*” címmel vezércikként jelent meg a lapban.⁵⁰ Az írás a pécsi heti vásár egy tipikus jelenetét írta le: vélt vagy valós bűnözők megbotozását a piacon, nem kevés kritikával illetve a kínzás kegyetlenségét: „*Serdülő magyart már iskolában kell botozáshoz szoktatni, különben ha felnő, ki nem állhatná.*” Megemlítette ugyanakkor az írás azt is, hogy az új alispán már nem végeztet efféle kínzásokat a piacon. A levelező írását hosszas értekezés követte a Magyarországon alkalmazott fizikai büntetések részletes ismertetésével, felidézve a „*bot, vessző, korbács ezernyi jeleneteit*”, és megállapítva, hogy azok nem jó nevelők. Felhívta a figyelmet arra is, hogy az ilyen jellegű testi fenyítések teljes mértékben ellentmondanak a „*cabinet 1833-as parancsának*”, amely szerint „*senki sem büntettetik testileg, a' ki bűnét megvallá; 10 évnél idősebb némben soha sem; még a' katonának is előbb 'a "Straf-Compagni" soraiba kell súlyosztatnie, hogy megbotoztathassék*”. Állításait külföldi – lengyel, rusznyák, genfi, bádeni, szardíniai, mi több, jamaikai – párhuzamokkal támasztotta alá a szerző.

⁴⁵ Pesti Hírlap, 1841. jan. 30.

⁴⁶ Pesti Hírlap, 1841. febr. 6.

⁴⁷ Pesti Hírlap, 1841. febr. 17.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Pesti Hírlap, 1841. ápr. 3. [március 31.!]

⁵⁰ A cikk mottója – „Menschenwürde und Prügel.” [Emberi méltóság és botozás] – Carl Josef Anton Mittermaiertől származik.

Az 1841. április 3-i, „*Vidéki levéltárca*” rovatában ismét az oktatásügy a téma: a tanítók körében is pozitív visszhangot kiváltó „*honi – magyar – nyelven való tanításról*”. A „*kegyes fejedelmünk atyáskodó gondosságáért*” köszönetet mondó „levéltárca” végén megjelenik az önmagát Mecsekinek nevező levelező aláírása. Kossuth tudósításhoz fűzött megjegyzésében rámutat a probléma fonákására: „*A’ kérdés arról van: minő tudományt lehet magyar nyelven tanítani? nem pedig: mellyik tanító tud magyarul? A’ két kérdés teljességgel nem épen egyre megy*”. A reform jelentőségét azonban sem az írás szerzője, sem a szerkesztő nem vitatja: „*Nemzetiségünk alapjának egyik leghatalmasabb köve le van téve, ’s így már viradt, csak haladjunk.*” – zárul a vezércikk.⁵¹

Tehát 1841-ben 18 írás jelent meg Baranyáról, ill. Pécsről. Ezekhez nem egyszer maga a szerkesztő fűzött kommentárokat, amelyekkel az országos tudósítások fővonalához kapcsolta az írást, megfelelő háttér-információkkal árnyalva, ahogy az előbbi cikk kapcsán is tette.

A pécs-baranyai levelező több írást nem küldött sem az oktatás, sem az egész országot érintő magyar nyelv témában, ugyanakkor további cikkek születtek a testi fenytéssel kapcsolatban, esetenként igazítás vagy cáfolat formájában. „*Pécsről Beke aljegyző ur april 4-kéről irt levelében arról tudósít, hogy a’ lapjaink 26-ik számábani vezércikk elején olvasható pécsi tudósítást (piacon-botozásról) a’ különben gyakorlott tollú tudósító régen mult dolgok emlékezetéből, nem pedig a’ jelenből vehette.*”⁵² Az, hogy 1841-ben az újoncállítással kapcsolatban született a legtöbb tudósítás (további 4, tehát összesen 5 db), az országos trendekkel állt összhangban.⁵³ A tudósítások az újoncállítás módjain túl – összeírás, önkéntes alapon való csatlakozás, „megfogatást” követő besorozás, sorshúzás, pénzzel való kiváltás vagy más módon történő helyettesítés – szemléletes leírásokban mutatták be a nem mindig humánus elveket követő gyakorlatot, az újoncok bevonulását és az eseményhez kapcsolódó mulatságot.

A közgyűlési tudósítások többsége egy tablóval is felér, hiszen megismerhetjük belőlük a megyék és városok legfontosabb tisztségviselőit, az egyházi és civil méltóságokat azokkal az ügyekkel együtt, amelyeket felkaroltak. Bepillantást nyerünk a megyei rendek életébe és azokba az eseményekbe, amelyek fontosnak számítottak az ország és a helyi közösségek életében egyaránt. Ilyen volt a „*dicsőségesen országoló koronás királyunk születése napjának*” a megünneplése,⁵⁴ az új közjogi méltóságok kinevezése („*a’ megürült főjegyzői hivatalra Madarász József főszolgabíró neveztetvén ki*”),⁵⁵ de a helyi visszaélésekről és törvénytelenégekről, valamint az azok jogorvoslatára tett javaslatokról is szó esett.

Szinte mindegyik dél-dunántúli megyei tudósító készített írást a „fenyítőtörvényszék”, illetve börtönök adatairól,⁵⁶ kiemelve azt, hogy milyen gondot jelent a rabok tartása és ellátása a korban uralkodó, rendkívül silány, emberhez méltatlan körülmények között. A bűnügyi krónikák közül megemlítendő, hogy egy jobb sorsra érdemes kapcsolat milyen tragikus véget ért: „*Nem régiben Pécsen egy kovácslegény szeretőjét kezével torkánál szorítva megfojtotta, magát*

⁵¹ Pesti Hírlap, 1841. ápr. 3.

⁵² Pesti Hírlap, 1841. ápr. 17.

⁵³ Pesti Hírlap, 1841. ápr. 7., 1841. ápr. 17., 1841. máj. 1., 1841. máj. 15.

⁵⁴ Pesti Hírlap, 1841. máj. 1.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Pesti Hírlap, 1841. aug. 4. (Baranya), 1841. máj. 26. (Somogy)

pedig felakasztotta”,⁵⁷ de a főtemplom kirablói sem úszták meg szárazon tettüket: „A’ hirlapokból ismeretes Abendhauser József a’ pécsi főtemplom kirablója ellen lefolyt büntető-per mult hónapban végítélet alá bocsáttatván, ő Czeiller György nevű czinkostársával együtt halálra ítéltettek.”⁵⁸

A *Pesti Hírlap* 1841-ben a Duna-medence életében és később majd Pécs, ill. Baranya fejlődésének gazdasági, társadalmi vonatkozásaiban meghatározó szerepet játszó Dunagőzhajózási Társaságról (DGT)⁵⁹ „Dunai gőzhajózás” címmel érdekes dolgokat írt. A bécsi központi kormányzattól kizárólagos dunai hajózási privilégiumot elnyert DGT 1835-től jelentős bevételre tett szert, amiből viszont az utazás körülményeinek javítására nem sokat költött: *”a’ pesti állomás a’ legjobb; és kérdem: mit tett a’ társaság ezen legjobb állomásról induló, vagy azon állomásra menő utasok kényelmére, kedvökért, vagy könnyebbülésökért, magam is gyakran utazván a’ gőzösökön, mondhatom, hogy nem igen tapasztaltam; nyáron különösen annyi utas szokott lenni a’ hajókon, hogy a’ közös szobák hasonlítanak a’ calcuttai hires fekete barlanghoz; a’ fedél mindenféle ládával és árukkal annyira megrakva, és még az a’ sok hintó, hogy mozogni alig lehet, ha hirtelen eső támad, vagy ha az éjt hajón kell tölteni, akkor még – nem akarom a’ sok poloskát és bolhát említen.”*⁶⁰

Mindent összevetve kijelenthetjük, hogy Baranya megye tudósítói, ill. levelezői 1841-ben kivették részüket a *Pesti Hírlap* hasábjain zajló közéleti-politikai csatározásokból, és írásaikkal hozzájárultak ahhoz, amire Kossuth maga is törekedett, hogy az ország életéről minél árnyaltabb, kritikusabb képet adjon az olvasóinak.

A Pesti Hírlap Baranyáról – 1842

A Pesti Hírlapot 1841-ben szorgalmasan tudósító „Mecseki” helyett új levelező, Hainer Ignác jegyezte az 1841. december 4-i számban a baranyai közgyűlésről készített beszámolót. A vagyontalan, értelmiségi pályán működő nemesség társadalmi rétegéhez tartozó Hainer, aki Baranya vármegye levéltárnoki tisztét töltötte be, még jurátus korában érdeklődő tanúja volt az 1839–1840. évi országgyűlésnek, majd 1848-ban Batthyány Kázmér főispán–kormánybiztos titkára lett. 1848 őszén pedig részt vett a délvidéki harcokban.⁶¹ Valószínűleg az országgyűlésen szerzett tapasztalatait kamatoztatta, amikor a baranyai negyedéves közgyűlésekről írta tudósításait: a négy alkalom mindegyikéről bámulatos precizitással megszerkesztett beszámolót készített. Írásai 10–20 ezer karakter terjedelműek voltak, a közgyűlési témák számától függetlenül. Csupán az 1842. év vége felé „lazított” egy kicsit, de 5 ezer karakternél lejjebb akkor sem adta. Ha a felmerülő témák száma kevésnek bizonyult, szívesen bocsátkozott „lírai” kitérőkbe, de informatívak voltak azok is. Írásai Pécs és Baranya kulturális vagy gazdasági életéről közöltek érdeklődésre számot tartó részleteket. A nyári „holszezonban”, hogy ne maradjon baranyai tudósítás nélkül a lap, egy teljes cikket szentelt a városi életnek.⁶² *„Nehogy valaki csömör féltében e sorokon végig ne pillantson, kötelességemnek tartom mindenk előtt*

⁵⁷ Pesti Hírlap, 1841. aug. 4.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Huszár 216.

⁶⁰ Pesti Hírlap, 1841. márc. 27.

⁶¹ Kőhegyi 2002. 3. sz.

⁶² Pesti Hírlap, 1842. júl. 10.

kijelenteni azt, hogy ez uttal *cassae defectus*ról egy kukkot sem mondok”, kezdte írását, amelyben Pécs számos problémájára kitért.⁶³

A Baranya megyei közgyűlésről írt tudósításaiban⁶⁴ Hainer a közgyűlések összes napirendi pontjával foglalkozott: néhol humorosan, máskor hazafihoz méltó komolysággal részletezve a helyi eseményeket. Első negyedéves tudósításában részletesen ecsetelte egy helyi szemsebész „*kancsal szemek gyógyításában*” elért csendes sikerét. Az eljárás „kitanulásához” a város biztosította az orvos számára az anyagi fedezetet. Ezt követően kissé komikus beszámoló következik egy falusi paraszttól aljas módon elorozott méhrajról, kitérve arra, ahogy az elkövetővel bántak: szekér után kötözve hurcolták a bíró elé, hogy a spanyol inkvizíciót megidéző módszerekkel halálra kínozzák, mindezt fényes nappal, egyetlen méhkasért, nagy tömeg jelenlétében. Mindez, írja a szerző, népnevelésért, rendezett „*criminalis codexért*”, morális átalakulásért kiált. A tudósításban szó esik még a casino „hazafiúságáról”, az irodalmi élet egén feltűnt új csillagról, a *Regélőről*, valamint az *Erdélyi Híradóról*, a *Spiegel Modeblatt* és a *Humorist* című bécsi divatlap megszűnéséről, amellyel „*a’ német irodalom ellen még antipáthiát nem mutatunk, sem valami nagy művelődési kincstárt nem veszítettünk*”. Beszámolt a nemzeti casinóban tartott tisztújításról. A folytatásban sorra vette a felszólalásokat, kritikai megjegyzésekkel fűszerezve a „*fizetni nem akaró tanácsnokokról*”, „*elkerülhetetlenül különvéleményű egyedekről*”, a költséghiányról, a pótlási lehetőségekről, ill. a főadószedői javaslatokkal kapcsolatban elhangzottakat. Írt még a vémei lelkész községe elleni peréről, az orgazdaság gyanújába esett volt megyebeli áldozópap bűnvádi keresetéről, a Milos nevű rácz vezénylete alatt tevékenykedő rablócsopotról, a magyar útlevelek tárgyában hozott döntésekről – egy szóval: minden egyes tudósításában hűségesen tolmácsolta a gyűlésen napirendre vett pontokat.

A Pesti Hírlap Baranyáról – 1843

Az 1843-44-es országgyűlés közeledtével megváltoztak a Pesti Hírlap belső arányai. A követutasítások kidolgozása, majd a követválasztás időszakában annyira felduzzadt a *Megyei dolgok* rovata, hogy a *Külföldi Hírekre* és az *Értekező* rovatra néha nem maradt hely. A helyi követállítási viták gyakran országos jelentőségűvé terebélyesedtek. A Pesti Hírlap döbbenet számolt be azokról az erőszakosságokról, amelyek során a retrográd erőknek a „tömegnemesség” közreműködésével egymás után több megyében sikerült a reformellenzék jelöltjeit megbuktatni. Kossuthot felháborították e riasztó esetek: „*érzékenyen hatván kebleinkre ama’ rémitő hir, hogy [1843] ápril. 4-kén estve a’ nemesek Kehidán (Deák Ferencz jószágán) gyilkolást követtek el*”.⁶⁵ A hátrahúzó erők rettentő eszközül használták fel a házi adó közös (nemes és jobbágy) viselésének bevezetése ellen a bocskoros nemesség tömegét, amely felbőszítve és megvesztegetve mindenre kész volt, nehogy kiváltságát elveszítse. Innen eredeztethetők azok a véres és erőszakos jelenetek, amelyek az 1843–44-i országgyűlést több megyében megelőzték, pl. Zalában is.⁶⁶ Kossuth úgy érezte, a köznemesség a megyerendszer sírját ássa ezzel a hozzáállással, amely odáig fajult, hogy Zala megyében Deák Ferencet ütötték el az országgyűlési követségtől.

⁶³ Uo. – Szegények, koldusok és a segélyezés formái; a magyar nyelv használata nemzetiségi területen; a magyar nyelvű polgárőr század; nevelés; nemzeti-casino egyesület; magyar táncok.

⁶⁴ Pesti Hírlap, 1842. jan. 13.

⁶⁵ Pesti Hírlap, 1843. ápr. 13.

⁶⁶ Szabolcsi 181.html

A megyei rovat azonban azonnal elapadt, amikor Pozsonyban 1843 májusában megnyílt az „új diéta”. A *Hírlap* nagy részben *Országgyűlési Tudósításokká* változott át, miután szerkesztője kifejtette, hogy ilyenkor a sajtónak „*e fontos időszak chronographjává*” kell lennie. Mindez nem gátolta meg a lapot abban, hogy továbbra is a reformellenzék ügyét támogassa. Külön tudósítónak Kossuth Vahot Imrét küldte Pozsonyba, de ő maga is több alkalommal töltött hosszabb-rövidebb időt az országgyűlés színhelyén. Az első, igen részletes országgyűlési tudósítás 1843. május 25-én került az olvasók elé.⁶⁷ Ezután egy hétig még a vezércikk is elmaradt, s a lap mindjárt az országgyűlési beszámolóval indult.

Bár a baranyai Hainer Ignác továbbra is szorgalmasan írta a cikkeit, közel sem volt olyan „termékeny”, mint az előző évben. Az akkori 16-hoz képest most „csak” hatszor jelentkezett.

Ha az 1843. évi dél-dunántúli tudósításokat „számosítjuk,” azt látjuk, hogy Baranyából (44 000 karakter), Somogyból (22 000 karakter) és Tolnából (20 000 karakter) küldött írások együttesen is a felét teszik ki a lapban közölt zalai tudósításoknak (160 000 karakter).⁶⁸

Hainer Ignác valóban „korábban ébredt” Baranyában. A Pesti Hírlap 1843. január 8-i számában terjedelmes beszámolót írt az utolsó megyegyűlésről, amelynek „legérdekesebb tárgyaiként” Tolna posták iránti felszólítását, az illír ügyet, Zala Deák Antal (Deák Ferenc testvére) halálhírét közlő gyászlevelét és egy rögtönítelő bírósági jegyzőkönyvét jelölte meg. A fontosabb napirendi pontok között szerepelt még a házi adó kérdése, a börtönök ügyében kiküldött választmány jelentése, a vonatok (lovak) állomásonként fizetendő bérének szabályozása, a megyei hajdúk számának csökkentése – a tudósító szavaival élve csupa „*megyei beléletünkhöz*” kapcsolódó dolog került terítékre.⁶⁹

Következő tudósítását már az országgyűlésre való készülődés jegyében írta. „*Mai nap tarták a’ megyeház udvarában főispáni elnöklet alatt követválasztó és utasító közgyűléseket*”,⁷⁰ amelyen bemutatták Baranya megye jelöltjeit: ifj. Majláth György első alispánt és Gaál Ferdinánd főszolgabíró, akik, szemben a zalai botrányos követválasztással, „*egy hangú lelkesedéssel kiáltattak ki... Választásnál úgy, mint választás előtt, teljes rend, béke és egyetértés uralkodott*”.⁷¹ Az ügy fontosságára tekintettel a tudósítás folytatását, a gyűlés „főbb vonásait” a következő, május 28-i tudósításába halasztották. Rövid vázlatában a következő témák szerepeltek: „*a) A’ k. k. előadások adandó utasítás végett a’ megyével azonnal közöltetvén, az 1791: 13 t. cz. értelmében tárgyalassanak. – b) A’ szatmári 12 pont iránt*”.⁷² *c) Pest-fiumei vasut országos költségen létesíttessék, a’ követurak szorgalmazzák, hogy ezen vonal Pécsen keresztül vezetessék. d) A’ bécs-triesti vasút kedvezésnek eltörlése. e) Külkereskedési viszonyaink szabályozása a „kölcsonös érdekek elvei szerint. f) Különféle intézetek ügye. g) A királyi kincstárból való kifizetések arányosítása a lakosság számához. h) A hadi adó lejjebb szállítása. j) A zsidók türelmi adójának eltörltetése. k) Minden eddig még nem orvosolt sérelem orvoslása. l) A nemes testőr-sereg teljes állapotba visszahelyeztetése. m) Törvény a nemesség időszakonkénti fegyveres gyakorlásáról. n) Dalmát-ország, Galicia,*

⁶⁷ Pesti Hírlap, 1843. máj. 25.

⁶⁸ V. ö. 1842-es adatok: Baranya 150 000, Somogy 35 000, Tolna 42 000, Zala 28 000 karakter

⁶⁹ Pesti Hírlap, 1843. jan. 8.

⁷⁰ Pesti Hírlap, 1843. máj. 7.

⁷¹ Uo.

⁷² Pesti Hírlap, 1843. máj. 28. A szatmári 12 pont elemei: 1. Ősiség. 2. Nemzeti bank. 3. Az úrbéri tartozások kényszerített megváltása. 4. A nem-nemesek birhatási (birtoklási) joga. 5. Az „alkalmas nem-nemeseknek” minden hivatalokra való alkalmaztatása, kivéve a bírói hivatalt. 6. Adó terheinek közös viselése. 7. Czéhek és uti vámok. 8. Népmvelés. 9. Sajtószabadság. 10. Városok rendezése. 11. Állandó törvényszékek. 12. Népképvislet.

Lodomeria visszakapcsolása, szorosabb unió Erdéllyel. o) Vallásbeli sérelmek orvosoltatása. p) A magyar nyelv terjesztésének ügye. q) Az úrbérben még létező homályok megszüntetése. r) A papi tized eltörlésének kérdése. s) Pécs városának becikkelyeztetésének szorgalmazása a követek által. t) Őfelsége és hitvesének magyarok közötti tartózkodása. u) A mohácsi gyászmezőn nemzeti emlék felállítás. v) Az újabb postai rendeletek megszüntetése, és a bérek lejjebb szállítása. x) Az országgyűlési napló célszerűbb szerkesztése. y) Büntető törvénykönyv, katonai élelmezés, Duna-szabályozás. z) Az országgyűlési szállások.”

A fenti felsorolásnak két érdekessége van: sem Hainer Ignác, sem a többi tudósító nem szedte korábban pontokba a tudósítása fő témaköreit, ill. mindegyik pont az országgyűlésen elővezetendő témákra vonatkozott. A továbbiakban már ezt az elvet követve készítette el tudósításait a levelező, amelyek ily módon lényegre törőbbé váltak, a mai olvasó számára pedig – a kicsit nehézkes, régies nyelvezet ellenére is – könnyebben áttekinthetővé.

Az 1843. év során még egy hosszabb országgyűlési tudósítással jelentkezett Hainer; írásának középpontjában az országgyűlés eseményei, utasításai – az ott elhangzottak megvitatása – álltak.⁷³

A Pesti Hírlap Baranyáról – 1844

Az 1844-es év első számában a levelezőit szólította meg a laptól búcsúzni készülő Kossuth. Megköszönte nekik addigi tevékenységüket, és arra kérte őket, hogy „*férfiasan kitűnő hő közredolgozásuk*”-kal továbbra is álljanak a lap és a köz szolgálatára.⁷⁴ A szerkesztő távozását, ill. annak körülményeit jól foglalja össze – egyebek mellett – Esztergár László tanulmánya.⁷⁵

Négy hónap elteltével azonban a szerkesztő ismét személyes üggyel állt az olvasói elé. A kósza hírek és a külföldi lapokban megjelenő cikkek hatására úgy érezte, nyilatkoznia kell a levegőben lógó szerkesztő-váltás ügyében. „*Tisztelettel értesitem tehát a’ közönséget, hogy én Landerer Lajos ur Pesti Hirlapját a’ folyó félévén túl szerkeszteni nem fogom; tehát folyó évi junius végével a’ Pesti Hirlappali minden viszonyom tökéletesen megszűnik.*”⁷⁶

Két lapszámmal később ismét a levelezőihez intézett üzenetet. „*Akár hova dőljön bár journalisticasai még bizonytalan jövődöm, minden esetre kötelességemnek ismerendem, e’ szellemi munkában is részt venni, ’s a’ nagy kérdés nagy épületének hű munkásai közt szorgalmasan dolgozni*” – írta, majd felszólította őket, hogy meggyőződésük, a szerkesztő költségére, mielőbb juttassák el a laphoz a közlésre érdemes adatokat.⁷⁷

A „szerkesztő búcsúszava” végül 1844. június 30-án jelent meg a lap hasábjain, vezércikk formájában.⁷⁸ „*Tudtam, hogy a’ pálya nehéz; tudtam hogy göröngyel, ’s – tövisekkel telt; tudtam hogy ezer kicsinyded érdekek roppant szörnyetege álland utamba; és érzém hogy erőm gyöngé, és tehetségeim olly nyomorúk; de hoztam magammal hajthatatlan szilárd szűz akaratot, hoztam a’ meggyőződés lángmelegét, a’ hon szeretet szent ihletését, ’s az ezer vész, ezer viszontagság között soha meg nem rezzent férfi-kebelnek megtörhetetlen vas türelmét. Így léptem fel előtted o hon! a’ nehéz pályán.*” Ennek a nehéz pályának az állomásait ismertette kitért azokra a célokra, amelyeket, hazafiságát, emberségét megőrizve, „lelke sugallatát” követve a

⁷³ Pesti Hírlap, 1843. jún. 4.

⁷⁴ Pesti Hírlap, 1844. jan. 4.

⁷⁵ Esztergár 1–19.

⁷⁶ Pesti Hírlap, 1844. ápr. 11.

⁷⁷ Pesti Hírlap, 1844. ápr. 18.

⁷⁸ Pesti Hírlap, 1844. jún. 30.

legnagyobb akadályok közepette is próbált megvalósítani, majd köszönetet mondott mindazoknak, akik nehéz munkájában segítettek. Emlékeztette olvasóit arra az ígéretre, amellyel újságírói pályáját kezdte, és amelytől egyetlen pillanatra sem tágitott: „*Igérem hogy szennyes érdekek vezetni soha sem fognak, meggyőződéselem nem lesz eladó, és sem a ’ hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaim heve soha meg nem tántorit.*”

A fentiek tükrében nézzük meg, miként tették dolgukat a „*férfiisan kitűnő hő közredolgozásuk*” folytatására felkért levelezők. Az első részletes baranyai tudósítás Kossuth felszólításait követően, 1844. április 22-én jelent meg a lap hasábjain.⁷⁹ Ebben Hainer Ignác korábbi, „mesélős” stílusában számolt be a március 4-re összehívott megyei közgyűlés lefolyásáról, amelyre „*össze is sereglettek a rendek szép számmal [...] azonban elnök, ki a ’ gyűlést megnyitotta volna, nem volt.*” Az elnöki teendőket a törvénynek megfelelően a jelenlévő legidősebb főszolgabíróra bízta, és így már a szokásos mederben folytatódhatott a megyegyűlés. A főbb napirendi pontokat – a követ urak jelentései után – az országgyűlési tárgyak alkották: a magyar nyelv és a népnevelés ügye, a mesterek [tanítók] évi járandósága, a „*magyar középponti vasutársaság*” részvényeseinek biztosítandó kamatok, a kerületek rendezése és a kereskedést „*tárgyazó országgyűlési munkálatok*”.

Bár a következő megyegyűlést április 22-re tűzték ki a küldöttek, Hainer, „*hosszas távollétre*” hivatkozva, legközelebb csak június végén, gyakorlatilag Kossuth leköszönése előtt jelentkezett tudósítással.⁸⁰ A szerkesztőváltás előtti utolsó írásában viszonylag szűkszavúan ismertette a lezajlott megyegyűlés főbb témáit, amelyek a következők voltak: a vámrendszerről szóló törvényjavaslat paragrafusonkénti megvitatása, gróf Széchenyi István telekdíjas terve, a katonai szállásolás és élelmezés megváltása, különféle intézmények – siketnéma intézet, „*gyorsírási tanítószék*” – felállítása, az angol születésű Paget János díjmenetes honosítása, aki az „*érdemekkel tündöklő Wesselényi családból vevén nőt. A ’ többi tárgyalt dolgok, a ’ követválasztás ismeretes eredményén kívül, a ’ magányérdekűek közé tartoznak.*”⁸¹

Ezek voltak az utolsó megyei tudósítások, amelyek Kossuth Lajos szerkesztésével kerültek be a *Pesti Hírlap*ba Baranyából, eljuttatva az ország olvasóközönsége elé a megye lakosságát foglalkoztató, gyakran országos fontosságúvá duzzadó híreket. A három és fél éves időszaknak véget vető, olvasókhoz intézett bejelentés egyben egy új korszak kezdetét is jelentette – már Kossuth nélkül: „*Lemondván az eddigi szerkesztő a ’ Pesti Hírlap’ vezetéséről, úgy hiszem, kedves dolgot cselekedtem az olvasó közönségnek, midőn Szalay László⁸² urat ezen lap’ szerkesztésére megkértem. Hálás köszönetet mondván a ’ t. cz. olvasó közönségnek eddig pártfogásaért, a ’ Hírlapot ezentulra is hazafiui szives indulatiba ajánlom. Landerer Lajos.*”⁸³

Az új szerkesztő a következőképpen jellemezte kapott feladatát: „*az időszaki sajtó’ utján szerkesztő képében fellépni, nehéz feladás, nehéz kivált Kossuth mellett vagy után, és azon közönség előtt, melly benne a ’ magyar politica’i journalistica’ alapítóját, az ország’ egyik legfényesebb capacitását tiszteli – méltán.*”⁸⁴ Szalay ezen megállapítására Kossuth méltán rászolgált a *Pesti Hírlap* élén végzett szerkesztői tevékenységével.

⁷⁹ Pesti Hírlap, 1844. ápr. 22.

⁸⁰ Pesti Hírlap, 1844. jún. 23.

⁸¹ Uo.

⁸² Szalay Lászlóról lásd: A centralista Pesti Hírlap. Szabolcsi 187.html

⁸³ Pesti Hírlap, 1844. júl. 4.

⁸⁴ Uo.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a Pesti Hírlap hasábjain Kossuth Lajos szerkesztésében a közvéleményt tájékoztató, orientáló és formáló liberális hangvételű újságírás vette kezdetét Magyarországon 1841-ben. A lapban Baranya megye történéseit is bemutatva az országos és a helyi ügyek azonos és eltérő voltára tudott következtetni az értő olvasó.

Forrás

Pesti Hírlap CD-ROM Kossuth Lajos hírlapírói munkássága. Pesti Hírlap (1841–1844), Hetilap (1846–1847), Kossuth Hírlapja (1848). PC CD-ROM, Arcanum Adatbázis Kft.

Bibliográfia

Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. Budapest, Haza és Haladás Alapítvány, 1993.

<http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#8>

Esztergár Lászlótól: Adalékok Kossuth Lajos hírlapírói pályájához. In: Magyar Könyvszemle, 1901. 1. füzet, 1–19.

Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Huszár Zoltán: A Duna vonzásában. Fejezetek a Dunagőzhajózási Társaság történetéből. Pécs, Virágmandula Kft., 2013.

Kőhegyi Mihály: A Tolna Megyei Levéltár családi iratainak repertóriuma I–II. In: Levéltári Szemle, 2002. 3. sz. <http://www.natarch.hu/szemle/20023/kohegyi.htm>

Mérei Gyula (főszerk.): Magyarország története 1790–1848. 5/2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

Niederhauser Emil: Talleyrand – Metternich. Budapest, Pannonica Kiadó. 2004.

Szabolcsi Miklós (főszerk.): A magyar sajtó története I. 1705–1848. Budapest, 1979.

<http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/index.html>

Gróf Széchenyi István: Kelet Népe. Pozsonyban Nyomtatta Wigand Károly Fridrik. 1841.

<http://mek.niif.hu/05500/05533/05533.htm#b1>

Tarján M. Tamás: Metternich herceg születése. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1773_majus_15_metternich_herceg_szuletese/

A tanulmány internetes hivatkozásainak letöltési ideje: 2016. március 31.

FALUS ORSOLYA — KIRÁLY LAJOS — KOBOLKA ISTVÁN — SASVÁRI GÁBOR

A „Szigeti veszedelem” és Szent Adrián legendája

Katonai kód a Szigeti veszedelemben

A Polgári Szemle legutóbbi számában jelent meg a Zrínyi Kutatócsoport első átfogó tanulmánya¹, amelyben a szigetvári hős dédunokájának, a költő Zrínyi Miklósnak a *Szigeti veszedelem* című eposzában található kódolt információ egy részét elemeztük.

A szigetvári hős dédunokája Grazban, Nagyszombaton, Bécsben, és Itáliában tanult. Muraköz főkapitányaként, majd 1648-tól haláláig horvát–szlavón bánként kiemelt szerepet töltött többek között a Mura partján 1661-ben emelt Zrínyi-Újvár felépítésével. 1659-től titkos tanácsos, azaz a monarchia legfőbb tanácsadó testületének tagja volt. Verses eposza, amely Szigetvár 1566. évi elestét idézi fel, először 1651 szeptemberében, Bécsben jelent meg, az *Adriai tengernek Syrenaiia* című kötetben, mely Zrínyi lírai verseit is tartalmazta. A barokk eposz felépítése matematikailag is feszes, tervszerű: 15 énekből áll, melyek összesen 1566 négysoros + 2 kurzíván szedett, különleges versszakot tartalmaznak. Zrínyi minden versszakot megszámozott, kivéve a már említett kettőt. A megszámozott versszakok száma a szigetvári ostrom évszámára, 1566-ra utalnak. Ez a tény arra utal, hogy a szerző tehát nem egyszerű poéta, de egyszersmind képzett, logikus elme is, aki nem kizárólag költői, hanem egyéb eszközökkel is üzen az utókor olvasójának.

Ennek a ténynek az ismerete mindig is jelen volt a magyar irodalom és irodalomtörténet kimagasló intellektusú alakjainak munkáiban. Klaniczay Tibor több helyen is így vélekedett:

„Zrínyi Miklós személyében szétbonthatatlanul összeforrt a művész, a politikus és a katona. A „Szigeti veszedelem” nemcsak a költő zseniális alkotása, hanem a politikus és a hadvezér programja is.”²

„[...] világosan kijelenti azt is, hogy nemcsak az eposz megírását érezte hivatásának, hogy ez csak a kezdet, utána következnie kell az itt megfogalmazott célkitűzések végrehajtásának [...]”³

Nem is juthat a figyelmes olvasó ezzel ellentétes következtetésre, amikor Zrínyi Miklós a „Szigeti veszedelem” szerzője, „Az olvasónak” címezve, műve paratextusában kifejezetten maga hívja fel erre a figyelmet:⁴

„[...] az én professzióm avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál [...]”⁵

Majd a Pars Prima – Első Ének – első és második versszakában:

¹ Falus, Orsolya – Király, Lajos – Kobolka, István- Sasvári Gábor: *A „Szigeti veszedelem”, mint titkosított szöveg-intermediáció. a „Zrínyi-kód”*. Polgári Szemle. 11. évf. 4-6. szám, 142-153. o.

² Klaniczay Tibor: *Reneszánsz és barokk*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1961, 447. o.

³ Uo. 489. o.

⁴ Szepes Erika: *Zrínyi és az eposz*. IN: Szepes Erika: *A költő is a mítosz*, Napkút Kiadó Kft., Budapest, 2006, 206. o.

⁵ Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1997.

„Én az ki azelőtt ifiui elmével
 Játszottam szerelemnek édes versével,
 Küszködtem Viola kegyetlenségével:
 Mastan immár Mársnak hangasabb versével”
 „Fegyvert, s vitézt éneklek [...]„

Ami az esztéta, literátus számára Vergilius invokációjának felidézése, „*Arma virumque cano*”⁶, azaz: „*Fegyvert s vitézt éneklek*”, az itt had- és jogtörténeti, biztonsági-védelmi aspektusból más értelmezési tartományt is hordoz. „*Mastan immár Mársnak hangasabb versével*”, vagyis a „Szigeti veszedelem” jelenthet determinánsan katonai textust, titkosított információt is. Az eposz kódolt szöveg. A monoalfabetikus titkosítási rendszernél, mint amilyen a Caesar titkosítási rendszer is, amely az abc egyszerű elcsúsztatásából áll, egy betű, egy adott másik betűnek feleltethető meg.⁷

„Devictus vincit”

A szigeti hős, Zrínyi Miklós mártíromságának megítélése, a *Devictus vincit*, legyőzve is győztes vértanúság lelki igazságán nyugszik mind a mai napig. Nem vitatva ezen igazság tartamát, mégis új aspektust mutat *A Szigeti veszedelem, mint titkosított szöveg-intermediáció*”, avagy a „*Zrínyi-kód*” című publikáció. Az értekezés nem kevesebbet állít, minthogy a hős Zrínyi katonai, hadi értelemben sem vesztes 1566-ban Szigetvár ostrománál. Különös jelentőséggel bíró, oszmán hadi lobogókat szerez a csatában, melyekről rendelkezik és a családi tudás alapján ezt az információt adja át az utókor, nemzete számára, titkosítva, a Szigeti veszedelemben, a dédunoka, a költő és hadvezér Zrínyi Miklós.

Ugyanezt a gondolatot – azt, hogy Zrínyi katonai értelemben sem vesztes Szigetvár ostrománál – olvashatjuk ki a dédunoka Zrínyi kifejezetten hadtudományi munkájában, a *Vitéz hadnagyanban*, a „*Secretum*”, vagyis titoktartás című résznel.⁸

„*Azt mondja a bölcs: omnia tempus habent (mindennek megvan a maga ideje); az időkhöz, az occasiókhoz kell magát alkalmaztatni, és mikor harcolni kell, mikor nincs ideje, elkerüljed.*”

Majd néhány sorral lejjebb:

„*Térjünk a mi sententiánkra [...] Az őszám, Szigetben veszett Zrini Miklós, egyszer megcsaláték Ulama basátul ilyen mesterséggel, mert szóval tartá Ulama bég mind addig, mig az maga hada a szorosból kitakarodék, azután osztán véletlenül reá üte, és nagy harc után megveré Zrini Miklóst; maga alatt a lovat megölék, csak alig jöhetete elevenen maga is. Ennél többször soha őtet meg nem verte a török. Továbbá tudni kell ezt a mesterséget, és nemcsak tudni, hanem cselekedni [...]*”

A szerző Zrínyi Miklós tehát egy kifejezetten hadtudományi műben, a titoktartást, a titkos információk megőrzését, átadását taglaló résznel, a csata időpontja megválasztásának jelentőségénél úgy említi dédapja, a szigeti hős példáját, hogy a hőst egyértelműen és határozottan nem tekinti vesztesnek katonai értelemben sem Szigetvárnál.

Ráirányulhat figyelmünk és okkal, a szigeti hős Zrínyi kirohanásának, hősi halálának időpontjára, amely a kor különböző forrásai szerint szeptember 7. vagy 8. mai naptárunk szerint.

⁶ Vergilius: Aeneis, I. könyv

⁷ Liptai Kálmán: Kriptográfia, Eszterházy Károly Főiskola, Matematikai és Informatikai Intézet, Eger, 2011, 9-12 o.

⁸ Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1976. 184. o.

A szeptember 8-ai időpont pedig egyrészt a Szűz napja, Kisasszonynapja, másrészt pedig Szent Adrián (magyarosan: Adorján) vértanú ünnepnapja. A kirohanás, a belső vár kapujának kinyitása, kijövetel ünnepi öltözetben, több ponton is felidézi Szent Adrián legendáriumát.⁹ Minden bizonnyal erre utal a költő és hadvezér Zrínyi, az „Adriai tengernek Syreanaia” című kötet címválasztásánál és nem az adriai Zrínyi birtokokra, amely birtokok léte segíti elrejteni a valódi, titkosított információt.

Szent Adrián legendája

Szent Adrián (magyarosan: Adorján) legendáját Jacobus de Voraigne (1230–1298) dominikánus szerzetes, Genova érseke, foglalja össze a legrészletesebben.¹⁰ Adorján (Adrianus) Maximianus császár uralkodása idején szenvedett vértanúságot. Szent Adrián magas rangú parancsnok volt a római hadseregben. Diokletianus császár keresztényüldözése kezdetén, 300 körül, huszonnyolc éves volt, és Nikomédiában élt a feleségével, Natáliával.

Látván a letartóztatott és megkínzott keresztények állhatatosságát és hitét, Adrián maga is megtért. Kérte, az ő nevét is írják a keresztények közé. Natália, megtudván, hogy férjét Krisztus megvallásáért letartóztatták, ünnepi ruhába öltözött és a börtönbe szaladt, hogy férjét kintartásra buzdítsa.

Miután meghozták a halálos ítéletet, Adriánnak megengedték, hogy tájékoztassa a feleségét a kivégzése időpontjáról. Natália azonban, látván, hogy Adrián szabadon tart hazafelé, úgy gondolta, hogy a férje bizonyára megtagadta Krisztust a kínzások hatására, ezért bezárta a ház kapuját előtte. Az Úr szavaival tett szemrehányást: *„A ki pedig megtagad engem az emberek előtt, én is megtagadom azt az én mennyei Atyám előtt”*¹¹ Amikor azonban Adrián elmondta a feleségének, hogy miért engedték haza, kitérte a kaput és hozzászaladt, átölelte és elhatározta, hogy együtt megy vele a kivégzés helyére. Mivel másképpen nem juthatott volna be a börtönbe, Natália levágta a haját, férfi ruhába öltözött, és gondoskodott a vértanúkról. Példáját hamarosan más jámbor asszonyok is követték. Amikor a kivégzésnél a sor Adriánra került, Natália bátorította, sőt még fogta is a kezét, amikor a hóhér arra készült, hogy levágja azt.

Szent Adrián a keleti egyház fontos úgynevezett „segítő” szentje. A legenda szerint a petisések és egyéb fertőző betegségek védőszentje is. Augusztus 26-án páratlanul szép szertartással ünnepli a bizánci liturgia, amelynek több ezer oldalas szövege és bonyolult rendszere a VIII. századra vált teljessé. Az eredetileg görög nyelven írt szövegeket fokozatosan lefordították a liturgiát végző népek nemzeti nyelvére.¹² A bizánci liturgia ritmusát az egyházi év különböző szakaszai jelölik ki. A szeptember első napján kezdődő egyházi év alapja a „Ménea”, amely a naptár szerinti, aznap ünnepelt szentekre vonatkozó, valamint az állandó egyházi ünnepek szövegeinek gyűjteménye. A liturgikus szövegek a panegirikus¹³ himnológia műfajába tartoznak, ami azt jelenti, hogy dicső himnuszok sorozatáról van szó, amelyek dogmatikailag

⁹ Jacobus de Voragine: *Legenda Aurea Sanctorum. Szent Adorján és társai.* /<http://mek.niif.hu/04600/04626/html/legenda0081.html> – letöltve: 2015. december 20./

¹⁰ Jacobus de Voragine: *Szent Adorján és társai. Legenda Aurea.* Budapest : Neumann Kht., 2004. /mek.oszk.hu/04600/04626/html/legend0081.html – letöltve: 2016. január 4./

¹¹ Szent Biblia. Máté 10:33.

¹² Nagymihályi Géza: *A kereszt: Krisztus ikonja. A keresztkultusz ikonológiája.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2010. 57. o.

¹³ panegirikus = (gör.) a görögöknél ünnepies gyülekezetek (panegyris) alkalmával tartani szokott beszéd (Pallas Nagy Lexikona XIII. Pallas, 1893.

megfelelőek, ezért hitelesen közvetítik a hittételeket. A liturgikus szövegek hitelességét és színvonalát olyan szerzőknek köszönhetik, mint Nagy Szent Baszileosz, Aranyszájú szent János és Damaszkuszi Szent János.¹⁴

Zrínyi Miklós Szigeti veszedelme kapcsán érdemes felidézni Szent Adorján és Szent Natália napjának ünnepi liturgikus szövegeinek néhány részletét:¹⁵

„Augusztus 26.

Szent Adorján és Natália vértanúk emléke.

AZ ALKONYATI ZSOLOZSMÁN

Uram, tehozzád... után hat előverset veszünk, és elénekeljük a mintadallamra szóló énekverseket.

4. hang. Minta: Mint a vértanúk...

*A vértanúk igen tiszteletreméltó bajvívását, * a nemes küzdelmet látva, ó dicsőséges, * bátor lélekkel kiálltál a porondra, * s nem kímélted a testet, * Isten iránti szeretetből, * végigvívta a nemes küzdelmet, * az ellenség gögjét megaláztad * szilárd kitartással, ó Adorján.*

...

Theotokion:

A kemence nem égette meg a három ifjút, és ez a te szülésed előképe volt. Az isteni tűz benned lakozott, és nem égetett meg téged, és mindnyájunkat megtanított arra, hogy kiáltsuk: Áldott vagy te, atyáinknak Istene!

...

VIII. óda. A lángok között a szent ifjaknak...

A kínvallatás tüzén egészen eléggő áldozatként elégettek titeket, bajnokok, s ti véretekkel eloltottátok az istentagadás minden lángját, és hangoztattátok: Magasztalunk téged, Krisztus, mindörökké.

A te vértanúid vérének patakzása gyógyító szerek folyamává lett a világ számára, s a gonosz szenvedélyek tengerét elapasztotta. Azért dicsérjük őket, téged pedig, Krisztus, magasztalunk.”

...

IV. óda. Krisztus az én erőm...

Krisztus volt a vértanúk erőssége, s azok az üldözők erőtlen gögjét valóban letörték és a mennyből győzelmi jutalmat kaptak.”

A mártíromság párhuzama

Első megközelítésben egyértelmű, hogy Zrínyi, akárcsak Szent Adorján, maga is vértanú. Mivel a keresztényüldözések kezdetén ezek halálát okozta az amfiteátrumokban, az oroszán a későbbi korokban a mártíromság jelképe vált olyan szentek ábrázolásánál, akik bátran szenvedtek vértanúhalált a hitükért. Ilyenek voltak Szent Adorján és Natália is.¹⁶ Nyilvánvaló az is, hogy „mert a ki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt, a ki pedig elveszti az ő életét énérettem, megtalálja azt.”¹⁷

¹⁴ Nagymihályi Géza: A kereszt: Krisztus ikonja. A kereszt kultusz ikonológiája. Kairosz Kiadó, Budapest, 2010. 57-58. o.

¹⁵ Ménea VI. Július és augusztus hónapokra. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola., Nyíregyháza, 2010. – Dr. Nagymihályi Géza Professor Úr közlése nyomán

¹⁶ Jameson, Anna: Sacred and Legendary Art. Volume 1. Boston. Ticknor and Fields, 1868. 32-33. o.

¹⁷ Biblia. Máté 16:25

Ebben a momentumban nagyon világosan kell látnunk és át kell gondolnunk annak a súlyát, hogy a két Zrínyi, a hős és a dédunoka által átadott információ elsősorban nem az, hogy a várkapitány Zrínyi vértanú, mint Adrián, hanem az, hogy előre tudja a halála időpontját. Szent Adrián a legendája szerint ugyanígy tisztában volt a nappal és az órával, vagyis az ostrom utolsó napja olyan időpont, amely egy nemzet, kultúra számára ünnepnap, a „győzelem, vagy halál napja” – és Zrínyi győz. Felvetődik a kérdés először is: miért biztos az, hogy Zrínyi győz, még hozzá katonai értelemben? Mindenekelőtt azért, mert kapitányként nem lenne joga feladni a vár védelmét és kijönni, kirohanni onnan. Tégláról téglára kellene küzdenie az utolsó emberig, az utolsó percig, ez a katonai feladata. Egyetlen kivétel lehetséges: ha már biztosan győzött. Akkor már megválaszthatja halála módját, idejét. Egy katonatisztnek – mint a dédunoka Zrínyinek – ezt meg kellett értenie. A győztes a hadi jog szerint az, aki a másik zászlaját megszerzi.

Az eposzt rejtett írásként, titkosított információ-hordozó textusként értelmezve, az oszmán-török hadi zászlók a hős Zrínyi és serege kezére jutnak, csatában, törvényesen, hadi jog szerint megszerzve. Történeti forrásokat elemezve ez az eshetőség nem zárható ki. Erről tesz említést Csányi Ákos is szeptember 8-án özvegy Nádasdy Tamásnéhoz írott levelében: *” […]azonban mind lovon, mind gyalog kiüttek, annyira cselekedtek, csuda hogy mennyi jancsárt megöltek, mindhárom zászlót beviszik.” Ezekről a lobogókról azt írja tovább, hogy el nem tudja képzelni, hogyan tudták azokat a janicsárok a falra kitűzni.*”¹⁸

Talán lehetséges magyarázatul szolgálhatnak a hadizászlók rejtélyes kitűzésére és azok megszerzésére a horvát, bosnyák énekek, melyek több helyen is említik ezt az eseményt. Az alábbi idézett részlet, Szigetvár ostromát megénekelve azt meséli el, hogy egy ősi hercegovinai család tagjai, eleve tudva, hogy az életükbe kerül, tüzik ki a lobogókat:

*„De csak szólott Ljubovics Mújó:
 »Haj, te apám, ha, te Ljubovics bég,
 Apám, add rám áldásodat immár,
 Hadd mehessenek a fényes toronyba,
 Hadd tüzzem ki a zöld seregzászlót.
 Felmegyek én, kedves, jó apácskám,
 Felmegyek én akkor is, ha hullok,
 Akkor is, ha el kell vesznem ottan.
 A fejemet én már nem sajnálom,
 S már, apácskám, nem sajnállak téged,
 Nem sajnálom én szülőanyámat,
 Nem sajnálom kedves szeretőmet;
 Akkor is, ha nemrég házasodtam,
 Kedvesemet bizony nem sajnálom.
 De sajnálom Ljubovicsok népét,
 Sisakban és fehér tollal állnak,
 Skarlátosan, fényes fegyverekkel.»*

¹⁸ Bende Lajos: Sziget ostroma 1566-ban. IN: Rúzsás Lajos (Szerk.): Szigetvári emlékkönyv. Értekezések 1966/Szigetvár 1566. évi ostromának 400. évfordulójára, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. 93. o.

De az apja szólni kezdett szóval:

»Ereggy, fiam, Ljubovics virága,

Ereggy, fiam, a fényes toronyba,

S tűzzed rája a zöld seregzászlót.«¹⁹

Úgy tűnik, török források is megemlítik a zászlók kérdését. Evlia Cselebi szerint a nagyvezér így értesíti Nagy Szulejmán Szultán haláláról a trónörökös Szelimet:

„Királyi atyád meghalt. Padisahom, ha nem érsz idejében Szigetvár alá átvenni a seregek parancsnokságát, Allah összes szolgája és a Próféta zászlaja az ellenség kezébe kerül. Istennél a kegyelem!”²⁰

Zrínyi tehát megválasztotta, mert megválaszthatta halála napját, amellyel üzent az utókor-nak. Dédunokája, a költő Zrínyi Miklós, még értette az üzenetet, és ezt kifejezésre is juttatta eposzában. A Ménea Szent Adorján napi liturgikus szövegében az ószövetségi három ifjú, Sidrák, Misák és Abdenago²¹ története bukkan fel. A költő Zrínyi szintén hivatkozik erre a 14. ének 103. versszakában:

„Pars Decima Quarta- Tizennegyedik Ének

103.

[...]

Téged dícsértenek égő kemencében

Sidrák, Misák, Abdenago nagy örömben.”

Szent Adorján a magyar kereszténységben

Szent Adrián tisztelete Magyarországon számos Adorján-kegyhely története szerint az államalapítás előtti időkre nyúlik vissza. Szigetvárhoz közel is fekszik egy Adorjánpuszta nevű település Baranya megye nyugati-északnyugati részében, közel a baranyai-somogyi megyehatárhoz. Szomszédai északon Somogyviszló és Vásárosbéc, keleten Csertő, délkeleten Basal, délen Patapoklosi, délnyugaton Merenye, északnyugaton pedig Somogyhatvan. A települést átszeli a Keleti-Gyöngyös nevű patak; ennek keleti oldalán található maga Somogyapáti, tőle nyugatra pedig a hozzácsatolt Adorjánpuszta.

Az ország kétségtől legismertebb kegyhely a zalavári Szent Adorján bencés apátsági templom. Az egykori Mosaburg (mocsárvár) a frank hűbéres Pribina, majd fia Kocel székhelye volt a 9. században. A keresztény hitélet valószínűleg sohasem szűnhetett meg teljesen e vidéken. Feltehetőleg ezzel magyarázható, hogy a 9. században felszentelt Szent Adorján templom titulusa átöröklődhetett az István király által 1019-ben alapított bencés kolostorra. László király alatt a kolostor mellé ispánsági vár épült, amely Zala megye közigazgatási központja lett. A bencés apátság konventje a 13. századtól hiteleshelyi tevékenységet folytatott. Az épületegyüttest a középkor folyamán erődítménnyé, a 16-17. században várrá alakították, amelyet a török időköt követően 1702-ben felrobbantottak.²²

További Szent Adorján titulusú templomokról tudunk Szilvágy, Söjtör, Páka, Lisperzentadorján településeken. Ezek közül a legrégebbi, Lisperzentadorján, három falu

¹⁹ Frankovics György (Szerk.): Zrínyi énekek és feljegyzések. Horvát, szerb, bosnyák és szlovák népi énekek, Frankovics és Társa Kiadói Bt., Pécs, 2002, 145-146. o.

²⁰ Katona Magda (Szerk.): Evlia Cselebi Baranya Megyében. Különnyomat a Baranyai Helytörténetírás 1982. c. kötetből. Pécs, 1983. Baranyai Levéltári Füzetek 33. szám 37. o.

²¹ Szent Biblia. Dániel próféta könyve 3. rész

²² Vándor László: Honfoglalás- és Árpád-kor. In: Évezredek üzenete a láp világából (Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979-1992). Szerk.: Költő László-Vándor László. Kaposvár-Zalaegerszeg, 1996, 145-146. o.

összeolvadásából keletkezett. Ezek közül Szentadorján egyike hazánk legősibb településeinek. Egyes történészek szerint megalapítói azok a székelyek voltak, akik a nyugati gyepüket védték a külső támadásokkal szemben. 1024-ben Szent István király a falut a zalavári apátságnak adományozta. Szentadorján ugyanis már ebben az időben templomos hely volt; temetőjében ma is láthatók a hajdani klastrom romjai. A kolostor többször gazdát cserélt: építtetői a templomosok voltak, majd a törökkorban a johanniták birtokolták. Szent Adrián templom épült Mártélyban is. A falu területe, már az Árpád-korban lakott volt, létezésének első írásos nyomai a XI. századig követhetők vissza. Szent István alapította egykor a zalavári bencés monostort, nekik adományozta többek között „Szent Adorján Mártír” pusztát halászhelyül. A legkorábbi írásos emlék, I. István 1024-es keltezésű oklevele említi is a birtokot és egyházat. A Tisza a középkorban bővelkedett halakban, ezért Árpádházi királyaink, több halászhelyet is adományoztak távoli kolostoroknak. Így került Mártély, a zalavári apátság tulajdonába. Mártély nevének kialakulásáról, a mai napig többféle feltételezés létezik. Az egyik szerint, Mártély neve, az egykori kolostor védőszentjének nevéből – Zenthadrianmartyr, Adrianmartyr, Adorján marthel, Martel, Martély, Mártély – alakult ki az idők során létrejött szóalakulás miatt.²³

Szent Adorján tisztelete a fennmaradt oklevelek tanúsága szerint Szent István király idejében tovább erősödött. Szent II. Henrik (972–1024) Bajorország hercege, később császára, különösen tisztelte Szent Adrián katonaszentet. Szent Henrik még, mint bajor herceg, segítette sógorát, Szent István nagyfejedelmet. A friss keresztény fejedelemnek még Henrik apja ígerte béke és területek fejében lányát, Boldog Gizellát. Lovagokat küldött sógora megsegítésére Koppány horka ellen, így döntő módon segített az egységes magyar katolikus királyság létrejöttében és a magyar nép keresztény hitre térítésében.²⁴ Valószínűleg hálából tett adományokat a Szent Adorján kegyhelyeknek a királyi hatalom megszilárdítását követően nyomban államalapító szent királyunk.

Nicodemiai Szent Adrián nevének kódolása a Szigeti veszedelemben

A Szigeti veszedelemben a titkosított, kódolt információk helyére vonatkozóan az adott ének kezdő versszakaiiban ad meg olyan kifejezéseket a hadvezér és politikus Zrínyi, melyek iránymutatóak a szöveg dekódolásánál. A Pars Decima Quarta – Tizennegyedik ének – Adrián nevének dekódolásához az első versszak utolsó sorában így a „Mellyet” a „lölke” és a „befuja” kifejezés használata. A „lelke” helyett itt „lölke” kifejezés használata sem véletlen.

1. ...

„Mellyet Isten lölke elmémbe befuja”

A 81. versszak kezdő sorában azonos írásmóddal találkozunk:

„Ki fuja az lölkét sok sebein által,,

Már a megelőző 80. versszakban – a kerek tízes versszakoknak a dekódolásnál különös jelentősége van – információkat közvetít a következőkben megjelenő titkosított szöveg vonatkozásában.

„Ott fegyver fegyverrel öszvetalálkozik,

Vitéz is vitézzel öszveelegyedik;

Sötétségben köztök csak jajgatás hallik,

²³ Györfly György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Budapest, 1963–1998

²⁴ de Oliveira, Plínio Corrêa: Szent II. Henrik császár (Ford.: Szász Péter Domonkos) In: Tradition in Action. THE SAINT OF THE DAY. Commentaries on feastdays of Our Lord and Our Lady and the lives of the Saints by Prof. Plínio Corrêa de Oliveira /<http://www.traditioninaction.org/SOD/saintsofday.htm> – letöltve: 2016. január 24./

Rettenetes halál köztök gyönyörködik.”

„*Ott fegyver fegyverrel öszvetálkózik*”, az információt hordozó kezdő versszaknál fegyverek találkoznak, a 83. versszakban „*Mennyi csapást fölvesz ő maga paizsán!*”. A „*Sötétségben köztök csak jajgatás hallik*” az a titkosított betű, „J” amely a megfejtésnél csak hallatszik, a „j” köztök csak hallik.

Ezek után értelmezhető titkosított szöveggént:

83. „*Futkos kegyetlenül megdühödt Delimán,*

Cáspiai hegyben mint sivó oroszlány.

O, mennyi tüzeket ő Szigetben behány!

Mennyi csapást fölvesz ő maga paizsán!”

84. „*Egy nagy cárbunculus az sisakján vala,*

Ezen sötétben is megesmerik vala,

De jobban az kúnél fénlík ő szablyája,

Jobban szablyájánál az ő bátorsága.”

85. „*Ő, mint egy éh farkas az barom-ól körül*

Mellyével próbálja, ha kert előtte dül:

Így jár Delimán is az Szigetvár körül,

Próbálja, előtte ha kűfala ledül.”

A sorkezdő nagybetűk dekódolása:

N az „F” „futkos” más helyről kerül majd ide kódolt betű. A 85. versszak információi miatt: „*Ő, mint egy éh farkas az barom-ól körül*” Az első „F” helyett – „éh f...”, él F -, „O” körüli, melletti betű kerül

I 85. versszak előző kódolt sora után jön „*Mellyével próbálja*” az ének első versszakában a „Mellyet” is tájékoztatásul közli, amely után I, Isten szerepel

C változatlan marad, a helye is

O változatlan marad, a helye is

D az „M” helyet cserél „fölvesz”

E változni fog és a helye is a 85. versszak információi miatt. „*Próbálja, előtte ha kűfala ledül.*” A „kű”, kő a „cárbunculus”, melynek a „c”-je, fala dől le, marad az „a”, az előtte levő kifejezés a „nagy”, megerősíti, hogy helyes a dekód, mivel a nagybetűk számítanak. Helye a 85. versszaknak megfelelő hely.

E változatlan marad, a helye is

M helyet cserél a „D”

J A megfejtésnél ugyan hallatszik, ahogyan már korábban jelezte, de nem kell leírni a betűt.

I A 85. versszak 3. sor marad a helye is, de a betűt megismétli „jár ...is ...körül,” a végén

A A „cárbunculus” dekódolásánál ezt a betűt elemeztük

I

Megfejtés: NICODEMIAI

A megfejtést rejtő versszakok előtt a 81. és 82. versszak:

80. „*Ki fuja az lölkét sok sebein által,*

Ki magából ereszti nagy átkozódással;

Nem hull az keresztény, de török falkával,

Mert egyszersmind veszni fog vitéz virágszál.”

81. „Láttatik, hogy az tűz száll keresztvényekre,
 Penig inkább ráhull pogány törökökre;
 Szerecsent és tatárt, törököt veszélyre
 Mind egyaránt elhajt Istennek tetszése.”

A 81. versszak szövege azt jelzi, hogy a következő versszak textusában a keresztény kifejezés marad, „nem hull”, viszont „de török falkával”, vagyis :

„Láttaik, hogy a tűz száll keresztvényre, (81. versszakban egyesszám!) *Penig inkább ráhull, Istennek tetszése*”. Vagyis, a szentség glóriája.

Megfejtés: SZENT

A 86. 87. 88. versszakokban ugyan kódolja az Adorján nevet, de egyrészt nem „j”, hanem „i” betűvel, másrészt kisbetűkkel, ami így valójában helytelen. Fel is hívja rá a figyelmet a 89. versszakban: „*De te hitetlen vagy és meg nem érdemled,*”, vagy „i”-tlen és nem helyes. Ugyanakkor felteszi a kérdést az előző sorban: „*Hitetlen, hon láttad az én bujásomat?*”, ami azt takarja, hogy valahol már szerepel „i”- „j”problematika. Aki a szöveget dekódolja, annak tudnia kell, hogy a címlapról van szó, az „i” betű helyett használt „j” betű ott nagyon markánsan megjelenik, utalva az egész Szigeti veszedelem titkosított szöveg voltára. A későbbi kiadásoknál ezt megváltoztatják, vagy mert nem értik a Szigeti veszedelem valós, titkosított tartamát, vagy mert nagyon is értik.

Kifejezett hangsúlyt kap ugyanakkor a „láttad” kifejezés is. „Az olvasónak” vagyis megfejtőnek írt kezdő paratextus rögzíti „*meg nem corrigáltam munkámat*”, azaz korrekció nélküli kódról van szó, tartja magát a megadott információkhoz. És valóban a kezdő címlapon az ADRIAI kifejezés a vitorla felső részén a vitorlázat redője és kötélzete miatt ADRIAN-ként olvasható, vizuális, grafikai kódként.

A hasonmás kiadás címlapja²⁵

A szerző – megtartva jó szokását – a vonatkozó versszakokban is számos részletet rejt el, amelyek Nicodemiai Szent Adrián személyére, vagyis a megfejtésre utalnak. A címlap tekintetében sem hagy kétséget, meghatározza, hogy valóban a címoldalról van szó:

²⁵ A kép webhelye: <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index2055.html> /letöltve: 2015-06-06/

89.

....

„Mert hitedet, szódat és emberségedet
Mind összekevervén, egyszersmind megszegted!”

A címoldalon a „költő” Zrínyit háromszoros imágó takarja. Egyrészt grafikailag a személyének alakja, „embersége”, másrészt a pontos neve „szó” és nemesi jelmondata, „hite”.

Ugyanakkor az „egyszersmind megszegted” szó szerinti jelentése takarhatja az „egyszerre az egészet megkezdted” jelentéstartalmat is, vagyis a címoldalt.

80. „Ott fegyver fegyverrel öszvetalálkozik,
Vitéz is vitézzel öszveelegyedik;”

Az idézett sorok inverzióként, változatként visszhangoznak a Pars Decima Quinta (Tizenötödik ének) 63. versszakától, más további részletekkel együtt.

63. „Itt fegyver fegyverrel találkozik öszve,
Vitéz is vitézzel kapcsolódik közbe;”

Amíg az előző idézet Nicodémiai Szent Adrián nevének kódolását vezeti fel, az utóbbi Zrínyi kijövelete a várból. Ez az a gyönyörű visszhang, eposzban és kódban, melynek megértése mindent megváltoztat.

Pars Decima Quinta (Tizenötödik ének)

21. „Égi musikának gyönyörű szózatja
Szép Echonak választját megváltoztatja, ”

Nem kétséges tehát, hogy a hős Zrínyi Miklós tudatosan választotta vértanúhalálának napjául szeptember 8-át, a költő dédunoka pedig értette és az utókor számára kódolt üzenetben meg is őrizte ezt az információt. Mivel azonban a hősi eposz tartogat még megfejtésre váró adatokat, a Zrínyi Kutatócsoport a Szigeti veszedelem további vizsgálatát és a korábban kimért lelet feltárását tűzte ki további kutatási célul.

A szerzők, mint a Zrínyi kutatócsoport tagjai, kijelentik, hogy a jelen tanulmányban megfogalmazottak a saját, közös szellemi terméküket képezik, azok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény oltalma alatt állnak. Szerzői jogi védelem alá tartozik továbbá valameny-nyi, Zrínyi Miklós Szigeti veszedelem című eposzának dekódolása során elért tudományos megállapításuk, valamint az azokból levont következtetések és kimért leletek is.

KÖNYV – KÖNYVTÁR

EGERVÁRI DÓRA

Példakép(p)en

Végzős gimnazistaként a fiatalok többségének elképzelése sincs, hogy mivel is szeretne majd foglalkozni a nagybetűs életben. Jómagam nem tartoztam közéjük, mert a középiskolai évek alatt mindig szilárd elképzeléseim voltak a jövőmmel kapcsolatban. Ám ezek körülbelül hat-havonta változtak. A kis érettségi időpontjában épp egy bölcsész szak volt a porondon, amivel nagy volt a szerelem, és már vártam a felvételi csomagot, hogy az első két helyre behúzhassam az ikszet. Édesanyám azonban óva intett, és addig gyözködött, míg javaslatára a harmadik szabad hely is betelt, mégpedig egy vadonatúj szakkal, amihez ő nagy reményeket fűzött, én pedig a családi béke megtartása érdekében fejet hajtottam.

2004 januárjában jelent meg a felvételi tájékoztató kiegészítése, melyben először lehetett olvasni a Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Karán induló új képzésről az informatikus könyvtáros szakról, amely akkor még szakpárban állt a művelődésszervezéssel. Anynyira nem lehet rossz gondoltam, és behúztam a harmadik ikszet a jelentkezési lapon.

Júliusban értesültem sok ezer sorstársammal együtt a ponthatárokról. És óriási megdöbbenésemre nem vettek fel a hön áhított szakomra, összetörtem. De anyukám próbált vigasztalni, hiszen nincs elveszve semmi, a harmadik helyre bejutottál. Sovány vigasz, gondoltam magamban, de nincs mit tenni.

Elérkezett a szeptember, tanévnnyitó, új épület, új tanárok, új diákok, vagyis hallgatók, szakársak, csoportársak, kicsit ránk szakadt az új világ, és a kreditrendszer útvesztőiben hirtelen senki sem találta a helyét. Az új előadásokról, szemináriumokról nem is beszélve, főleg úgy, hogy az esetek többségében a tantárgy címét olvasva azt sem tudtuk néha, hogy eszik-e vagy isszák. De mindegy is, éljen az egyetem, a szabadság, akkor járunk be, amikor akarunk, legálisan mehetünk az egyetemi bulikba, az arany élet most kezdődik. Legalábbis ezt gondoltuk.

Heten voltunk, mint a gonoszok, akik elkezdtük tanulmányainkat művelődésszervező-informatikus könyvtáros szakpáron. Ránézésre egyértelműsíthető volt, ha valaki hiányzott, ezért minden órán ott kellett lennünk, főleg a Matematikai logika I. és II. kurzuson, amely a szerdai egyetemi bulit követő csütörtök „hajnali” nyolc órakor kezdődött. Ezért minden héten pár óra leforgása alatt részesei lehettünk a meghalás-feltámadás érzéskombinációnak.

A szerdai napok azonban nem kizárólag az egyetemi bulik miatt voltak felejthetetlenek. Hiszen ezeken a napokon volt óránk A Tanár Úrral, aki a „könyvtártanszék” vezetője is volt, tehát semmi esély nem volt arra, hogy ellőgjuk az óráit (persze egy idő után már egyáltalán nem is akartuk). Az első találkozás alkalmával kiosztotta a kurzushoz tartozó tematikát. A tantárgy célját, feladatát, teljesítés feltételét, kötelező és ajánlott olvasmányok listáját tartalmazó leírat az oktatóknál általában 1-2 oldal. És már itt kiderült, hogy A Tanár Úr nem átlag oktató. A tematika összefűzött papírköteggként érkezett, elsőre azt gondolhatta az ember, hogy

ez a félévben aktuális 12 tantárgyunk tematikája, vagy mind az öt évé, de nem, egy kurzusé, 8 oldal, kb. egymillió kötelező irodalom. Ezek szerint A Tanár Úr azt hiszi, hogy mi nem alszunk, mert egyébként fizikai képtelenség ennyi könyvet elolvasni, kizárt, nem, biztos lehetetlen.

A Tanár Úr kezében mindig volt egy nagy, fekete, bőr naptár, amibe bevezette az aktuális teendőket, határidőket, infókat, emlékeztetőket, meg nyilván az áldozatainak a névsorát. Ugyanis A Tanár Úrtól sokan féltek, de főleg a hallgatók. Legendákat suttogtak róla a folyosón, hogy az elmúlt vizsgaidőszakban a hallgatói hány százalékát buktatta meg, ezért mint a kis angyalok ültünk be az első órájára, és még a legegyszerűbb kérdéseire is alig mertünk válaszolni. A nehéz kérdéseiről nem is beszélve, ugyanis már az első alkalommal kíváncsiskodott, hogy ki, miért szeretne könyvtáros lenni? – Egyáltalán nem szeretnék könyvtáros lenni, morgtam magamban, aztán hebegtem, habogtam valamit, csak stílszerűen, ahogy azt A Tanár Úr társaságában a hallgatók 99%-a tenni szokta, hiszen mindenki azt hitte, ha lehajtott fejjel, cincogó hangon kiprélünk pár hangot a fogaink között, azzal megmenekülünk. Nem így történt.

Aztán persze rájöttünk, hogy amikor kérdez tőlünk valamit, azt nem azért teszi, hogy zarbarba hozzon minket vagy kioktasson, hanem azért, mert valóban kíváncsi a véleményünkre egy zenekar, film vagy színházi előadás kapcsán. Sok alkalommal ő maga ajánlott nekünk filmeket, koncerteket, és megdöbbenve tapasztaltuk, hogy az alternatív zene világában még nálunk is sokkal otthonosabban mozog. Az meg mégis, hogy a manóba lehet? Hát mi vagyunk a fiatalok, vagy nem?

Szerettünk az órájára járni, mert mindig tisztelettel szólott hozzánk, kollégáknak hívott bennünket, és jó volt látni, mikor az óráján elhangzott egy új banda neve, egy új dal címe, egy új film történései rögvest felcsapta a nagy, fekete, bőr naptárt és azonnal lejegyezte, hogy otthon utána tudjon járni. Ösztökélt bennünket, hogy még fogékonyabbak legyünk a kultúrára, hogy olvassunk. A „varródani” élményt is A Tanár Úrnak köszönhetjük, hiszen a kortárs magyar irodalom a középiskolában egyenesen hiánycikknek számított, ezért kifejezetten élményszámba ment olyan fiatal srác írásait olvasni, aki alig volt idősebb nálunk.

Az első kiselőadásom élménye is A Tanár Úr órájához köthető. Mindenki választhatott egy művészeti ágat: film, zene, képzőművészet stb. Az én választásom a táncra esett. Az irodalomlistával a kezemben bevackoltam a könyvtárba és a könyvek, cikkek tengerében elkezdtem feldolgozni a témát. A táncról beszélni a szakirodalom fényében, izgalmas feladat. Le is jegyzeteltem mindent, és a kiselőadásomat el is kezdtem, hogy X meg Y azt írja a cikkében, hogy... A Tanár Úr nem is bírta sokáig, és megpróbált terelgetni kicsit, hogy ne az egyes cikkekben leírtakról beszéljek, hanem a táncról, és az egyes részeknél tegyek említést egy-egy cikk tartalmáról, ismereteiről. De hát nem ez volt a feladat sikoltottam magamban, aztán egy mély levegővétel után megfogadva tanácsát elkezdtem beszélni, ami egyáltalán nem esett nehezemre, a mondandóm összeszedett, strukturált volt, még így rögtönözve is. Akkor éreztem először, hogy milyen jó érzés másoknak előadni, átadni valamit, amit eddig nem ismertek. Az életutam vélhetőleg itt pecsételődött meg véglegesen.

Az egyetemi évek persze nem csak a kultúra fogyasztásáról szólnak, hiszen több alkalommal lehettünk részesei a Tanár Úrral történő közös sörözésnek, amelyet természetesen megelőzött valamilyen szakmai program úgy, mint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár meglátogatása. Egy idő után pedig már nem is úgy néztünk rá, mint egy „szimpla” tanárra, hanem mint egy mesterre, mentorra, akinek a tevékenysége nem ér véget ott, hogy elköszön, és becsukja maga mögött az ajtót. Ugyanis sok helyre miatta/vele/általa juthattunk el, és minden mondatából tanulhattunk/tanultunk valamit.

A felsőoktatás öt éve természetesen hamar tovaszállt, és élém új feladatok kerültek. Doktori tanulmányok, konferencia-előadások, publikációk. Ám a legnagyobb kihívás mégis az volt, hogy beilleszkedjek abba a kollektívába, ahol eddig csupán egy hallgató voltam. A legkönnyebben talán mégis azzal a tanárommal találtam meg a hangot, akitől a legjobban félttem, mikor elkezdtem az egyetemet. Hiszen mindig biztosított jóindulatáról, segítőkészségéről. Hozzá bármikor, bármivel fordulhattam, és ez a mai napig is igaz. Ha a Tanár Úr azt mondta, hogy szívesen segít valamiben – ami egy könyv kölcsönadásától akár egészen a PhD-dolgozatom lektorálásáig terjedt – akkor az, nem csak gesztusértékű felajánlás, hanem komoly elhatározás, amit tűzön-vízen keresztülvisz.

Amióta ismerem megszámlálhatatlanul sok élménnyel, tudással lettem gazdagabb, a sok közül mégis kiemelkedik egy. Tőle tanultam meg azt, hogy egy tanár mennyit tanulhat a diákjaitól, hallgatóitól, hogy minden diskurzus tartalmaz olyan elemet, amely gondolkodást, fejlődést indukálhat a felekben, hogy a tőlünk tanulni vágyók partnerek, értékes emberek, akiktől mi is kaphatunk annyit, amit mi tudunk számukra adni.

A Tanár Úr mindig példakép lesz sokunk életében. Mi, akik még hallgathattuk az óráit, tanulhattunk Tőle, gazdagabbak vagyunk, tudásban, gondolkodásban, érzésben. Ezért köszönet neki, a Tanár Úrnak, a legjobb tanárnak!

KRISZTIÁN BÉLA

A kultúrpolitika sodrában

*Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847-2014.
Gondolatok Agárdi Péter könyve kapcsán*

A kultúra- és művelődéstörténet koronként igyekszik újraírni magát. Küldetését teljesíti, amikor a történéseket sokrétűen és hitelesen igyekszik megörökíteni. A kultúrpolitika legújabb kori fejlődése szorosan összefonódik a modern (polgári) nemzetek, illetőleg nemzetállamok kialakulásával. Ez nemcsak azt jelenti, hogy a polgári nemzetté válás folyamatában alakultak meg az új bölcsészet-, művészet- és társadalomtudományi diszciplínák létrejöttének intézményi feltételei, hanem azt is, hogy a nemzet fogalmához/eszméjéhez tapadó – a létszemléletet és értékpreferenciákat tartalmazó – műveltségi előfeltevések alapvetően meghatározták a magyar nemzeti kultúra programját és módszertanát. A nemzeti paradigmát alkotó kultúrpolitika változatos történelmi alakulása máig figyelem tárgya, értékszemléleti vizsgálata, személyi vonatkozásai Agárdi Péter új könyvében olvashatók¹. Az érdeklődést együttesen indokolják nemzet- és kultúratörténeti ismeretek, tudománytörténeti fejlemények, radikális társadalomtörténeti és politikai változások. A nagy ívű feldolgozás majd kétszáz évet tekint át és a lehetőségek határáig igyekszik a teljességre, ami természetesen a kényszerű korlátok következtében lehetetlen.

A magyarság, a nemzet, nemzettudat fogalma, a nemzeti kultúrpolitika formai és tartalmi alakulása 1847-től egyre differenciáltabban jelenik meg. Fordulópont az ötven évre kötött kiegyezés (1867), az ezt követő államszerveződés korszaka, amelyet megtört az első világháború, a nemzetközi forradalmi mozzanat, a tanácskormányzást követő trianoni ország korszaka. Kiszakadva a Monarchia gazdasági és kulturális kereteiből, az „egyedül vagyunk” érzete hatalmasodik el az újjászerveződő a most már önálló, lényegében igazi nemzetállamban, amelyet rövidesen új megrázkódtatás ér el – a német befolyás majd a szovjetizált államigazgatás időszaka. A jelzett korszakban államformák változtak, nemzetkarakterológiák születtek, amelyek minduntalan máig tartó kutatásokat, szélsőséges véleményeket eredményeztek.

„A Kultúrpolitika az államkormány által a tudomány, művészet, közoktatás, vallás és egyéb terén követett elveknek foglalatja; mint tudomány a K. a közigazgatási politikának ága, mely az államkormány említett tevékenységkörére, a kultúrfenségre (l. o.) vonatkozó elveket tárgyalja” – írja a Pallas nagylexikon. E kultúrpolitika fogalmi körét és gyakorlatát mai szemlélettel, e kör bizonyos „köztes szféráinak” részleteiben történő kutatással tárja fel Agárdi Péter új műve, a *Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847-2014*.

A kultúrpolitika egyik „eredménye” a művelődési/kulturális ismeret- és intézményrendszer, a sokféle jeggyel meghatározható népesség általában, meg azok, akik ennek a kultúrpolitikának valamilyen befolyásolói, képviselői, irányítói. A magyar kultúrpolitika és művelődés szerteágazó elemzése nem új. Annakidején Rónay Jácintnak a *Hazánk* című újságban 1847-

¹ Agárdi Péter (2015) *Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások 1847-2014*. Napvilág, Budapest. 274 oldal.

ben több karakterológiai írása jelent meg *Milyen a magyar!* és *Milyen a nő!* címmel. Ugyan- ebben az évben adták ki a győri Streibig-nyomdában *Jellemisme vagy Az angol, francia, ma- gyar, német, olasz, orosz, spanyol nemzet, nő, férfit és életkorok jellemzése lélektani szem- pontból* című könyvét, amely ezen írások alapján készült. A *Jellemisme* című munka először a jellem és a nemzetjellemezés fogalmát tisztázza, majd a nemzeti műveltségről és a nemzeti nyelvről értekezik. A Habsburg Birodalomba ágyazott Magyarországnak e korban még nem volt önálló, szervezett és tudatos nemzeti kultúrpolitikája.

Agárdi Péter didaktikusan vezeti be olvasóit a fordulatossá, eseménydús kulturális történetbe. *A Fogalmak és értelmezések* fejezetből tájékozódhatunk szerzőnk felfogásáról a kultúra, kul- túráváltás, a nemzetnevelés és művelődéspolitikai értelmezéséről. Így jut el a feldolgozáshoz választott, időrendben is bizonyos mértékben elhatárolható négy: 1/ a konzervatív, keresztény- nemzeti, 2/ a modern liberális, polgári demokratikus, 3/ radikális népi-nemzeti, populista, 4/ baloldali, szocialista kulturális ideológiáig. Mindegyik korszakhoz jellemző kultúrpolitikusként tartott személyiségeket választ. A magyar történelem egészén végighúzódik a magyar kultúra, önismeret, énkép alakulásának keresése. A megközelítés korszakonként változott, változik, a keresők közege is hasonlóan alakult, alakul. Az önkép kialakításában, a magatartás kialakulá- sában nagy szerepe van a műveltségnek, a kultúrának. Ezt adott időben és tartalommal a törté- neti korszakokon átívelő, előbb hagyományokon épülő majd szervezett, tudatos kultúrpolitika (és képviselői, szabályozói) teremti meg és tartja fenn. A kultúrpolitika átfogó értelemben ala- kítja egy ország népességének magatartását, befolyásolja karakterét.

Az Agárdi kötetben a *Visszapillantás a felvilágosodás korára és a XIX. századra* fejezetben *Eötvös József* a kor innovátora. Eötvös József álláspontja szerint a magyar társadalom több irányból – a felforgató szocialisztikus eszmék és a „szláv veszély” által – is fenyegetett békéjét és kiegyensúlyozott fejlődését *csakis a gyarapodó, művelt és öntudatos polgárok alkotta ön- igazgató társadalom, a társadalom kiegyensúlyozott működését bölcsen, azaz önmérséklettel szabályozó állam, a szabad államba illeszkedő, szabad, mert autonóm egyházak, a széles körű anyanyelvhasználaton nyugvó nemzetiségi egyenjogúság, s – mindezek feltételeként – a kor- szerű, demokratikus közneveléssel megalapozott közműveltség harmóniája teremtheti meg.*

A XX-XXI. század társadalmi-politikai rendszerváltozásai fejezetben szerzőnk tíz rendszer- váltó szakaszt határol be, beillesztve *A modernizációs kultúráváltás és a „második reformnem- zedék” fejezetet.* A korszakos felosztásba helyezi az általa kiválasztottak működését. A befo- lyásolónak tartott személyiségek kultúrpolitikai szerepét, súlyát Agárdi Péter több szempont nyomán közelítette meg. Szempontjai: 1/Helyzetük a magyar kultúrában és politikában, 2/ Ide- ológiai alapjaik, 3/Értékelvük és távlati orientációjuk, 4/ Célcsoportjaik és társadalmi hátterük, 5/ Nemzeti kultúra értelmezéseik és a globalizációhoz való viszonyuk, 6/Az államról meg a kultúrpolitikáról vallott nézeteik. A feldolgozásban 713 személy kerül megemléítésre, többük- nél érdekes kommentációkkal. Szerzőnk ismeretei, tájékozottsága és művének célja indokolta ezt a fajta válogatást, ami korántsem lehet teljes – erre maga szerzőnk is utal – de a terjedelmi korlátok és a feldolgozás realitása csak ennyit engedhetett meg. Az olvasók egy része minden bizonnyal még több vagy más meghatározó, kultúrpolitikában befolyással bíró személyt, dol- got jelölne meg. Ez jelzi az értékülbözőségeket és kultúrafelfogások változatosságát, az ér- deklődő továbbgondolkodás és megközelítés mindig megújuló lehetőségét.

A konzervatív, keresztény-nemzeti korszakban szereplői Beöthy Zsolt és Tisza István, Szekfű Gyula, Klebelsberg Kunó, Kornis Gyula, Hóman Bálint, Prohászka Lajos, és néhány már erősen politikus alkat 1990 utánról. A modern liberális, polgári demokratikus szakaszban

tűnnek fel Jászi Oszkár és Ady Endre, a Nyugat és Ignó Pál, Babits Mihály és Szerb Antal, Fülep Lajos és Bartók Béla, Márai Sándor és Bibó István. A radikális népi-nemzeti, populista körben szerepelnek Szabó Dezső, Németh László, Féja Géza, Karácsony Sándor, Veres Péter és Illyés Gyula. A baloldali, szocialista kulturális ideológia fejezet részvevői a századelőtől sorjáznak. Szabó Ervin, Kunfi Zsigmond, Mónus Illés, Fejtő Ferenc, a szektások majd József Attila után az 1945 utáni korszak következői: Révai József, Lukács György, Vitányi Iván és Aczél György személyével.

A sokféle kultúrpolitikus közül Agárdi Péter hármat talál, akik önálló felfogásuk alapján az államállapotnak megfelelő határozott gyakorlatot vittek: Eötvös József, Klebelsberg Kunó és Aczél György. A sajátos és vitatható összevetés további kérdéseket vet fel, pl. milyen igazgatási, hatalmi helyzetben működhetek a nevezettek, mennyiben tekinthető tevékenységük szakmainak, milyen ismeretalapokkal rendelkeztek a kulturális döntéshozatalhoz? (213-215).

A magyar kultúrpolitika történetében – mellőzve a kimerítő visszatekintéseket – voltak értékfelfogásokat vitató alkalmak. Csak utalunk itt pl. Szekfü Gyula Három nemzedékére vagy Prohászka Lajos 1936-ban megjelent könyvére, *A vándor és a bujdosó-ra, melyet a Szekfü Gyula által szerkesztett 1939-es Mi a magyar? című tanulmánykötet írásainak kellett a szerkesztő szándéka szerint megcáfolniok. A Mi a magyar* voltaképpen ellenkönyvnek készült. De itt nem egyszerűen két műről volt szó; eltérő műveltségű de közel azonos társadalmi helyzetűek, közel azonos kultúrpolitikát vallók nyilvánítottak véleményt ezzel kapcsolatban, ilyen „párbeszédre” azóta is alig került sor a kultúrpolitikusok között.

A posztmodern és a digitális kultúraváltás fejezet a mára figyelmeztet, a *Kitekintés* fejezetben pedig a szerző újra érzékelteti, hogy sok alkotó szinte besorolhatatlan a kultúra sokába folyamatába, legtöbb résztvevőről lehetetlen egy kulturális állóképet rögzíteni, hisz ismereteik, körülményeik, álláspontjuk, elkötelezettségük sokuknál többször is változott, ahogy szerzőnk a személyek életút-alakulásánál tett találó megjegyzéseit követjük. Tanulságos és gondolatébresztő a táblázatba foglalt *A négy modern magyar kultúra-felfogás összehasonlítása*.

Agárdi Péter, mint kutató, irodalmár és oktató tudja, hogy a dolgok és személyek felületes megítélése sok emberre jellemző és azt is tudja, hogy a feltáró tényismeret eszköze a hiányos ismeretek pótlásának. Műve olyan időben fogalmazódott meg, amelyben olyan és annyi ismeret halmozódott fel, ami alkalmas a kultúrpolitika bonyolultsága érzékeltetésére és tudatosítására, az Agárdi Péter által is korábban közvetlenül megélt és mára újrázó kultúrpolitikai irányítottság ismeretében. Könyve felkelti az érdeklődést, alkalmas új kiindulópontok keresésére, más megközelítések kidolgozására és alkalmazására.

Alapjában a sokszínű, nehezen rendszerbe állítható tudatos vagy spontán kultúra/kultúrpolitikai felfogások és azok érvényesítésének, érvényesülésének alakulása olvastán magunknak is „*Meg kell tehát állapítanunk, hogy nincs sehol egy olyan tárgyi vonás, amely akár az irodalomban, akár a művészetben változhatatlan kánonul, mérővesszőül elismerhető volna, s amelyikről azt lehetne mondani, hogy ami ezt a jegyet magán hordozza, az magyar, amiből hiányzik ez a jegy, az nem magyar*” – írta anno Ravasz László.

Szerzőnk szakmai nyelvezete korrekt, a tudományosság nem megy az érthetőség rovására. Érdekesek szerző egyes megjegyzései, melyekkel egyes személyekről ad tágabb képet. Ilyen pl. Kozma Miklós, a rádió elnökének a kultúrpolitikával kevésbé összekapcsolható magatartásának említése a kamenyec-podolski eseménnyel összefüggésben (54), az a feltételezés, hogy szerette-e Bibó István Németh Lászlót (106) költői kérdés, a közigazgatás realitását valló Bibó

csak mai értelmezéssel kapcsolható be a kultúrpolitikát meghatározó személyiségek közé, hiszen számos kultúrpolitikai szereplő egymás mellett elbeszélve önálló utakat járva tűnik fel.

A kötetben végig létező kettősség – a párthatározatok nyomán kivitelezett, a kormány által képviselt és intézményesített kultúrpolitika mellett a különböző kultúrafelfogások intézményesülése. Ezekben – szerzőnkkel ellentétben – nem értékvitákat látunk, hanem felfogások megjelenését majd elhalását, melyek hatása különböző mértékben befolyásolta a kulturális folyamatokat. Ebben nagy befolyása volt Aczél Györgynek. Révész Sándor munkája után most Agárdi Péter is a sokoldalú, érdeklődő Aczél György meghatározó személyiségét állítja az olvasó elé. Aczél György tevékenységét kora *ideológiai* kereteiben egyfajta *pragmatizmus* jellemezte. Idejében jelennek meg olyan társadalmi résztvevők, amelyek az 1960-as évektől a rendszerstruktúra átalakulásában szerepet játszottak, illetve szerepet játszhattak. Ilyen kollektív cselekvőknek tekinthetők többek közt a párt egyes reformistái,¹ minisztériumi-, pénzügyi-, illetve vállalatvezetői csoportok. Megjelentek a háború előtti közép- és felső osztály leszármazottáiból rekrutálódó „visszatérők”, a reformközgazdászok, a különböző alapítványok segítségével külföldet jártak, a „demokratikus” ellenzékbe szerveződők, illetve a „népiek.”

Aczél Györgynek, személyes kapcsolatrendszere kiterjedt kiépítésével hivatali súlyánál sokkalta nagyobb befolyása lett a kultúrpolitikára. A tényezők sokasága, a bonyolult „hálózat” egyáltalán szemmel tartása Aczél György munkáját nem tette könnyűvé. Az Aczél György nevével jegyzett kultúrpolitika jellemző vonása – a sokat emlegetett „kézi vezérlés”, a személyes kapcsolat és a közvetlen beavatkozás mellett – a nagy, látványos, sok embert mozgató, évekig tartó előkészületekre támaszkodó párthatározatok (az MSZMP Központi Bizottság határozatai) megalkotása volt, melyek szét is terítették e kultúrpolitikát. Így készültek el pl. a tudománypolitikai irányelvek (1969) majd az oktatáspolitikai (1972), meg a közművelődési (1974) határozatok. A tervek szerint még kultúrpolitikai határozat is készült volna, erre azonban már nem került sor. A közművelődés helyzetét és fejlesztésének feladatait 1974. március 19–20-án tárgyalta az MSZMP Központi Bizottsága. A KB-ülés végén személyi döntések következtek. A KB Titkárságából menesztették Aczél György kulturális és Nyers Rezső gazdasági KB-titkárt. Ilyen körülmények között, a „bukás” tudatában terjesztette elő Aczél György a közművelődési határozatot. Az előadói beszéd a szokottnál szürkébbre sikerült. Aczél György politikai bizottsági tag maradt és miniszterelnök-helyettes lett. Új hivatalba, az Országházba kellett költöznie, és mint régi pártvezető tudta, hogy bármilyen „magasságvesztés” végzetes lehet. Ezért új pozícióját igyekezett minél fontosabbá tenni. Élvezve Kádár János támogatását, a közművelődésben növelte miniszterelnök-helyettesi funkciója körét és jelentőségét. 1974. július 10-től a kibővített jogkörű Országos Közművelődési Tanács elnöke lett. E funkciójából beszámoltathatta a különféle főhatóságok, minisztériumok vezetőit közművelődési tevékenységükről. Felügyelete alá tartozott az Oktatási és a Kulturális Minisztérium, a tudományirányítás, és beleszólást nyert az ipar, a mezőgazdaság, egészségügy stb. munkájába is. Kissé igazságtalan tőle kiforrott, teljes tudományos kultúrafelfogást elvárni (196-199). Munkássága során – kezdettől – önműveléssel, szüntelen érdeklődéssel, mindig aktív ismeretekkel képviselt és valósított meg egy olyan manipulált kultúrafelfogást, amely magában hordta és szándéka ellenére befolyásolta is a mélyebb változtatások megvalósulását a kilencvenes évekre.

Sok fordulat jelzi a magyar kultúrpolitika történetét. Ismert, hogy a magyar kultúrpolitika szocialista-kommunista váltását előkészítendő, a moszkvai emigráció már kész tervekkel érkezett, amit adminisztratív igyekezett azonnal érvényesíteni. Közigazgatásilag az államigazgatási

szervezet biztosította az adott kultúrpolitika megvalósulását. Ebben értékelhetően azok a miniszterek tűntek ki, akik személyükben is kifejezetten képviseltek egy határozott kultúrát. Ezért továbbgondolkodásra érdemes szerzőnk összehasonlítása a kultúrafelfogásokról (224-229).

Az 1945 utáni gyors változtatás folyamatában, a baloldali, szocialista kultúra érvényesítésében érdemes lett volna pl. Ortutay Gyula miniszteri működését (1947. március 17. – 1950. február 25.) mint a kultúrpolitikát is meghatározó időszakot ismertetni. Ortutay Gyula működése általános hatású volt. Bár „csak” a vallás- és közoktatásügyi tárcát vezette, mégis olyan döntéseket hozott, illetve olyanok előkészítésében és meghozatalában vett részt, amelyek az ország sorsát általában, széles összefüggésekben és kulturálisan hosszú távra meghatározták. A *Művelődéspolitikánk alapelvei* című programbeszédét 1947. május 17-én, elődjéhez, Keresztury Dezsőhöz hasonlóan az Országos Köznevelési Tanács, az Országos Szabadművelődési Tanács, a Magyar Művészeti Tanács, az MTA, a Magyar Népi Művelődési Intézet, a Magyar Olimpiai Bizottság és a Sport Főtanács tagjai előtt mondta el. Ebben az autonómiák erősítéséről, a demokratikus öngazgatásról, az állam nem intézmény-, hanem programfinanszírozó szerepéről beszélt. Nevéhez fűződik – egyebek mellett – a szovjet pedagógiai és oktatásszervezési példák kritikátlan átvétele, az orosz nyelv kötelező oktatásának bevezetése, az iskolák államosítása és az egyetemek feldarabolása, az MTA politikai átszervezése és a tudományos élet ideológiai szempontú megregulázása, a könyvtárselejtezés és a központosított tankönyvkiadás. Ortutay Gyula tehetsége és tudása politikai pályájának két, meghatározó korszaka a koalíció (1945–49) és a Kádár-konzolidáció (1957–64), a kommunista párt hatalmának megszilárdításáért minden eszközt igénybe vevő politikai erőfeszítés évei. Aczél György – bár kiterjedt ismeretségi köre volt – egyes kortárs (kultúr)politikusok számára semmit nem jelentett, ami, ha közvetlenül nem is mutatta ki, érzékenyen érintette. Ortutay sem ápolta közeli viszonyt vele.

A kommunista kultúrpolitikust Ortutay számára Révai József testesítette meg, 1956 után pedig magasabb rangúnak tartotta magát Aczél akkori miniszterhelyettesi szintjénél. Jellemző, hogy a Naplójában, kissé maliciózan, „Aczél Gyurikám” vagy „Aczél úr(fi)” kifejezésekkel illeti. Ortutay érzékeli, hogy Nyers és Aczél ellen már 1969-ben belső harc folyt, nyomon követi Aczél embereinek (pl. Kardos Györgynek, Pándi Pálnak) térnyerését. A realitások felismerése tükröződik abban, amikor engedve a közvetett nyomásnak, recenziót írt Aczél egyik kötetéről, amiért legközelebb már kézzel írt születésnap-i köszöntőt kapott a kultúra nagyhatalmú irányítójától.

Hasonlóan érdekes és meghatározó időszak Aczél György munkásságának alakulása Ilku Pál minisztersége idején. 1945 után Aczél György és Ilku Pál pártbeli munkájuk során Pécssett már kialakult, de a pártpolitikai aktualitástól befolyásolt kultúrafelfogással vettek részt a politikai tevékenységben. Pécsi tartózkodásuk idején rohamléptekkel igyekeztek megismerni a pécsi szellemi élettel, kiadványokkal, igyekeztek bevonni – ugyan egyetlen eredménnyel – a helyi kulturális életben szerepet játszókat vagy baloldali rokonszenvezőket a kommunista kultúrpolitika áramába. Ilku Pál 1945 júniusától szervezte és vezette a pécsi pártiskolát, 1946 augusztus végén került a pécsi MKP bizottság élére, Aczél György 1948 májusától lett a Baramya megyei pártbizottság titkára. Későbbi együttműködésük egyik alapja volt a mozgalmas pécsi időszak. Aczél György pécsi kapcsolatai közül – a protokolláris kötelezettségeken túl – néhány személyes vonatkozásút többé-kevésbé rendszeresen élete végéig számon tartott. Kultúrpolitikai tevékenységét és személyiségét sok oldalról érte kritika, Hámos György író szerint pl. „Aczél György zagyva kultúrpolitikai irányvonalat mutat”,

A műben szereplő *A posztmodern és a digitális kultúraváltás* fejezet újra felveti szinte valamennyi kultúrpolitikai tartalom és forma változásának minőségét, melyet szerzőnk racionálisan közelít és pozitív kilátásokkal kecsegtet.

A kultúrpolitika, mint Agárdi Péter dokumentumelemzéseiből is kitűnik, egyes részeinek tudományossága ellenére igazán sohasem vált „tudománnyá”. Az ilyen tárgyú írásokban sajátos módon keverednek az államigazgatási és szervezeti mechanizmussal, a változó nemzetpolitikai érdekekkel, a metafizika történetfilozófiával és kórkritikával, az önkényesen válogatott kultúra és művelődéstörténet és egyéb tárgykörök felületes pszichologizálással, a rendszerkritikai jellemzőkkel, személyes attitűdökkel teli írások. Sokféle megjelenés esetleges halmaza bontakozik ki a véleményadók szándékából és értelmezéseiből a tényszerűségtől a fikciókig.

Agárdi Péter nagy szorgalommal készült, elemző művéből az olvasó meggyőződhet arról, hogy az egyén és a közösség tudása, kultúrája, egy érték- vagy kultúrafelfogás adott időszakban nem határa mások tudásának, műveltségének, kultúrpolitikájának, hanem azok valamilyen szintű folytatása. A magyar kultúrában így ötvöződik múlt és jelen, így válik minden kultúrpolitika a nemzeti történelem részévé, a kultúrát befolyásolni kívánó személyiségek spontán vagy tudatos megnyilvánulásává, eredményekké vagy kudarccá.

Tanulságul és a továbbhaladás szükségességének megerősítéséül – ehhez járul hozzá Agárdi Péter munkája.

Nemzeti értékviták és kultúrafelfogások

1847–2014*

„Minden kultúrmunka csak akkor lehetséges, ha a kultúra értékében való hitet posztuláljuk. A kulturális munka értékében való hit, íme a tanári hivatásnak végső posztulátuma; e hit nélkül van kenyérkereső mesterség, van hivatal, de nincsen és nem lehetséges hivatás.”

(Kunfi Zsigmond: Prolegomenák a tanári hivatáshoz – 1904)

„Nemzeti hagyományunk a baloldaliság, a történelem erre irányított bennünket, és úgy érzem, erre kényszerít bennünket a jelen is.”

(Illyés Gyula: Van-e jobboldali és baloldali irodalom? – 1933)

„A kultúra szüntelenül fejlődő, alakuló, új meg új problémákkal viaskodó s azokat megoldó folyamat: belső egyensúlya, összhangja, újjászületése nem bizonyos meghatározó jelleg »szabályai«-hoz való alkalmazkodásból, hanem problémáknak a megoldásából származik, s minél sikeresebben oldja meg ezeket a problémákat, annál inkább válik – anélkül, hogy ezt akarná – jellegzetessé, »tipikusan« magyarrá.”

(Bibó István: A magyarságtudomány problémája – 1948)

Előszó

A múlt és a jelen történelme nemcsak, sőt talán nem is elsősorban a *politika* históriája, hanem a tágan értett *kultúráé* is. Minden utókor újraírja persze előtörténetét, hiszen az „után”, a „ki-fejlet” új rálátást biztosít az „előttre”, az előzményekre. Igaz ez a kulturális folyamatokra, a tágan értett művelődés- és eszmetörténetre is. A múlt gyakran jobban érthető meg a jelenből és a „várható jövőből”, mintsem az egyidejűségből. Az időben „benne élő” kortárs, a „tanú” ritkán rendelkezik azzal a tisztánlátással, amivel a „túlélő”, a kései utód; az értelmezéshez és a mérlegeléshez elengedhetetlen perdöntő források, a hiteles dokumentumok nagy része is csak később lesz hozzáférhető. Mindez azonban korántsem igazolja a mülthamisításokat és az ideologikus emlékezetpolitikák torzításait, a tudatlanságot és az anakronizmusokat.

A forrásokkal, az összefüggések és a vélemények gondos mérlegelésével hitelesített szak-szerű újraértékelés távol kell hogy álljon a múltat az aktuálpolitikák érdekében kiszolgáló tudománytalanságtól. Igaz: amit *művelődéstörténeti objektivitásnak* szeretnénk hinni, „csak” szándék és törekvés, ritkán tud kristálytisztán realizálódni, bármilyen ideológiai, történetpoli-tikai felfogásról, irányzatról legyen is szó. A szakmai igényesség és a történelmi távlat mégis különbséget tesz az egyik oldalról a tudományos viták, az indokolt (bár az újabb tévedések kockázataitól sem mentes) újraértelmezések, a másik oldalról az önkényes átpolitikizálások, a

* A *Napvilág* Kiadónál (a PTE FEEK támogatásával) 2015 őszén megjelent könyv előszava és tartalomjegyzéke.

historizáló kontárságok között. Ez a szándék és remény éltet, amikor áttekintést nyújtok az 1847-es *Ellenzéki Nyilatkozattól*, majd Eötvös József művelődéstörténeti fordulatot hozó oktatási törvényétől (1868) a jelenig (2014) ívelő *másfél évszázad kultúrafelfogásairól*.

Természetesen a saját kompetenciám korlátai, az eddigi földolgozások és eszmecserék elérhető gazdagsága, valamint munkám terjedelmi keretei miatt nem törekedhetek semmiféle teljességre, jóllehet a címbe sűrített téma évtizedek óta foglalkoztat, egyes kérdéseinek megválaszolására korábban is tettem – önkorrekciókkal együtt járó – kísérleteket. Több mint két évtizedes *pécsi egyetemi művelődéstörténeti kurzusaim* szintén folyamatosan érlelték bennem a „problematikát”, hallgatóimmal „ki is próbáltam” szempontjaim relevanciáját és érthetőségét. Ezen a személyes indíttatáson túl ugyanakkor az is motivál, hogy hozzájáruljak a mai társadalmi és művelődési diskurzusok közötti eligazodáshoz, a nemzeti kultúra korszerű értelmezéséhez, valamint a XXI. század elején sűrűsödő történelemhamisítások eloszlatásához. Érdemes újra és újra mérlegre tenni a hagyományokat – különösen egy olyan „posztmodern” időszakban, amikor hegemon államideológiává válnak a konzervatív, a keresztény–nemzeti kultúrafelfogás lassan százéves tételei, sőt az olykor még ósdibbak s annál rosszabbak is; s amikor a művelődés területén szintén komoly veszélyek fenyegetik az elemi tények ismeretét és a hiteles nemzeti tradíciókat. Ám ettől függetlenül is: *a múlthoz való viszony állandó de- és rekonstrukciója* az új történelmi és kulturális perspektívákból nyíló rálátás felől mindig is írástudói kötelezettség.

Aktuálpolitikai utalásokkal és példákkal csak ritkán beszélek ki az egykori szövegek interpretációiból, jóllehet a 2010 utáni életünk s benne kultúránk nap mint nap provokálná az analógiák kimondását és az intertextusok leleplezését. Nem akarom, nem fogom azonban a jobboldali előjelű *historizálásokat* egy baloldallal egyensúlyozni, neutralizálni. Az esetleg elhibázott minősítésektől, talán vitatható értelmezéseimtől a szándék természetesen aligha óv meg, de ezek korrekciója – bízom benne – nem az előítéletekkel és megbélyegzésekkel terhes politikai köznyilvánosság terepe lesz, hanem a kritikus szakmai fogadtatásé. Az az olvasóm pedig, aki megtisztel azzal, hogy megbirkózik könyvemmel, de alapvetően nem ért egyet szempontjaimmal és állításaimmal, ötleteket kaphat egy más struktúra, illetve értékrend fölállítására.

Éles vitákról, ütközésekről bőségesen lesz szó könyvemben; mitől lenne hát áramvonalasított és harmonikus XXI. század eleji újraértelmező földolgozásuk? Ugyanakkor arról is szeretném meggyőzni olvasóimat, hogy *mindegyik kultúrafelfogásban* (az ideológiai arcukatok okán tőlem távol állókban is) vannak jelentős és maradandó nemzeti értékek. Sőt reális bizonyítékok is megerősítik a számos *értékrendbeli, minőségi találkozás* tényét és örömét. Hiszen a különböző korokban és szituációkban egyaránt volt „valami”, ami a *centrifugális* szellemi folyamatokat egy *centripetális* mozgással ellentétezte – főleg a korukat „túlélő” értékek, az elévülhetetlen kulturális örökség intézményesülése révén. S hogy mi ez a „valami”? József Attilával válaszolok: „*a nemzet: közös ihlet*”.

A régi–új kultúraelméleti fogalmak általam használatos értelmezését – még ha didaktikusnak tűnik is – a bevezető fejezetben törekszem tisztázni. Az egyes periódusokkal, kultúrafelfogásokkal és képviselőikkel foglalkozó részek és alfejezetek terjedelme eltérő, de az olykor feltűnő különbségek, aránytalanságok korántsem értékítéletek a részemről. Gyakori ugyanis a keresztivátkozás, a másik ideológiával, kultúrafelfogással, írástudóval folytatott vita oda-vissza dokumentálása. A témakörök és a miniportrék sem mindig követik a szigorú időrendi logikát. Az érveléshez szükséges idézetek esetenként hosszúnak tűnnek: a kevésbé ismert tex-

tusokat bővebben akartam az olvasó elé tárni, és mi sem áll távolabb tőlem a kézi- vagy tan-
könyvkönyvszerű, lekerekítő kiegyensúlyozásnál, az „eszmétörténeti méretgazdaságosság-
nál”, vagy éppen a kategorikus címkézésnél, a szoborfaragásnál és szobordöntésnél.

Ami *vállalt témáimat* illeti: bár az iskola a kultúráközvetítés legerősebb, leginkább intéz-
ményesített terepe (hatása egy ember egész életére és a nemzet jövőjére felbecsülhetetlen), a
kultúrafelfogásokban betöltött alapvető jelentőségéhez képest mégis viszonylag keveset fog-
lalkozom az *oktatási rendszer* és szerkezet, a mobilitás és a szegregáció kérdéseivel, az állam
és az egyházak iskola-fenntartási szerepe körüli elvi nézetekkel és vitákkal, a felsőoktatási
struktúra és az alul- vagy túlképzés eltérő értelmezéseivel. Pedig az ezekkel kapcsolatos állás-
pontok mentén is markánsan elkülönülnek a politikai ideológiáktól ihletett kultúrafelfogások.
E témakör itteni soványságára legyen indok egyrészt az oktatási koncepciók eszme- és műve-
lődéstörténetének viszonylag alapos szakirodalmi kidolgozottsága (amelyre a *Felhasznált iro-
dalom* is ad támpontokat), másrészt az, hogy mivel egyetemen tanítok, nem akartam túlzottan
megterhelni könyvemét saját közvetlen, „húsba vágó” felsőoktatási témáimmal. Némileg ha-
sonló a helyzet a *nyilvánosság- és médiáfelfogásokkal*: ezeket sem tárgyalom a szükséges ala-
possággal, bár szerves részei a kultúrafelfogásoknak. Itt blokkolóként szintén működhet sze-
mélyes ok: rádiós és médiaoktatói elkötelezettségem, illetve múltam, az attól való félelem,
nehogy ehelyütt is túlzottan elmerüljek a médiapolitikák világában. Nem foglalkozom elkülö-
nülten a határon túli magyarság közösségeiben, illetve nyilvánosságában, valamint a Nyugat-
Európában, Amerikában tevékeny kitűnő személyiségek kultúrafelfogásaival sem, jöllehet a
négy modell nagyjából ott is érvényesül (bár jelentős módosulásokkal, lásd pl. az USA-ban
letelepedett Jászi Oszkárt, s Szovjetunió-beli magyar emigrációt, az Angliában élő Mészáros
Istvánt vagy a gazdag erdélyi és felvidéki szellemi életet). Egyik-másik külföldi szellemi
irányzat (például a transzszilvanizmus), vagy külföldre került, emigráns magyar személyiség
azonban értelemszerűen szóba kerül, sőt portrét is kap (Márai Sándor).

A legkényesebb műfaji dilemmám: az egyes kultúrafelfogásokhoz illesztett kisportrék és a
névsorok. Nem kizárólagos és zárt csoportként, nem skatulyaként/szekértáborként, nem az
egyéniségek ideológiai címkézéseként szolgálnak ezek, hanem – persze tényekre, összefüggé-
sekre alapozott – ajánlatként és további, kedvescínáló figyelemfelhívásként. Konkrét nevek,
szövegdokumentáció és interpretáció nélkül steril és bizonyítatlan lenne az érvelésem. A va-
lódí szellemi nagyságok életművét egyébként aligha ideológiai arculatuk és csoportlojalitásuk
minősíti, de efemernek vagy pusztá külsőségnek sem tekinthetők e kötések és kötődések. S
természetesen vannak „besorolhatatlanok” is. El akarom viszont háritani azt a látszatot, hogy
akik nem szerepelnek a könyvemben, azok „nincsenek” – csupán ennyire tellett mostani elem-
zésemből és a terjedelmi kereteből. Még „életveszélyesebb” a kisportrék nélkül felsoroltak
névsora, illetve „besorolásuk” ezekbe a mégoly tágan kialakított eszmétörténeti keretekbe, ha
természetesen voltak-vannak is jellegzetes világnézeti vegyértékeik. Egyébként minél hosz-
szabb egy-egy névsor, annál több lesz a hiányzó, illetve a „sértett”; s mindezt még tetézi a
vakmerőség: élő kortársakat is szóba hozok, hogy legyen perszonalifikálható hitele a mai kultú-
rafelfogások bemutatásának.

Állásfoglalásaim az interpretációkban és az érvelésben, nem pedig a szövegarányokban és
a névsorokban érhetők tetten. Az *értékrendek*, a kulturális és nemzet-viták, illetve a *találkozás-
ok* struktúrája és dinamikája bemutatására törekszem, nem pedig címkézésekre – szándékom
szerint „pártatlanul”, de világnézetem és értékszempléletem jegyében. A méretektől és arányok-
tól függetlenül minden fejezet nagyjából azonos szerkezetű: az elején kísérletet teszek az adott

kultúrafelfogás tömör jellemzésére. Az egyes fejezetek terjedelmének nagyobbik részét néhány jellegzetes vita, „ügy” és egy-egy kulturális gondolkodó koncepciójának vagy/és művelődés-politikus kultúrafelfogásának – esetenként portrészerről – rekonstruálása tölti ki.

Elsősorban a fiatalabb és a nem szakmabéli olvasók számára olykor szükségesnek véltem alapfogalmakat is tisztázni, elemi bibliográfiai adatokat is megadni. Tanári tapasztalataim szerint ugyanis a rendszerváltozás után felnőtt új nemzedék nem csupán életkora vagy az előző, államszocialista rendszerrel szembeni élesen kritikus viszonya miatt nem tud fontos tényekről, történésekről és személyekről. Legalább ennyire fertőzőek a „nemzeti felejtés” szindrómái, riasztóak az oktatás súlyos hiányosságai, valamint a „kommunistázó”, „liberálisozó” propaganda szitokszavai, elhallgatásai és kulturális összeesküvés-elméletei. A tudományos megközelítést így esetenként az ismeretközlés műfajával is vegyítenem kellett.

A könyv tartalomjegyzéke

Előszó

Fogalmak és értelmezések

A „kultúra”

A „kultúraváltás”

A „kultúrafelfogás”

„Nemzetnevelés” és művelődéspolitikai

A négy hazai kultúrafelfogás

Visszapillantás a felvilágosodás korára és a XIX. századra

Eötvös József

A XX–XXI. század társadalmi-politikai rendszerváltozásai

A konzervatív, keresztény-nemzeti kultúrafelfogás

Hagyományörzés vagy ideológia?

Beöthy Zsolt és Tisza István

Szekfü Gyula

Klebelsberg Kuno

Kornis Gyula

Hóman Bálint

Prohászka Lajos

1990 után

A modernizációs kultúraváltás és a „második reformnemzedék”

A polgári liberális, modern, urbánus kultúrafelfogás

A liberalizmus egykor és most

Jászi Oszkár és Ady Endre

A „Nyugat” és Ignotus

Babits Mihály és Szerb Antal

Fülep Lajos, Imre Sándor és Bartók Béla

Márai Sándor és röpirata

Bibó István és utóélete

A radikális népi-nemzeti vagy populista kultúrafelfogás

„Nép”, „népiség”, populizmus, „népi” és „népies”

Szabó Dezső, a népi írók és követőik társadalomképe

Németh László

Féja Géza, Karácsony Sándor, Veres Péter

A falukutató szociográfusok

Illyés Gyula

A „bartóki szintézis”, az újnépesség és a képviselői irodalom

A baloldali, illetve szocialista kultúrafelfogás

Gyökerek és alapértékek

A századelő, Szabó Ervin és Kunfi Zsigmond

Mónus Illés, Fejtő Ferenc és a szektásság

József Attila

1945 után

Révai József és Lukács György

A Kádár-korszak; Vitányi Iván és Aczél György

A rendszerváltozás után

A posztmodern és a digitális kultúraváltás

Kitekintés

Három kultúrpolitikai modell és közös nevezőjük

Modernizáció, nemzet, kultúra

Függelék

A négy modern magyar kultúrafelfogás összehasonlítása

Felhasznált irodalom

SZEIFER CSABA

A kistéleplési könyvtárellátás nehézségei Baranya megyében

A Baranya megyei Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) elmúlt két éve sok kihívás elé állította a Csorba Győző Könyvtár munkatársait. A szolgáltatás 2013-as elindítása nem volt egyszerű, de még ma is vannak olyan jellemző problémák, amelyek nehézséget okoznak a napi munkák során. A területi és társadalmi egyenlőtlenségek egyértelműen meghatározzák a munkánkat. A könyvtárak fokozottabb szerepvállalásával és szisztematikus könyvtárszakmai munkával ugyanakkor elérhetjük céljainkat, vagyis a kulturális javakhoz való minél szélesebb körű hozzáférés biztosítását.

Témánk megértése szempontjából fontos, hogy elemezzük a körülöttünk lévő helyzetet, amely megmutatja, hogy miért is mondható komplexnek az a kultúraközvetítői munka, amely sokszor nem csupán a könyvtári szolgáltatásokról szól.

Az Eurostat adataiból kiderül, hogy az Európai Unió 20 legszegényebb régiója között 4 magyarországi régió is megtalálható, köztük a dél-dunántúli, amely magába foglalja Somogy, Tolna és Baranya megyét is. Az Eurostat kimutatása szerint az egy főre jutó bruttó össztermék 2015-ben a régióban az uniós átlag 45 százaléka volt.¹ Csak hogy az arányokat lássuk: az EU legfejlettebb régiója Belső-London nyugati része, ahol az uniós átlag 539 százalékát termelik meg.

Az Unió regionális politikájának egyik célja a régiók között fennálló különbségek csökkentése, a leszakadó térségek felzárkóztatása. Ennek ellenére az elmúlt 7 éves ciklusban az uniós források hazai elosztása inkább kedvezett a legtehetősebb közép-magyarországi régióknak, mint a szegény dél- és kelet-magyarországi térségeknek. A 2007-2013-as ciklusban a Magyarországra érkezett 7849,2 milliárdból a közép-magyarországi térségbe 2493 milliárd áramlott, míg az egy főre jutó nemzeti össztermék alapján leghátrányosabb helyzetű Észak-Magyarországnak 825 milliárd jutott.² Az adatok egyértelműen az ország további kettészakadását vetítik elő. Ezt tovább erősíti az a tény, hogy a leggazdagabb 100 település továbbra is az ország középső részén, a főváros vonzáskörzetében, és az észak-dunántúli régióban található, a legalacsonyabb vásárlóerővel rendelkező települések pedig az ország északkeleti és délnyugati határvidékeken vannak.³

A szöveg a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros című folyóirat 2015/11-es számában megjelent írás frissített verziója.

¹ <http://www.vg.hu/gazdasag/makrogazdasag/az-eu-szegenyhazaban-van-negy-magyar-regio-466259> (2016. március 11.)

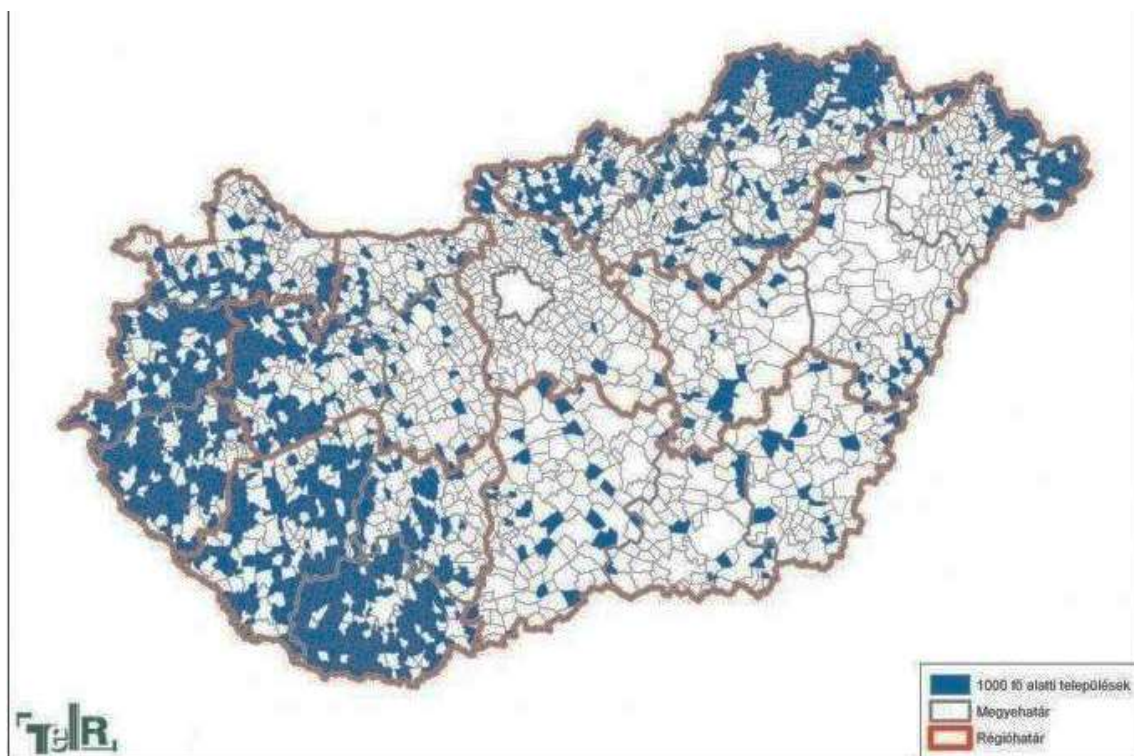
² <http://nol.hu/belfold/a-statisztikak-szerint-magyarorszag-teljesen-kette-fog-szakadni-1583687> (2016. március 14.)

³ http://www.napi.hu/magyar_gazdasag/melyik_a_leggazdagabb_magyar_telepules.589142.html (2016. március 16.)

A területi egyenlőtlenségek, a leszakadó térségek problémái a rendszerváltás óta csak fokozódtak Magyarországon. A 2007-ben meghatározott 33 leghátrányosabb kistérség közé három baranyai is bekerült (a sásdi, a sellyei és a szigetvári). (Jómagam kettőben aktívan is tevékenykedtem a mozgókönyvtári, illetve KSZR-ellátásban.)

A leghátrányosabb kistérségekben jellemzően nagyon kevés a munkalehetőség, alacsony a gazdasági teljesítmény és az infrastruktúra fejlettsége, magas az inaktív és az alulképzettek aránya, gyenge az önkormányzatok, cégek, civilek forrásteremtő képessége.⁴ A tipikusan városhiányos, kistelepülései területek tartoznak ide.

A kistérségi közigazgatási szint időközben megszűnt, a 2013 januárjától működésbe lépett járási szinten a legrosszabb mutatókkal a hegyháti (sásdi) és sellyei járásek rendelkeznek.⁵ A járásek területi fejlettség alapján történő besorolása a társadalmi és demográfiai, a lakás- és életkörülmények, a helyi gazdasági és munkaerőpiaci, valamint az infrastruktúra- és környezeti mutatókon alapszik. A kormány 105/2015. (IV. 23.) rendeletében⁶ meghatározta a kedvezményezett (korábban még *hátrányos helyzetűként* jelölt) településeket. A mutatószámok alapján Baranya megyében 174 ilyen tartozik ide. (A besorolásokon sok múlhat, hiszen a lista alapja lehet/lesz az uniós és egyéb pályázati források elosztásának.)

Aprófalvas térségek Magyarországon (www.terport.hu)

⁴ Csité András – Jakobi Ákos (2009) A 33 LHH kistérség NFT-s és ÚMFT-s fejlesztési forrásszerző teljesítményének néhány sajátossága.

⁵ 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet A kedvezményezett járásek besorolásáról

⁶ 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről

Ezek a hátrányos helyzetű települések lényegében mind a 9 ellátási térséget érintik Baranya megyében. A Csorba Győző Könyvtár által ellátott baranyai települések száma jelenleg 283, ebből 58 helyen szolgálnak könyvtárbuszaink. Baranya megye 301 településéből 91 település rendelkezik 199 fő alatti lakónépességgel, míg 199 településen 200-499 fő a lakosság szám. A számok jól mutatják a megye elaprózottságát.

A jelen

Az 2015-ös év elején a Csorba Győző Könyvtár térségi referensei és a könyvtárbuszos munkatársaik saját térségükre, illetve a buszokra vonatkozóan SWOT-analíziseket készítettek, ezekből a „közös nevezőket” emelném ki, elsősorban a gyengeségekre, illetve a veszélyekre fókuszálva, hogy feladatainkat és felelősségünket is világosabban láthassuk.

A baranyai KSZR 9 ellátási térsége

A települések helyzete

Általános tapasztalat a *helyi közösségek hiánya*, a lakosság passzivitása. Különösen a megye déli részén található településeknél mondható el, hogy ezek mintha zárányként élnék az életüket. Az infrastruktúra kiépítetlensége, a közutak minősége, az orvosi ellátás problémái, a szolgáltatási szektor hiányosságai folyamatos nehezítik az ott élők mindennapjait. Jellemző az elvándorlás, a települések lakosságának folyamatos csökkenése, elöregedése. Ez nyilvánvalóan befolyásolja az olvasóközönség összetételét és számát is. A könyvtárbuszos települések között több olyan is akad, amelyek esetében feltűnő az olvasók rendkívül alacsony száma.

A településvezetők passzivitása is sokszor probléma (tisztelet persze a kivételnek), hiszen a polgármestereknek eljuttatott információ nem feltétlenül jut el mindig a könyvtárosokig, s ez sok esetben meghatározza a szolgáltatás minőségét is.

A szolgáltató hely humánerőforrása

Jellemzőnek említhető a települési szolgáltató helyen dolgozó kolléga *szakmai képzetlensége*, sőt ide kapcsolhatóak a *funkcionális analfabetizmus* és a *digitális írástudatlanság problémái*. A probléma kezelésére az aktuális év során két alkalommal invitáljuk könyvtárosainkat olyan tájékoztató napokra, amelyek témái között a szolgáltatás aktualitásai szerepelnek, illetve a lehetőségekhez mérten segítünk elsajátítani az internet alapszintű használatát. Ez a két alkalom nyilvánvalóan nem lehet elég, ezért javasoljuk részükre egy hosszabb képzés, esetleg rendszeres digitális kompetenciafejlesztő alkalmak szervezését.

A könyvtárosok *fluktuációja* szintén lényeges problémája a rendszernek, hiszen *a szolgáltató helyek munkatársainak folyamatos változása* sokszor komolyan hátráltatja a szakmai munkát. A rendszerbe belépő új kollégákkal minden alkalommal az alapoktól kell kezdeni a napi munka részletezését, betanítását. Több helyen kulturális közfoglalkoztatott látja el a feladatot, de feltételezhető, hogy ők sem az állandóságot jelentik majd a foglalkoztatási programok folyamatos változásai miatt. A könyvtárosok bérezése sem megoldott, vannak megbízással foglalkoztatottak, de sok helyen önkéntesként tevékenykednek a helyi kollégák.

A kistélepüléseken dolgozó könyvtárosok végzettségei meglehetősen színes képet mutatnak. Az EMMI 39/2013. (V. 31.), a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer működéséről szóló rendelete szerint 2018 után a települési könyvtárosoknak minimum érettségivel kell rendelkezniük. Félő, hogy sokan ennek a követelménynek sem fognak megfelelni, mert a hátrányos helyzetű települések magasabb (legalább középfokú) végzettségű lakosai máshol próbálnak boldogulni, adott esetben elvándorolnak. A hátrányos helyzetű térségek szolgáltató helyein jelenleg is előfordulnak olyanok, akik a 8 általánossal sem rendelkeznek, esetleg csupán csak az általános vagy a szakiskolát végezték el. A megyei könyvtár szakreferensei – talán nem nagy melegség kijelenteni – sok esetben valódi mentorként segítik a települések könyvtárosait, ez a szerep pedig több az „egyszerű” könyvtárosi munkánál.

Infrastruktúra és kommunikáció

A szolgáltató helyek informatikai eszközökkel és könyvtári bútorokkal való ellátása minden évben ütemezett, de a munkatársak számítógépei arányaiban még mindig sok helyen nem megfelelő állapotúak. Továbbra is előfordul, hogy vannak települések, ahol az önkormányzat *nem gondoskodik az internet bekötéséről*, ilyenkor marad a személyes, a telefonos kapcsolattartás, a postán küldött levél. Példaként említendő a szigetvári térség egyik települése, ahol 2016 elején továbbra sincsenek meg azok a technikai feltételek, amely biztosíthatják az internet bevezetését, így a helyi könyvtáros rendszeresen jár át a szomszédos településre megnézni az e-mail fiókját.

A kommunikáció nehézségeinél maradvá: vannak olyan települések, ahol nem mindig van a mobilhálózatoknak megfelelő lefedettsége, ilyenkor a célravezető egy *sms* lehet vagy megvárni a pillanatot, amikor a kolléga épp elérhető helyen tartózkodik.

Bár a KSZR-rendelet 2018-ig biztosít lehetőséget az abban felsorolt fejlesztések, követelmények megvalósítására, mégis úgy tűnik, hogy a szolgáltató helyek tekintetében jelenleg na-

gyon kevés azok száma, amelyek már most valóban *akadálymentesítettek*. Kérdés, hogy a következő időszakban a településeknek milyen lehetőségeik, elsősorban forrásaik lesznek ezeknek a követelményeknek a realizálására.

Amíg a 2015 tavaszán megjelent KSZR ajánlás⁷ 80-100 m²-ert ír elő a szolgáltató helyek kívánatos alapterületének, addig a Pécsváradi Ellátási Térségben (továbbiakban: ET) csupán 2 (!) olyan szolgáltató hely van, amely eléri a 80 m²-et. A térség könyvtárai között találhatunk 16, 20, 25, 28, 30 vagy akár 50 négyzetméteres alapterületeket is.

Ez a szám a többi térségben: Pécsi ET (1 db), Szentlőrinci ET (2), Mohácsi ET (6), Szigetvári ET (1), Sásdi ET (3), Sellyei ET (1), Villányi ET (0), Siklósi ET (4).

Baranyában tehát a 225 telepített könyvtárból az ajánlásnak mindösszesen **20** (!) szolgáltató hely felel meg a KSZR ajánlás által leírt alapterület tekintetében. Közös tapasztalat, hogy a kis, szűkös belső tér sokszor nem teszi lehetővé egy-egy könyvtári rendezvény megtartását sem, így többnyire a helyi közösségi épületbe, a művelődési házakba kerül át a szolgáltató hely rendezvénye.

A könyvtárbuszok

A Csorba Győző Könyvtár a megye 58 települését 2 könyvtárbusszal látja el. A könyvtárbuszos települések esetében számos helyen az önkormányzat a vállalt kötelezettségei ellenére *sem biztosítja a kontaktszemélyt*, aki a busz könyvtárosa és a helyi olvasók között tartja a kapcsolatot. Ez a tény sokszor hátráltatja a munkát, hiszen a településre érkező könyvtárbuszt adott esetben senki sem várja, így az nem tudja megkezdeni a szolgáltatást, illetve nagyon nehezen kapja meg a munkához szükséges hálózati áramforrást.

Több szakmai rendezvényen mutatták már meg a kollégák azokat az körülményeket, amelyek jellemzik Baranya déli részének útviszonyait. *A meglehetősen rossz minőségű mellékutak* többször komoly gondot okoznak a közlekedésben, előfordul, hogy egy-egy megbújó kátyú által okozott defekt vagy nagyobb csapadék-mennyiség esetén akár szolgáltatási napok is elmaradhatnak. A kátyús utak a buszok műszaki állapotán is sokat rontanak, rendszeresek az évközi javítások, kisebb-nagyobb alkatrészcserek.

Rendezvények

A fentebb már említettekhez hasonlóan itt is megjegyzendő, hogy valódi problémát okoz a kis könyvtári alapterületek miatti szűkösség, hiszen a rendezvényeket a művelődési házban vagy esetleg egy másik közösségi térben valósítják meg a helyiek és nem a szolgáltató helyen.

Állandó dilemma, hogy a szolgáltató megyei könyvtár által, az aktuális év elején összeállított rendezvénykijárló mennyire megfelelő tartalmában. A lista lényegében egész évben tesztelés alatt van, hiszen folyamatában tapasztaljuk meg, mennyire kelti fel a térségek szolgáltató helyeinek érdeklődését egy-egy verses-zenés gyermekműsor vagy előadói est.

Tapasztalataink szerint a valódi szórakoztató programokra nagyobb igény van (lenne), mint a kifejezetten olvasás- vagy könyvtár-népszerűsítő programokra. 2015-ben igyekeztünk tudatosan terelni a szolgáltató helyeket az utóbbi irány felé. Az elképzelések szerint a 2016-os ajánlóba több olyan program is kerül, amely kifejezetten a helyiek életminőségének javításához járulhatna hozzá. Ismeretterjesztő és a mindennapi életet is megkönnyíthető előadásokat is fel fogunk ajánlani a településeknek.

⁷ Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer – ajánlás 4. p.

Konklúzió

Két év után kijelenthető, hogy a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer indulásakor 2013-ban megfogalmazott célokat csakis aprólékos munkával lehet elérni. A feladatok sokrétűsége: a dokumentumszolgáltatás, a szolgáltató helyek fejlesztései, a rendezvények szervezése, és a – talán a legfontosabbnak mondható – személyes kapcsolattartás, a helyiek segítése mind-mind szükségessé teszi a szívós munkát. A könyvtárak társadalmi szerepvállalásának erősítése fontos szempont, hiszen a kulturális javakhoz való egyenlő hozzáférést a KSZR segítségével (is) biztosítani kell. A leszakadó térségek problémái, a területi (és kulturális) esélyegyenlőtlenségek meghatározzák az ott élők jövőjét. Törekednünk kell arra, hogy minél több potenciális olvasót szólítsunk meg és érjünk el a szolgáltatásokkal. Ez nem megy egyik napról a másikra, minden bizonnyal a 2018-ig jelzett rövid táv sem lesz elég minden cél elérésére.

A folyamatosan változó környezet újabb és újabb kihívásokkal szembesíti a könyvtárosokat és az olvasókat. A könyvtári rendszer intenzív működtetése és fejlesztése szükséges ahhoz, hogy az olvasók tájékozódási pontként tekinthessenek a könyvtárakra, ahol releváns, segítő választ és információt kaphatnak mindennapi kérdéseikre, s szélesíthetik általános műveltségüket, ami a hatékony demokráciának is fontos feltétele.

Felhasznált irodalom

A Baranya megyei Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer. Pécs, Csorba Győző Könyvtár, 2015
Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer – ajánlás. EMMI, 2015.

KERESZTURI JÓZSEF

Kézfogások

Epizódok Várkonyi Nándor, Csorba Győző és Weöres Sándor életművet gazdagító kapcsolatából

Az alábbi írás Várkonyi Nándorról, a pályaindító, életműveket formáló Mesterről kíván szólni. Várkonyit, a kritikust, irodalomtörténészt, folyóirat-szerkesztőt a huszadik századi magyar irodalom számos személyiségéhez (például Fodor András, Mészöly Miklós) már csak szerkesztői munkássága okán is szorosabb-lazább szálak fűzték. Két jeles alkotónak, Weöres Sándornak és Csorba Győzőnek azonban (különösen irodalmi pályájuk kezdeti időszakában) feltétlenül kitüntetett figyelmet szentelt. A cikk hármójuk közös „kapcsolódási pontjait”, kötődéseiket mutatja be. Aktualitását talán erősíti, hogy ebben az évben emlékezünk Várkonyi Nándor születésének 120. évfordulójára és készülünk Csorba Győző születési centenáriumára. A szerző ezzel az írással köszönti Agárdi Péter professzor urat 70. születésnapja alkalmából. Agárdi Péter a szerző Bibó István könyvtárosi pályaképét tárgyaló diplomamunkájának konzulense volt.

* * *

Pécs a huszadik század első harmadában még csendes (néha kicsit talán „álmos”) város, Trianonig sem lélekszámában, sem jelentőségében nincs az ország első tíz városa között. Az első világháború után, a pozsonyi egyetem Pécsre helyezésével azonban az addig inkább csak porcelángyáráról, kesztyűgyáráról ismert településen lassan megindul a szellemi pezsgés is, amelyben mindhármuknak szerep jut majd.

Várkonyi Nándor Pécsen született 1896. május 19-én. A család nem tősgyökeres pécsi, Németh Lászlóval szólva: „*Tisztviselő gyerekek nem ott születnek, és nem ott nőnek föl, ahol az elődeik, hanem ahová az apjukat helyezik. Várkonyi éppolyan véletlenül született Pécsen, mint én Nagybányán.*”¹ Édesapját fia születése után nem sokkal a Felvidékre, Nyitrára helyezik, gyermekkorra ehhez a városhoz kötődik, ott is érettségizik. Pécsre először csak rövid időre, katonaként, mintegy véletlenül kerül, itt kezelik fronton szerzett betegségét. Budapesten végzi el az egyetemet, házi tanítoskodik a Révay családnál. Élete fordulópontjához 1924-ben érkezik – bátyját az egy évvel korábban Pécsre települt egyetem könyvtárának igazgatójává nevezik ki, ő hívja és így kerül vissza szülővárosába. „Végállomás: Pécs” – olvasható naplójában, s valóban, néhány hétnél hosszabb időre többé nem hagyja el a várost. Weöres ekkor 11, Csorba 8 esztendő. Könyvtárosként dolgozik harminckét éven át, 1956-os nyugdíjba vonulásáig.

Weöres Sándor 1913. június 22-én, Szombathelyen látta meg a napvilágot. Pécsi kötődése édesanyja családja révén fedezhető fel, valószínűsíthető, hogy a pécsi egyetem jogi fakultására történő jelentkezését is (legalább a háttérben) anyai nagyapja – aki a pécsi ítélőtábla bírása volt

¹ Németh 1966. 5. 431.

– példája is motiválhatta. (Röviddel később azonban átiratkozott a bölcsészkarra, földrajz-filozófia szakra.) Megismerkedésüket Várkonyi így idézte fel: „1933 őszén lépett először könyvtári szobámba, s emlékezetem recehártyája híven őrzi a képet, kicsi, sovány ember, diákos, arca is sovány, sápadt, de nagy fekete szeme kárbunkulusként ragyog. Mozgása csendes, szinte félnék, pillantását nem veszi le arról, akivel beszél. Nevét mondja, s hogy verseket ír a Nyugatba. Meg kellett vallanom, hogy nem olvastam őket. Másnap elhozta a legújabbakat, s máris egyenesben voltunk.”² Weöresnek ekkorra már személyes kapcsolata volt Babits Mihállyal, Kosztolányival, Füst Milánnal, verset közölt tőle a *Nyugat*³, Várkonyival is szinte rögtön irodalmi együttgondolkodás formálódott.

A fiatal költő-egyetemista albérletben lakik a városban, szoros barátságot ápol kortársaival, Takáts Gyulával, Bajcsa Andrással (utóbbihoz rokoni kapcsolat is fűzi), Kardos Tiborral, az évtized vége felé majd Csorba Győzővel is, az idősebbek közül Várkonyin kívül elsősorban Lovász Pállal. Kiadásra készíti elő első kötetét, *Hideg van* címmel 1934-ben jelent meg. Ki nyomtatását saját költségén fedezte, a legenda szerint egy kövér disznóval egyenlített ki a számlát. Ezt Weöres tagadta: készpénzzel fizetett. Várkonyi pedig kétféle magyarázattal is szolgál: „vagy Sanyi fektette be egy atyai disznó árát a lírai költészet propagálásába, vagy a nyomdász az árát a disznóba. Az egyenleg mindkét esetben azonos: egy jóra való verskötet közgazdasági értéke amaz inséges években egy hízott sertésével volt egyenlő.”⁴

Csorba Győző Pécsen született, „azon a napon, amikor az öreg király meghalt” – azaz 1916. november 21-én, Ferenc József halála napján. (Amint a Csuhai Istvánnal készült életinterjúban elmondta, kisgyermekként a szülei úgy gondolták, így könnyebben meg tudja jegyezni születési időpontját.⁵

Csorba több visszaemlékezésében is félnék huszonévesként mutatja be önmagát, aki a helyi tekintélyt, Várkonyi Nándort személyesen felkeresni sem merte, noha első kötete, a *Mozdulatlanság* egyik dedikált példányát 1938. december 21-i keltezéssel, postán elküldte neki:

„Várkonyi Nándor dr. egy. m.t. úrnak mély tisztelettel
Pécs, 1938. december 21-én Csorba Győző”

Várkonyi ettől némileg eltérően emlékezik: „Nem állítható, hogy Csorbát föl kellett fedezni, inkább csak noszogatni. Visszaemlékezve, 1974-ben elmondta Simon Istvánnak, hogy kezdő korában »visszahúzódó, riadt és gyámoltalan ember« volt, olyannyira, hogy például engem hosszú ideig »nem mert« megszólítani, noha szinte naponként bejárt a könyvtárba. 1938-ban ismerkedtünk meg, amikor kiadta és elküldte első verseskötetét. Igazat szólva nem sok, sőt semmi riadtságot nem észleltem viselkedésében, még kevésbé lényében, legfeljebb szokatlan tartózkodást. Ezért kellett noszogatni. Mikor aztán észrevette – észre kellett vennie –, hogy szavának ugyanannyi súlya van közöttünk, mint az idősebb »haladóknak« nem is fukarkodott vele. Már ti. ha véleményadásra került a sor. Mert szubjektív mondanivalóit megtartotta versei számára. De ha megszólalt, kitűnt, hogy kész véleménye van mindenről, ítélete óhatatlanul

² Várkonyi 2004. 359.

³ az 1931-es évfolyamban *Hajnal* című versét, amit *Cselédlányok* címmel vett fel első kötetébe.

⁴ Várkonyi 2004. 365.

⁵ Csorba 1991. 6.

telibe talált, kritikája pedig bölcs vala. Lehet, hogy belsőleg sokat vívódott, szellemileg azonban – máig tartom – a leghiggadtabb, kiegyensúlyozottabb volt közöttünk. (...) Ennélfogva szorgosan kikerétem bírálatát saját, lapom kívüli munkálataimra is, sohasem haszontalanul.”⁶

A magát megmutatni kívánó, fiatal értelmiségiek, egyetemisták, írók, költőkből összegyűlt közössége megalapította az (első) Batsányi Társaságot, s „*törvényszerűen fölbukkant a lapalapítás terve is*” – írja Várkonyi.⁷ A pécsi kultúrtörténetben Ötöröny-kísérlet néven elhíresült próbálkozás végül megghiúsult, egyetlen „*kézzelfogható hozadéka*” Weöres nevéhez fűződik, beköszöntő tanulmánykén kéziratot kért és kapott is Babits Mihálytól. Csorba Győző is a kezdeményezők közt volt – éppen Várkonyi javaslatára került a szervezők közé. A lap számára azonban több kézirat nem érkezett.

Időközben (1935-ben) megjelent Weöres második kötete, *A kő és az ember*, Várkonyi pedig elkezdte monumentális szellemtörténeti összegezésének előmunkálatait. Ismert volt Weöres érdeklődése a keleti kultúrák, mítoszok iránt, kézenfekvő hát, hogy egyre szorosabbá váló barátságuk folyamányaként őt kérje meg a Gilgames-eposz lefordítására. A felkérésből a magyar irodalomtörténet is profitált, Ebből készül majd el Weöres saját Gilgames-átköltése. Érdeemes megemlítenünk, hogy Kodolányi is Weöres-fordításokat használt ókori tematikájú regényeiben.

A harmadik kötet szerkesztésekor viszont Várkonyi Nándor szolgál nagyon sok tanáccsal – a már jó nevű költő az atyai baráttal megosztja töprengéseit, vívódását a beválogatott (vagy éppen kimaradó) költemények összeállításával kapcsolatban is – sőt Várkonyit dicséri a kötet-cím ötletéért. A verskötet *A Teremtés dicsérete* címmel jelent meg 1938 karácsonya előtt Pécsen, a Janus Pannonius Társaság kiadásában. A költő meleg hangú ajánlásában is utal Várkonyi szerepére:

„*Várkonyi Nándornak, e könyv keresztapjának régi barátsággal és hálával a szép kötetért. –Sanyi. Pécs, 1938. dec. 21.*”⁸

Ez a kötet alkalmat nyújt nekünk arra is, hogy röviden a korabeli nyomdai, kiadási viszonyokról is elmélkedjünk. Marafkó László bemutatja azt a nyomdai árajánlatot, amelyet Lovász Pál, a Janus Pannonius Társaság titkára kapott. Eszerint „*500 példány szedése, nyomása, hajtogatása és fűzése, 22 ciceros garamond ritka szedéssel, famentes pehelykönyű papiroson nyomtatva ívenként (16 oldalanként) kék nyomással 70.- pengő.*”⁹

Várkonyi a kötetéről az egyik helyi lapban kritikát ír, amelynek némelyik megállapítása a költőt termékeny polémiára késztetik. Ezek részben irodalmi-esztétikai vonatkozásúak, az egyik (miszerint Weöres „*kozmosz költő*”) viszont logikusnak tűnő eszmefuttatásra indítja, amelynek végző következtetése: „*minden költő kozmosz költő, s minden csizmadia kozmosz csizmadia. (...) azaz a »kozmosz költő« nem bír több meghatározó erővel, mintha pl. azt mondanánk: »egyfejtű költő«*”.¹⁰

Várkonyi rövidségében is alapos érvelése viszont így szól: „*Az ember kétféle viszonyban állhat a Mindenséggel: lehet a tárgya és lehet az alanya. Tárgya minden, ami van, a spirálködöktől a csizmadiáig és a bélféregig; alanya, aki elgondolja a Mindenséget és tudatosítja hozzá való viszonyát. Röviden: a Mindenség, mint anyagghalmaz – Univerzum, a csizmadia például*

⁶ Várkonyi 2003. 21.

⁷ Várkonyi 2004. 365.

⁸ Érdekes egybeesés: Weöres harmadik és Csorba első kötetének dedikációja –egymástól teljesen függetlenül– ugyanazon a napon született!

⁹ Marafkó 2004. 39.

¹⁰ Várkonyi 2004. 374.

univerzális lény; a Mindenség, mint felismert Rend = Kozmosz, aki tehát tudatosítja, elmondja hozzá való viszonyát, kozmikus lény, ha költő, kozmikus költő.” Weöres az ismert sorokat átformálva: „megtörve bár, de fogyva nem” – elfogadja Várkonyi érvelését. A jelzős szerkezet mögötti tartalmat Várkonyi meghatározónak vélhette Weöres egész életművére vonatkozóan, bizonyítéka: ezt a címet viseli évtizedekkel később született önéletrajzi kötetének a költőt méltató fejezete is.

Csorba Győző 1939-ben végezte el az egyetemet – de állása majd csak 1941-től lesz. „Az állásomat is ennek a Társaságnak és ezeknek az embereknek köszönhettem. Lovász Pál is támogatott, aztán az öreg Fischer Béla bácsi, végül Esztergár Lajos, a polgármester is. A segítségükkel végre 41 szeptemberében bekerültem a Városházára. De egyáltalán nem olyan munkakörbe, amit ígérték. Mert kulturális munkát ígérték, és azon vettem észre magam, hogy a gazdasági ügyosztályon vagyok. Ahol például össze kellett írnom a különféle mezőgazdasági adatokat Pécsről, hogy hány négyszögöl fokhagymát vagy vöröshagymát ültettek és hasonlókat. Ezt többnyire úgy oldottam meg, hogy behívtam a bolgárkertészeket, és velük saccoltattam.”¹¹

Első kötete megjelenésével bekerült a pécsi irodalmi életbe, ez a könyvecske meghozta számára Weöres barátságát is. „Akkortájt Weöres Sanyival például már egyre jobb viszonyba kerültem. A Mozdulatlanságot ő már készen látta, kinyomtatva. Mondott róla egy s más véleményt, bár az összeállításába így már nem tudott beleszólni. De az ezután neki odaadott verseimből ő összeállított egy szabályos kötetet, hatvannégy oldalnyi anyagot. Amikor a kéziratok hozzá kerültek, osztályozta őket a régi rend szerint. És a véleményéből nagyon sokat lehetett tanulni. Ez nekem nagyon-nagyon hasznos időszak volt” – emlékezik Csorba.¹² Valószínűleg ebben a kötetben jelent meg az első vers József Attila haláláról.¹³

Ekkoriban megújul a Janus Pannonius Társaság. Az alakulása óta eltelt közel tíz esztendő alatt beágyazódott a magyar irodalmi köztudatba is, egyre több neves író láthattak vendégül a felolvasóesteken. Az újjászerveződésben Várkonyinak, Weöresnek is fontos szerep jut, s ekkor kerül a Társaság tagjai közé – ráadásul rögtön a vezetőségbe! – Csorba Győző is. Ő lesz a Társaság pénztárosa.

Weöres életét, hétköznapijait ekkortájt a Pécs – Csöngye – Budapest háromszög határozza meg. „Sanyi gazdálkodónak állt” – állapítja meg Várkonyi és valóban, a költő korabeli leveleiben ezt olvassuk:

„Mostanában főleg a gabonacsépléssel foglalkozom, 150 mázsa árpánk lett. A búzacséplés most folyik; úgylátszik a búza 200 mázsa lesz, azaz két wagon. Nem tudom, háborús vagy békés tartalék lesz-e belőle.

A gabona mellett Aristotelest és Crocet és Pestalozzit is csépelem. [A vizsga miatt ti.] – És írtam néhány strófát is:

Hosszú, függélyes, szűk fémcsőben éltem
és csúsztam benne fejjel lefelé
mindig gyorsabban; s hasztalan reméltem,
hogy kiérek az igazság elé.”¹⁴

¹¹ Csorba 1991. 59.

¹² Csorba 1991. 57.

¹³ Egy halott költőhöz. József Attila emlékének

¹⁴ Várkonyi 1966. 1. 126.

S itt nagy, negyedszázados „ugrással” felidézzük egy 1963. szeptember 4-én a BBC stúdiójából elhangzott beszélgetés rövid részletét, ahol a riporter, Cs. Szabó László éppen erről a négy sorról, a *Dalok Na Conxy Panból* második darabjáról kérdez. Úgy ítéljük, hogy ez a néhány mondat jellemző Weöres világszemléletére:

„Cs.: *Olvastam egy bírálatban, hogy negatív világnézeted rövid foglalata ez. Én nem érzem negatívnak, de megkérdem – társadalmi vagy teljesen egyéni metafizikai értelemben áll a vers végén az igazság, amit nem találsz? Vagy kötve volt ez a vers 1939-hez? Tudnál erről valamit mondani? Mert kipécézték, és azt írták róla –amint említettem–, hogy bizonyos mértékig önvallomásod.*

W: Minden vers valamilyen értelemben önvallomás. Ez a csüggedt négy sor egy szektora, egy aspektusza egy ember egész lelki habitusának: négy sorba persze nem is fér el a teljes ember és egy teljes világnézet.”¹⁵

Visszatérve Pécsre: 1939 őszén Weöres elkészíti, majd megvédi doktori disszertációját (A vers születése). Csöngői tartózkodásait azonban felhasználja arra, hogy összeismertesse régi tanárát, Pável Ágostont és Várkonyit. Pável a dunántúli költők antológiáját szerette volna összeállítani és megjelentetni – Várkonyit kéri fel a bevezető tanulmány megírására. Az antológiát a háború elsodorta, a tanulmány viszont elkészült és *A dunántúli költészet* címmel a szombathelyi Dunántúli Szemle 1940-es évfolyamában, két részletben meg is jelent.

Az évtized fordulóján ismételt, s ezúttal valóban határozott szándék mutatkozott egy folyóirat kiadására. A korábbi, viszonylag sok, de néhány kivételtől eltekintve csak rövid életű (vagy pusztán az elképzelés stádiumában maradó) kezdemények után most „a csillagok állása” is kedvezőbb, több feltétel együttes jelenlét erősíti a elhatározást. Ilyen:

- - az egyetemi, szellemi légkör és az újat akaró fiatalok;
- - a Társaság értelmisége;
- - a politikai helyzet.

Erősödik a német befolyásolási törekvés, de erősödik vele szembeni szellemi ellenállás és összefogás is, az egykorú vélemény szerint a sokféle ellentét mellett egyedül a németellenesség volt minden irányzatban egyforma.

A folyóirat ideiglenes címe Pécsi Szemle volt, de már az első (összevont) szám *Sorsunk* fejléccel és az ismert Zrínyi idézettel: „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók” jelent meg. A cím is, a mottó is Várkonyi javaslata volt. „*Megalakult egy szerkesztőség is. Kezdetben Várkonyi Nándor főszerkesztésével, Lovász Pál, Makay Gusztáv és Weöres Sándor társszerkesztésével, s néhányunk slapajságával*” – emlékezik Csorba Győző.¹⁶

Weöres vállalta, hogy az első számba verset kér Babits Mihálytól. A nagybeteg Babits elfogadta a felkérést. Az elkészült *Válassz egy verses levélre* költemény Reményik Sándor 1941 februárjában neki ajánlott, *Fény-Torony* című versét köszöni meg.

A város jelentőségét emelni kívánó helyi vezetők, elsősorban Esztergár Lajos polgármester nagyon sokat tettek azért, hogy a fiatal dunántúli költőket, írókat Pécsre csábítsák, illetve a már megnyerteket itt tartsák. Így kerül majd ide például Bárdosi Németh János, de a terv fontos eleme volt Weöres Pécshez kötése is, megfelelő munkahely és egzisztencia biztosításával. Mindehhez a könyvtáralapítás ötlete tűnt leginkább kivitelezhetőnek. Itt (az eddigre már ver-

¹⁵ Cs. Szabó 1964. 7–8. 111.

¹⁶ Csorba 1991. 73.

seskötetekben, folyóiratban, pezsgő kulturális-művészeti életben manifesztálódott baráti, alkotótársi viszonyok a kenyérkereső foglalkozás párhuzamában is összekötötték a három embert, Várkonyit, Weörest és Csorbát.

Várkonyi már másfél évtizede könyvtáros, de Weöres bölcsészként, Csorba jogászként doktorált. Esztergár elhatározza, megalapítják Pécs város közművelődési könyvtárát. A leendő – ekkor még lényegében gyűjtemény nélküli intézmény vezetésére, az előmunkálatok koordinálására Weöres Sándort, munkatársának Csorba Győzöt kéri fel. A szakmai ismeretek elsajátítására fél éves időtartamra (Várkonyi mentorságával) a pécsi, fél évre a budapesti egyetemi könyvtárat jelölik ki.

Csorba Győző „pályamódosítása” telitalálatnak bizonyult, 1941-től (mint városházi hivatalnok) sokat foglalkozott a könyvtárral, majd a bibliotéka 1943-as átadásától 1976-os nyugdíjazásáig különböző beosztásokban mindvégig a könyvtár alkalmazottja, sőt 1993-ig – szerződéses munkatársként – még tovább dolgozott ugyanott. Ez éppen fél évszázadnyi idő!

Weöres azonban másféle alkat volt. Amíg az állomány válogatása, gyarapítása, alakítása folyt, szorgalmasan végezte munkáját. A könyvtárátadás időpontjának közeledtével (1943. október 1.) azonban –Csorba szavait kölcsönözve— egyre jobban viszolygott tőle. Az avatás után néhány héttel le is mondott és Budapestre távozott. Várkonyi kérdésére azzal tért ki a válasz elöl, hogy nem bírta a koránkelést. (Történetünknek nem része, de a teljes képhez hozzátartozik: eleinte a fővárosban is könyvtárosként dolgozott, az Országos Széchényi Könyvtár majd az MTA Könyvtára és Kézirattára alkalmazottja volt – 1951-ig.) Két művének megszületésénél még Várkonyi bábáskodik, de a Medúza (amelynek címét szintén ő adja) már pesti időszakában jelenik meg. Ezután már jobbára csak levelekben tartják a kapcsolatot, de mindketten figyelemmel kísérték egymás életének, életművének alakulását.

Pécs Város Közművelődési Könyvtára helyet adott a *Sorsunknak* is 1943-tól itt működött a folyóirat szerkesztősége (addig Várkonyi egyetemi könyvtári szobájában „lakott”). Várkonyi többször utal rá, hogy azok a nézetkülönbségek, amelyek az íróársadalmat megosztották (elsősorban az urbánusok és a népiek szüntelen vitái), a szerkesztőséget sem kerülhették el, kényes egyensúlyra kellett ügyelnie. Az 1948-ig működő lap szerkesztője mindvégig Várkonyi Nándor, s bár időközben Weöres is, Csorba is visszalépett a szerkesztésben való közreműködésről, annak megszűnéséig mindketten rendszeresen publikáltak hasábjain.

Várkonyi az egyetemi, Csorba a megyei könyvtárban dolgozik, Weöres Budapesten él, új könyveik egy-egy példányát dedikálják egymásnak. 1975 márciusában emlékverssel búcsúznak tőle, melyek közül Csorbáé különösen megkapó.¹⁷

Várkonyi Nándor halála után hat esztendővel utcát, könyvtárat neveznek el róla, amint Csorba Győző nevét vette fel a megyei könyvtár. Ezt megelőzően azonban Bertók László Kosuth-díjas költő (1977–1982 között a városi bibliotéka igazgatója) tollából előbb 1984-ben a Várkonyi-, 1993-ban a Csorba-életművet feltáró bibliográfia jelent meg a városi könyvtár gondozásában. Csorba halála után dolgozószobája emlékszobává alakult, amit 2011-ben átköltöztettek az új, az Európa Kulturális Fővárosa program keretében emelt létesítménybe, Várkonyi Nándor emlékszobáját pedig 2012 májusában avatták a volt városi könyvtár ma is funkcionáló épületében. Weöres Sándor emlékét tábla őrzi azon a háton, ahol 1943-ban – ha csak néhány hétig is, de – könyvtárigazgatóként dolgozott.

¹⁷ Weöres Sándor: *Várkonyi Nándor emlékezete* és Csorba Győző: *Apa-sírató*. Mindkettő a Jelenkor 1975 évi 6. számában jelent meg először. Később Csorba még három verset (*Várkonyi Nándor után; Várkonyi Nándor; Koszorúzás. Várkonyi Nándor emlékének*) szentel Neki.

A 2013. február 28-án a Magyar Írószövetség székházában rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata, nyomtatásban megjelent a Havi Magyar Fórum 2013. júniusi számában

Irodalom

Cs. Szabó László: *Negyvenhat perc a költővel*. Interjú Weöres Sándorral. In: Magyar Műhely, 1964.

Csorba Győző: *A város oldalában*. Beszélgetések. Kérdező: Csuha István. Pécs, 1991.

Marafkó László: *Weöres Sándor pécsi évtizede*. In: M. L.: Előkor. Pécs, 2004.

Németh László: *Látogatás Várkonyi Nándornál*. In: Jelenkor, 1966. 5.

Várkonyi Nándor: *Pergő évek*. Budapest, 2004.

Várkonyi Nándor: *A társ*. In: Csorba Győző emléke. Pécs, 2003.

Várkonyi Nándor: *Weöres Sándor pécsi évei*. In: Életünk, 1966. 1.

ESSZÉ

HORVÁTH GÁBOR BARNABÁS

A balga, a bölcs, a játékos, a szent és az egyszerű ember

A gyerekek minden nap találnak valami szépet és felfedeznivalót a környezetükben, ezért olyan csodálatos számukra a világ. Már az első kultúrtörténet órán megfogott a rád jellemző letisztult gondolkodással párosuló gyermeken őszinte lelkesedés és kíváncsiság, ezért vagy a lelkedben a mai napig fiatal. Szenvedélyes kutatója, értője és élvezője vagy az emberi alkotásoknak. Nem csak az aktuális kutatási témád érdekel, hanem a hallgatóság véleményére és az élet apró rezdüléseire is érzékeny vagy. Egyszerre tanítasz és tanulsz. Jól kérdezel és várod, hogy mások is kérdezzenek, nemcsak téged, hanem önmagukat is. Nem sokkal oktatói pályád lezárása előtt, de korántsem kultúráközvetítő éveid végéhez közeledve a 70. születésnapodat ünnepled. A következő néhány oldalon megpróbálom megragadni a lét és az élet nehézségét. Ezután a balga, a bölcs, a játékos, a szent és az egyszerű embernek az emberi világhoz való viszonyát mutatom be. „*Byron azt mondja, a tudás fájdalom, én viszont továbbmegyek, s azt mondom, a fájdalom bölcsesség és még tovább: mert soha semmit teljes bizonyossággal nem tudhatunk! A bölcsesség balgaság.*”¹ Nem hiszem, hogy valaha jelentős dolgokról valami hasznosat vagy okosat tudnék írni. Sokszor mondtad, hogy írjam le a gondolataimat. Ezt most megtettem, hogy ezzel az írással boldog születésnapot kívánhassak neked és megköszönjem, hogy baráti beszélgetésekkel, a tartalmas tanórákkal, ajánlott könyvekkel, filmekkel, színházi előadásokkal, a kultúra és a gondolkodás korábban ismeretlen területeit nyitottad meg előttem, ezért örökre hálás leszek neked.

A lét nehézsége és öröme

Már a pusztá létfenntartás nehéz feladat elé állítja az embert. Senki nem képes néhány napnál tovább megfelelő táplálék és folyadék nélkül élni. Bizonyos időközönként pihenésre van szükségünk, aludnunk kell. Ha fáj valamink, elsősorban a fájdalomra koncentrálnunk és nem arra, hogy mennyi minden rendben van körülöttünk. Ez alapján könnyen belátható, hogy az egészség megőrzése és a fájdalom elkerülése az ember egyik legfontosabb feladata. Létezésünket tovább bonyolítja a szexualitás. Az emberben élő szexuális vágy a másik nem bizonyos tagjai iránt azért van, hogy a faj főt maradjon. Ez a vágy igen jelentős hatással van motivációinkra és cselekvéseinkre. Az előbb felsorolt öt hajtóerő kényszer, kötöttség, de sok esetben a legőszintébb örömforrása az embernek. Mindenkinek törődnie kell a szükségleteivel és azok kielégítésével. A fennmaradásért erőfeszítéseket kell tenni, tehetségre és kitartásra van szükség. Csak az erősebbek, ügyesebbek tudnak fennmaradni és a még kiválóbbak képesek jó életet élni.

Három vagy négy éve történt egy hideg és esős éjszaka. A szobámban aludtam. Az eső annyira verte az ablakot, hogy felébredtem. Kimentem a konyhába. A lakáson kívül tombolt a

Agárdi-köszöntő.

¹ John Keats levelei 1999. 50-51.

vihar. Visszabújtam a paplan alá közel a puha fálvédőhöz. Olvasmányaim alapján elképzelttem, hogy milyen lehetett az emberiség hajnalán. Nincs kád, vezetékes víz, beszigetelt ablak, kényelmes ágy, hűtő, supermarket, betonút. Arra gondoltam, hogy elfogyott az élelem és ha eláll az eső, akkor el kell mennem a társaimmal vadászni. A barlangon kívül ott a természet. Ha kellemes nyári délutánon a dombtetőről nézek szét, szemem megrészegeedik a távolságtól és a szépségtől. Látom a káoszt, amelyből különös módon mégis harmónia árad felém. Ha lemegyek a völgybe, akkor a szúnyog csíp, a madarak megeszik a legyeket és én is megsebesülhetek. Még ma is az emberek döntő többségének és nekem is arra megy el erőm jelentős része, hogy létezésem alapvető feltételeit megteremtsem. Ez így van rendjén. A városban dolgozni kell a pénzért. A pénzért ételt, vizet, kényelmet, biztonságot kapunk. Az egészséget fent kell tartani, testünkre ruha kell, a szobába meleg. Szellemi képességeink és testi ügyességünk révén az életünk könnyebb lett. Az akkori esős éjszaka óta értékelem igazán az szüleim munkáját, az egyszerű kényelmet, a biztonságot, a hasznos eszközöket és az évezredek alatt felhalmozott emberi tudást, amelynek köszönhetően ma egy a korábbi korokhoz képest kényelmesebb és biztonságosabb világban élhetek.

Hajnalban ébredtem. A konyha ablakán kinézve a napot nem láttam csak az ezer színűre festett eget. A madarak csoportosan repkedtek a négyemeletesek fölött. Csipás szemmel már kora reggel nagy gyönyörűségben volt részem. Nem sokkal később Kosztolányi Hajnali részegség című verse jutott eszembe. *„Egyszerre szóltam: hát te mit kerestél ezen a földön, mily silány regéket, miféle ringyók rabságába estél, mily kézirat volt fontosabb tenéked, hogy annyi nyár múlt, annyi sok deres tél és annyi rest éj s csak most tűnik szemedbe ez az estély?”*² Előbb vagy utóbb mindig erre a versre gondolok, ha a pusztá létezés és a szépség öröme jár át. Van úgy, hogy állok az esőben a buszmegállóban és egyetlen füstölgő cigarettacsikket nézek hosszú percekig és örülök. A semminek örülök, ami valójában nem semmi, mert vagyok, jól vagyok. Állok, levegőt veszek és érzékelem a környezetem. Benne vagyok a világban. Ezek gondtalan, két gondolat közti nagyszerű pillanatok számomra. Nem ember lennék, ha ma hajnalban ne kezdtem volna azonnal gondolkodni. Azt leszámítva, hogy a galambfiúk galamb lányokat kergetnek (és fordítva), csipegetnek, isznak, majd a nagyszobánk erkélye fölött alszanak, vajon végig azt érzik, amit ma hajnalban én éreztem? Ők tényleg nem kérdezik meg maguktól, hogy mik a mai teendők? Tényleg nincs nekik szombat? Nekem ma szombat van. A március 14-et dolgoztuk le a könyvtárban, előtte óráim voltak. Úgy érzem, nekem nagyon jó dolgom van, mégis többet szeretnék. Meg akarom tapasztalni a galambok időtlenségét. A mindig hazug falóra ideje helyett csak egyéni időt szeretnék. Meg akarom tisztítani a gondolataimat, hogy a létezésből fakadó örömeiket és szépséget minél jobban érzékelhessem. Nekem a létezés öröme kell, mint a galamboknak. Nem szabad, hogy az élet dolgai, amelyek arra valók, hogy megteremtsek létezésünk feltételeit felemésszék minden erőnköt és ne tudjunk olykor olyan könnyen és szabadon élni, ahogy a galambok teszik. *„Városban az ember akár száz évet is leélhet úgy, hogy nem veszi észre, hogy már régen halott.”*³ írta Tolsztoj. Egyszerű ember szeretnék lenni, aki tudja, hogy el lehet tölteni jól és rosszul a hátralévő időt. Meg fogok halni. Lehet még húszas éveimben, de talán szép kort élek meg és jó érzéssel telnek el hosszú napok. Még az is

² Kosztolányi Dezső: Hajnali részegség. <http://mek.oszk.hu/00700/00753/html/vers1303.htm> [2016. 03. 20.]

³ Kortársak Lev Tolsztojról 1982. 77.

lehet, hogy az időtlenséget is megtapasztalom. Biztosan tudom, hogy miket nem akarok, és egyre inkább tisztul a kép, hogy miket szeretnék igazán. Igaz-e a következő József Attila mondat? „Ehess, ihass, ölelhes, alhass! A mindenséggel mérd magad!”⁴ Nem vagyok biztos abban, hogy ennél vágyhat többre az ember. Ha majd kicsattanunk az erőtlől, értelmes munkát végezhetünk, ehetünk, ihatunk, alhatunk, szerethetünk és szeretnek minket, tudjuk a helyünket a világban és nem kergetünk hamis álmokat, akkor mi mást kívánhatnánk még? A jó élet nincs biztosítva senki számára. A természetben nincsenek jogaink. Lehet holnap váratlanul halálos beteg leszek, ezért nem emelhetek panaszt senkinek. Meghalok. És? Olyan sok boldog napom volt már, hogy ha láthatnám magam kívülről halálom után, akkor megsiratnám az életet, de nem bánkódnék még akkor sem, ha tudom, hogy közel sem ittam ki teljesen az élet poharát és nem is fogom. Egyedül mi emberek adhatunk jogokat és lehetőséget egymásnak. Ha beteg vagyok, akkor majd mások ápolnak. Adjunk esélyt egymásnak az életre, hogy megbecsüljük egymás munkáját, hogy értékeljük az egyszerűt, a szépet és nem hajszolunk értelmetlen célokat.

A lét, ami nyugtalanságunk miatt lesz még nehezebb

A tudásunk elsősorban arra való, hogy az alapvető életfeltételeinket megteremtjük és munka után jó kedvvel töltsük az időt. Az ember szabadidejében bontakozhat ki igazán. Az emberek együttműködésének célja, hogy a közös munka révén mindenki saját magának könnyebben meg tudja teremteni a létezésének alapjait és több szabadon felhasználható ideje legyen.

*„Ha nem emelik fel az okosakat,
a nép közt rend és béke fakad;
ha nem kell többé a ritka, drága,
megszűnik a nép kirablása;
ha nem a vágy uralkodik,
a nép szíve megnyughatik.
Ezért a bölcs
a szívet kiüríti,
a gyomrot teletölti,
a sóvárgást gyengíti,
a csontot erősíti,
hogy az emberek ne tudjanak, ne vágyjanak,
az okosak vesztég maradjanak.
A nem-sürgés ez
és rend és békeség lesz.”⁵*

A legjobb írás, amit valaha olvastam Lao Ce Út és Erény könyve. „*Ha nem emelik fel az okosakat a nép közt rend és béke fakad; ha nem kell többé a ritka, drága, megszűnik a nép kirablása...*” Ha valakinek túl sok van, a másoknak kevés lesz. Ha valahonnan valamit elveszünk, akkor ott hiány keletkezik. Az emberek együttműködése megbukott, de nem az önérdék miatt, hanem azért, mert a gazdagság, a pompa, a fejlődés mindig nagyobb érték volt, mint az ésszerű gazdálkodás.

Volt itt rabszolgaság, jobbagyság, cselédség és van berrabszolgaság. Vannak és lesznek kastélyok, paloták, sportkocsik, tízmilliók fizetések, szép ruhák, ékszerek és magánrepülők.

⁴ József Attila: Ars Poetica. <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/jozsefa/ars.htm> [2016. 03. 20.]

⁵ Lao Ce: Az Út és Erény könyve. <http://mek.oszk.hu/00100/00191/00191.htm> [2016. 03. 20.]

Az emberi játékból és egészséges versengésből a sport révén üzlet lett. Amíg az emberek nagy része nem veti meg és lázad fel a luxus ellen, addig a többség életének jelentős része mindig a mindennapi megélhetésért folytatott küzdelemből fog állni. A tehetséget, a kitartást és szorgalmat jutalmazni kell, mert vannak köztünk okosabb, ügyesebb és erősebb akaratú emberek.

Az emberek egyenlőségének gondolata Isten után a legnagyobb hazugság, amit kitaláltunk. Nem vagyunk egyenlők, ahogy csak a durva szem lát két virágot egyformának. Ugyanakkor, ha rájöttünk arra, hogy együtt többre megyünk, mint egyedül, akkor miért nem becsüljük meg jobban embertársainkat? Miért hagyjuk, hogy egyes dolgozó embereknek annyira alacsony legyen a bérük, hogy ételre is alig telik, amíg más nem minden esetben dolgozó emberek többszörös milliomosok? Nem értelmes és felelős lények módjára osztjuk el a javakat. A politika feladata megteremteni az emberek hatékony együttműködését, a javak ésszerű elosztását és a törvények révén a béke fenntartását. Nekünk nem elegendők a létezésből fakadó örömök, amelyekért keményen meg kell dolgozni. Az ember nemcsak a vízért, az élelemért, a biztonságért, a szerelemért és a területért folytat háborút. Mit akart Napóleon Oroszországban? Mit akarnak az öngyilkos merénylők?

Nem hibáztatom magunkat, mert nem vagyunk egyszerű helyzetben. Úgy látom a korábban felsorolt nehézségek mellett még van két jelentős tényező, amelyek okolhatóak az emberi világ millió esztelenségéért. Az elme nyughatatlansága, amelynek eredménye a folyamatos gondolkodás melletti örök tudatlanság és létezésünk jelentéktelensége. Ha minden teendőt elvégeztünk és nem fáradtunk el annyira, hogy aludjunk és nem tudjuk elfoglalni magunkat, akkor unatkozunk. Az unalom a szenvedés egyik fajtája. Az az állapot, amikor nincs miért lenni. Az ember mindent elkövet azért, hogy ne unatkozzon. Gondolkodik, tehát szenved, de nemcsak ezért szenved. Tudjuk, hogy létezésünk teljesen értelmetlen, ezt nehéz nyugodtan elviselni. A világban minden benne van, amit az ember fel tud fogni és az is, amit mi nem tud felfogni. A világban lévő mindennek a változása, keletkezése és pusztulása teljesen jelentéktelen!

*„...és mint e látás páráváza, majdan
a felhősipkás tornyok, büszke várak,
szent templomok, s e nagy golyó maga,
s vele minden lakosa, szertefoszlik,
s mint e ködpompa tünt anyagtalan,
nyomot, romot se hágy. Olyan szövetből
vagyunk, mint álmaink, s kis életünk
álomba van kerítve...”⁶*

Hatalmunk, erőnk, akaratumk és életünk véges. Az emberi világban, minden egy viszonyrendszerben működik. A fogalmakat az elme rendezi el. Szébb, okosabb, jobb, rosszabb, gazdagabb. Ez a viszonyrendszer negatív értelemben szofisztikált. Megmérgezi az emberi létet, ezáltal alkalmatlanná tesz minket az ésszerű és egyszerű életre. Fogalmunk sincs róla és talán nem is akarunk olyan egyszerűen létezni, ahogy a balga, a bölcs vagy az egyszerű ember képes rá. A kitalált emberi világ elfedi előlünk a lét ürességét. Schopenhauer szerint a szellemi öröm minden öröm közül a legkiválóbb. Kevés boldogabb pillanatom van, mint amikor eszembe jut valami számomra igazán érdekes vagy különös.

⁶ William Shakespeare: A vihar. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00200/06195.htm> [2016. 03. 20.]

Áldás és egyben átok a gondolkodás az ember számára. Az elme folyamatos aktivitásra buzdít. Nekünk civilizált embereknek a legnagyobb betegségünk, hogy nem tudjuk abbahagyni a gondolkodást és a tevékenykedést. Ha pihenünk csak is azért tesszük, hogy utána rögtön dolgozhassunk. Nem tudom, hogy mindig így volt vagy így alakult, de úgy látom, hogy az ember nem tud nyugton lenni és részben ez fosztja meg a jó élettől. A tanult embernek nincs nagyobb csapás annál, hogy nem tudja mivel elfoglalni magát. „*A cél halál, az élet küzdelem, S az ember célja e küzdelemé maga.*”⁷ Piramist építünk, fegyvert viselünk, holdra szállunk, atombombát gyártunk. Hősként küzdünk a mindennapi életben is nemcsak a világgal, hanem egymással és saját elménkkel. A tudásunkat már nem arra használjuk, hogy az életünket könnyebbé és jobbá tegyük, hanem, hogy elfedjük a lét ürességet. Az emberi világ egy összetett és végtelenül bonyolult világgá vált. A lét súlyára rápakoltuk az élet terhét. Terv kell, ötlet, tevékenység, munka, ezer feladat és a halál a végállomás.

Létezni, de nem élni

Nemrég láttam a *Mentőexpedíció* című filmet a moziban. A filmben emberek érkeztek a Marsra, ahol úrállomást hoztak létre. Egy váratlan vihar következtében el kellett hagyniuk a bolygót. Az egyik űrhajós, Mark Watney elveszett a viharban. A társai azt hitték meghalt. Idővel kiderült, hogy Mark életben maradt és az úrállomáson tartózkodik. Társai saját életüket kockáztatva visszamentek Markért és megmentették. Mark közel két évet élt a Marson egyedül. Minden pillanatban hitt abban, hogy visszatérhet hazájába és újra a családjával lehet. Mark ez idő alatt elsősorban az önfenntartással volt elfoglalva, hogy élеме kitartson, amíg a társai megérkeznek; a menekülését tervezte és néha kint üldögélt a szabad ég alatt. Képzeljük magunkat egy hasonló helyzetbe némi különbséggel. Nem hiszünk abban, hogy visszatérhetünk a Földre, mert társaink meghaltak és a földdel minden kapcsolatunk megszakadt. Nincs értelme újabb űrhajót küldeni egy emberért, mert a földön tízezrek kaphatnak ételt a tízéves küldetés árából, és mire megérkezne a segítség elfogy a tartalék élelem a Marson.

A hitet senkitől nem lehet elvenni, de ebben az esetben valószínűleg nem fogunk soha többet emberekkel találkozni. Mit tennénk, ha 5 évre elegendő élelmünk és tiszta vizünk lenne egy biztonságos úrállomáson egy élettelen bolygón teljesen egyedül? Lenne 1000 könyvünk. Nézhetnénk filmeket, hallgathatnánk zenét, egy speciális terepjáróval kedvünkre barangolhatnánk, de Földre soha többet nem térhetnénk vissza. Léteznénk, amíg elfogy az élelmünk vagy rövid idő után megölnénk magunkat? Vajon képesek lennénk elmerülni egy jó könyvben úgy, hogy tudjuk, egyedül fogjuk leélni hátralevő életünket? Jobban tudnánk létezni a jelenben vagy ott is a jövő reményében és az egyre inkább megszépülő múlt bűvöletében lennénk? Ha nincsenek körülöttünk emberek, akkor megszűnik az élet és a puszta létezés marad gondolatainkkal és szükségleteinkkel. Miért élnénk?

A Karamazov testvérekben a nagy inkvizítor legendájában Jézust megkísérti egy szellem és azt mondja, hogyha Jézus valóban jót akar tenni az emberekkel, akkor változtassa a követ kenyérré, ezzel örökre megoldja az emberiség problémáját. Az inkvizítor magyarázata szerint Jézus ezt azért nem tette meg, mert akkor elvette volna az emberek szabadságát, akik behódoltak volna neki. A nagy inkvizítor a következőt mondja: „*Kenyeret adsz az embernek, meghajlik előtted, mert nincs vitathatatlanabb a kenyéرنél, de ha valaki ugyanakkor, téged megkerülve, hatalmába keríti a lelkiismeretét is – ó, akkor eldobja a te kenyeredet, és azt követi, aki elzsongítja a lelkiismeretét. Ebben igazad volt. Mert az emberi lét titka nem abban*

⁷ Madách Imre: Az ember tragédiája. <http://mek.oszk.hu/00900/00914/html/madach13.htm> [2016. 03. 20.]

rejlík, hogy csak éljen, hanem abban, hogy miért éljen. Az ember, ha nincs szilárd elképzelése arról, hogy miért éljen, nem hajlandó élni, és inkább elpusztítja magát, semhogy e földön maradjon, még ha csupa kenyérrel rakják is körül. Te az ember szabad szeretetére áhítoztál, hogy tőled elbűvölve és lebilincselve szabadon kövessen. Az embernek a szilárd ősi törvény helyett ezentűl saját magának, szabad szívvel kellett eldöntenie, mi a jó és mi a rossz, nem lévén más útmutatója, mint a példád – de hát nem gondoltál arra, hogy végül is elveti a példádat, és kétségbe vonja az igazságodat, ha olyan iszonyú terhet raknak rá, mint a választás szabadsága?”⁸

„Mert az emberi lét titka nem abban rejlik, hogy csak éljen, hanem abban, hogy miért éljen.”⁹ Az étellel kapcsolatban szerintem nem helyes kérdés a miért. Nincs oka a létezésünknek. Mi adhatunk célt és értelmet az életünknek. Teljesen elképzelhető, hogy valaki elhíti magát az azt, hogy azért van a világon, hogy erkölcsös életet éljen, jó apa legyen, súlyokat emeljen, színházat vezessen stb. A Marson meg lennénk fosztva minden életcél lehetőségétől. Szembesülnénk azzal a céltalansággal és értelmetlenséggel, ami egyébként is megvan, csak az emberi világ elfedi előlünk. Célzások, intrikák, flörtök, versenyek, elismerő vállba veregetések, hétköznapi és életre szóló motivációk. Az emberi életet, amit ráhúztunk magunknak a semmire, lehet élvezni és meg lehet vetni kisszerűsége miatt.

Az emberi világ a folyamatos választásról szól, ezért izgalmas. Ha felfogjuk és elfogadjuk a lét nehézségét és igazságtalanságát, hogy semmi nem számít, csak aminek mi jelentőséget tulajdonítunk, akkor súlyos terhektől szabadulhatunk meg. Azonban az emberi világ játszótérén, ahol az én a viszonyrendszer origója, nincs menekvés. Sérülünk és sebet ejtünk, mert van becsület, hírnév, karrier, etikett, hagyomány stb. Vajon ha a számunkra legkedvesebb emberekkel lehetnénk együtt elegendő élelemmel öt évet egy bolygón, ahol szinte nincsen semmi feladatunk, vajon életünk legjobb vagy legrosszabb öt éve lenne? Miről beszélgetnénk? Mit csinálnánk? Kezdetben vagy talán végleg az élet megszűnne csak a lét maradna minden terhével és örömeivel.

A balga, a bölcs, a játékos, a szent és az egyszerű ember

„Nos, az emberéletem egy soktermes hajlékhoz hasonlítanám, melynek termei közül egyelőre csak kettőt tudok leírni, a többinek az ajtaja még zárva van előttem. Azt, ahová először lépünk be, a Gyermekség vagy a Gondolatnélküliség Termének nevezném, ahol addig maradunk, amíg nem gondolkodunk. Jó darabig el is időzünk itt, s hiába áll tárva-nyitva a következő terem ajtaja, ahová fényes látnivalók vonzzák tekintetünket, semmi kedvünk továbbmenni, végtére amint feltámad bennünk a gondolkodás képessége, észrevétlen rákényszerülünk, hogy átlépjük a küszöböt, mikor is alig hogy beléptünk a második terembe, melyet a Szűz Gondolat Termének nevezhetünk, megrészegülünk az ottani fénytől és levegőtől; csak gyönyörű csodákat látunk, s arra gondolunk, örökké itt maradunk ez örömök között, azonban az itteni lég hatására valami rendkívüli változáson megyünk keresztül, s a gyermek látásmódjából kialakul a felnőtt férfi szíve és természete. E terem atmoszférája meggyőzi az idegeket, hogy a világ csupa nyomorúság és szívfájdalom, merő kín, betegség és elnyomatás – mi által a Szűz Gondolat terme foko-

⁸ Dosztojevszkij: A Karamazov testvérek. <http://www.tanit.hu/nagy-inkvizitor-reszlet-karamazov-fiverekbol> [2016. 03. 20.]

⁹ Uo.

*zatosan elsötétül, s a növekvő homályban erre is, arra is ajtók tárulnak föl – mögöttük vaksötéttel – sötét folyosók bejárata tátong mindenfelé. Nem látjuk a jó és a rossz egyensúlyát. Beburkol a sötét. Te meg én épp az ajtók előtt állunk – képzeletünket lenyűgözi a ráánknehezedő titok.*¹⁰

A *Gondolatnélküliség* termében mindannyian jártunk már. A *Szűz gondolat* terme kimeríthetetlen forrást nyújthat a tudományokat, a művészeteket és az élet játékeit kedvelő ember számára, de még időnként azok is jól elvannak, akik hétköznapjaikat épphogy elviselik. Az emberek 99,9%-a a *Gondolatnélküliség* terme után a *Szűz gondolat* termében éli le az életét. Ebben a teremben a létezés és az élet nehézségei egyaránt érintenek minket. Mélyen benne élünk az emberi világban. Csodálkozunk és fölháborodunk. Olyan fogalmakkal játszunk, mint bűn, igazság, jó és rossz.

A *Szűz gondolat* termén túl további négy terem található. Ezek a termek úgy vannak összekapcsolva, hogy mindegyikből bármelyik másik négybe lehetséges az átlépés, de igen nehéz. Minden teremben az ember egyik ritka típusa él. Közös bennük, hogy már túl vannak az emberi világon. Ők is valamikor az emberek többségéhez tartoztak, de egy idő után belül kiléptek az életből, ezért szabadabbakká váltak, mint a többség. Egyikük sem fél a haláltól, életüket nem őrzi, önös érdekeik nincsenek, nem ragaszkodnak semmihez és senkihez.

Balga embernek születni kell. A balga sokat mosolyog. Boldog. A dolgokat szemléli és ebben igen nagy örömét leli. Folyton mókázik, de a viccet nem érti. Testvére az *udvari bolond* és a *bohóc*. Azt a sok nyomorúságot, amiről Keats szólt ő már nem látja. Neki nincsen semmije és senkije mégis minden nap jól elvan. Nem érti, mi baja lehet az embernek, ha a betegségek elkerülik. Képes szeretni, a másokra figyelni, de lenni szeret a legjobban. A járda szélén ül, eszik. Ha kérnek tőle biztosan ad. Nem önzetlenségből vagy szánalomból teszi. Ezeket a fogalmakat már nem ismeri. Ha van neki egy kicsi és nem az élete múlik rajta, akkor nem érti, hogy miért ne adna, ha a másik is éhes. Egyaránt beleborzong a Notre Dame és egy napfelkelte látványába. Nem ismeri a gótikát, a rózsablakot, a csúcsíves boltozatot. Nem keresi a hasonlóságot, nem rendszerez. Különös érzékenységet mutat a szépséggel kapcsolatban, ezért olyan boldog. A legtöbb ember együgyűnek és ostobának mondaná, mert fogalma sincs az emberi világról. Minden ember közül a gyerekekkel együtt a balga látja a legtöbb szépséget és csodát a világban. Nem tud hazudni és képmutató lenni. Fürdik a tóban, ahol nem lehet. Leszedi a gyümölcsöt a fáról, megkergetik, elfárad, majd elalszik. Állandó otthona nincs. Cél és irány nélkül bolyong a világban. Teljesen szabad.

A *bölcs* addig tanult és járta a világot, amíg egy napon rájött, hogy egyáltalán soha senki nem tudhat semmit. Minden lehet valahogy és fordítva, azonban ez sem igaz. Idővel az élet tűzét teljesen kioltja magában. Vágyait korlátozza ezzel a sóvárgással járó szenvedést csökkentő, majd megszünteti.

A bölcs, Lao Ce hangján a következőképpen szól hozzánk:

„Dicsőség, szégyen: egyforma félelem.

A rang: az élet legnagyobb csapása.

Dicsőség, szégyen: mért csak félelem?

Mert a dicsőséget a közemberek

szorongva nyerik el,

szorongva vesznek el.

¹⁰ John Keats levelei 1999. 50-51.

*A dicsőség is, szégyen is, csak pusztá félelem.
 A rang mért az élet csapása?
 Mert legnagyobb csapás
 az önszeretet.
 Ha nincs bennem önszeretet,
 ugyan mi bajom lehet? ...
 Az ég és föld nem emberi:
 néki a dolgok, mint szalma-kutyák.
 A bölcs ember sem emberi:
 néki a lények, mint szalma-kutyák.
 Az ég és föld közötti tér,
 akár a fújtató,
 üres és nem szakad be,
 mozog és egyre több száll belőle:
 kell rá szó, ezernyi;
 jobb némán befelé figyelni...
 Mikor a szépet megismerik,
 felbukkan a rút is;
 mikor a jót megismerik,
 felbukkan a rossz is.
 Lét és nemlét szüli egymást,
 nehéz és könnyű megalkotja egymást,
 hosszú és rövid alakítja egymást,
 magas és mély kulcsolja egymást,
 sok hang összeolvassza egymást,
 korábbi s későbbi követi egymást.
 Ezért a bölcs
 sürgés nélkül működik,
 szó nélkül tanít,
 nézi az áramlást és hagyja, nem erőlködik,
 alkot, de művét nem birtokolja,
 cselekszik, de nem ragaszkodik,
 beteljesült művét nem félti,
 s mert magának nem őrzi,
 el se veszíti...*

Elérek a teljes ürességig, megőrzöm a rendíthetetlen nyugalmat, és minden dolog maga növekedik, én meg csak szemlélem visszatérésüket. Íme, minden dolog felvirágozik, s minden visszatér a gyökeréhez. A gyökérhez való visszatérést nevezik nyugalomnak, erről pedig azt mondják: meghódolás a sors előtt. A meghódolás a sors előtt: állandóság. Aki megérti az állandóságot, az felvilágosult. Aki az állandóságot nem érti, az vakon megy a szerencsétlenségbe. Ismerni az állandóságot: mindent magába fogadni.”¹¹

A játékos egy napon eldöntötte, hogy az embernek nincsen magja, igazi személyisége. Úgy gondolta bármikor és bármennyi időre az lehet, aki lenni szeretne. Amikor egy napon végzett

¹¹ Lao Ce: Az Út és Erény könyve. <http://mek.oszk.hu/00100/00191/00191.htm> [2016. 03. 20.]

a munkával és kiment a kapun a testét magával vitte, de a személyiségét otthagyta irodai székében. Onnantól kezdve nem számított neki semmi. Minden tehertől megszabadult. A bölcshez és a balgához hasonlóan belül kilépett az életből, de ezzel teljesen elmerült az élet forgatagában. Ez úgy történhetett, hogy a játékos soha semmit nem gondol egy percig sem komolyan. Mindenhol máshogy ismerik. Egész életében szerepeket játszik. Nevet, mókázik, orosz rulettet játszik, táncol, sír, filozofál, fölháborodik, lop, csal és olykor igen tisztességes. Vagyont szerez, amit eldorbézol vagy szétoszt. Nincs nő, barát, munka, amiket ha ne unna meg, akkor azonnal ne állna tovább. Vitatkozik saját és mások igazáért, de legbelül a világot és az emberi világot egyaránt megveti, mindent és mindenkit kigúnyol.

A *szent* megtestesítője Assisi Szent Ferenc, és Luchino Visconti *Rocco és fivérei* című filmjéből Rocco. Igazán különös emberek ők. Nietzsche neurotikus bolondnak mondja Szent Ferencet. Jézust pedig a zseni ellentétének, idiotának tartja.¹² Valahol igaza van, de a szentek világa talán jobb lenne, mint ez a mostani emberi világ. A szentek elképzelt világa sosem valósulhat meg, mert teljes mértékben ferde kép él bennük a világról és az emberi természetről egyaránt. A saját maguk által felépített jó és rossz birodalmában léteznek, ahol mindenki alkalmas egy jobb és helyesebb életre.

Ez egy teljesen téves elképzelés. A szentek alázata és jóra való hajlama hamis, mert a másikért feladják önmagukat. A szentek sámáni eksztázisban képesek cselekedni. Rocco nem látja, hogy Simone menthetetlenül elaljasodott (Simone Rocco testvére. Simone megerőszkolta Rocco szerelmét, Nadiát) és ha jót akar, akkor éppen Nadiát kellene védenie. Ehelyett Rocco bízik Simone megjavulásában és azt kéri Nadiától, hogy menjen vissza Simonéhoz (Simone szerelmes Nadiába. Valamikor együtt voltak, de Nadia sosem szerette Simonét.). A filmben Simone meggyilkolja Nadiát. Minden lény közül a szentek vannak a legtávolabb az emberi világtól. Alkatuk miatt hasonlóan sebezhetetlenek, mint az előző három típus. Rocco és Szent Ferenc is belső erejének köszönhetően hegyeket képes megmozgatni, az alázat és önfegyelem mintapéldái ők. Kiolthatatlan lánggal és végtelen türelemmel munkálkodnak.

Egy egyszerű ember egy éjszakán eldöntötte, hogy egyszerű ember lesz. Nem tetszett neki, de tanult a balga, a bölcs, a játékos és a szent példájából. Rájött, hogy az összezavarodott világban nem tud rendet tenni, ezért inkább a saját dolgait rendezi el. Az egyszerű ember balgának nem elég bolond. Vágyait sosem lenne képes teljesen legyőzni és nem is akarja, ezért bölcsnek sem alkalmas. Hisz Szulejkának, aki azt mondja:

*„Üldöző-e, üldözött-e,
rab vagy zsarnok, vallja rég:
föld fiának legfőbb üdve
mégis a személyiség.
Tűrhető lesz minden élet,
lényeged ha megmarad;
elbírsz minden veszteséget,
amíg az vagy, aki vagy.”¹³*

Az egyszerű ember egy pillanatig csodálta Assisi Szent Ferencet, de később felismerte, hogy a szentek egy nemlétező valakiben hisznek, és olyan világot képzelnek el, ami soha nem volt és nem is jöhet létre. Az egyszerű ember nem szereti, ha megmondják neki, hogy milyen

¹² Friedrich Nietzsche: Az értékek átértékelése 1993. 45.

¹³ Johann Wolfgang Goethe: Szulejka. <http://mek.oszk.hu/04200/04277/04277.htm> [2016. 03. 20.]

elvek szerint éljen. Egyszer minden esendőségével, tökéletlenségével elfogadta önmagát és elhatározta, hogy tökéletlenségük miatt másokat sem fog bántani. Az egyszerű ember rájött, hogy minden hiábavaló, de el kell foglalnia magát, különben meg fog örülni vagy éhen fog halni. Az egyszerű ember szerint a világra leginkább az „igazságtalan” kifejezés illik. Vannak szerencsésebbek és tehetségesebbek, akiknek az életük könnyen és nagyszerűen alakul, de az emberek jelentős többségének minden korban küzdenie kell a fennmaradásért.

A folyamatosan változó és lüktető élet minden életkorban alapjaiban ingathatja meg az embernek az életbe vetett bizalmát. Az arra vonatkozó bizalmat, hogy lehet jól és boldogan élni. Az egyszerű ember nem volt biztos abban, hogy az életet kötelessége végigcsinálni pláne, hogy „rendes, tisztességes” ember módjára kell végigcsinálnia. Az egyszerű ember szerint lehet jól élni, de boldogan sokáig semmiképpen sem. Aki él, az változik. Ezzel a folyamatos változással próbál megbékélni a bölcs belátásával.

Az egyszerű ember elfogadja, hogy a világ és az emberi világ olyan amilyen. A világhoz való hiteles viszonyulás számára az alázat. Minden nap alázattal él. Tudja, hogy nem ő irányít, de megvan a képessége a tisztánlátásra. Nem veti el az emberi világot, mert tudja, hogy üresség várna rá. Képes látni az emberi világ értékes és hitvány dolgait, meg tudja különböztetni a rá tartozó és a nem rá tartozó dolgokat. Saját elvei szerint a balga derűjével és jókedvével tudja egyszerű emberként élni az életet. Hisz abban, hogy jobb ketten, mint egyedül, mert valakivel valakiért, aki ugyanígy a másikért, ez nagy boldogság neki. Két ember könnyebben osztozik az élet és a lét terhén. Egyszerű emberek, tökéletes pár Mia és Jof Ingmar Bergman *Hetedik pecsét* című filmjében.

MŰVÉSZET

HUSZ MÁRIA

Elektrográfia, szoftverművészet, digitális festészet

Technika és esztétikum Csizy László alkotásaiban

I.

A digitális technológián alapuló technikai és kulturális változások és az huszadik század eleji avantgárd mozgalmak között érdekes párhuzamot von Lev Manovich „*Az avantgard mint szoftver*” című tanulmányában. Akkoriban is az új médiumok, a fotó és a film játszottak nagy szerepet egy új látásmód kialakulásában. A feljövő technikákat alkalmazó médiaművészet, és az azok kulturális, politikai és esztétikai lehetőségeivel foglalkozó újmédia-művészet – amelyen új kulturális formák, új technológiák, politikai kérdések újfajta megközelítéseiről szóló projekteket értünk – konceptuális és esztétikai gyökerei a dadaizmusig nyúlnak.¹ Másik előzmény a kommersz kultúrát átszellemítő pop-művészet, és a mentális dimenziókban létező koncept művészet. A videoművészet és a xerox-alkotások az internet közvetlen megjelenése előtt a technika és a kultúra változó viszonyrendszerének (kísérleti) vizsgálatával szélesítették a képzőművészet műfaji kategóriáit. Amíg az avantgárd a húszas években a valóság reprezentációjának új módjait eredményezte, addig az „új avantgárd” már nem azzal foglalkozik, hogy miképpen látjuk a világot, hanem a meta-médiát használja elsődleges alapanyagként.² Az új médiumok használatával előállított produktumok jellemzően digitálisan tároltak, de professzionális digitális nyomdai eszközökkel korlátlan számú, teljesen egyenlő minőségű – speciális papír, vászon és egyéb hordozókon materializálódó, tetszőleges méretű – képek állíthatók elő.

A médiaművészet korában a művész szerkezetek és tárgyak produkálásával a tapasztalat alakítója is lehet, amikor nem művet hoz létre, hanem a közönséget teszi bizonyos szituációk, vagy folyamatok részesévé. Így már nemcsak a művész és a befogadó szerepei fogalmazódnak újra, hanem változik a művek, installációk meghatározása és a köztük lévő kapcsolatok is.³ A napjainkban szélesebb körben elérhető számítógépek és képalkotó programok sok felhasználó fantáziáját is megmozgatják, akik azonban hamar szembetalálkozhatnak például matematikai hiányosságokból eredő problémákkal.

¹ Mark Tribe – Reena Jana, Uta Grosenick (2007) (szerk.): Újmédia-művészet. Bp.: Taschen/Vincze Kiadó, pp. 7-9.

² Lev Manovich: *The Language of New Media*; www.manovich.net

³ Husz Mária (2010): Képzőművész-identitások. *Korunk* 21. évfolyam 5. pp. 30-38.

A technológia a szövegeket és adatokat különálló egységekként kezelhetővé és kombinálhatóvá alakítja, ami – bizonyos félelmek szerint – a kultúrát akár standardizálttá, szétaprózódóvá, kollázs-szerűvé teheti.⁴ Az elektrográfia, vagy szoftverművészet – kissé elhasználtabb elnevezéssel komputergrafika – autonóm képi világ megalkotása olyan eszközökkel, melyek alkalmazását csak az elektronikus vagy elektromos médium teszi lehetővé⁵. Az elektromos eszközzel készült képzőművészeti alkotásokra vonatkozó kifejezést magyarul először 1990-ben az *Árnyékkötők* című szakfolyóirat használta. A francia „art electrographique” Joseph Kadar *Revue d’Art 90’* című lapjában fordult elő, angol megfelelője az „electrographic art”. Ebben az időben elsősorban fekete-fehér képek születtek, amelyek a hagyományos grafikai eljárásokkal – rézkarc, rézmetszet, fametszet, linóleummetszet – készült képekre hasonlítottak.

A játékművészet, újmédia-installáció, újmédia-performansz megtapasztalásához már tipikusan hálózati hozzáférés szükséges, művelői közösségi részvétel és együttműködés keretében dolgoznak, és eltávolodnak a magányosan dolgozó alkotó ideájától. Jelentős irányzat maradt azonban a *szoftverművészet*, amelynek egy magyarországi, jelentős képviselőjeként szólunk Csízy László művészetéről.

II.

Csízy László 1943-ban született Rimaszombaton. Szülei tanítók voltak. 1949-ben telepítették át őket Magyarországra, a Baranya megyei Újpetrére. Középiskolai évei során Lantos Ferenc rajszakkörét látogatta, de szerette a matematika és a fizikai világot is. 1967-ben a Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett villamosmérnöki diplomát, majd az akkori Magyar Posta távközlési műszaki területén kapott állást Pécsen. A 70-es évektől a Lantos Ferenc vezette Pécsi Vizuális Műhelyben is dolgozott. Számítógépes grafikákat készített az akkor számára elérhető technikákkal: EMG666 kalkulátor, lyukszalag, asztali plotter, írógép. Főként pont- és vonalrendszerekkel foglalkozott, ami úttörő munkának számított. A szabad kézzel megvalósíthatatlan pontossággal elhelyezett elemek új látványával kísérletezett. Az általa alapvető fontosságúnak ítélt függvények (sin, exp, rnd) arányaival képezett struktúrákat. A technikai adottságok azonban erősen korlátozták a lehetőségeit. Ebben az időben szerepelt a Pécsi Vizuális Műhely néhány csoportos kiállításán, és a Miskolci Grafikai Biennálén. Bódy Gábor és Kismányoki Károly filmjének készítésében is részt vett.

Csízy László számára megszokott eszközök a teljesítményükkel az alkotásba beleolvadó rendszerszoftverek, a paraméterek szubjektív beállítása pedig a minőséget meghatározó tényező. Munkái alapján az utóbbi években felvételt nyert Pécs-Baranya Művészeinek Társaságába, a Magyar Elektrográfiai Társaságba, és a Magyar Alkotóművészek Országos egyesületébe, mint képalkotó grafikus.

Csízy Lászlóval folytatott beszélgetéseink, rendelkezésemre bocsátott részletes és invenziós feljegyzései és kiállítása alapján, amelyet a pécsi Gebauer Galériában rendeztünk meg 2016 áprilisában – közelebb kerültem a számítógép alkalmazásával létrejövő klasszikus alkotásokhoz.

A művész munkásságára meghatározó hatással volt mestere, a generációkat nevelő Lantos Ferenc összefoglaló formaérzékenysége, a természetben tapasztalható összefüggések képi

⁴ Doboviczki Attila T.: Új média – új látásmód. In: Tudásmenedzsment 5. évf. 1. szám 2004 epa.oszk.hu/.../EPA02750_tudasmenedzsment_2004_01_095-103.pdf

⁵ Kováts Borbála (2011): Két fogalom természetrajza. Az elektrografika és az elektrográfia In: <http://arnolfini.hu/arnolfini-szalon/kovats-borbala-az-elektrografika-es-az-elektrografia/>

megteremtésének elmélete, amit sokszor mozogni látszó, amorf formákkal fogalmazott meg. Lantos festői tudását a világról, elvont műhely- és technikai kísérleteit, tájredukcióit, a természeti és mesterséges formák elvonatkoztatásait, színforma-nyelvét a 70-es évektől a Természet – látás – alkotás című kötetében és kiállításokban tette közzé.⁶ Lantos Ferenc lelkes tanúja volt Csízy komputergrafikai próbálkozásainak. Ahogyan 1989-ben fejtegette:

„Végeredményben a program olyan, mint egy mag. A magban is benne van a program, minden azonos magban azonos program. Tehát mindegyik magból almafa lesz, mégsem találunk két egyforma almafát. Mikor Csízy Laci sinushullámmal, mint minden természeti jelenség közös tulajdonságával foglalkozott és erre a „képletre” készített géppel rajzokat, azok többfélék lettek a programon belüli variációktól függően, éppúgy mint az almafák. A magam részéről gép nélkül is így gondolkodom: a természet összefüggésrendszerének bizonyos csomópontjain kimutatható képletekre felépítke egy-egy variációsort. Ennek a munkának egyes fázisaiban a gép egyrészt nagy segítséget jelentene, másrészt – kivitelezés szempontjából – a képletben belül új vizuális minőségeket is felmutatna, amelyekről a gép nélkül végérvényesen le kellene mondani.”⁷

A nyolcvanas-kilencvenes évek

Csízy kezdetben az általa alapvetően fontosnak tartott sinus, exponenciális, és random függvények használatával kísérletezett. Meg volt győződve arról, hogyha ezek a matematikai törvényszerűségek az élet minden területén érvényesülnek, akkor az általuk meghatározott arányok esztétikai értékeket is hordozhatnak. A 8K bővített memóriával, külső tároló nélkül korlátozott lehetőségekkel rendelkezett. A megjelenítő eszköz egy asztali plotter volt, amely A3 méretű felületen csőtollal rajzolt. A plotter író tujének koordinátáit programmal tudta vezérelni. Ha meghatározott pontból egy másik pontba letett tollal mozgott a csőtoll, vonal keletkezett. Felemelt tollal új pozícióba lehetett ugrani. Az egyszerű programot lyukszalagon tudta rögzíteni.

Néhány munka úgy készült, hogy a grafikához készített számítások eredményeit aktuális értékük alapján karakterre konvertálta, amely ezután írógéppel nyomtathatóvá vált. A függvényekkel számított arányok szerint pontok, vonalak, egyszerű alakzatok sorozatát rajzolta. A programok paramétereinek állításával vizuális kísérleteket végezett. Előzetesen meg kellett terveznie a várható megjelenítést, programot kellett írnia, majd a paraméterek állításával finomította a végeredményt. Elképzelte például, hogy egy négyzetekből kialakított háló több centumból induló rezgés szerint fog mozogni. A képfelület szélei felé a mozgás intenzitása exponenciálisan csökken. Egy random függvény – ugyancsak csökkenő hatással – saját központjából véletlenszerűen kuszálja, torzítja a hálót. A paraméterekkel állítani lehetett a mozgás ritmusát, intenzitását, vagy a „rombolás” mértékét. Már ez is igen sok szubjektív verziót eredményezett.

A pont-vonal hálózatot század milliméteres pontosságú pozicionálásaival, szabadkézzel nem lehetett volna megrajzolni. A paraméterek szubjektív beállítása volt a minőséget meghatározó tényező. Az egyszerű feltételek között kísérletezni lehetett az anyaggal is. Textilre történő rajzolás esetén különleges hatást okozott az adott pozícióba „letett” tollból szétszívargó

⁶ Keserü Katalin: Lantos Ferenc 1948 - 1970 között készült művei In: http://www.museum.hu/kiallitas/2522/Lantos_Ferenc_1948_-_1970_kozott_keszult_muvei 2016. 04.17.

⁷ Csízy László–Kismányoky Károly–Lantos Ferenc: Beszélgetés in: Peternák Miklós (1989) (szerk.): Új képzőművészet határán. A számítógépes grafika és animáció kezdetei Magyarországon. Budapest, Számalk, p. 52.

tintafolt, más megjelenése volt a vonalaknak. Az időtényező, mint új dimenzió közvetlenül befolyásolta a kép végeredményét.

A számítástechnika gyors fejlődésével megjelentek a személyi számítógépek, amelyek adottságai igen messze voltak a gépi szintű kódokkal megírt, házilagosan készített programok lehetőségeitől. Csízy László e programokkal nem tudta folytatni a megkezdett munkát. Megszűnt a képpontokhoz történő egyedi hozzáférés lehetősége. A szoftverek felhasználói felülete közvetlenül befolyásolta az alkotói folyamatot, új lehetőségeket nyitott, de korlátozta is a korábbi matematikai elvű irányítást.

A 90-es évek elején néhány közös kísérletet végeztek Lantos Ferencsel. Főként régebbi grafikáinak szkennelése után elvégezhető átalakítások, színekkel, struktúrákkal történő „átírások” történtek. Néhány munka szerepelt a Miskolci Grafikai Biennálén is. Ennek a korszaknak mindenképp igen fontos tanulsága, hogy a manuálisan létrehozott műalkotás is természetes bemenete lehet egy számítógépes alkotásnak.

A számítógépes munka reflexiói

2008 végétől intenzíven kezdett ismét grafikával foglalkozni. A számítógép mellett a munkafolyamat fontos tartozékává vált a digitális fotózás. Csízy László nem használ „profi” kamerát. Az általa készített képek nem önmagukban értékelhetők, fotói csupán a munkafolyamat részei, elindítják a komponálást. A számítógép előtt ülve valójában egy összetett technológiai sor egyik elemét használja. Valamennyi elem vezérlését számítógép (a processzor) végzi. A fotózást ugyanúgy, mint a korszerű nyomtatókat, vagy vetítő rendszereket. A számítógép fizikai fele, a hardver egyre gyorsabb processzorokból, egyre nagyobb és gyorsabb memóriából és egyéb eszközökből áll. Önmagában azonban a hardver működésképtelen. A szoftver önt bele életet. A szoftverek sok rétegét használja napi munkája során is, közöttük a közvetlenül kiszolgáló grafikai szoftvereket. Saját adatbázisait működteti, folyamatosan menti az aktuális fájlokat, nyomtatja a segédlistákat. A rendszerszoftverek beolvadnak teljesítményükkel a létrehozott alkotásba. Hol van tehát a határ? Bármilyen nagy is a szoftvervilág, és bármilyen gyorsan is fejlődik a számítástechnika, bármilyen nagy is a támogató technológiai háttér, a grafikai alkotás önmagától nem jön létre. A sor legvégén a művész áll. Hozzáadott értéke az a látásmód, ahogy válogat a kínálgó témákban, ahogy megvalósítja a munkafolyamat során kitűzött feladatot, és ahogy és amikor azt befejezetté nyilvánítja. Az alkotásban megmutatkozó személyiségnek nyilvánvalóan látszania kell, mely uralja és fékezi a szoftver csábító lehetőségeit akkor is, ha érzése szerint „a világ gyorsított ütemben fejlődik, és szétesésnek az emberi kultúra, tudás rétegei az egyes emberekben és a társadalomban”.

A numerikusreprezentáció-alapú média-művészet némely szerzők szerint a technika transzcendentálódásához és egy maga köré kiépíthető hiedelemvilág kialakításához vezet.⁸ A Walter Benjamin-féle „aura” is továbbgondolásra szorul. Benjamin feltételezi, hogy a műalkotásokat az egy adott helyen létezés, az egyediség-egyszeriség egy sajátos minőségi-, érték-megkülönböztetéssel, „aurával” lát el. A technikai sokszorosítás ezt megszünteti, az enigmatikus aura burka szertefoszlik.⁹ A szoftverművészet esetében azonban nincsen eredeti, anyagi, egyedi műtárgy, hanem csak tiszta információ. Hihetetlen, elképzelhetetlen csodavilág, amely

⁸ Lisányi Endre: Újmédia-művészet és a felejtés útvesztője In: http://www.mediakutato.hu/cikk/2015_02_nyar/05_new_media_felejtes.pdf 2016.04.17.

⁹ Benjamin, Walter (1966): *Kommentár és Prófécia*. Budapest: Gondolat Kiadó.

létezik is, meg nem is, ember alkotta, meg nem is, a világra vonatkozik, meg a transzcendenciára is. Kinek, minnek a kreativitása, teremtő ereje működik? A szerző autoritása is új értelmet kap. Hogyan reflektál erre a művész?

A fotózás és a számítógép használat sajátos lehetőségei Csizy László számára

Technikai jellegű előnyök

a.) Új vizuális élményanyag gyors és kényelmes gyűjtése

A Duna parti séta, a kirándulások, az utazás, stb. során megpillantott vizuális élménytöredéket azonnal lefotózhatja. A fotózással felgyorsul az élményanyag gyűjtése és ráadásul az hitelesebb is lesz. Főként macro-kat készít, melyek jobban elkülönülnek a hagyományos természetes világtól, kevésbé ismert területet tárnak fel, új célok kitűzésére ösztönzik. Az élmény ráadásul hosszabb-rövidebb ideig jól tárolható.

b.) Grafikai részműveletek gazdag választéka

A grafikus programok gazdag parancskészlettel rendelkeznek, szinte lehetetlen kimeríteni a lehetőségeket. A digitális fotó pontthalmazát, vagy a vektorizált képi elemeket változatos módon lehet mozgatni, átalakítani, átszínezni, rétegek között mozgatni, forгатni, tükrözni, stb.

c.) Megismételhető, állandó értékek

Sztenderdek (szín, vonal, áttetszőség, helyzet, stb.) használhatók. Nem kérdéses, hogy időben vagy a kép terében tökéletesen azonos szint könnyen elő lehet állítani. A színek kóddal azonosíthatók. Beállítható áttetszésük. Használhatók a különböző gyári vagy személyesen létrehozott gyűjtemények, szótárak. Így a véletlenszerű próbálgatások helyett tudatos lépések, variációk mentén lehet haladni.

d.) Mérőszámok létezése

Az elvégzett vizuális műveletek (pl. forгатás) hatása mérőszámokkal követhető. A képelemek helyzete pontosan meghatározható. A színértékek mérőszámokkal azonosítása segítheti a szemmértéket.

e.) Vektorizálás

A digitális fotó pontmátrixa vektorokká alakítható. A vektorokból felépített kép pontmátrix formátumra alakítható. Ezek a transzformációk munka közben többször is elvégezhetők. Ha például a vektorkép főleges részeinek színe a közelükben lévő részek színére alakítható, az újbóli vektorizálás után a vektorkép egyszerűsödik.

f.) Vizuális csoportok kezelése

A vektorizálás után keletkező képelemek egyenként vagy csoportosan új tulajdonságokat kaphatnak. Megváltozhat színük, kontúrvonalat adhatunk hozzájuk, módosíthatjuk alakjukat, stb. A csoportok eltérő kezelését nagyban támogatja a „rétegek, szintek” használata.

g.) Számított módosítások lehetősége

A grafika elemeinek tulajdonságait számított módosításokkal változtathatjuk. Pl. Az elemek helyzetét, méretét, színét, stb. a számított értékek szerint lehet beállítani.

h.) Verziók készítésének lehetősége

Könnyen készíthetők, megőrizhetők munkafázisok, verziók. A döntést halogatni lehet. Egy-két nappal később sok minden másképp látszik. Gyakran hosszabb időre is félretesz megkezdett munkákat, melyeket később másként lehet folytatni. Könnyen változtathatja a megjelenítés méreteit. Folyamatok érzékeltetésére készített sorozatok előállításuk könnyebbé válik. A

gyakorlatban többször fordul elő, hogy a 35x35 cm papír nyomat mellett nagyobb méretű vázson nyomatot is készíteni tud. A méretváltásból eredően ez a lehetőség gyakran emel ki rejtett értékeket.

i.) Könnyű technikai kapcsolat az internettel

Értelemszerűen természetes módon alakul ki az internetes megjelenés, publikálás lehetősége.

Rendszer szintű, gondolkodásbeli előnyök:

Az egyik nagy terület a látvány rejtett értékeinek felfedezése. Csízy számára ebből a szempontból sokat jelentett a vektorizálás, melynek jellege, pontossága paraméterezhető. Az eredeti képet úgy alakítja át, hogy homogén képi részegységek jönnek létre. Kiderül, hogy a „részre” homogénnek tűnő tartományok mennyire változatosak lehetnek, mennyi új részletet tartalmaznak a vektorizált képek. Ezzel az eljárással a különbözőnek látszó foltok összevonása is megvalósítható. Az eredményeket nem kell feltétlenül elfogadni, ezt a gép által felajánlott „modellt” döntésünk szerint kezelhetjük. A munka során folyamatosan összefonódnak a számítógép munkafázisainak eredményei és a személyes döntéseink hatása.

A vektorizált képelemek egyik új tulajdonsága lehet, hogy a „foltoknak” csak kontúrvonalai vannak. Így állnak elő a számunkra az egyébként rejtve maradó vonalhálózatok, melyek a látvány egyfajta elvont leképzését jelentik. A vonalháló elemei következhetnek a térbeli megjelenés árnyék hatásaiból („a felület elemek határai”), vagy a színváltozásokból.

A vektorizált képelemekből fantáziánk szerint csoportokat képezhetünk. Ezekkel a csoportokkal is műveletek végezhetők. A csoport összes eleme szándékunk alapján módosíthatja helyzetét, felület kitöltését, csoport méretét, stb. Akár több mélységben épülhetnek egymásra a látvány rétegei. A csoportokkal végzett műveletek a gondolkodást a rendszer szintű megközelítés felé terelik.

A számítógépes munka súlypontja a részletek kidolgozása helyett az egész, a teljes vizuális rendszer felépítésére irányul. Fontossá válik a szerkesztési elv. Könnyebben gondolkozunk nagyobb egységekben, modulokban. Az élővilág is így épül fel: hogyha már felépült a kis egység, a modul, akkor abból építkezni lehet vizuális kultúránk igényei szerint.

A szoftver sok segítséget ad a mechanikus munkában. Ezzel felszabadít szellemi energiákat. A munka meg is követeli, hogy az alkotó egyre többet szemlélődjön, gondolkozzon. Sok lehetőség van az utólagos módosításokra. Ez már elvi jelentőségű, nem kell visszavonhatatlan döntéseket hozni. Megvárhatja a megvilágosodás pillanatát. Ezzel együtt a képalkotás sokszor napokig tartó aprólékos munkával jár. Klaviatúra leütések ezreit, sok órát kitevő feszült képernyő figyelmet, sok-sok gondolkozást, ráérzést, ötletet igényel. Fontos újdonság az is, hogy a számítógéppel elvégzett munkafolyamat összekapcsolható a manuális alkotási folyamattal. A printekre manuálisan létrehozott részletek kerülhetnek. Ez egyedivé teszi az alkotást.

Kötöttségek, hátrányok

A mai számítógépünk a szoftvereivel nem a végleges verzió. Ezért egyik legfontosabb hibája, hogy még nem érte el a holnap szintjét. Ez egy soha meg nem szűnő probléma. A holnap gépének képességei valószínűleg változatosabbak lesznek, a mai lehetőségek finomabbakká, pontosabbakká és megbízhatóbbakká válnak. Például biztosan ki fognak alakulni azok a digitalizáló rajzablák is, melyek akár a rajzoló technikájának, a rajzoló eszköznek, a rajzlapnak a

finom tulajdonságait is átviszik a gépre. Csízy László is rendelkezik egy „smart pen” eszközzel, mely a toll hegyébe épített mikro kamerájával folyamatosan felveszi kézírása vonalait, és a hangokat. Ezt még grafikai célra nem használta, további lehetőségeket ígér.

A gépi számítások sok megközelítő számítást tartalmaznak. Például a vektorizált képet közelítő matematikai eljárásokkal számolja (Bezier-görbék). A jobban illeszkedő görbe több számolást, nagyobb processzor sebességet igényel. A jövő gépe tehát pontosabb lesz. A számítógép más gondolkozást, más alkotási folyamatot, más világnézetet igényel. Nem lehet cél a manuális technikák utánzása. Gyakori probléma a számítógép lehetőségeit kihasználó mértéktelen formalizálás. Képviselői talán azt gondolják, minél komplikáltabb, minél áttekinthetlenebb, minél rendezetlenebb, annál jobb.

A jó célok mellett természetesen jól kell ismerni az adott technika lehetőségeit. Ezek tehát tartalmi és technikai jellegű követelmények. Mindig fel kell tenni a kérdést: elég gazdag, elég érzékeny-e az adott munka ahhoz, hogy gazdagítsa a szemlélőt. Csízy addig dolgozik az adott grafikán, amíg az maradéktalanul nem tetszik. A további döntéseket a környezet fogja meghozni. Persze elvárható, hogy az érdeklődő rendelkezzen a minimális készségekkel, jártassággal.

A számítógépes grafikák nagy hátránya a negatív előítélet. A „humán” beállítottságú szemlélő gyanakvással nézi a számítógépek térhódítását. Pedig csak a rossz minőséggel szemben kellene kritikusnak lennie.

Ténylegesen értékcsökkentő tényezőnek érzi a létrejött mű sokszorosíthatóságát. A printek készítésénél használt festékanyagok időtállóságát illetően nem lehetnek tapasztalataink.

Néhány személyes cél

Az egyik a „fontos” matematikai függvények arányaiból következő szerkesztési elvek: a szinusz, exponenciális, random függvények. Gyakran használja az e -szám, a természetes logaritmus alapszámából képezhető arányokat, mely közel van a gyakran emlegetett Fibonacci-számokhoz. Nagyobb egységek kicsinyítése során az „ e ” értékét, vagy az $1/(1-1/e^2)$ arányt. Van egy képe, melynek *e-Körök* a címe. Az ábrázolt körformák sugár arányai az e -szám meghatározott értékei. Gyakran akarja a kis értékek egyenletes változásaiból származó hatásokat érzékelteni. Az ókori híres dilemmák (pl. Achilleus és a teknősbéka versenye) a határérték számítás felfedezésével oldódtak meg. Kiderült, hogy a végtelen sok kis érték összege nem kell, hogy végtelen legyen. Megragadó a kis eltérések nagyszámú megjelenítéséből eredő, sokszor meglepő látvány. Az élet is ilyen, átmenetek, tendenciák vannak, nem lehet mindent gyökeresen megváltoztatni, átírni. Kis arány változtatások sorozata látható az „Együtt” c. képen. A régiak közül a „*Kis eltérések*” címűn.

Csízy László a villamosmérnöki szakmában is foglalkozott a kábelhálózatokkal, majd a matematikában a gráfokkal. Közel állnak hozzá a hálózatok. Megkísérelte a növényi struktúrákban elrejtett hálózatokat képekben megjeleníteni. Ilyen pl. a „*Fény születése*”. Vizuális alapműveletek hatásait is gyakran alkalmazza. Ilyen műveletek a forogtatás, tükrözés, sorolás. Példa lehet a „*Forgás*” c. kép, vagy a „*Tükörkép*”.

A „mintavételezés” a villamosmérnöki szakmában is jól ismert fogalom. Egy természeti fotóból kimetszett keskeny mintavételező-sáv véletlenszerű és törvényszerű elemeket tartalmaz. A mintavételezés helye szubjektív, véletlenszerű. Ugyanakkor a mintában az egymás után következő képelemek színsora jellemző az adott látványra, a változás ritmusában is bizonyára van valami törvényszerű. Ezekkel a mintákkal aztán mélyebb kapcsolatot teremt az eredeti természeti látvánnyal, ugyanakkor szabadabban építkezik a „nyersanyagból”. („*Felhőszínek*”)

Számára mélyebb értelmű a rezonancia, moduláció, reflexió fogalomkör is. Hiszi, hogy az elvont zenei világ és az elvont képi elemek világa nagyon nagy rokonságban van, ha nem cél a primer ábrázolás. Képi elemekkel készít variációkat, sokszor improvizációkat is. Cél, hogy mindezek „rezonáljanak” a szemlélődő tudatában.

Képszövegek: Kilenc etűd

TERJESZKEDŐ

2015 100x100 cm tinta nyomat, vászon
A centrális szimmetriával felépített képi rendszer elemi részekből, „alkotó téglákból” áll. A részek színárnyalataik és formáik alapján rokonok, jól illeszkednek egymáshoz. Ezekből folyamatosan táguló, bővülő világ épülhet, akár határtalanul. Közben a részek játéka színesíti a konstrukciót. Azonban a képfelület szélei felé haladva a szíkontrasztok, és a mozgások gyengülnek, kimerülnek. A folytatásban elvesztik egyéniségüket az alkotó formák, egyben jelentéktelenné is válnak. A részek és az egész a határosság fogalmában egymás ellentétei. A határtalanság fogalma negatívvá válik, miközben a részek határossága fontos alapelv volt. A meleg sárga szimfóniája.

ÁTTÖRÉS

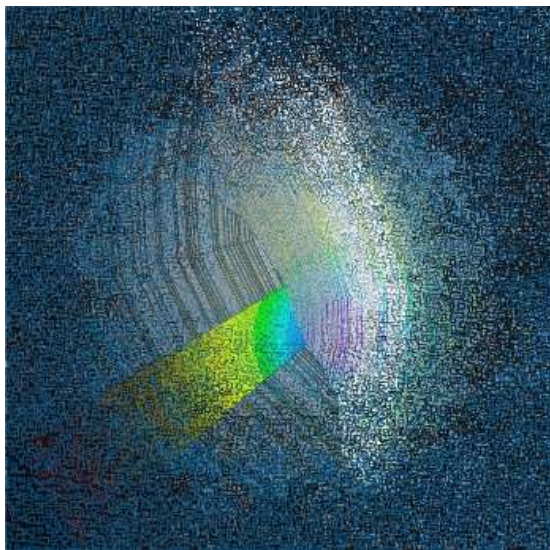
2016 100x100 cm tinta nyomat, vászon
Az előtérben a természeti tárgy adott metszeten látható színsávok képeznek hullámzó felületet. A stabilitást sugalló hártya azonban feltöredezik a kreált centrális struktúra mentén. A jégzajlás-szerű résekből kilép a háttérben szunnyadó eredeti naturális látvány néhány részlete, melyet a köríves formák ellentétes karaktere jellemez. A szakadás merőlegesen tágul az előtér vízszintes síkjai között. A szabályok és a rögtönzés szerepe egyrangúvá válnak. A határok áttörése többször, több értelemben is megtörténik és értéktelentővé válik.

EGYÜTT

2016 100x100 cm tinta nyomat, vászon

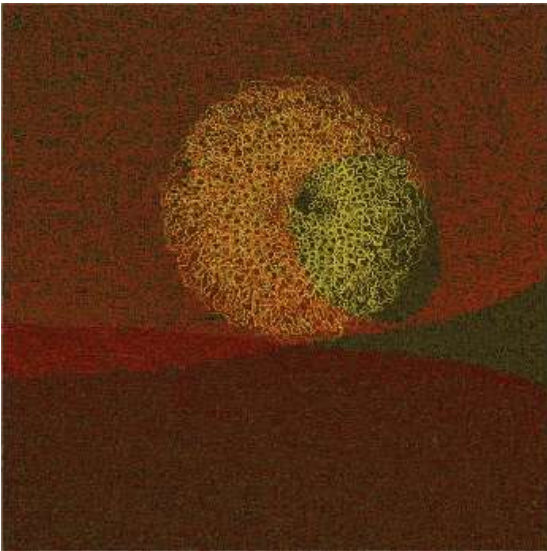
A művész az előtér síkjában lévő természeti tárgyat finom részletességgel, előre rögzített koncepció mentén, sok munkával alakította „átláthatóvá”. (A természet minden anyaga rendkívül ritka és átjárható a mikrovilág jelenségei számára.) A háttérből egy másik növényi részlet körvonalai és színei szűrődnek át. Két idegen test harmonikus együttműködése alakul ki, a színátmenetek és a vonalszerű rajzolatok rezdüléseit érezve az anyag-hullámok megsejtése ösztönösen tudatunkba lopódzik. Az idegen tárgyak harmóniája nem véletlen, ez a természet mélységeiből következik. A határokat átlépve a korábban ismeretlen értékek is sajátunkká válhatnak.

A FÉNY SZÜLETÉSE

2015 35x35 papír nyomat

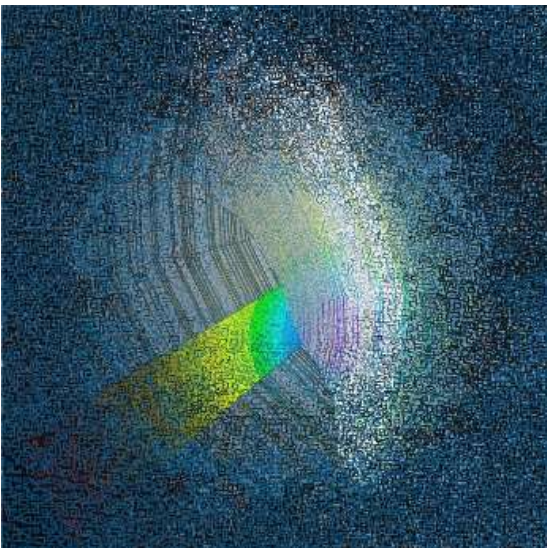
A képfelületet összetett vonalstruktúra borítja. A mintázat platánfa kérgének fotói segítségével készült. A végeredmény egyszerre elvont és a természettel rokonságban lévő. A kagylószerű világos foltból kitör a szivárvány minden színét megmutató fénysugár. Vénuszként kagylóból kel életre teljes pompájában. A kagylóformát körülvevő kékség lehetne akár a tenger színe. A sejtyszerű hálózat vonalai a középpont felé egyre finomabbakká válnak, és tiszta rajzolatot adnak. A széleken a vastagodó vonalak összeolvadnak a sötétedő alapon. Elvesztik egyéniségüket. Ez a zümmögő, sistergő struktúra emlékeztet az ősrobbanás máig is érzékelhető zajára. A fény is akkor született.

KYKLOS

2015 35x35 cm papír nyomat

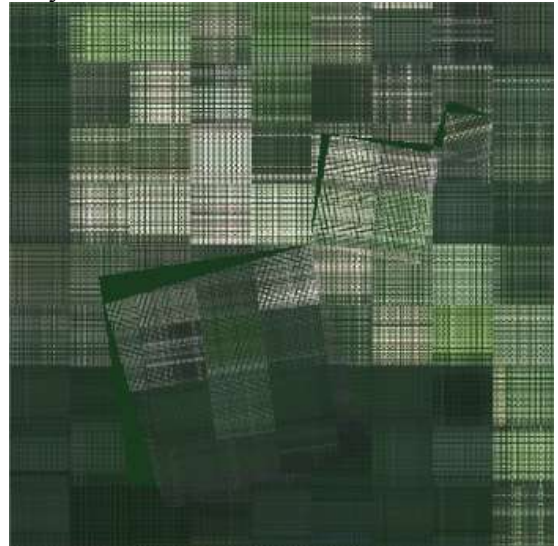
Finom növényi struktúra háttérben egy „fel-felé” guruló képződményt látunk. A sárga, zöld, vörös, grafitiszürke színek tónusai közel vannak, a folyamatos átmenetek értékét hirdetik. A négyes tagolás a ciklikus természeti megújulásra utal, az évszakokat idézi. A gördülő alakzat elemeinek belső spirálisa a fejlődés jelképe. Örökös körforgásban vagyunk, melynek ideája a természetből következik, és örökös fontosságát hirdeti.

A FÉNY SZÜLETÉSE

2015 35x35 papír nyomat

A képfelületet összetett vonalstruktúra borítja. A mintázat platánfa kérgének fotói segítségével készült. A végeredmény egyszerre elvont és a természettel rokonságban lévő. A kagylószerű világos foltból kitör a szivárvány minden színét megmutató fénysugár. Vénuszként kagylóból kel életre teljes pompájában. A kagylóformát körülvevő kékség lehetne akár a tenger színe. A sejtyszerű hálózat vonalai a középpont felé egyre finomabbakká válnak, és tiszta rajzolatot adnak. A széleken a vastagodó vonalak összeolvadnak a sötétedő alapon. Elvesztik egyéniségüket. Ez a zümmögő, sístergő struktúra emlékeztet az ősrobbanás máig is érzékelhető zajára. A fény is akkor született.

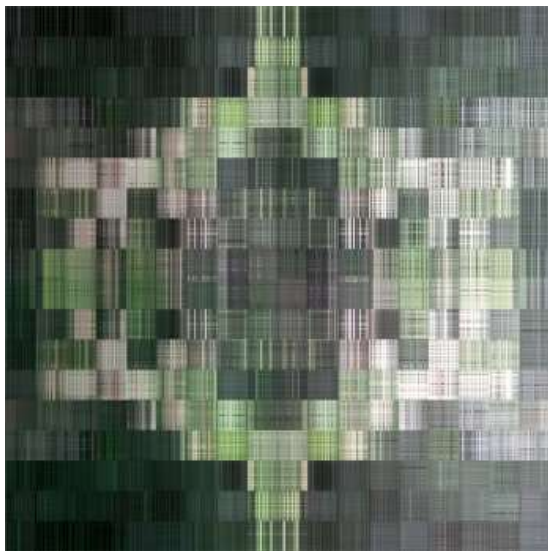

RENDKERESŐ

2015 35x35 cm papír nyomat

A képfelületen négyzetekből felépített struktúrát látunk. Mindegyik négyzet más, finom egyéni szerkezettel rendelkezik. Ez a struktúra a természeti látványból több átalakítás után származott. Az eredeti színek véletlenszerű átmenetei helyett a pontmátrixok egyrészt tudatosan őrizték meg az eredeti színélményt, másrészt szerkesztett kapcsolatot teremtettek szomszédjaikkal is elrendezésük révén. A létrehozott raszter nem utánoz egy folyamatos színátmenetet, hanem egy másfajta rendszerben adja át az eredeti élményt.

A virtuális második síkon a mozgó négyzetek megpróbálnak beilleszkedni, igazodni. A kialakított raszter geometriáját át is vették, azonban a színeik változatosságát feláldozták a mozgás kedvéért. A forduló helyzet, a méretek változása és a másfajta színezés érdekesebb világot teremtett, de a harmónia kedvéért a művész szerkezet fontosságát hangsúlyozza.

TÜKÖRKÉP

2015 70x70 vászon nyomat

A kompozíció négy nagyobb egységből áll. Ezek egymás vízszintes vagy függőleges tükröképei. Innen ered a kép címe. Ez a nagyobb egység (a negyed) természeti látványból származik. Egy drótüveg ablakon kitekintve sajátosan torzultak a külvilág növényeinek, épületeinek, az utcaképnek az elemei. A drótüveg mindehhez hozzáadott egy négyzethálót. Fotózás után a drótháló „képnégyzeteit” egyenkint dolgozta fel. Korrigálta a méretbeli torzításokat és némiképp átrendezte elhelyezkedésüket, a jellegtelenek helyett a meglévőkből ismételt. A négyzetek belső tartalmát egyenkint a színvilágukra jellemző vonal hálává alakította. Ez különbözik a kép hagyományos raszterizálásától. A képnégyzet helyett jellemző színsorát léptettem be. Az egyes négyzetek hangulatát felerősít-

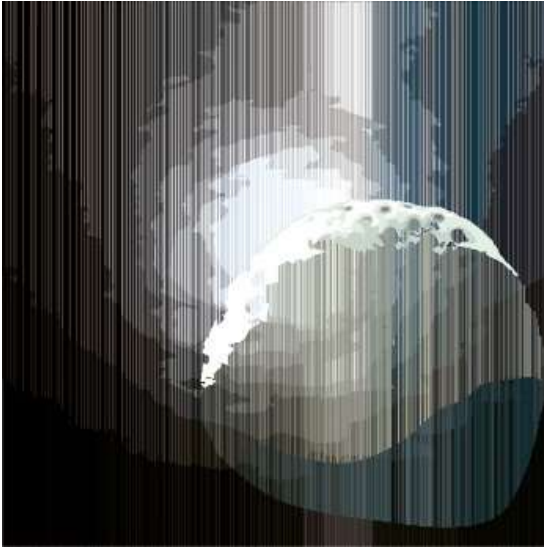
tettem és tömörítette az eljárással. A „színkép vonalak” pontszerű négyzetekre bontása a képnégyzetek oldalirányú kapcsolatait erősítette. A képfelület folyamatos tónusmódosítása (baloldalon sötét, jobbra világosodik) oldja a tükrözések merev hatását. Törekedett a természet eredeti színeinek minél jobb közelítésére, a módosítások során a színek „távolsága” nem változott. A tükrözés, aszimmetria, az elemi részekből történő építkezés a természetben meglévő fontos sajátosságok.

KÉK LÁNGMINTÁK

2015 35x35 papír nyomat

A tűz ősi élménye sok embert vonz. Csizy többször lefényképezte a lángokat. A legújabb fotók „vektorizálása” után derült ki belső világuk rendkívüli változatossága. A különböző „metszetek” színeikkel és rajzolatukkal egyaránt megragadták. Néhány jellegzetes metszet felhasználásával fantázia-indító képeket készített. Ezt a konkrét kompozíciót három változatban készítette el: az eredeti színekkel módosítás nélkül, egy sárga-szürke és egy kék-szürke színverziót. A kompozíció ismétlődő elemek visszafogott ritmusával indul, majd a tükrözött és sorolt metszet-oszlopok rajzolatai és színei egyre változatosabbakká válnak. A tetőpont után visszatér az eredeti halk zenei ritmus. A rajzolatok sokféle egyéni értelmezést kaphatnak.

FÉNYBŐL

2015 35x35 papír nyomat

A kép a fényről szól. A természetből származó forrás-élmények: a vízben megcsillanó napkorong tükröződése, a felhő színei, és egy

gömbszerű növényi test. A kompozíció középpontjában a beáradó fényt magába fogadja a gömbszerű növényi részlet. Az élet befogadja a fényt. A képfelületet vonalrendszer variációja borítja. Variációs-sor a fényfoltok rendszere is. A vonalrendszer színei a sötét grafit szürkéből fehér felé, majd a kékeken keresztül folyamatosan, a felhők színátmenetei szerint szürkülnek. Alapvetően. A fényfoltokkal és a növényi részletekkel történő találkozásuk azonban módosítja a színhatásokat. Több variációs réteget érzékelünk. A képelemek játéka felidéri a fény befogadásának ősi örömét. Az erős kontrasztok a fényből érkező hatalmas energiák érzetét keltik. A párhuzamos vonalrendszer az egyenes vonalban terjedő fénysugárra utal.

Irodalom

- Csízzy László–Kismányoky Károly–Lantos Ferenc: Beszélgetés in: Peternák Miklós (1989) (szerk.): Új képkorszak határán. A számítógépes grafika és animáció kezdetei Magyarországon. Budapest, Számalk
- Husz Mária (2010): Képzőművész-identitások. Korunk 21. évfolyam 5. Doboviczki Attila T.: Új média – új látásmód. In: Tudásmenedzsment 5. évf. 1. szám 2004
epa.oszk.hu/.../EPA02750_tudasmenedzsment_2004_01_095-103.pdf
- Keserü Katalin: Lantos Ferenc 1948 – 1970 között készült művei In:
http://www.museum.hu/kiallitas/2522/Lantos_Ferenc_1948_-_1970_kozott_keszult_muvei 2016. 04.17.
- Kováts Borbála (2011): Két fogalom természetrajza. Az elektrografika és az elektrográfia In:
<http://arnolfini.hu/arnolfini-szalon/kovats-borbala-az-elektrografika-es-az-elektrografia/>
- Manovich, Lev: The Language of New Media; www.manovich.net 2016. 03. 30.
- Mark Tribe – Reena Jana, Uta Grosenick (2007) (szerk.): Újmédia-művészet. Budapest: Taschen/Vincze Kiadó

VARGA KATALIN

Tudjuk-e, hogy mit nem tudunk?

A tudásnak vélt nemtudás kórképe

A Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete a TÁMOP 4.2.2C projekt keretében 2014-ben országos felmérést végzett az ország különböző egyetemlein és főiskoláin tanuló hallgatók információs műveltségével kapcsolatban. A felmérés online kérdőíves formában zajlott, a kérdőív kitöltői nyeménnyjátékban is részt vehettek. Összesen 2599 kitöltött kérdőív áll az elemzők rendelkezésére. A felmérés nem reprezentatív, de a kérdőívek nagy száma miatt jelentősnek tekinthető. Ebben a tanulmányban a kutatás egyik aspektusát mutatom be, nevezetesen azt, hogy a magyar felsőoktatásban tanuló hallgatók milyen tudással rendelkeznek az információs társadalom néhány alapfogalmáról.¹

A válaszadók többsége nem értelmiségi családból származik. 58%-nak az édesapja szakmunkás vagy szakközépiskolai végzettséggel rendelkezik, 5,5% csak 8 osztályos általános iskolai végzettséggel, 7,1% pedig gimnáziumi végzettséggel. Felsőfokú végzettsége csak az édesapák 27%-ának van. Az édesanyák 41%-a rendelkezik szakképző iskolában szerzett végzettséggel, 18%-a gimnáziumi, 8,2% pedig általános iskolai végzettséggel. Felsőfokú végzettséget 33% szerzett. A hallgatóknak tehát kb. egyharmada érkezett olyan családból, ahol a szülőknek is felsőfokú végzettsége van.

Felmérésünk utolsó blokkjában arra kerestük a választ, hogy a megkérdezett hallgatók és dolgozók mennyire vannak tisztában az információs világot körülvevő új fogalmakkal, ismerik-e ezeket, illetve mit értenek ezen fogalmak alatt. Három alapfogalom értelmezésére voltunk kíváncsiak: plágium, információs műveltség és digitális írástudás.

Mindhárom gyűjtőfogalomnak tekinthető, értelmezési területük igencsak szerteágazó, sok esetben vitatott. Pontosán ezért érdekes, hogy a megvizsgált populáció tagjainak a fejében milyen képzetek élnek ezekkel a fogalmakkal kapcsolatban, mit tartanak fontosnak, mennyire pontosak az ismereteik. Hiába képzett valaki készség szinten egy probléma megoldására, ha nincs tisztában cselekedetei tartalmával és értelmével, előbb-utóbb hibázni fog. Ezzel az elemzéssel árnyaltabb információt kapunk arról, mennyire felkészült a fiatal értelmiség az információs és tudástársadalom kihívásaival szemben.

Cikkemet meleg szeretettel ajánlom Agárdi Péter professzor úrnak.

¹ A kutatás részletes elemzését lásd: Sipos, Anna Magdolna, Varga, Katalin, Egervári, Dóra: NET! Mindenekfellett? Kompetenciák a digitális univerzumban. Pécs: PTE FEEK Könyvtártudományi Intézet, 2015. 267 p.

A tapasztalatok nagyon tanulságosak, főleg, ha a szöveges meghatározásokat vizsgáljuk. A megfogalmazások mélyén tetten érhetők azok a félreértelmezések vagy tudásbeli hiányosságok, amelyek feltehetőleg okai lehetnek az információs világban való boldogulás kudarcainak.²

1. Plágium

Az Idegen szavak szótára szerint a plágium „idegen szellemi alkotás részbeni vagy teljes eltulajdonítása; idegen műnek (műrészletnek) saját névvel való közlése.”³

A Wikipédia meghatározásában „plágiumnak vagy plagizálásnak nevezik azt a cselekedetet, ha valaki egy másik ember (az eredeti szerző) munkáját saját publikált munkájában hivatkozás, forrás megjelölés és/vagy szerzői engedély nélkül felhasználja, azt sajátjaként tünteti fel, és ezzel az eredeti szerző jogait sérti. A szó eredete a latin *plagiare*, ami azt jelenti, hogy „gyermeket vagy rabszolgát rabolni”, a *plagiarius* jelentése emberrabló, lélekkufár. A plágium fogalmát különböző értelemben használják. Egyesek szerint a plágium nem jár feltétlenül szerzői jog megsértésével (pl. diplomamunkában hivatkozás nélküli idézés olyan műből, aminek a védelmi ideje lejárt, tehát közkinccs), és a szerzői jog megsértése sem feltétlenül plágium (pl. jogvédett műből az idézést meghaladó mértékű felhasználás forrásmegjelöléssel).⁴

A választ adó 2590 fő közül 2439-en állították, hogy ismerik a „plágium” fogalmat. Az a 151 fő, aki nemmel válaszolt, mindössze a válaszadók 5,8%-át jelenti, ebben az összefüggésben ez nem jelentős. A nagy többség tehát ismeri vagy ismerni véli a fogalmat. Mivel ilyen elsőprő az igenek túlsúlya, nincs értelme a válaszokat a demográfiai alapadatokkal összevetni, hiszen ez nem adna értékelhető eredményeket.

Sokkal izgalmasabb azt vizsgálni, hogy a fogalmat ismerők mit értenek plágium alatt. Azt kértük, hogy szövegesen definiálják a fogalom jelentését. A kapott meghatározások jellemző tartalmuk, ismérveik, szóhasználatuk alapján kategorizálhatók, ezáltal elemezhetjük, hogy valóban tudják-e a válaszadók, mit is jelent a plágium.

A szótárból, illetve a Wikipédiából származó definíciók szóhasználatára visszaköszön a válaszokban, sokszor észrevehető, hogy a válaszadó utánanézett, mielőtt válaszolt. Akad olyan is, aki ezt a válaszában be is vallja. Magától tehát nem lett volna képes megmagyarázni a fogalmat, de legalább utánanézett.

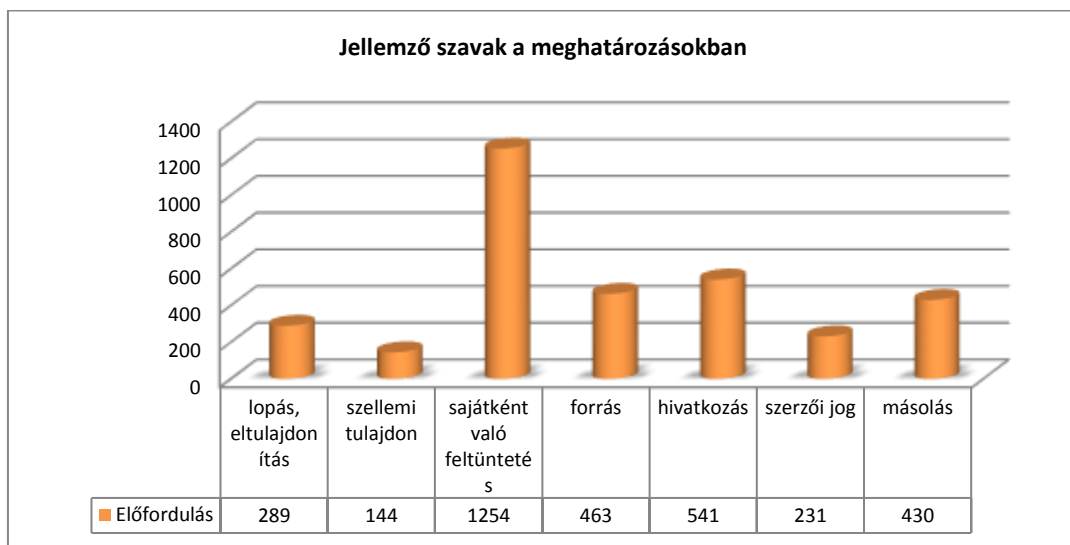
„Azért ismerem mert gyorsan megnéztem. A jelentése pedig egy mű, publikáció újra felhasználása ami akár szerzői jogokat is sérthet.”

A hivatalos megfogalmazások szerint a plágium lopás, más szellemi tulajdonának eltulajdonítása, sajátként való feltüntetése, a szerzői jog megsértése. Akkor következik be, ha a forrásra nem hivatkozunk szabályosan. Megvizsgáltuk, hogy ezek a jellemző kifejezések milyen arányban fordulnak elő a válaszadóink által adott meghatározásokban.

² Az válaszokból vett idézetek szó szerintiék, helyesírási hibákkal együtt.

³ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések kézisótára. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1994. 602.p.

⁴ Wikipédia. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Pl%C3%A1gium>

1. diagram. A szöveges válaszokban előforduló jellemző kifejezések (plágium)

A válaszadók meghatározásai a hangsúlyos elemek alapján kategorizálhatók.

Plágium = lopás

Ahogy a grafikonon is látszik, viszonylag sokan gondolják úgy, hogy a plágium szimplán lopás. Több olyan megfogalmazással is találkoztunk, ahol csak a lopás szerepel, az hogy mit lop el az illető, hiányzik a meghatározásból, pedig ebben az esetben nagyon lényeges, hogy nem tárgyak, hanem gondolatok, eszmék eltulajdonításáról van szó. Azt tehát jól érzékelik a válaszadók, hogy itt mind erkölcsi, mind jogi értelemben egy bűncselekménnyel állunk szemben. Ez a drasztikus hozzáállás a válaszadók alig több, mint 10%-ánál jelenik meg. Néhány példa:

„Az a bűncselekmény, amikor egy szerző más szerző alkotását a saját neve alatt szerepelteti, tulajdonképpen lopás.”

„Egy már meglévő "alkotás" eltulajdonítása.”

„Elsősorban szellemi termékek ellopása, sajátként feltüntetése, lehet ez egy mondat, egy gondolat, vagy akár egy gondolatmenet, ami átemelve az ihletettségnél erősebben jelenik meg forrásjelölés nélkül”

Akadnak nagyon frappáns megfogalmazások is, pl. van, aki irodalmi lopásnak, gondolatlopásnak, információlopásnak vagy tartalomlopásnak nevezi a plágiumot. És olyan válaszadó is akad, aki úgy gondolja, plágium esetén kölcsön vesszük a másik ember adatait vagy gondolatait. Az persze nem világos, hogy ennek a kölcsönnek hogyan történik a viszonzása.

„Más által már használt adat ellopása, "kölcsönvétele!"”

Plágium = más munkájának sajátként való feltüntetése

Ez az elem, ami magasan a legtöbbször fordul elő a definíciókban. Valószínűleg a válaszadók ezt érzik a legmarkánsabb problémának, hogy más munkáját valaki magának tulajdonítja. Az összes válaszadó mintegy 50%-ának a válaszában megjelenik ez az erkölcsi jellegű vétség. Persze különbözőképpen értelmezik, akadnak egyedi válaszok ebben a kategóriában is.

„Másnak a szuper gondolatát úgy használom, mintha az én agyam szüleménye volna.”

„Mások kéziratát a sajátunknak vallani.”

Plágium = más munkájának engedély nélküli felhasználása

A válaszok jelentős részében megjelenik az a gondolat, hogy plágium esetén engedély nélkül használjuk fel más munkáját. Ez valamiféle fogalmi zavart tükröz. Hiába van engedélye valakinek, akkor sem idézhet mástól hivatkozás nélkül, illetve amennyiben szabályosan hivatkozunk, nem szükséges a szerző engedélye. Akik az engedély hiányához kötik a plágiumot, azok keverik a könyvkiadás, illetve egyéb szellemi termékek kiadása körüli anomáliákat. Az ő gondolatvilágukat nyilvánvalóan inkább a média befolyásolja, mint azok az ismeretek, amelyeket a felsőoktatási intézményekben kellene kapniuk a hivatkozással és a plagizálással kapcsolatban.

„Ha egy másik ember munkáját, szerzői engedély nélkül sajátunként publikálunk.”

„Más szellemi tulajdonának felhasználása az illető tudta nélkül.”

Plágium = másolás

Gyakran visszatérő elem a definíciókban a másolás. Sokan vélik úgy, hogy a plágium akkor valósul meg, ha szó szerint lemásoljuk másnak a munkáját, és a magunkénak tulajdonítjuk azt. Több hallgató fejében az a félreértés van, hogy csak a másolást tekintik bűnnek, a gondolatok átvételét és átfogalmazását már nem. Ezen belül is viszonylag sokan gondolják úgy, hogy a plágium az, ha más szakdolgozatát lemásoljuk és a saját nevünk alatt beadjuk. Ez valóban nagyon súlyos plágium, de nem csak ebben az esetben valósul meg a vétség.

Olyan válaszokat is találtunk, amelyekben csak a bizonyos mennyiséget meghaladó másolást tekinti az illető plágiumnak (50-70%). A másolást középpontba állító válaszok arra utalnak, hogy sokan megengedőek a plágium megítélésében, nem a hivatkozás hiányát, hanem a szözszerinti átvételt tekintik problémának. Íme néhány jellemző példa:

„Az az alkotás amit valaki egy másik műről másol és saját nevének publikál.”

„Azt ha valaki más szakdolgozatát lemásolja.”

„Control C Control V, más szellemi értékét sajátként feltüntetni”

„Egy meglévő információnak engedély nélküli átmásolása.”

„Egy szerző munkájának lemásolása, és más formátumban kiadása”

„Ha valaki egy másik ember munkáját lemásolja.”

„Mikor valaki pontosan másolja le mások munkáját, esetleg eredeti gondolatait.”

„Más által készített forrásból több mint 70%-ban felhasználás, hivatkozás nélkül.”

„Több, mint 50% másolás, nem saját gondolatok.”

„Nagy mértékű külső forrás beemelése”

Plágium = nem hivatkozás a forrásra

A válaszoknak kb. a negyedében jelenik meg a hivatkozás, illetve a forrás megjelölésének a kötelezettsége, holott ez lenne a plágium alapja. Úgy véljük, ez kevés, és arról árulkodik, hogy a hallgatók hivatkozással kapcsolatos ismeretei, hivatkozási kultúrája messze nem kielégítő. A hivatkozás mibenléte, jelölésének módja sem egyértelmű mindenki számára.

„Amikor más ember gondolatát a dolgozatunkban nem hivatkozunk le, nem tesszük gondolatjel közé, hanem saját gondolatként tüntetjük fel.”

„Azt, amikor valakinek a szellemi termékére hivatkozunk a saját művünkben, de nem tüntetjük fel az eredeti szerzőt.”

„Ha egy személy egy másik személy munkáját, vagy általa publikált bármit saját munkájára felhasznál hivatkozás vagy bármilyen másik fajta megjelenítés nélkül.”

Érdekessegek

További érdekességeket, úgymond csemegéket is lehet bőven találni a válaszok között. Van közöttük megmosolyogtató, de elszomorító is. Mindenesetre azt az aggodalmat erősítik, hogy a felsőoktatásban részt vevők számára nehéz egy fogalmat egzaktul definiálni, gyakran nem törődnek vele, hogy az általuk leírtaknak van-e értelme, nem gondolják át, hogy mit is akarnak valójában mondani. Ezen kívül pedig arról is árulkodnak, hogy vannak, akik csak azt hiszik, tudják, mi a plágium, valójában fogalmuk sincs róla.

– Plágium = személy

„Az a személy, aki egy másik személy (személyek) által előállított (elsősorban szellemi) terméket jogtalanul, (hivatkozások nélkül) sajátjaként kezel és tesz közzé.”

– Plágium = nem adok hozzá semmi újat

„Más gondolatát a sajátomként feltüntetni forrásmegjelölés nélkül. Valamint átfogalmazni egy, már más által kreált gondolatot, de nem tenni bele semmi újat.”

„Amikor saját véleményként/gondolatként vezetem be egy szakmai anyagba azt, amit már más megfogalmazott előttem, és úgy, hogy nem adok hozzá pluszt.”

– Plágium = hivatkozás

„Egy már megírt alkotás felhasználása hivatkozással, rosszabb esetben eltulajdonítás.”

– Plágium = más munkája, más gondolatai

„Más személy által alkotott szöveges tartalom.”

„Egy másik ember által megfogalmazott és leírt gondolatok.”

– Plágium = más dokumentumait önös célra használni

„Felhasználni a más ember személyesen megírt dokumentumai önös célokra”

– Plágium = túl sok idézés

„Ha más által írt forrásból túl sokat idézek/használok fel a dolgozatomhoz.”

– Plágium = más műveinek felhasználása

„Ha valaki más műveit használja fel.”

– Plágium = hamis információ

„Hamis informacio, nem saját munka”

– Plágium = túl nagy hasonlóság

„Magas hasonlósági szint egy adott másik dokumentummal / feladattal / programmal / szakirodalommal stb.”

– Plágium = leckemásolás

„Már megoldott feladatot lemásolni.”

– Plágium = jegyzetekkel való visszaélés

„Más "jegyzetével" való visszaélés”

– Plágium = tudás ellopása

„Más tudásának eltulajdonítása”

– Plágium = utánzás

„Más által készített anyag (zene, cikk, stb...) leutánzása.”

- Plágium = vélemény másolása

„Nem saját vélemény nyilvánítása, másolás, koppintás.”

- Egyéb érdekes megfogalmazások

„Más ember irományát felhasználni.”

„Más tollával való ékeskedés”

„Más által készített bármi felhasználása sajátként.”

„Más által készített dolgozat egy az egyben történő beadása és arra hivatkozása.”

„Mások által megoldott problémát sajátként feltüntetni.”

„Szabadon hozzáférhető szellemi tulajdon bitorlása.”

„Valaki hiteles iratának másolata saját stílusban.”

„magadéként eladni másét”

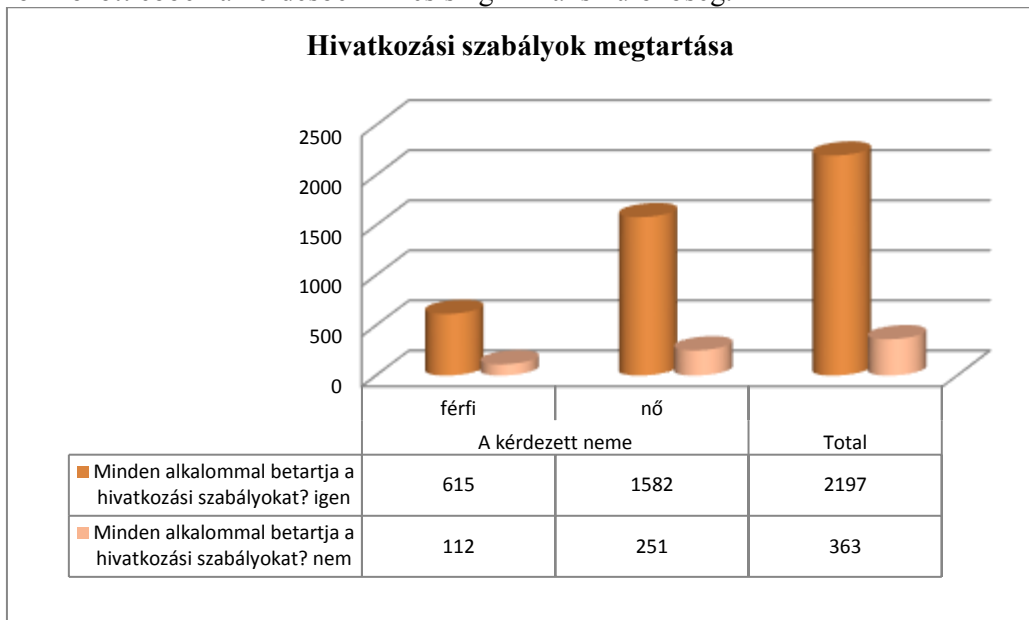
„más ember munkáját használni”

„Botrányos kijelentés.”

Ez csak néhány kirívó példa annak illusztrálására, mennyire felületes tud lenni egyesek gondolkodása. Félő, hogy ők másban is hasonlóan felületesek.

A fogalommagyarázat mellett arra is rákérdeztünk, hogy a válaszadó maga minden alkalommal betartja-e a hivatkozási szabályokat. Erre a kérdésre 2560 válasz érkezett, ami 21-gyel több, mint a plágium fogalmának ismeretére igennel válaszolók száma. Van tehát 21 olyan ember, aki nem tudja, mi a plágium, de a hivatkozási szabályokkal tisztában van.

A 2560 válaszból 2197 az igen, 367 a nem. Ez 14,2%-ot jelent, ők azok, akik őszintén elvállalják, hogy néha vétének a hivatkozási etika ellen. A szöveges válaszok eklektikus sokszínűségéből kiindulva könnyen előfordulhat, hogy ők ezt nem tartják plágiumnak. A férfiak és a nők között ebben a kérdésben nincs szignifikáns különbség.

2. diagram. A hivatkozási szabályok betartása nemek szerint

2. Információs műveltség

Az egész felmérés arra irányult, hogy képet kapjunk az értelmiségi fiatalok információs műveltségéről. Célunk volt továbbá, hogy használható indikátorokat találjunk ennek a fontos kompetenciaterületnek a méréséhez. Egyik ilyen fontos elem tehát, hogy a megkérdezettek tisztában vannak-e magával a fogalommal, illetve mit értenek alatta.

Az információs műveltséget gyakran emlegetjük a 21. század alpműveltségeként. Összefoglaló néven tartalmazza mindazokat a kompetenciákat és tudáselemeket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az állampolgár eligazodjon az információs, avagy tudástársadalomban, felelősen és értően tudjon válogatni és új információt előállítani. Az információs műveltség képezi az alapját az egész életen át tartó tanulásnak. Egyaránt fontos valamennyi tudományterületen, minden tanulási környezetben. Képesé teszi a tanuló embert, hogy magas szinten kezelje a tartalmat, kutasson, önállóbbá váljon, és nagyobb kontrollt tudjon gyakorolni saját tanulása felett.

A szükséges képességek, készségek felől nézve az információs műveltséggel bíró egyén:

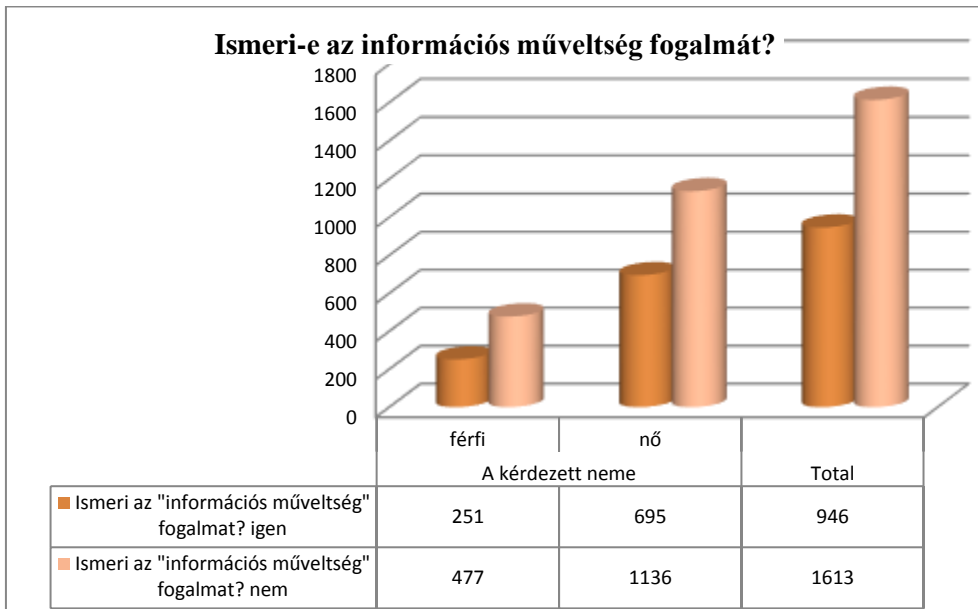
- meg tudja határozni információs igényét,
- hatékonyan és eredményesen képes megszerezni a szükséges információkat,
- kritikusan tudja értékelni az információt és annak forrásait,
- be tudja építeni a kiválasztott információt saját tudásbázisába,
- hatékonyan alkalmazza az információt konkrét célok megvalósítása érdekében,
- képes értelmezni az információhasználatot körülvevő gazdasági, jogi és szociális problémákat, az információt jogszerűen és etikusan elérni és használni.

Az információs műveltség szorosan kötődik az információtechnikai készségekhez, alkalmazási területei azonban sokkal bővebbek. A digitális információtechnológiához kötődő készségek képessé teszik az egyént a számítógép, az alkalmazói szoftverek, az adatbázisok és más technológiák használatára. Az információs műveltség megszerzése során szükségszerűen kialakulnak ezek a technikai készségek, szorosan összefonódnak az információs műveltséggel, és erősítik azt. A számítógépes (vagy digitális) írástudás (computer literacy) a speciális hardverek és szoftverek készségszintű alkalmazását jelenti, arra koncentrál, milyen elméleti alapokra épülnek a technikai megoldások, milyen problémamegoldó és gondolkodási műveletek szükségesek az információs technológia hasznosításához. Az információs műveltség esetében a hangsúly a tartalom, a közlésen, az elemzésen, az információkeresésen és az értékelésen van, míg a technikai gördülékenység a technológia mélyebb megértését, használatának fokozatos készségszintű elsajátítását jelenti.⁵

Kutatásunk egyik alaphipotézise – tapasztalatokra alapozva –, hogy az emberek többsége nincs tisztában ezzel a fogalommal, ha kapizsgálja is a jelentését, nagyon eltérő vélemények fogalmazódnak meg. Felmérésünk igazolta ezt a feltevést.

2559 válaszadóból 946-an mondták azt, hogy ismerik a fogalmat, 1613-an nem. A megkérdezettek kétharmada tehát nem találkozott még ezzel a kifejezéssel. Vizsgálatunkat az igennel válaszolók adataira tudjuk alapozni. Ez a közel ezer fő azért elegendően nagy minta ahhoz, hogy további következtetéseket vonjunk le.

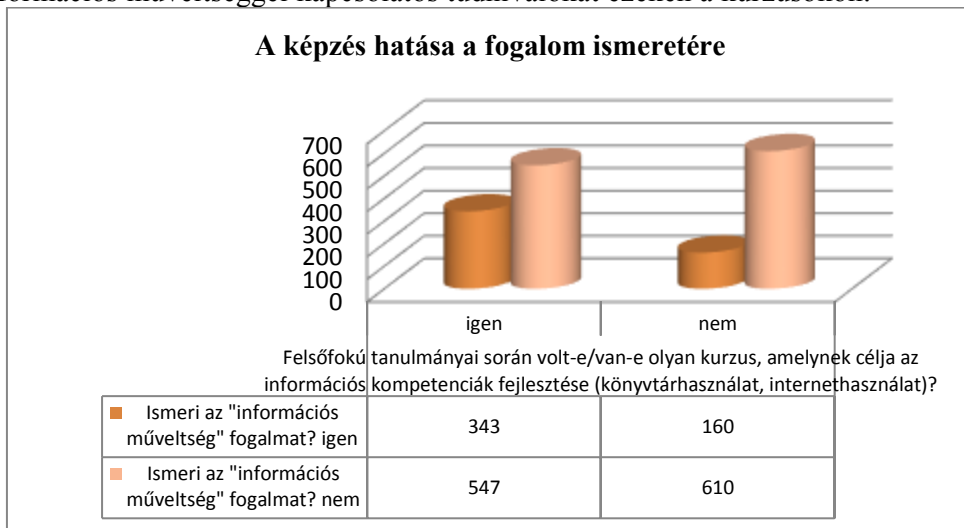
⁵ Being Fluent with Information Technology. Ed by National Research Council. Commission on Physical Sciences, Mathematics, and Applications. Committee on Information Technology Literacy, Computer Science and Telecommunications Board. Washington, D.C.: National Academy Press, 1999. <http://www.nap.edu/books/030906399X/html/> (2015.08.12.)

3. diagram az információs műveltség fogalmának ismerete nemek szerint

Nincs számottevő különbség a férfiak és a nők között a fogalom ismeretében, mindkét csoportban kb. egyharmad azok aránya, akik ismerik a fogalmat.

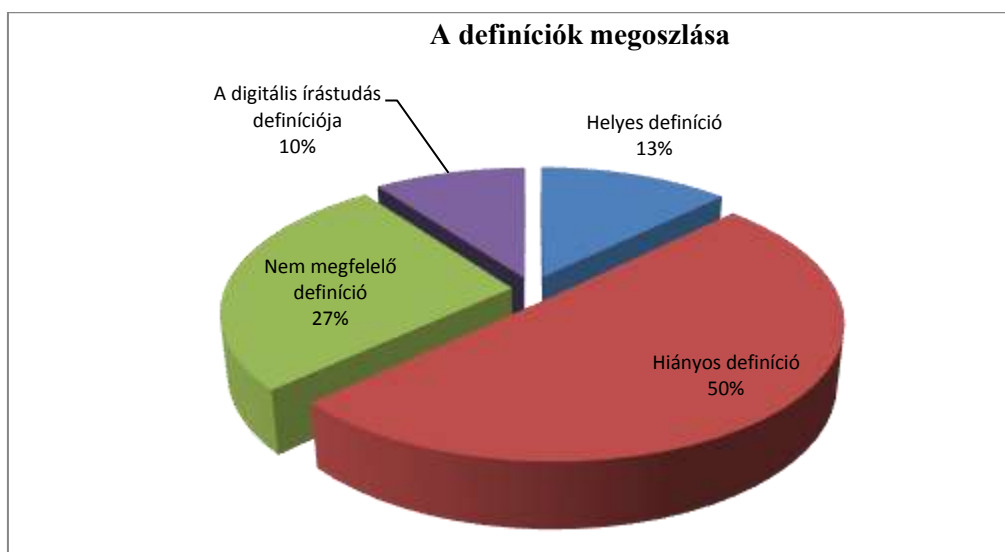
Ennél a kérdésnél is megvizsgáltuk, vajon az előzetes tanulmányok, a könyvtár- és információhasználati kurzusok hatással vannak-e a hallgatók ilyen irányú ismereteire, azaz tanítják-e az információs műveltséggel kapcsolatos tudnivalókat ezeken a kurzusokon.

4. diagram. Az információs kompetenciák fejlesztésére szolgáló képzés hatása a fogalom ismeretére

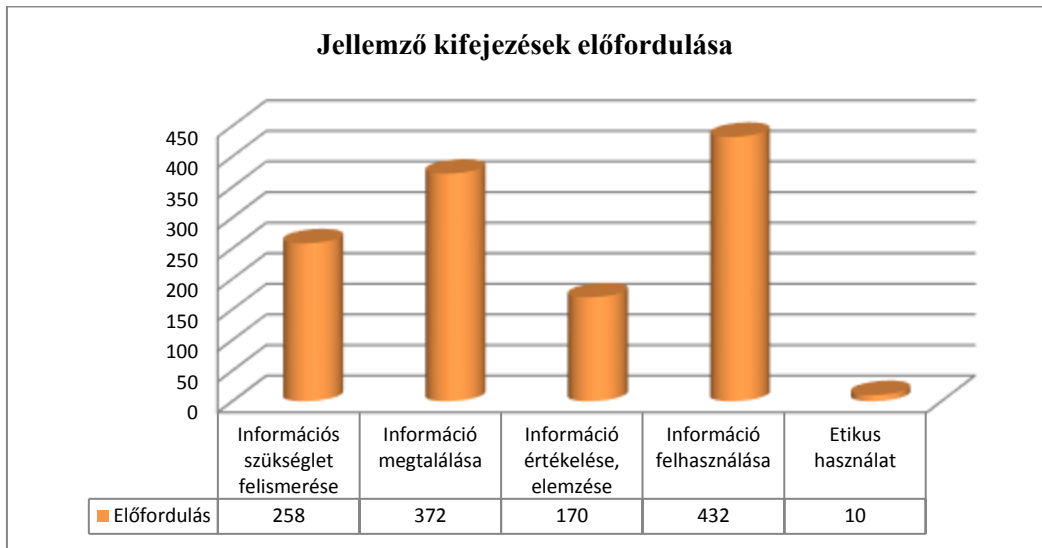
Jól látható az ábrából, hogy igenis van hatása a speciális képzéseknek arra, hogy a hallgatók ismerjék ezt a kompetencterületet, és várhatóan tudatosabb információ-használók legyenek. Azok között, akik részt vettek ilyen képzésen, jóval több, mintegy kétszer annyi a fogalmat ismerők aránya. Ugyanakkor szomorú, hogy még azoknál is, akik kaptak ilyen képzést, több a fogalmat nem ismerők száma, mint azoké, akik már hallottak az információs műveltségről.

A válaszadók által adott definíciók nehezen kategorizálhatók, mivel egy nagyon összetett fogalomról van szó. Elsőként azt néztük meg, hogy a definíció mennyire teljes, mennyire tükrözi az információs műveltség valamennyi elemét. Vannak olyan definíciók, amelyek kitérnek minden fontos összetevőre, ezeket tekintjük helyes meghatározásnak. A válaszadók 13%-a adott helyes választ. A nagy többség, 50% csak részben tudta definiálni a fogalmat, ez azt jelenti, hogy egy vagy több elem megtalálható, de a meghatározás nem teljes. 10%-a a válaszoknak gyakorlatilag nem más, mint a digitális írástudás definíciója. Ez is rész megoldásként értelmezhető, de külön kategóriába soroltuk, mivel azt az általános tendenciát tükrözi, hogy az emberek összekeverik ezeket a fogalmakat. A válaszok további kb. egyharmada (27%) viszont azt tükrözi, hogy sokan, aki ismerni vélik a fogalmat, teljesen helytelen definíciót adtak.

5. diagram. Az információs műveltség definícióinak típusai

Az információs műveltség öt alapösszetevőjét vizsgálva azt láthatjuk, hogy a legtöbben az információ megkeresését és megfelelő alkalmazását tartják fontosnak, a legtöbb definícióban ezek az elemek találhatók meg. A harmadik legtöbb említést az információs szükséglet felismerése kapta. A legkevesebben az információ értékelését, elemzését, illetve az etikus használatot, vagyis a plágium elkerülését említették.

6. diagram. A jellemző kifejezések előfordulása az információs műveltség definícióiban

Ezek az adatok igazolják a felmérés során feltárt összefüggéseket. A fiatalok a megfelelő információ megtalálását és felhasználását érzik fontosnak, az ehhez fűződő tudás megszerzésére koncentrálnak. Sokkal kevésbé foglalkoznak azzal, hogy a megszerzett információt elemezni, rendszerezni, válogatni és értékelni is kell, erre a napi információszerzés során sem fektetnek nagy hangsúlyt. Célzott oktatással és figyelemfelhívással szükséges változtatni a szemléleten.

A helytelen definíciókból egyértelműen látszik, hogy az információs műveltség jelentését nem lehet kitalálni. Ez egy olyan kompetencia, amely speciális készségeket tartalmaz, aki nem ismerkedik meg ezekkel a készségekkel célzottan, abból nagyon nehezen válik tudatos információhasználó. Néhány jellemző példa a félreértelmezésre:

Azokat az alapvetős ismereteket értem alatta, ami az általános információszerzéshez szükségesek.

Azok az információk, amik érdeklik az illetőt megjegyzi őket.

Egy adott témakörben sok szerteágazó információval rendelkező.

Egy adott témában rendelkezünk hiteles információkkal.

Egész életen át tartó tanulás folyamata.

Elegendő információval rendelkezik arról amire szüksége van.

Előbbi kérdőív során megismerkedtem vele. E tapasztalat alapján azt jelenti, hogy milyen számítógéppel, internettel kapcsolatos felhasználói szokásaim vannak. Egyáltalán vannak-e.

Friss információkkal rendelkezünk, amit később sem felejtünk el, tudjuk amit kell.

Globalizációs folyamatok, modern eszközök ismerete, 2.0, Y-Z generáció, stb.

Guttenberg-galaxis utáni műveltség forrása.

Ha valakinek az információk hallatán következtetéseket tud le vonni mert már meg van hozzá az alap tudása.

Jó műveltségű információkézség.

Jól informált vagyok a dolgokról.

Képben lenni a politikai, közéleti történésekkel.

Naprakész a világban előforduló gazdasági, társadalmi és politikai események, történések megismerése, átfogó megértése és elemzése, valamint az erről alkotott objektív álláspont kialakítása.

Nem bunkózkodunk. Attól, hogy nincs fent az arcunk és a személyazonosságunk, nem kell bunkónak lenni.

Olyan szavakat, kifejezéseket keresnek az emberek egy adott szóra, ami kifejezi az adott kultúra, ország szavait.

Sok témakörben magas a kompetenciája az illetőnek.

Előzetes valóságismeret.

Információs társadalomban való beilleszkedés.

Jelentős információ van a vkinek a birtokába, ami meghaladja az átlagot, legalább kis mértékben.

Képes-e használni a közmédia nyújtotta lehetőségeket.

Tudunk írni, olvasni és számolni.

Látható, hogy sokan keverik az információs műveltséget az általános műveltséggel, a tájékozottsággal, olvasottsággal, illetve az alapkészségekkel.

3. Digitális írástudás

A harmadik fogalom a digitális írástudás. Szorosan értelmezve ez része az információs műveltségnek. Az emberek azonban gyakran keverik a két fogalmat, sőt a hivatalos dokumentumokban is szívesebben használják a digitális írástudás kifejezést. Sok az átfedés, a digitális írástudás azonban csak a digitális eszközökkel és információforrásokkal kapcsolatos kompetenciákat foglalja magában, míg az információs műveltség ennél sokkal tágabb, hordozótól és eszköztől függetlenül értelmezi az információs kompetenciákat. Ez a fajta különbségtétel a válaszokban egyáltalán nem tükröződik.

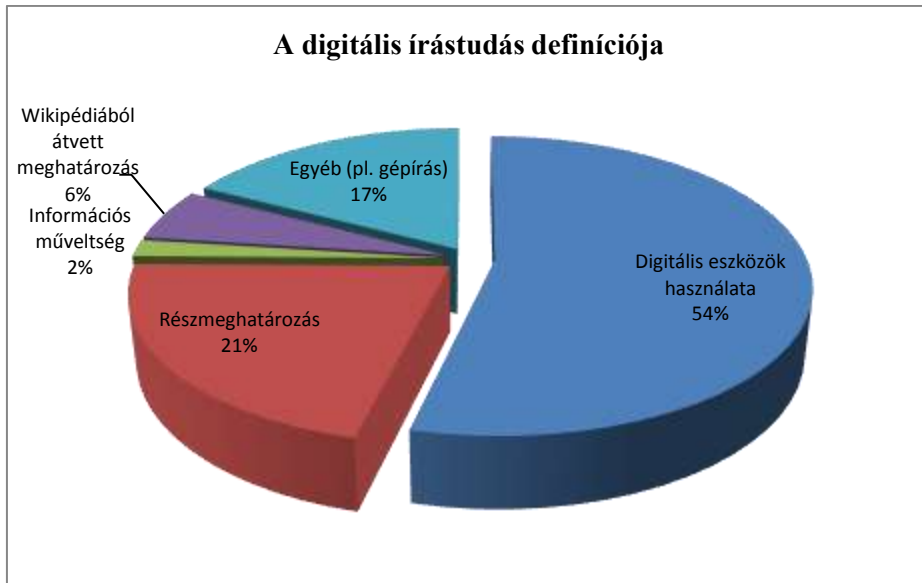
A Wikipédia meghatározása szerint „a digitális (számítógépes) írástudás tartalmazza azokat a készséggé fejlesztett ismereteket, amik lehetővé teszik a felhasználó számára a számítógép által nyújtott lehetőségek kihasználását, pl. szövegszerkesztő, táblázatkezelő és egyéb alkalmazói szoftverek ismeretét, alkalmazását. Ehhez szorosan hozzátartozik még az internet és általában a hálózatok ismerete, és egyre inkább nő a multimédiás alkalmazások jelentősége is. Fokozatosan nő az *e-közigazgatás*, *e-önkormányzatok* szerepe is. Az új lehetőségek a hagyományos tanulást is átalakítják, egyre terjed az *e-learning*, ami lehetőséget biztosít arra, hogy mindenki otthonában, saját maga által megszabott időben tanuljon.”⁶

Arra a kérdésre, hogy ismeri-e a digitális írástudás fogalmát összesen 2564 válasz érkezett, 928 igen és 1636 nem. Az arány ugyanolyan rossz, mint az információs műveltségnél, jóval több a nemek aránya. Pedig azt gondolhatnánk, mivel ez a fogalom sokkal gyakrabban forog a mindennapi szóhasználatban, a médiában, illetve a hivatalos dokumentumokban, többen ismerik. De nem így van, sőt a szöveges válaszok alapján a kép még kaotikusabb.

A szöveges választ is adók nagy része a Wikipédia segítségével válaszolt, sok esetben szó szerint. Érdekes kérdés: ez lenne a digitális írástudás, hogy gondolkodás nélkül átveszem az interneten legkönnyebben elérhető megoldást? Elgondolkodtató...

⁶ https://hu.wikipedia.org/wiki/Digit%C3%A1lis_%C3%ADr%C3%A1stud%C3%A1s (2015. augusztus 24.)

A válaszok kategorizálása nem könnyű. Most is azt a módszert választottuk, mint az előző foglalkozásnál, néhány nagyobb csoportba soroltuk a válaszokat: a többség a digitális/számítás-technikai eszközök használatához köti a fogalmat, most is vannak, akik hiányos/részleges definíciót adnak, láthatóan sokan bemásolták a Wikipédia meghatározását, néhányan keverik a fogalmat az információs műveltséggel, és vannak sokan, akik teljesen más meghatározást adnak. Ez utóbbiak között meglepően sokan vannak, akik szó szerint értelmezték az írástudás fogalmát, és úgy magyarázzák, hogy a digitális írástudás nem más, mint a számítógéppel történő írás képessége, beleértve a helyesírási szabályok betartását is. A megoszlás az alábbi grafikonon látható.

7. diagram. A digitális írástudás definícióinak típusai

Az első két fogalomhoz képest azt láthatjuk, hogy azok között, akik ismerni vélik a fogalmat, a többség valóban érti, miről van szó. Természetesen ezen belül is vannak fokozatok, sok az elnagyolt meghatározás, de azt mindenesetre többségében érzik, hogy itt egyfajta eszköztudásról van szó.

A részben helyes megoldást adók általában csak a szoftverek használatát említették meg, főként a szövegszerkesztő programokat, illetve sokan voltak, akik csak az internethasználatot vagy csak az információkeresés képességét értették bele a digitális írástudás fogalmába.

A Wikipédia szóhasználatát átvevők nyilvánvalóan azok, aki válaszadás előtt megkeresték a magyarázatot, majd ezt másolták be. Ezzel nem tudunk mit kezdeni, de növeli azt a gyanút, hogy vagy nem tudták mit jelent a fogalom, vagy nagyon bizonytalanok a saját tudásukban.

A legérdekesebb az a 17%, akik teljesen félreértik, miről van szó. Az ebbe a csoportba tartozó definíciók nagy része az „összevissza hadoválás” kategóriájába tartozik. Aki nincs tisztában azzal a problémával, hogy az angol „literacy” fogalmat a magyar szóhasználat egyenes fordításban szereti „írástudás”-ként fordítani, az láthatóan nem tud mit kezdeni ezzel a szóval. Egy mai fiatal számára az írástudás szó szerint az írás fizikai képességét jelenti. A felmérés ezen tapasztalatai igazolják azt a félelmünket, hogy nem jó a digitális írástudás, illetve az információs írástudás megfogalmazás. Példaként álljon itt néhány jellemző válasz:

- „A nyelvi normákat betartom, bárhol bármikor megnyilvánulok. Nem rövidítem a szavakat.”
- „A nyelvtani szabályok betartása az elektronikus kommunikáció során. Géppel írt szövegekre is ugyanazok a szabályok vonatkoznak, mint a kézzel írottakra.”
- „A számítógépen és az interneten is betartom a helyesírás alapvető szabályait, viszont használok rövidítéseket, zsargonokat, hangulatjeleket.”
- „Az enyém kiváló. Csupott szemmel, rendkívül gyorsan tudok gépelni.”
- „Azok az emberek rendelkeznek velem, akik képesek a számítógép billentyűzetén is eligazodni és rendesen kezelni.”
- „Billentyűzet segítségével tud valaki problémát megoldani.”
- „Elektronikus gépezetekre (számítógép/laptop/okostelefon stb.) történő írás bevitel.”
- „Elektronikusan tud valaki írni.”
- „Gépelési "tehetség".”
- „Informatikai rendszereken történő információ-értés.”
- „Megfelelő virtuális írásjelek használata.”
- „Nem papír alapú helyesírás betartása.”
- „Például ismeri a smiley-kat, de szerintem ide tartozik az is, ha valaki tud 10 ujjal vakon írni.”
- „Szellemi ujjlanyomat hagyása a digitális világban.”
- „Számítógépen a billentyűk lenyomása.”
- „Tud gépelni és nem csak pötyörészni a billentyűn.”
- „Tulajdonképpen számítógépes írástudás. Helyes írás, rendezés, jelöléstár, megfelelő jel-és hivatkozáshasználat.”
- „A begépelte írások kezelése.”
- „Az itteni írás tudása, nem azt jelenti hogy kézzel is tudna írni !?”
- „Elektronikus aláírás, szerződés programozás.”
- „Elektronikus úton való megfogalmazás.”
- „Még nem hallottam ezt a fogalmat, de gondolom azt jelenti h mennyiszor üt mellé az ember a billentyűzetten.”
- „Online helyesírás.”

4. Összegzés

A szabad szöveges válaszok elemzéséből sokkal nehezebb egzakt következtetésekre jutni, mint a statisztikai úton elemezhető adatokból. Mégis talán ez az a kérdéscsoport, ami a legérdekesebb képet adja a fiatal értelmiség gondolkodásáról, ismereteiről. A fentiekben csak néhány jellemző példát tudunk idézni, de ezek is jól mutatják azokat a tendenciákat, amelyek egyébként az egész vizsgálati anyagból látszanak:

- Hallgatóink – szaktól, képzéstől, évfolyamtól függetlenül – nem tudnak pontosan definiálni egy fogalmat. Nehezen fogalmazzák meg a lényegét. Jól látható, hogy információs kompetenciáik ezen a területen kifejezetten gyengék, még akkor is, ha valahol utána néznek a megoldásnak. Vagy egy az egyben másolnak, vagy valamire emlékeznek, de ritkán tudnak a saját szavaikkal viszonylag pontosan összefoglalni valamit. Sokszor előfordul az is, hogy nem a lényegét emelik ki egy definícióból.
- Hallgatóink anyanyelvi kompetenciái – ez is fontos része a literacy-nak – siralmas állapotban vannak. A válaszokat online környezetben, digitális eszköz segítségével kellett megadni. Rengeteg elütés, nyelvi és helyesírási hiba, sokszor súlyos vétség fordul elő ezekben

a válaszokban. Még azoknál is, akik a digitális írástudást gépelési kompetenciának gondolták. A mondatok gyakran nem állnak össze, nem egyeztetik az alanyt az állítmánnyal, sokszor értelmetlenek a meghatározások. Jellemző módon nem olvassák el, amit írnak, illetve nem törődnek a hibák utólagos kijavításával.

- Jellemző a hallgatók információs műveltségére, hogy ha nem tudják egy kérdésre a választ, vagy megpróbálják kitalálni, vagy gyorsan utánanéznak a neten, és a leggyorsabban megtalálható, általában wikipédiás választ adják meg. Mivel itt csak egy kérdőíves felmérésről volt szó, nem vizsgáról, vagy dolgozatról, egyáltalán nem foglalkoztak azzal, hogy a válasz mennyire helyes.

Mindebből levonhatjuk azt a következtetést, amit a felmérésünk egésze is mutat, hogy az információbőség nem az igényesség, hanem inkább a felületesség felé hajtja a fiatalokat. Komolyan vették a kérdéseket, meglepő módon még a munkaigényesebb szöveges válaszokat is sokan vállalták, de érezhetően nem tulajdonítanak nagy jelentőséget a felmérés témájának. Véleményem szerint nem érzik át az információ értékét, a válogatás és az értékelés szerepét.

A statisztikailag mérhető adatok és a szöveges válaszok egyaránt jól hasznosíthatók az információs műveltség indikátoraiként. Ha mindezt beleillesztjük egy követelmény- és norma-rendszerbe, akkor tudatosabb képzéssel jelentős fejlődést érhetünk el.

PANKÁSZ BALÁZS

Regionális keresleti felmérés a PTE KPVK innovatív oktatási programjaira

A tanulmány azt vizsgálja, hogy milyen kereslet tapasztalható a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar innovatív oktatási programjaira a dél-dunántúli régióban, ezen belül Harkány és Szekszárd településeken.

A PTE KPVK új egyetemi szereplőként¹ igyekszik piaci réseket találni a regionális oktatási piacon, folyamatosan fejleszti oktatási formáit, figyelve a sokszínűsége, növelve ezáltal képzései népszerűségét a hallgatók körében. A valós társadalmi igényekhez illeszkedő képzések létrehozása és piaci adaptálása (főleg a rövidebb ciklusidejű felnőttképzési programok fejlesztése) létfontosságú lehet az új Kar életében.

A felmérés a TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015 azonosítószámú, „Társadalmi innováció és hálózatépítés a Pécsi Tudományegyetem tudásbázisán a Dél-dunántúli régióban” megnevezésű pályázathoz kapcsolódóan történt meg. A projekt általános céljait tekintve az egyetem tudásbázisán létrejövő új, innovatív térségi fejlesztési koncepciókhoz és helyi igényekhez illeszkedő megoldások kidolgozására irányult. Az oktatás azon területeit célozta meg, ahol a felsőoktatási szolgáltatások megjelenése hiánypótló lehet, hozzájárulva ezzel a felsőoktatás harmadik missziójának erősítéséhez. Az új típusú képzési kapacitások kialakítása és a régióbeli városok helyi társadalmi igényeinek felmérése eszközt jelenthet e területek fejlesztésében.

A felmérés során igyekeztünk feltárni a helyi középiskolás diákok véleményét a továbbtanulási lehetőségek kapcsán, válaszokat keresve arra, hogy melyek, azok a képzési irányok, amelyek kifejezetten érdeklik a diákokat. A regionális felmérés fontos szempontokat jelölhet ki stratégiai szinteken az oktatási fejlesztésekben is. A hallgatói regionális kötődés alapján kiderül, hogy a PTE összes Kara közül a legerősebb kötődést összességében a szekszárdi székhelyű PTE-IGYK produkálta a korábbi években (PTE KPVK jogelődje), ahol a felvételizőknek csak ötöde érkezett a régió határain túlról.

Az adatfelvételi mintát 260 fő képezte, összetételét tekintve 200 tanuló és 60 felnőtt korú helyi lakos (130 harkányi és 130 szekszárdi lakos összességében).

A kérdőíves (empirikus) felmérés során helyszíni közvetlen lekérdezést alkalmaztunk a településeken, az adatokat másodlagosan rögzítettük és elemeztük ki SPSS programmal.

A lekérdezés 2015. október 5 és 16 között történt meg.

A tanulói minta összetétele

A felmérésben részt vevő tanulók életkora 14 és 22 év között szóródott, az átlagéletkor 17 év volt. Igyekeztünk olyan életkorú diákokat bevonni, akik érettségi előtt állnak, akiket érdekelhetnek a felsőoktatás képzései.

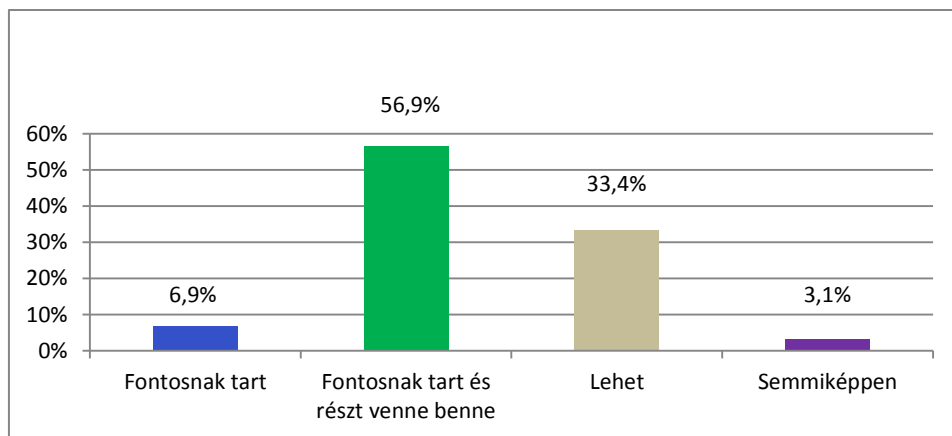
¹ A PTE KPVK 2015 szeptemberében jött létre a Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar és a szekszárdi Illyés Gyula Kar integrációját követően

A tanulói mintába került középiskolások nemek szerinti megoszlása alapján a lányok nagyobb arányban voltak képviselve, számuk 118 fő (59%), míg a fiúk száma 82 fő (41%). Előszörban a gimnáziumokban és a szakközépiskolákban végzeteknél jelentkezik igény a felsőoktatás képzéseire, és ezekben az intézményekben a lányok aránya kimutathatóan nagyobb, mint a fiúké. (forrás: KSH Statisztikai tükör, 2015/31, 2015.április 29.)

A felsőoktatáshoz való viszonyulás

Jellemző tendencia, hogy a felsőoktatás képzéseire növekvő hallgatói igény jelentkezik, például 2014-ben 5,8%-kal többen jelentkeztek nappali felsőfokú alap- és mesterképzésre, mint az előző évben. Azonban különbözőséget lehet felfedezni a két szint között, ugyanis az alapképzésre 7,3%-kal kevesebb hallgató került felvételre, míg a mesterképzésre „csak” 5%-kal több. Összességében elmondható, hogy míg a jelentkezők száma nőtt, addig a képzésekre felvettek száma 3,9%-ka csökkent. A természet- és társadalomtudományi területeken volt a legmagasabb a felvett hallgatók száma, de a hallgatói létszám az összes képzési területen csökkent az előző tanévhez képest.²

Ezért mindenképpen fontos kérdés a tanulók viszonyulása a felsőoktatáshoz. A mintába került tanulók túlnyomó többsége pozitívan viszonyul a felsőoktatáshoz, az érvényes válaszadók 56,9%-a fontosnak tartja a felsőfokú képzéseket, és szívesen részt is venne benne. Az érvényes válaszadóknak 6,9%-a csupán fontosnak tartja azt, (a részvétel biztos szándéka nélkül), a tanulók 33,4%-a csak valószínűsíti a részvételét. Az érvényes válaszadók 3,1%-a egyértelműen elutasító a felsőoktatási részvétel tekintetében. (1. ábra).

1. ábra: A felsőoktatási részvételi szándék

Idegen nyelvű képzésre vonatkozó igény

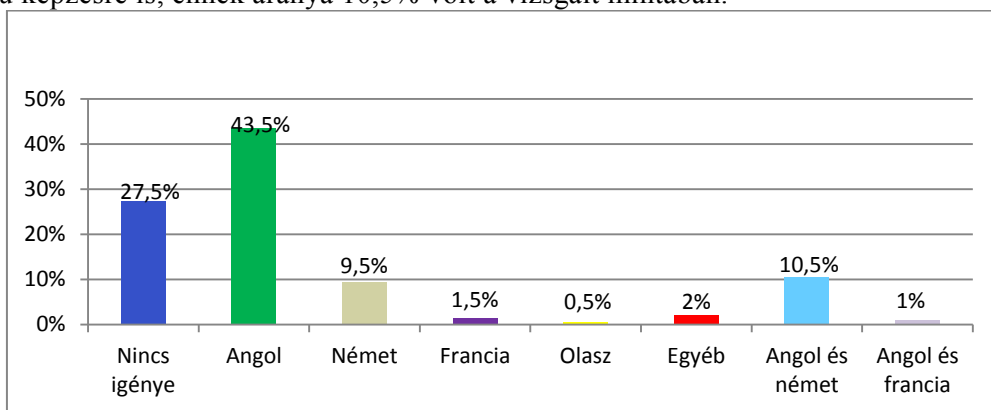
Az idegen nyelvű képzés fontossága vitathatatlan, a jelentőségük mind kulturális, mind gazdasági szempontból egyértelmű. Az idegen nyelvű képzési formákban szerzett tudás javítja a munkaerő piaci elhelyezkedés esélyeit, hozzájárul a foglalkoztatottság növekedéséhez. A mintába került tanulók nagy többsége érdeklődik az idegen nyelvű képzések iránt: az érvényes válaszadók 77,1%-a válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy „Van-e igénye idegen nyelvű képzésre?” A válaszadók 22,9%-a elutasítja ezt a fajta lehetőséget.

² Forrás: KSH Statisztikai tükör, 2015/31, 2015.április 29.

Idegen nyelvű képzések – nyelvek

Az idegen nyelvű képzésekben alkalmazott nyelvekre mutató igényt alapvetően meghatározzák a középfokú oktatásban nyújtott lehetőségek. Miután az első idegen nyelvként az angol, a német, a francia nyelvet lehet tanulni, elsősorban ezekre a nyelvekre mutatható igény a felsőoktatás idegen nyelvű képzései vonatkozásában. A statisztikák szerint minden iskolatípus esetén az angol nyelv foglalja el a vezető helyet, így a felsőoktatásban is az idegen nyelvű képzések nyelve elsődlegesen az angol. Népszerűségében a következő a német nyelv, ami az igényekben is megmutatkozik. A középiskolákban, ezen belül is elsősorban a gimnáziumokban népszerű nyelvek a francia, az olasz és a spanyol. (forrás: KSH Statisztikai tükör, 2015/31, 2015.április 29.)

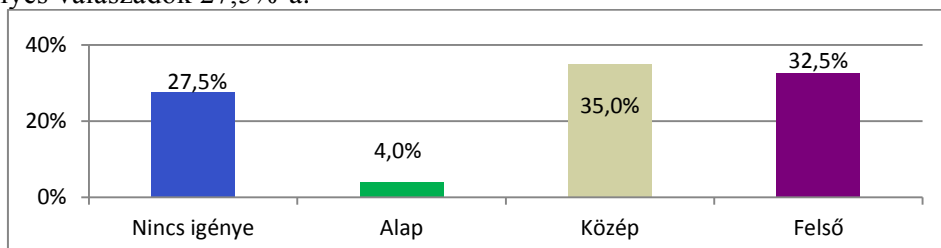
A felsőoktatásban az idegen nyelven zajló képzésekre vonatkozó igényeket jellemzően az angol és német nyelv dominálta. Az összes képzési igény 43,5%-a angol, 9,5%-a német nyelvű képzésre vonatkozik. (2. ábra) Ugyanakkor mutatkozik egyfajta igény az angol-német két-nyelvű képzésre is, ennek aránya 10,5% volt a vizsgált mintában.

2. ábra: Az idegen nyelvű képzésekben alkalmazott nyelvekre mutató igény

Idegen nyelvű képzések – szintek

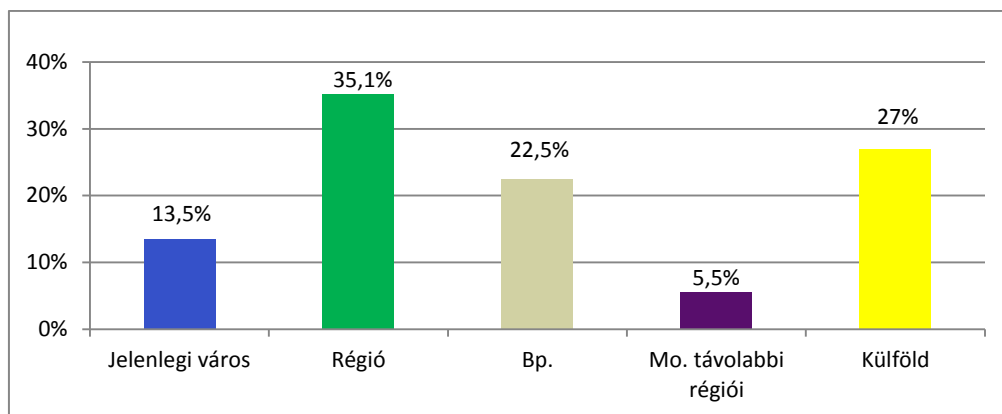
A középiskolákban a nyelvtanulás terén jellemzően legalább középfokig eljutnak a tanulók, így az idegen nyelvű képzések minimum szintjét ebben célszerű meghatározni. Ugyanakkor legalább ekkora igény van a felsőfokú szinten elérhető idegen nyelvű képzésekre, így az erre vonatkozó keresleti igényeket a közép- és felsőfok dominálja. A mintában szereplő érvényes válaszadók 35%-a középfokon, 32,5%-a felsőfokon hallgatna idegen nyelvű kurzusokat. (3. ábra). Minimális, 4%-os igény mutatkozik az alafokon történő idegen nyelvű oktatásra és viszonylag jelentős azoknak az aránya, akiknek egyáltalán nincs igénye erre a lehetőségre, ők az érvényes válaszadók 27,5%-a.

3. ábra: Az idegen nyelvű képzések nyelvi szintje iránti igény

Későbbi munkavállalási tervek

A felsőoktatásba jelentkezők száma az utóbbi években csökkent, ezért fontos az ezeket befolyásoló tényezők vizsgálata. A felsőoktatási intézményválasztást befolyásolja, hogy a későbbiekben milyen munkavállalási esélyekkel indul a végzett személy a munkaerőpiacon, hol szeretne és hol fog tudni az adott képzési szinttel munkát vállalni. A középiskolások jellemzően a jelenlegi lakhelyükön szeretnének maradni, azonban jelentős azoknak a száma, akik egy esetleges munkavállalás miatt elhagynák Magyarországot. Sokan a fővárosban szeretnének munkát vállalni és egészen alacsony azok száma, akik a jelenlegi lakhelyüktől viszonylag messze, de Magyarországon belül terveznek munkavállalást, (5,5%). A mintába került tanulók többsége, (48%) a régióban vagy a jelenlegi városában tervez munkavállalást. A válaszadók kb. ötöde, (22,5%) Budapesten vállalna munkát, 27%-a külföldön. (4. ábra)

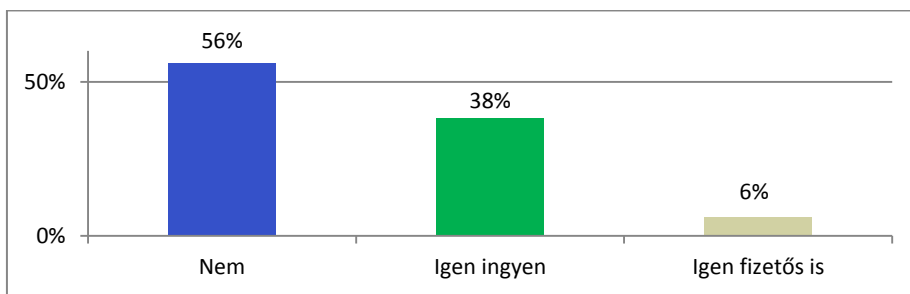

4. ábra: A későbbi munkavállalás tervezett helye

Emelt szintű érettségire felkészítő kurzus

Az emelt szintű érettségi felvételi folyamatban betöltött szerepe egyre jelentősebb. A mintába került tanulók többsége, (56%) nem mutat érdeklődést az online emelt szintű érettségire felkészítő kurzusok iránt. A felkészítő online kurzusokra nem jelentkezik tömeges igény a középiskolásoknál, annál is inkább, hiszen a középiskolában tartanak ilyen jellegű felkészítő órákat. Ezek a felkészítő jellegű foglalkozások megfelelőnek mutatkoznak az emelt szintű érettségire való jó eredmények elérésére, azon kívül a középiskolai szaktanár is nagyobb hatékonysággal tud segíteni. A válaszadók 38%-a ingyen venne részt ilyen képzésen, de „csupán” 6%-a fizetne érte. Tehát összességében a válaszadók 94%-a egyáltalán nem fizetne egy emelt szintű érettségire felkészítő kurzusért. (5. ábra).

Azok között, akik hajlandók fizetni a felkészítő kurzusért, igen nagy a szórás a tekintetben, hogy mekkora összeget szánnának erre. Az 5000 forint összegtől 35 000 forintig terjedő tartományban nagyjából egyformán oszlik el a fizetni hajlandók aránya, (csak 0,5-2% a teljes mintában (!), az átlagérték 20 000 Ft körül).

5. ábra: emelt szintű érettségire felkészítő képzés iránti érdeklődés

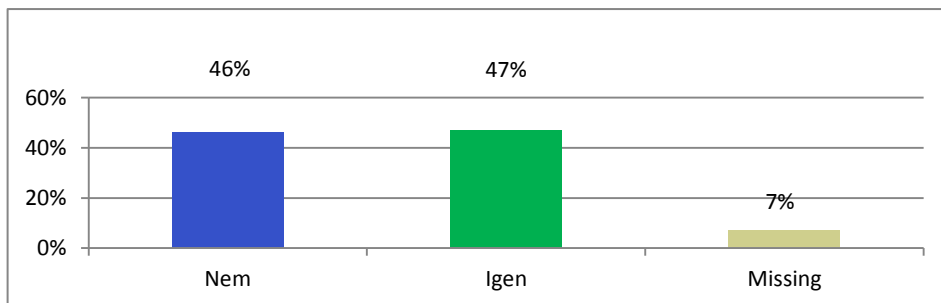
Emelt szintű érettségi – tantárgyak szerinti bontás

A mintában szereplő tanulók 56%-a, tehát jelentős része egyáltalán nem érdeklődik emelt szintű érettségire felkészítő különböző képzések iránt, a fennmaradó keresletre jellemző, hogy a kötelező érettségi tantárgyak esetében nagyobb arányban jelentkeznek.

Egyértelműen a magyar nyelv és irodalom (7,5%), a matematika (7,5%) és a történelem tantárgyak dominanciája a jellemző. A tanulók egy kisebb hányada, 3,5%-a érdeklődik a biológia tantárgyból induló emelt szintű érettségire felkészítő kurzus iránt. A többi tantárgyra vonatkozó igény valóban elenyészőnek mondható, csak 0,5-3%.

E-learning képzések

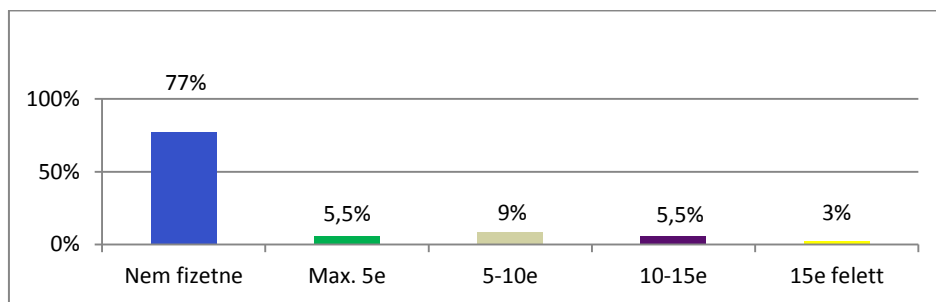
A felsőoktatásban is egyre erőteljesebb igény mutatkozik az oktatási rendszer megújítására. Az innovatív oktatási formák egy gyors és költséghatékony fejlesztési területe lehet. A mintában szereplő tanulók között is jól kimutatható érdeklődés jelentkezik az e-learning képzések iránt. A válaszadók 47%-a érdeklődik az e-learning iránt, 46%-a azonban elutasító ezzel a képzési formával szemben, a minta 7%-a bizonytalan. (6. ábra)

6. ábra: Az e-learning képzések népszerűsége

E-learning – ár

Az e-learninges képzések, bár mindenképpen költségtakarékosabbak a hagyományos képzésekhez viszonyítva, a többség számára mégsem vonzóak annyira, hogy anyagilag is áldozzanak rá. A válaszadók 77%-a egyáltalán nem fizetne az e-learninges képzésért. A maradék 23% a kialakított árképzési sávok között nagyjából egyenletesen oszlik el. 5-10 000 forint közötti árat fizetnének a legtöbben,(9%), 15 000 forint feletti összeget már csak 3% áldozna erre a típusú képzésre. (7. ábra)

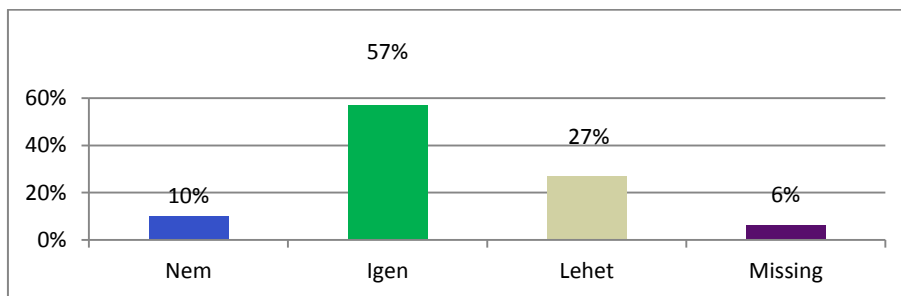

7. ábra: Az e-learning képzéseként fizetendő ár

Pályaorientációs nap a PTE-n

A felsőoktatási intézmények toborzási tevékenységében különösen fontos jelentősége van a pályaorientációs napoknak, hiszen ezek adnak lehetőséget a pályaválasztás előtt álló tanulók számára az intézmény által kínált lehetőségek bemutatására. Jelentős a diákok számára is, hiszen a középiskola elvégzése után el kell dönteniük, hogy milyen irányban szeretnének tovább tanulni. Ehhez ad segítséget az intézmények által rendezett pályaorientációs nap, amelyet a PTE is rendszeresen szervez.

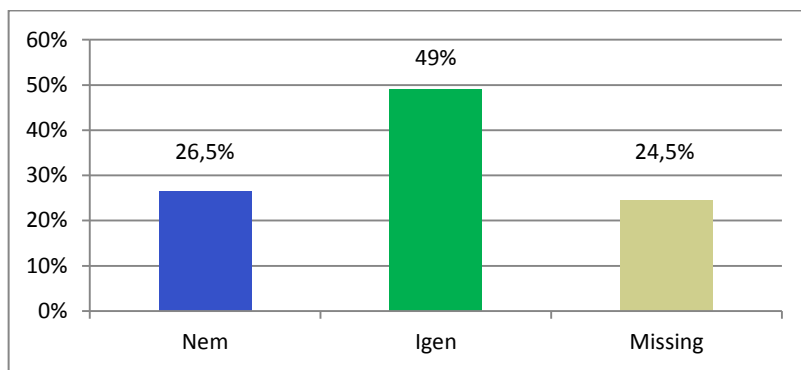
A mintában szereplő tanulók véleménye alapján megállapíthatjuk, hogy egyértelmű érdeklődés mutatható ki a pályaorientációs napja iránt. A megkérdezettek 57%-a részt venne pályaorientációs napon, viszont 27%-uk ezt csak lehetségesnek tartja. Ugyanakkor a válaszadók 10%-a elutasító, 6% pedig „nem tudja” választ adott erre a kérdésre. (8. ábra)

8. ábra: Résztvételi szándék a pályaorientációs napon

Senior akadémia

2014 szeptemberében indult a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karán a *Senior Akadémia*, amely egy az 55 év felettieknek szánt előadássorozat az „aktív időskorért”. Ezzel kapcsolatosan is volt kérdés a mintában részt vevő tanulók számára, akiknek válaszaiból kiderült, hogy összességében pozitívan viszonyulnak ehhez a képzési formához. Annak ellenére van ez így, hogy a korösszetételből adódóan nyilvánvalóan kevésbé ismerik a senior-képzéseket. A megkérdezettek 49%-a szerint érdemes nyugdíjasoknak szóló kurzusokat indítani a PTE-n, de 26,5%-uk elutasító választ adott, 24,5%-uk pedig nem tudja. (9. ábra)

9. ábra: A senior akadémia iránti attitűd

A következőkben a felnőtt lakossági mintán történő lekérdezés eredményeit mutatom be azonos szerkezetben. A felsőoktatásban mind az alapképzésekben, mind a mesterképzésekben is egyre több a felnőtt korú hallgató. Az intézményeknek szükségük van információkra arra vonatkozóan, hogy milyen szintű képzésekre van igény a felnőttek körében. Fontos kérdés, hogy milyen attitűddel rendelkeznek az egyetemi szervezésű felsőfokú képzések iránt.

A felnőtt minta összetétele

A felnőtt mintában 60 fő (30-30 helyi lakos) vett részt, életkorukat tekintve 20 és 73 év között szóródnak, az átlagéletkoruk 41 év.

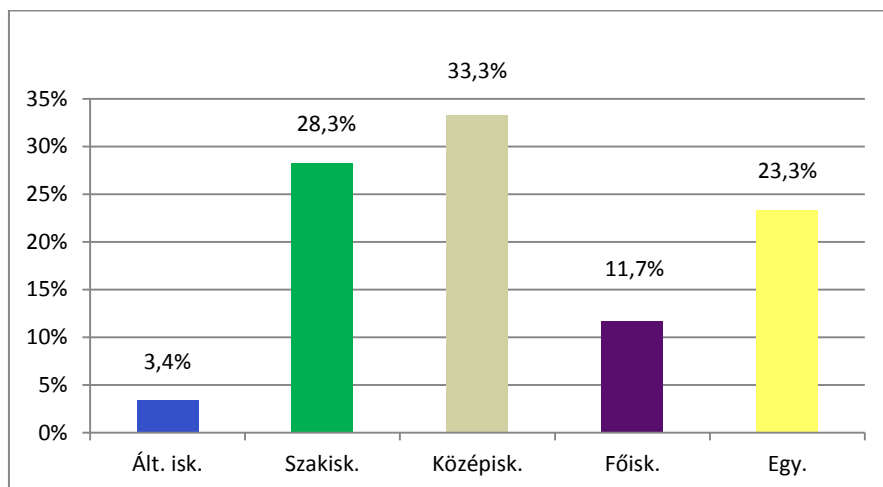
Az elmúlt időszakokban az oktatásban megváltozott a hallgatók életkori összetétele, egyre jobban előtérbe kerül az élethosszig tartó tanulás. A felsőfokú képzésben egyre növekvő számban vesznek részt felnőtt korú hallgatók. A felnőttek oktatása túlmutat az egyszerű tanulási-tanítási folyamaton, hiszen a felsőoktatásban megszerzett képzettségük nemcsak a konkrét munkavégzésre fókuszál, hanem hatással van az egyén életének egyéb területeire is. A felnőttek szinte azonosulnak azzal az intézménnyel, amelyikben tanulnak, ezért különösen fontos, hogy a felsőfokú intézmények hogyan viszonyulnak a „nem hagyományos” hallgatóihoz, a felnőttekhez. A felnőttek tanuláshoz való viszonyulása, motivációja elsősorban a tudás gyarapítása, ami remek alapot nyújt a felsőfokú intézményekben való képzésekhez. Egy korábbi kutatásból kiderült, hogy a tudás gyarapításának igénye némiképp erősebb a nőknél.³

A vizsgált mintánkban a nemek összetétele nagyjából kiegyenlített, a nők némiképp magasabb arányban (58%) vannak jelen.

A felnőttek továbbtanulási lehetőségeit jelentős mértékben befolyásolja a családi háttér, a család támogatása. A jelen mintában a családi állapotot tekintve a legtöbben (80%) kapcsolatban élnek.

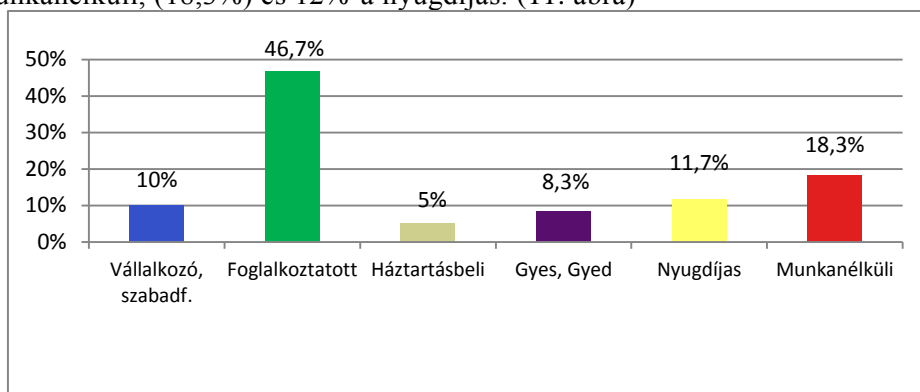
A jelen mintában az iskolai végzettséget tekintve a közép- és felsőfokú végzettségűek dominálnak. Középfokú végzettséggel a felnőttek 61,6%-a, felsőfokú végzettséggel pedig 35%-a rendelkezik. (10. ábra) Ők mindenképpen potenciált és lehetőséget jelentenek a felsőfokú intézmények képzései tekintetében a közeljövőben.

³ Forrás: Engler Ágnes Hallgatói metszetek, a felsőoktatás felnőtt tanulói, Oktatáskutatók könyvtára, CHERD-H, 2014

10. ábra: A vizsgált minta iskolázottsági összetétele

Képzési lehetőséget jelentenek azok a felnőttek is, akik valamiért nem találnak munkát a munkaerőpiacon a meglévő szaktudásukkal. A lifelong learning jegyében, a megfelelő képzések indításával lehet ezeket a problémákat áthidalni. A munkaerő-piaci státusz tekintetében a válaszadók több mint a fele foglalkoztatott vagy vállalkozó (56,7%). A mintába kerültek közel ötöde munkanélküli, (18,3%) és 12%-a nyugdíjas. (11. ábra)

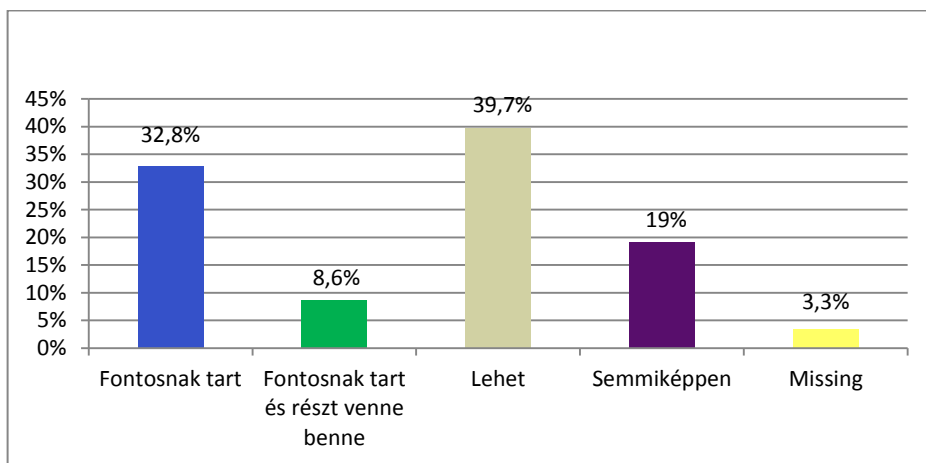
11. ábra: A vizsgált minta munkaerő-piaci státusza

A minta többségben közép- vagy felsőfokon iskolázott, középkorú foglalkoztatottakból állt, ami – a PTE KPVK képzéseire irányuló kereslet vizsgálatáról lévén szó – lehetőségeket is jelent.

A PTE KPVK képzéseire vonatkozó kereslet a változók szerint

A felsőoktatás képzéseire való viszonyulás

A mintába került felnőttek többsége bizonytalan ebben a kérdésben, ami valószínűleg élethelyzetükből, életkorukból adódik: dolgoznak már, illetve korábban már szereztek diplomát. Harmaduk (33%) fontosnak tartja a felsőoktatásban történő részvételt, és 40%-uk lehetségesnek tartja, hogy (ismét) részt venne valamilyen képzésben. Ugyanakkor a konkrét részvételt a mintába kerülteknek csupán 8,6%-a valószínűsítette, és 19%-uk teljesen elzárkózott a képzésben való részvételtől. (12. ábra)

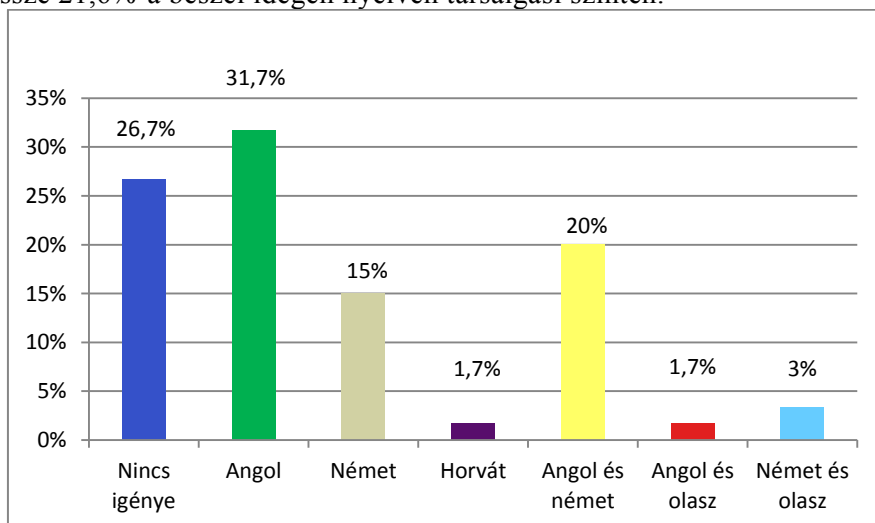

12. ábra: Viszonyulás a felsőoktatási képzésekhez

Idegen nyelvű képzésre mutató igény

Az idegen nyelvű képzést a felnőtt korúak is fontosnak tartják, a mintába került felnőttek között meglepően magas az idegen nyelvű képzés támogatottsága, pontosabban 73,3%-os.

Az idegen nyelvű képzésekre mutató igényeket, a várakozásoknak megfelelően, az angol és német nyelv dominálja: azon válaszadókat is beleszámítva, akik mindkét nyelvet megtudták, az idegen nyelvű képzések 67%-ára e két nyelven mutatkozik igény a mintában. Az angol és a német mellett a horvát és az olaszra mutató igény jelent meg. Viszonylag magas azoknak a száma is (26,7%), akiknek nincs igénye az idegen nyelvű képzésekre. (13. ábra) Nyilvánvaló, hogy ez a korösszetételből is adódik, hiszen az középkorúak és idősebbek között a nyelvtudás kimutatottan alacsony szinten van. A 2011-es évi népszámlálás alapján a magyarok mindössze 21,6%-a beszél idegen nyelven társalgási szinten.

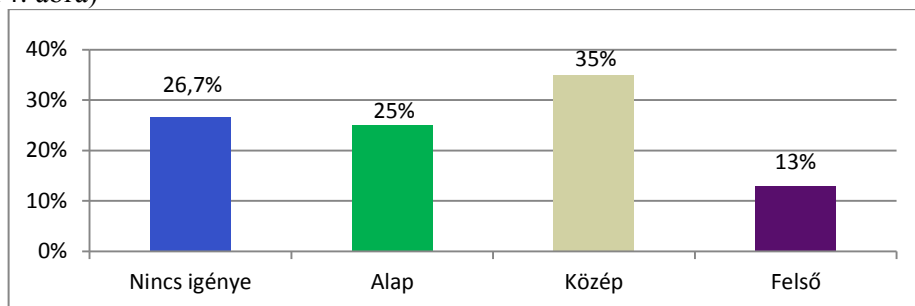

13. ábra: Igény az idegen nyelvű képzésekre

Nyelvi igények megoszlása szintenként

A statisztikák szerint a nyelvvizsgával rendelkezők közül a legtöbbször középfokú szintű nyelvvizsgálója van, ebből adódik, hogy a mintában szereplőknél a nyelvi igények szintenkénti

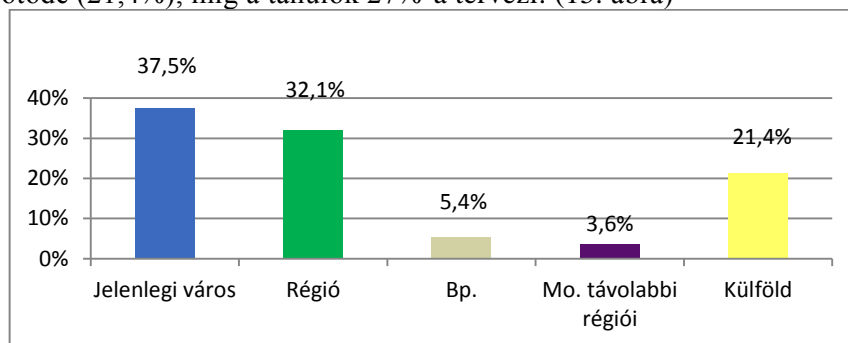
megoszlását a középfok dominálja (35%). Viszonylag magas azoknak a száma, akik az alapfokon zajló képzésre vonatkozó igényüket fejezték ki, (25%) és jellemzően kevesebb, 13% a felsőfokon zajló idegen nyelvű képzést igénylők száma. A magyarországi idegen nyelv iránti attitűdre és ismeretre jellemző, hogy a válaszadók 26,7%-a egyáltalán nem igényli ezt a fajta képzést. (14. ábra)

14. ábra: Igény az idegen nyelvű képzésekre szintenként

Munkavállalási tervek

A következő kérdés a válaszadók közép- és hosszú távú munkavállalási terveinek térbeli megoszlására vonatkozott. A felnőttek között a tanulókhöz képest nagyobb azoknak az aránya, akik a jelenlegi városban vagy a régióban tervezik a további munkavállalást, ezt a válaszadók 70% gondolja így. A Magyarországon belül, de távoli régióba már kevesebben mennének munkavállalás céljából, ők 3,6%-ot tesznek ki. Szintén jellemző, hogy mindössze 5% azon felnőttek részaránya, akik Budapesten vállalnának munkát, míg a fiataloknak 22,5%-a tenné ugyanezt. Ugyanakkor a külföldi munkavállalásnál alig van különbség a válaszadók életkora szerint, a felnőttek kb. ötöde (21,4%), míg a tanulók 27%-a tervezi. (15. ábra)

15. ábra: Munkavállalási tervek

Emelt szintű érettségi

Az emelt szintű érettségi vizsgát 2005-ben vezették be, így a felnőtt mintában szereplők nagy része nem tett ilyen jellegű vizsgát. A felsőfokú képzéseknél sok esetben még mindig nem kell az emelt szintű érettségi, a mesterképzésen pedig egyértelműen nincs szükség rá, ezért erre kicsi az igény, ami megmutatkozott a kutatásban eredményében is. A mintába került felnőttek túlnyomó többsége nem tervezi, hogy emelt szintű érettségit tesz. Ez az arány 96,7%.

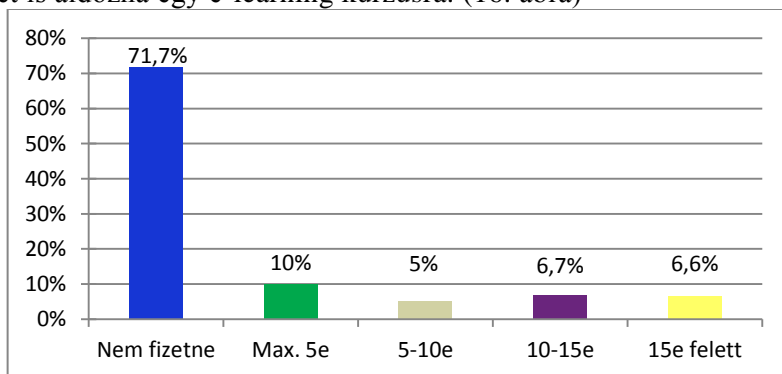
A felnőttek emelt szintű érettségi iránti igényét jól mutatja, hogy mindössze 3,3%-uk jelölt meg konkrét tantárgyat (60 főből 2 személy). Egy érdeklődő volt, aki a matematikát, egy másik egy egyéb tantárgyat jelölt meg az emelt szintű érettségi kapcsán.

E-learning

Az e-learning képzési forma napjainkban egyre szélesebb körben terjed, többek között a rá jellemző költség- és időhatékonyság miatt. Talán ezért is vonzó a felnőtt minta válaszadói számára, hiszen a válaszadók 61%-a érdeklődést mutat ez iránt a képzési forma iránt.

E-learning és fizetési hajlandóság

A fizetési hajlandóság a felnőtt válaszadók körében sem erős, 71,7% egyáltalán nem fizetne az e-learning képzésért. Legfeljebb 5 000 Ft-ot 10%-uk, 5 és 10 000 Ft között 5%-uk, 10 és 15 000 Ft között 6,7%-uk fizetne egy e-learning kurzusért. A válaszadók 6,6%-a 15 000 Ft-nál nagyobb összeget is áldozna egy e-learning kurzusra. (16. ábra)

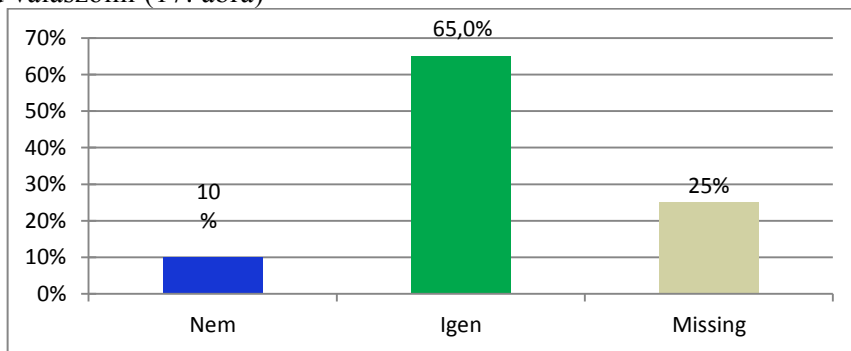
16. ábra: E-learning és fizetési hajlandóság

Részvétel egy pályaorientációs napon a PTE-n

A felnőttek 51%-a nem érdeklődik már a pályaorientáció iránt, valószínűsíthető, hogy ennek oka a személyes érintettség hiánya. Felnőttkorban már egy pályán, foglalkozási területen elindultak, amelyről vagy nem szándékoznak letérni, vagy nincs módjukban más pályát választani. A megkérdezettek 37%-a lehetségesnek tartaná részvételét a PTE pályaorientációs napján, őket vélhetőleg gyermekeik továbbtanulásában való érdekelttség motiválja.

Senior Akadémia

A Senior Akadémia iránti érdeklődés magas a mintában, jóval magasabb, mint a tanulók körében (49%), nyilván az életkor előrehaladtával nő a potenciális érdeklődők száma. A felnőtt válaszadók 65%-a szerint érdemes lenne nyugdíjasoknak is képzési szolgáltatásokat kínálni a PTE-n. Ez az érdeklődés mindenképpen igazolja a Senior Akadémia típusú képzések létjogosultságát. Mindössze a minta 10%-ánál mutatkozik a teljes érdektelenség, de 25% tanácstalan vagy nem tud válaszolni (17. ábra)

17. ábra: Senior akadémia iránti érdeklődés

Összegzés

A felsőoktatás jelenleg több területen is keresi szerepét, a piaci oktatási lehetőségek fejlesztési irányait. E tanulmányban a PTE KPVK új képzései iránti igények, elvárások, attitűdök elemzését végzem el, feltárva és értékélve azokat a tényezőket, amelyek a felmérésben megjelentek.

Az új típusú képzési kapacitások kialakítása, az egyetem oktatási szakmai kompetenciáinak a jelenleginél hatékonyabb felhasználása a régió településein jelentős társadalmi innovációt eredményezhet.

A regionális lehetőségeit tekintve a PTE (és így a KPVK is) számíthat a továbbtanuló fiatalok érdeklődésére, az észlelhető negatív tényezők ellenére is (demográfiai csökkenés, migrációs hajlandóság megnövekedése). Kitörési pontot jelenthet az idegen nyelvű (azon belül is főleg angol nyelvű) képzések fejlesztése, melyek tekintetében jelentős érdeklődés mutatható ki a fiatalabb korosztály körében.

A felsőoktatási intézmények számára is adottak lehetőségek, melyek a lehetséges hallgatók elérését, „bevonását” segíthetik elő. Az emelt szintű érettségi iránt viszonylag csekély az érdeklődés, a fizetős részvétel kifejezetten alacsony keresleti oldallal találkozunk. A pályaorientációs nap olyan rendezvénynek tűnik, mely szélesebb érdeklődést válthat ki, ígéretes formája a hallgatói orientációs tevékenységnek –akár felnőttek esetében is.

A felmérésben olyan, a munkaerő-piaci és társadalmi igényeknek egyaránt megfelelő, széleskörű képzési kínálatot jelentő képzési formákra is fókuszáltunk, mint az e-learning- vagy senior-képzések. A regionális felnőtt lakosság ugyan ígéretes „célcsoportja” lehet az új felsőoktatási képzéseknek, a kapott adatok azonban nem adnak okot a túlzott optimizmusra. Ugyan mindkét vizsgálati csoportban (diákok és felnőttek) pozitív az attitűd az e-learning képzések iránt (50-60 % támogatja), de árnyalja a képet, hogy nagyon alacsony azok aránya akik hajlandóak lennének fizetni is e kurzusokért (már csak 20-30%). Persze még ezen csoport is jelentős fejlesztési potenciált jelenthet a Kar számára, körültekintő kurzusválasztási és fejlesztési munkával, de az árképzés itt nagyon jelentős tényezőnek tűnik, azaz kifejezetten nehéz feladat lesz a keresleti piaci ár meghatározása.

Az idősebb korú lakosság számára szervezett senior-képzések esetén a helyzet hasonló: érezhető a pozitív attitűd és a valós lakossági igény e képzések iránt, de kihívást jelent majd olyan konstrukció elkészítése, mely bevételeket is hoz a felsőoktatási intézmény számára.

Köszönet illeti a TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015 azonosítószámú, „Társadalmi innováció és hálózatépítés a Pécsi Tudományegyetem tudásbázisán a Dél-dunántúli régióban” pályázatban részt vevő munkacsoport tagjai. Többen e tanulmány elkészítésében is közreműködtek: Hóf Zsuzsanna, Galántai László, Szabad Klaudia.

CSEH JUDIT

Fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok pályaeorientációjának vizsgálata

Bevezetés

Magyarországon a 13-25 év közötti fogyatékos fiatalok száma meghaladja a 22 000, míg a legalább 6 hónapja beteg fiataloké eléri az 60 000 főt. Körükben magas a korai iskolaelhagyók száma, szakiskolai lemorzsolódásuk meghaladja a 40%-ot. Azt tapasztalhatjuk, hogy nem alakult ki számukra egy meghatározó pályaválasztási, pályaeorientációs rendszer. A speciális problémákra szerveződött intézmények, szervezetek a fiatal elsődleges akadályozó tényezőire koncentrálnak és jellemzően magas színvonalú munkát végeznek. Az olyan kiegészítő szolgáltatásokra viszont, mint a pályaeorientáció/pályaválasztás nincs megfelelő kapacitásuk. Viszonylag zárt világot alkotnak, ahová külső speciális szolgáltatások nehezen juthatnak be. E mellett azok a fogyatékos és tartósan egészségkárosodással élő fiatalok is hátrányban vannak, akik normál iskolarendszerben tanulnak, ahol a pályaeorientáció hozzáférhető, de nem tudja komplex módon kezelni az egyéni egészségi, pszichés/mentális problémáikat. További meghatározó tényező a munkavállalás és annak bizonytalansága.

A fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok és emberek számára olyan információs és szakmai segítő rendszer kialakítására van tehát szükség, amely a pályaválasztás és a munkaerőpiaci igények közötti összhang megteremtéséhez megfelelő alapot biztosít, hozzájárulva szociális biztonságuk és életminőségük javításához.

Jelen tanulmányban egy olyan kutatás megalapozó empirikus eredményeit foglalom össze, ami azt tűzte ki célként, hogy kialakításra kerüljön a fogyatékkal élő és egészségkárosodott fiatalokkal, pályaeorientációval foglalkozó civil szervezetek számára egy olyan modell és módszertan, ami elősegíti az e célcsoporthoz tartozó fiatalok életpályájának megalapozását és hozzájárul a szervezetek meglévő szakmai tudásának bővítéséhez.¹ A projekt a *"Jövőformáló' Pályaválasztást támogató rendszer kialakítása fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok számára"* elnevezéssel² és számos hazai szakértő közreműködésével valósult meg.³ Nemzetközi aktualitását az EURÓPA 2020 programhoz kapcsolódó Európai Fogyatékos-ügyi Stratégia (2010-2020) adja, amely hangsúlyozza a képességfelméréshez és a pályaeorientációhoz kapcsolódó szolgáltatások, az erre épülő képzés és munkaerőpiaci ismeretek jelentőségét, egységesen hozzáférhetővé tételét, valamint kiemelten kezeli a fogyatékos fiatalokhoz kapcsolódó pályaválasztást elősegítő szolgáltatási rendszerek és hálózatok fejlesztését.

¹ A projekt eredményeként elkészült mind a modell, mind a kézikönyv (Szellő-Szilágyi 2015.)

² A projekt az Országos KID Egyesület, a Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesülettel és az Új Perspektíva Regionális Egyesülettel partnerségben, 2015. március 1 - 2016. április 30. között valósult meg a Norvég Civil Támogatási Alap finanszírozásával, az NCTA-2015-10974-D azonosító számon nyilvántartott és támogatott pályázat keretében.

³ Balla Ildikó, Dr. Cseh Judit, Dávid Andrea, Fehér Ildikó, Kutseráné Pernyéz Zsuzsanna, Németh Anita Csilla, Szellő János, Dr. Szilágyi Klára, Varga Kéri Éva, Zétényi Ákos.

A fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok hazai helyzete

A Központi Statisztikai Hivatal 2001. évi népszámlálása óta alapvetően megváltozott a *fogyatékos* fogalmának értelmezése Európában. A változás leglényegesebb eleme a szemléletváltás: míg korábban a fogyatékoságot inkább orvosi értelemben határozták meg a szakemberek és egészségügyi problémaként tekintettek a jelenségre, addig ma már a társadalmi beilleszkedés oldaláról, ennek akadályoztatása szempontjából ítélik meg a fogyatékoságot. A KSH definíció szerint fogyatékoságnak tekintjük azt a maradandó állapotot vagy sajátosságot, amikor a személy testi, értelmi, érzékszervi, mozgásszervi vagy kommunikációs képességét számottevően vagy egyáltalán nem birtokolja, és ez jelentős mértékben gátolja a társadalmi életben való részvételében, a megszokott, a hagyományosan elvárható életvitel gyakorlásában.⁴

A 2011. évi népszámlálási adatok szerint Magyarországon a 13-25 év közötti *fogyatékos fiatalok* száma meghaladta a 22 000 főt. Legnagyobb az értelmi fogyatékosok aránya (29%), majd 21%-ban a mozgássérültek vannak jelen. 14% a beszéd fogyatékosok aránya, 13-13% a vak és gyengén látó, illetve a siket és nagyothallók aránya, őket követik a belszervi fogyatékosok, illetve legkisebb mértékben az autista személyek. A legalább 6 hónapja beteg fiatalok száma elérte a 60 000 főt.⁵ Körükben magas a korai iskolaelhagyók száma, szakiskolai lemorzsolódásuk meghaladja a 40%-ot. Tapasztalati és statisztikai adatok alapján a leggyakrabban előforduló állapotok és betegségek, amelyek a pályaválasztást befolyásolják, és amire figyelemmel kell lenni, azok a következők: testi fejlettség (nagyfokú elhízás, súlytöbblet, átlag alatti fejlettség); cukorbetegség; idegrendszeri megbetegedések (leggyakoribb probléma az epilepszia); mozgásszervi elváltozások; szívelváltozások. További betegségek a magas vérnyomás, májkárosodás, tüdő- és légzőszervi megbetegedések (asztma), a vérképző rendszer megbetegedései, gyógyszer-, vegyszerérzékenység, érzékszervi elváltozások (hallás-, látáskárosodások).

Kutatásunk célcsoportjába tartoztak a *sajátos nevelési igényű (SNI) fiatalok* is.⁶ Magyarországon sajátos nevelési igényű tanuló a testi, érzékszervi, értelmi, beszéd fogyatékos, autista/autisztikus, halmozottan fogyatékos, valamint a pszichés fejlődés zavarai miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan és súlyosan akadályozott gyermek.

A 2012/2013. tanévben az általános iskolai sajátos nevelési igényű gyermekek száma együttesen 51 ezer fő, országosan az összes tanuló 6,9%-a. Az általános tantervű osztályokban integráltan nevelt sajátos nevelési igényű tanulók hányada a 2012/2013-as tanévben tovább emelkedett, országos szinten megközelíti a 66%-ot, ami 34 ezer főt jelent. Ugyanebben a tanévben a középfokú oktatás nappali rendszerű képzésében, az érettségit nem adó szakiskolákban az SNI-tanulók aránya a köznevelési feladat-ellátási helyek közül a szakiskolákban a legmagasabb, 13%, a gyógypedagógiai oktatást nyújtó speciális szakiskolák miatt. Ebből adódóan az integráltan oktatott SNI-tanulók aránya is itt a legalacsonyabb, 43%. A középiskolákban az SNI-tanulók száma 6 ezer fő, ami a középiskolások 1,5%-a, akik szinte valamennyien integrált oktatásban részesülnek az általános tantervű osztályokban. A 2013/2014-es tanévben lényegében ezek az arányok nem változtak.⁷

⁴ KSH 2011/11 fejezet.

⁵ Forrás: KSH

⁶ Az OECD által készített nemzetközi összehasonlító tanulmánya a sajátos nevelési igény három nagyobb csoportját különböztette meg: az „A” kategóriába tartoznak a szervi rendellenességen alapuló fogyatékoságból, a „B” kategóriába a nem szervi rendellenességen alapuló, tanulási nehézségekből fakadó szükségletek, a „C” kategóriába pedig az olyan szükségletek, amelyek alapja valamilyen társadalmi, kulturális vagy nyelvi jellemző (például kisebbségek vagy bevándorlók). Special Needs Education (www.european.agency.org 2000).

⁷ Forrás: KSH

A sajátos nevelési igényű tanulók – minden segítő törekvés ellenére – felnőttkorukban nehezen tudnak beilleszkedni a munka világába, ezért az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges készségek megszerzése kiemelten fontos számukra. Tényként kezelendő, hogy nem alakult ki számukra egy meghatározó pályaválasztási, pályaaorientációs rendszer. Egy további nagy problématerületet azok a *tartós egészségkárosodással élő fiatalok* jelentik, akik normál iskolarendszerben tanulnak, ahol a pályaaorientáció ugyan hozzáférhető, de nem tudja komplex módon kezelni az ő egészségi, pszichés/mentális problémáikat.

A speciális nevelési szükséglet mindig az iskola adottságaival, fejlesztési lehetőségeivel, követelményeivel összefüggésben határozható meg. Konzekvenciái vannak az iskolai tanulás-szervezésre, a didaktikai döntésekre. Minden érintett gyermeknél individuálisan kell megállapítani, a gyermek életútjára, szociális tapasztalataira, környezetére; kognitív, motoros, nyelvi és egyéb fejlettségére alapozva. Olyan jogosultsággént kell tekinteni, amelyben a gyógypedagógiai speciális nevelést igénylő személy, gyermek egyénileg részesül v. az iskolában gyógypedagógia útján, vagy gyógypedagógiai fejlesztő központban.⁸

Szükséges lenne a gyógypedagógiai intézmények szakmai minőségének további fejlesztése, amelynek alapján képesek az integrálható tanulók felkészítésére a többségi iskolákba való átmenet érdekében, illetve a folyamatos támogatás nyújtására az együttnevelésben résztvevők számára. Az SNI-fiatalok életpálya esélyeinek javítása kizárólag szektorközi – oktatás-képzés, foglalkoztatás, egészségügy, rendészet, szociálpolitika – együttműködésben lehet sikeres. A hatékony szektorközi együttműködés feltétele egy, a probléma megoldására irányuló, szektorokon átfelölő, átfogó stratégia kidolgozása lenne.⁹

A pályaaorientáció és a tartósan akadályozottság társadalmi, gazdasági megközelítése

A pályák világában való tájékozódás körülhatárolt és elsajátítható ismeret, azonban a szakmai végzettség megszerzésének útjai vagy az elhelyezkedést támogató technikák átadása csak aktuális és jól használható információkra épülhet. Az információk naprakészsége, az aktuális tartalmak és változások ismerete biztosítja a pályaaorientációs tanácsadás megbízhatóságát. A megváltozott munkaképességű és fogyatékossgal élő emberek, fiatalok elhelyezkedésének legfőbb akadálya állapotuk mellett gyakran éppen a megfelelő iskolai végzettség és képzettség hiányában keresendő. Éppen ezért a rehabilitáció egyik kulcskérdése, hogy a megváltozott munkaképességű személyek munkaerőpiaci esélyeit tudjuk-e javítani egy magasabb képzettségi szint vagy egy keresettebb szakma megszerzésével.¹⁰

Ma Magyarországon az iskoláit befejező fiatalok döntő többsége 18-23 éves kora között lép először munkába és a jelenlegi nyugdíjszabályozás alapján átlagosan 42-47 év produktív munkával számolhatunk egyénenként. Vagyis a munkaerőpiacra lépőknek nem csak a jelenlegi, hanem a 2020-as, sőt a 2040-es évek munkaerőpiaci igényeinek is meg kell felelniük, miközben a globalizáció, a folyamatos technológiai megújulás a termelés szerkezetének és az elérhető szakmáknak a folyamatos átalakulásával jár együtt. Ebben a gazdasági-társadalmi kör-

⁸ Könczei 2009.

⁹ Lásd még: 32/2012. (X. 8.) EMMI rendelet: A Sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelésének irányelve és a Sajátos nevelési igényű tanulók iskolai oktatásának irányelvei

¹⁰ Szilágyi Klára 2012.

nyezetben az oktatás szerepe folyamatosan felértékelődik, mert a társadalom szereplői egyszerűen várják el a közoktatási rendszertől, hogy komplex világunkban eligazodó állampolgárokat neveljen, a munkaerőpiacon jól foglalkoztatható munkavállalókat képezzen, így járulva hozzá az egyének sikeres és kiegyensúlyozott életéhez.¹¹

Így válik egyértelművé, hogy a pályaválasztás helyett az életút-támogató pályorientáció rendszerének kialakítása válik fő feladattá, amely megítélésünk szerint komplex feladat kell, hogy legyen. Egy ilyen rendszer pedig csak akkor lehet sikeres, ha a ma fiataljai felnőttként értő módon tudják igénybe venni a munkaügyi szervezet, az alapítványok, civil szervezetek és más szolgáltatók által felajánlott munkavállalási, pályakorrekciós, és az ezekhez hasonló tanácsadási lehetőségeket.¹² Az életpálya-tanácsadás (lifelong guidance-LLG)¹³ egyúttal olyan társadalmi szolgáltatás, amely magában foglalja az esélyegyenlőséget, az életpálya-építési készségek elsajátítását. Alapja az élethosszig tartó tanulás (lifelong learning, továbbiakban LLL), amely az egyén életének során megszerzett összes képzettségek, képesítések, kompetenciák, készségek megszerzését, elsajátítását és fejlesztését jelenti, függetlenül a megszerzett tudás, képesség megszerzésének módjától.¹⁴

Ha a jelenleg fennálló pályorientációs intézményrendszert nézzük meg, akkor azt láthatjuk, hogy az életpálya-tanácsadás feladatainak ellátásában részt vesz az *alapfokú iskolai oktatást nyújtó intézmény, a szakképző iskola, az iskolafenntartó, a pedagógiai szakszolgálat, a gazdasági kamara, a munkaadói és munkavállalói érdekképviseletek, a megyei fejlesztési és képzési bizottság, valamint a nemzeti foglalkoztatási szerv.*

Az állami feladatot sok esetben átvállaló *civil szervezetek* tekintetében alapvetően két csoportról beszélhetünk: egyrészt azokról az alternatív szolgáltató szervezetekről, akik kifejezetten a megváltozott munkaképességű, fogyatékos személyeket, illetve a pályaválasztás előtt álló fiatalokat tekintik célcsoportjuknak, másrészt azokról a szervezetekről, akik egyéb, jellemzően karitatív, szociális jellegű feladataik ellátása mellett nyújtanak munkaerőpiaci szolgáltatást hátrányos helyzetű klienseik számára. Az iskolából a munka világába történő sikeres átmenet érdekében komoly igény mutatkozik arra, hogy egy közvetítő segítségét vehessék igénybe a munkaadók és az iskolák. Ezt a híd szerepet tölthetik be a civil szervezetek. A nyílt munkaerőpiaci integráció mellett lehetőség van olyan alternatív munkaerőpiaci szolgáltatások igénybevételére is, amelyek kifejezetten megváltozott munkaképességű munkavállalók számára biztosítanak munkalehetőséget.¹⁵

Az empirikus kutatás eredményei

Az általunk lefolytatott kutatás empirikus részét alapvetően két nagy szakaszra bonthatjuk: egyrészt a kvalitatív jellegű feltáró munkára, amely keretében hét *workshop* szervezésére, 10 *fókuszcsoporthos vizsgálatra* és 31 *interjú* felvételére került sor. A workshopos találkozók

¹¹ NPT 2010.

¹² Szellő János 2014.

¹³ Az életpálya-tanácsadás szerint az egész életen át ívelő tanácsadás olyan tartós folyamat, amely lehetővé teszi a polgárok számára, hogy minden életkorban, életük bármely pontján felmérjék képességeiket, kompetenciáikat és érdeklődési területeiket, oktatással, képzéssel és foglalkoztatással kapcsolatos döntéseket hozzanak, alakítsák egyéni életpályájukat a tanulás és a munka terén, továbbá más olyan területeken, ahol képességeket és kompetenciákat lehet elsajátítani és/vagy használni.

¹⁴ Borbély-Pecze Tibor Bors 2010.

¹⁵ Mártonfi 2011.

fontolások a meghatározók. Mindemellett kevés a speciális képzőintézmény. A speciális intézményekben sem mindig használható, piacképes tudást sajátítanak el. A normál képzőintézmények nincsenek felkészülve a sérült diákokra. Nincsenek az oktatók felkészítve az integráció követelményeire, nem akadálymentesített a környezet és a tananyag. Nincsenek diákmentorok az iskolákban. Megfogalmazódott, hogy szükség lenne speciális tanácsadói hálózatra, megfelelő módszertanra, eszközökre a szakemberek munkájának megkönnyítése és a nagyobb hatékonyság érdekében.

Alapvető problémaként merült fel, hogy a különböző intézményrendszerek között nehéz a kapcsolatteremtés és az információcsere főleg országos szinten. Nincsenek közös adatbázisok, egységesített rendszerek. Az intézmények, szervezetek korlátozott anyagi és humán forrásokkal rendelkeznek, ami nehezíti a személyre szabott, komplex tanácsadói munkát.

Általánosságban az érintett fiataloknak kevés információja van arról, hova fordulhatnak segítségért, fontos lenne az ilyen jellegű tájékoztatás. Az érintett szülők jobban tájékozottak ugyan, de ismereteik szélesítése komoly feladat lehet.

Az integrált oktatás a szakemberek véleménye szerint sok esetben csak helyben tartást jelent és egy bélyeget, mert a „problémás” gyerek mindig is érzi a másságát, éreztetik is vele, nincs sikerélménye és szerintük nem a képességei szerinti fejlesztést, oktatást kapja, hiszen a pedagógusnak a többi mellett kellene vele differenciáltan foglalkozni.

Fontosnak tartják az érintettek a különféle szakmák megismerését, mivel alig van ilyen jellegű tapasztalásra mód. Jó lenne, ha ki lehetne próbálni magukat többféle területen, akár szellemi munkáról, akár fizikai munkáról legyen szó, hogy felmérhessék saját képességeiket az optimálisabb választás érdekében, az érdeklődésüknek megfelelően. Mindebből következően a résztvevők véleménye szerint a tanárok ismerjék fel, ha a gyerekek tanulási nehézségei vannak. Legyen feladatuk, idejük arra, hogy megnézzék a gyermek viselkedése, tanulási nehézsége mögött milyen ok húzódik. A pedagógus kapjon segítséget: asszisztens, gyógypedagógus, pszichológus személyében. A szülőket tekintsek partnernek.

A hatékony pályorientáció szükségletei közé tartozik még a megfelelő, reális segítségnyújtás a beiskolázástól kezdve a továbbtanulásig, a folyamatosság és az állandóság megteremtése. Alapvetően szükséges lenne a fogyatékos vagy egészségkárosodott fiatalnak az érdekérvényesítő képessége javítására, önértékelésének erősítésére, üzemlátogatásra, gyakorlatorientált munkakipróbálásra, elérhető információra a képzésekről, szakmákról.

A résztvevők szerint a megfelelő segítő/fejlesztő rendszer fenntartásához nagyon komoly és általános szemléletváltásra lenne szükség. Az oktatásba több pénz kellene, hogy kisebb létszámú osztályok legyenek, lehessen alternatív módszerekkel tanítani. Legyen olyan fejlesztés, ami természetes és nem megbélyegző. Legyen gyógytorna, iskola pszichológus, pályorientáció. A forráshiány megoldására a szakképzési alap felhasználásának lehetőségét fogalmazták meg, annak a terhére kellene tanácsadói hálózatot kialakítani, bevonva azokat a civil szervezeteket is, amelyek képesek lehetnek a pályorientáció speciálisabb feladatainak ellátására.

A fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok pályorientációjának megítélése a fókuszcsoporthoz és az interjúk alapján

A különböző fogyatékosági típusok okán más-más sajátos nevelési igény fogalmazódik meg, egyénileg bonthatók le ezek pedagógiai konzekvenciái. Az egyéni sajátosságok alapján meghatározható egészségügyi, szociális és közoktatási többlétszolgáltatások köre a különböző életkorokban eltérő, a fogyatékos személy életvitelétől, foglalkozásától, egészségi állapotától füg-

gően változik. A többlétszolgáltatások jellege és mértéke azonos fogyatékoság esetén is általában egyénenként eltérő. Ebből adódóan is fontosak azok a szervezetek, amelyek speciális igényeket, szükségleteket elégítenek ki.

A fogyatékos-csoportok sikeres integrációs folyamatának leghátrányosabb csoportjai közé a vakok és csökkentlátók, az autisták és az értelmi fogyatékosok tartoznak. Utóbbi kettőnél igen erősen érezhető a környezetei elutasítás, a diszkrimináció. Az értelmi fogyatékos fiatalok oktatása alapvetően szegregáltan történik, így a tanulók nem kapnak esélyt arra, hogy szembe-süljenek a felnőtt társadalom és egyben a munkahelyek elvárásaival. A munkaadóknak sincs lehetősége megismerni a sérült emberek munkavégző képességét, adottságait, ezért leginkább elzárkóznak a foglalkoztatásuk elől.

A résztvevők egyöntetűen úgy látják, hogy az elmúlt években növekedett a fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok száma, annak ellenére, hogy a demográfiai folyamatok nem kedvezőek és korcsoportosan igen szignifikáns létszámvesztés tapasztalható. Az elmúlt tíz évben folyamatosan emelkedett a sajátos nevelési igényű (SNI) fiatalok száma is, különösen az értelmi fogyatékosok, a mozgáskorlátozottak körében. Vélhetően a diagnosztikai eljárások fejlődése következtében a korai felismerés is hozzájárult az SNI fiatalok számának növekedéséhez.

Az általános iskola befejezését követően a fogyatékos fiatalok továbbtanuló többsége szakiskolában, speciális szakiskolában folytatja tanulmányait. A speciális intézményekben tanuló fiatalok meghatározó hányadának kevésbé piacképes, alacsonyan kvalifikált szakmák választására nyílik lehetőségük. Alapvető cél és eredmény az lenne, hogy az SNI tanulók nagyobb része integrált oktatásba kerüljön. A tanintézetek legyenek befogadóbbak és csökkentsek szelekciós (szegregációs) szemléletüket. Ez már csak azért is fontos lenne, mert az egyetemeken, főiskolákon megjelenő fiatalok alapvetően az integrált oktatásból tanulnak tovább.

Az integrált oktatásban való részvételnek még számos akadály van. Az iskolák elsősorban a szakemberhiányra panaszkodnak, illetve a körülmények kialakításának fedezete is csak részben biztosított. Alapvető problémaként jelentkezik, hogy hiányoznak az egyéni foglalkozások feltételei és speciális eszközei, valamint a nevelő-oktató munkát segítő, az érintett tanulók fogyatékosági típusának megfelelő végzettséggel rendelkező gyógypedagógusok. Valamint nem jelenik meg általánosan az integráló intézmények helyi pedagógiai programjában a sajátos nevelési igényű tanuló számára a speciális, adekvát követelménytámasztás sem.

A szegregált intézmények fokozatosan specializálódtak a különböző fogyatékoságnak, tanulási nehézségeknek megfelelően. Túlnyomó részük saját, a többségitől sok esetben nagyon eltérő tanterv szerint dolgozik, speciális taneszközöket, olykor más tankönyveket használnak. E mellett vannak olyan nem szegregált intézmények, osztályok is, amelyek elkülönítetten látnak el egy-egy fogyatékosági területet. Mindemellett a szegregált intézményekben dolgozó szakemberek nemzetközi viszonylatban is jól felkészültek.

Magyarországon nincs olyan a fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok integrációját segítő több területre ható módszertan, amely kiterjedne az integrációt szolgáló szakképzésre, a fogyatékoságra speciálisan kidolgozott szolgáltatásfejlesztésre (gyógypedagógiai módszertani, szociális, egészségügyi és pályaaorientációs, munkaerőpiaci szolgáltatások) és a fiatalok integrált foglalkoztatását biztosító munkahely megtalálására.

Következésképpen az oktatási intézményekben jelenleg tapasztalható integrációs állapotok nem minden esetben csökkentik az SNI-tanulók esélyhátrányát. Ezzel összefüggésben a szülők egy része magasabb évfolyamokon már szívesebben vállalja gyermeke hetenkénti utaztatását a bentlakásos gyógypedagógiai intézménybe, akár a csaláridegen nevelési helyzetet is, mert

abban bízunk, hogy ott a sérülés specifikus szempontjainak figyelembevételével jobban felkészítik gyermekét a továbbtanulásra.

Tapasztalat az is, hogy a speciális szakiskolák diákjai esetében általában halmozottan jelentkeznek hátrányok a fogyatékoság mellé: objektív megközelítésben a szakképzettség, munkatapasztalat hiánya, szubjektív oldalról pedig az önbizalomhiány, a negatív énkép, a munkavállaláshoz nélkülözhetetlen kulcskompetenciák gyengése, olykor hiánya.

A kvalitatív kutatás során megfogalmazódott főbb javaslatok

Az új generációk, korszerűbb pályorientációs módszereket igényelnek. A hagyományos tájékoztató jellegű orientációt fel kell váltania a kondicionálásnak, az edzésnek, az önállóságnak.

Az információáramlás javítása, a célzott tájékoztató, pályorientációs programok, a gyermekek (és szüleik), valamint a szolgáltató intézmények közötti kapcsolatok intenzívebbé tétele nagyban segíthetné a jelenleg meglehetősen problémás folyamatok zökkenő mentesebbé tételét. Alapvető fontosságú lenne a fiatalok körében tapasztalható elzárkózás feloldása, a csoport fokozottabb társadalmi integrációjának előmozdítása, a felelős döntések fiatalok által történő meghozatalának támogatása.

- Olyan információs és szakmai segítő rendszer kialakítására van szükség, amely a pályaválasztás és a munkaerőpiaci igények közötti összhang megteremtéséhez megfelelő alapot biztosít.
- Megoldandó a képzési profilok tartalmának modernizálása, a kompetencia alapú képzés elvárásainak abszolválása az oktató és nevelő intézményekben, illetve a gazdaság és a munkaerőpiac egymáshoz való optimális illeszkedésének biztosítása.
- Olyan szakképzési rendszer kialakítása szükséges, amely megfelel a kor változó igényeknek, rugalmasan reagál a munkaerőpiaci kihívásokra, hozzájárul az egész életen át tartó tanulás kívánalmának erősítéséhez. A pályaválasztásukban veszélyeztetett csoportok segítő támogatására speciális programok kidolgozásával és megfelelő módszerek alkalmazásával lehet eredményesen felkészülni, ezen kívül nagy hangsúlyt kell fordítani még az egyéni foglalkozások szerepének növelésére. Minden iskolának rendelkeznie kellene olyan mentor-tanárral, pedagógusokkal (is), akik a jelen kor és társadalmi-gazdasági állapot mentén kialakuló új nevelési-támogatási funkciókat (is) ellátják: iskolai szociális munka, dogprevenációs nevelés, a szabadidő hasznosítása/szervezése, a lemorzsolódás csökkentése, hátrányos helyzetűek támogatása.¹⁷
- A szakképzés területén a pályorientációs tevékenység szakmai tartalmát kell fejleszteni szakmacsoportonkénti szakma-specifikus információkkal. A szakképzés intézmény-rendszerében egyenértékűen kell bevezetni a munka világával kapcsolatos ismeretek oktatását, és készségek kialakítását. Ösztönző rendszert szükséges kialakítani a felnőttképzési intézmények részére, ezen ismeretrendszerek programjaikba történő beillesztésére.
- A pályorientációban fontos szerepe kell, hogy legyen az iskola-egészségügynek. Kiemelten fontos a pályaválasztást korlátozó egészségi tényezők meghatározása és ezekről való

¹⁷ Baranyában 2006 óta működik a Munkaügyi Központ által finanszírozott Patrónus Mentor-tanár program, melynek keretében munkanélküli pedagógus, szociális munkás szakemberek foglalkoztatásának támogatása valósul meg olyan általános és szakiskolákban, ahol magas a lemorzsolódással veszélyeztetett gyerekek száma, aránya. Feladatuk a veszélyeztetett gyerekekkel való egyéni és csoportos foglalkozás, a hiányszámok számának csökkentése, a tanulmányi eredmények javítása, segítségnyújtás tanulás-módszertani kérdésekben, közreműködés egyéb szociális és családi problémák kezelésében, végső soron a korai iskola elhagyás megelőzése.

információ biztosítása. A tanuló realiztikus karrier tervének támogatásához pontosan ismerni kell azon foglalkozásokat, melyekben a betegségek és fogyatékoságok gátló tényezők, és azokat a munkákat, melyek állapotromláshoz vezethetnek.

- Olyan integrált szolgáltatási rendszer kialakítása vezethet eredményre, amelyben a pályorientációs szolgáltatók együttműködnek. Az egymástól szeparáltan működő, egymásról olykor nem is tudó szolgáltatások kapacitásának, humánerőforrásának a fiatalok igényeire reagáló célzott egybekapcsolása egyénre szabott hatékony megsegítést tud biztosítani minden rászoruló számára. Különösen jelentős tudást képviselhetnek és adhatnak át a civil szervezetek, amelyek szolgáltatásait integrált módon kapcsolnák a családi, tanintézeti, munkáltatói hármashoz. Működéséhez viszont a jelenlegi pályázati forrásokon kívül, állami normatív támogatás is szükségeltetne.
- A korai iskolaelhagyás, a sajátos nevelési igény kezelése, a kapcsolódó szolgáltatások biztosítása sok esetben meghaladja a tanintézetek erőforrását. Mindenképpen szükséges lenne egy olyan rendszer kialakítására, amelyben érvényesülhetne a megelőzés, az intervenció, a kompenzáció.
- Szükség van egy olyan készségfejlesztő tananyagra, amely tudatosan közvetíti az életpályaépítéshez szükséges képességek, attitűdök, személyiségjegyek és ismeretek összességét.
- Megyei szintű pályorientációs szakmai fórumok létrehozásával, a pályorientációs szolgáltatási piacon már jelen lévő szolgáltatók egybekapcsolásával, egyfajta helyi szolgáltatási hálózat kialakulásának ösztönzésével lehet a szakképzéstől a munkaerőpiacra való belépésig terjedő életút támogatását eredményesebbé, hatékonyabbá tenni.

A kérdőíves felmérés elemzése¹⁸

A kérdőíves kutatás során a tartalmi kérdések sorában elsőként a pályaválasztáshoz kapcsolódó döntések megalapozását vizsgáltuk. Arra kerestük a választ, hogy adott személyek/események/tényezők milyen mértékben segítették a válaszadókat a pályaválasztásban. A segítő személyek sorában nem meglepő módon a *szülők* jelennek meg elsőként, a véleményező 85%-ánál elsődleges a szerepük. Más kutatások tapasztalataihoz hasonlóan, az *osztályfőnökök* azok, akik helyzetükből adódóan még a legtöbbet segítenek a fiatalok pályaválasztásában.¹⁹ A *tanárok* segítség nyújtása kérdésnél már differenciáltabb a kép. A válaszadók fele nyilatkozott úgy, hogy jól valamint maximálisan segítették a pályaválasztási döntést. Nem figyelmen kívül hagyandó tényező, hogy a válaszadók több, mint fele a *barátokra* is referencia személyként támaszkodik. A megkérdezettek döntő többsége (68%) szerint az *iskolai/tanintézeti tanácsadók* egyáltalán nem vagy inkább nem segítették pályaválasztásukat. Ebből egyrészt arra következtetünk, hogy kevés a képzett pályorientációs szakember, másrészt ahol vannak, ott tevékenységüket a napi tanítás mellett végzik.

Elemeztük, milyen mértékben segítették a válaszadók pályaválasztását *az iskolán kívüli tanácsadók*.²⁰ A válaszadók 65%-a azt jelezte, hogy nem vagy egyáltalán nem segítették orientációjukat. Ettől függetlenül azt tapasztalhatjuk, hogy vannak, működnek olyan külső tanácsadók, akiket megkeresnek. Arányait tekintve az iskolán kívüli tanácsadókkal nagyobb

¹⁸ A kérdőíves felmérés teljes körű bemutatása és elemzése megtalálható: Szellő János (szerk.): Fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok pályorientációjának helyzete. Elemző tanulmány. 2015. Itt most csak a főbb megállapításokat ismertetjük.

¹⁹ Pl.: Szellő 2014.

²⁰ Iskolán kívüli tanácsadó lehet pszichológus (ha nincs tanintézeti), munkaerő-piaci vagy civil szervezeti tanácsadó, pedagógiai szakszolgálat, kamarai szakember stb.

részben az integrációban résztvevő szakközépiskolai, gimnáziumi tanulók találkoztak és kaptak segítséget, a speciális iskolák viszont viszonylag jól ellátottak, felkészült és sokrétű szakemberrel, kialakult módszertannal és technikákkal rendelkeznek.

Az élményalapú pályorientáció keretében vizsgáltuk, mennyire van jelen és milyen mértékben segítik a pályaválasztást *az iskola rendezvények*²¹. A válaszadók 65%-ban úgy nyilatkoztak, hogy egyáltalán vagy inkább nem volt szerepük a döntés meghozatalában. Ez iskolatípusonként sem változik, azzal a kitételrel, hogy a szakiskolai képzés már eleve szakmaorientált, vagyis már részben kialakultak azok a pályamotivációk, amelyek befolyásolhatták a fiatalokat.

Szintén az élményalapú pályorientációhoz tartoznak *a települési pályaválasztási rendezvények*. A területi rendezvények egyik alapvető formája a pályaválasztási kiállítás. A megkérdezettek 68%-a úgy gondolta, hogy egyáltalán, illetve inkább nem járult hozzá pályaválasztásának eldöntéséhez, ami adódhat az elérhetőség, megközelíthetőség területi és képességbeli akadályozottságából.²² Másrészt közrejátszhatnak anyagi megfontolások is, amikor a szülő, az iskola nem tudja megfizetni az utazást.

Azt tapasztaljuk, hogy *az üzem- és intézménylátogatások*, hasonlóan más élményalapú pályorientációhoz, kevésbé elérhetők a fiatalok számára, vagyis feltételezzük e látogatások és a kapcsolódó akadályozottságok hiányát. A válaszadók 60%-a nyilatkozta ugyanis úgy, hogy egyáltalán, illetve inkább nem segítette döntését.

Feltételeztük a média meghatározó szerepét a pályorientáció tekintetében. Azt tapasztalhattuk azonban, hogy e célcsoportoknál ez mégsem így van, amely adódhat a meglévő és kevésbé fejleszthető kompetenciákból, illetve azok hiányából is.²³

A segítő személyek/tevékenységek értékelése mellett lényegesnek tartottuk azoknak a fontossági tényezőknek az elemzését, amelyek közvetlenül, esetenként közvetve hozzájárulhatnak a pályorientáció megalapozásához. E területen első kérdésünk az volt, mennyire volt fontos a válaszadók számára az iskola-, szakmaválasztásnál *a tanulmányi eredmény*. A kérdésre adott válaszok szerint 78%-uk nagyon, illetve maximálisan fontosnak tartotta. A válaszadók iskolai végzettségét és e kérdés összefüggéseit tekintve elsősorban az integrált oktatásban résztvevők körében volt kiemelten fontos a tanulmányi eredmény. A középiskolát végzettek, valamint a diplomások esetében a fontosság elérte a 86%-ot.

Az anyagi biztonság szorosan összefügg a szociális biztonsággal, amely a mi olvasatunkban többet jelent, mint különböző segélyek rendszerét. Az is tapasztalható, hogy a szülők nem egy esetben erőn felül teljesítenek, nem egyszer hiába.²⁴ Ezért is vizsgáltuk, hogy a fiatalok

²¹ Nyílt napok, iskolába kihelyezett kiállítások, üzemek, intézmények bemutatkozása, beszélgetések különböző foglalkozások képviselőivel.

²² Általában a területi pályaválasztási kiállítások a megyeszékhelyen szerveződnek, ritka az ilyen jellegű járási rendezvény.

²³ A tanintézetekben a pályorientáció öntájékoztatót segítő eszközök lényege, hogy előzetes tanácsadói útmutatás alapján segítse a tanulók öntájékoztódását, az információáramlás felgyorsítását. E mellett természetesen hozzájárul a tanácsadó saját tudásának fejlesztéséhez is. Megjegyezni kívánjuk, hogy viszonylag jól működő pályorientációs portálok vannak, bár akadálymentesítésük még kívánni valót hagy maga után.

²⁴ Magyarországon a humán szolgáltatásokra szánt források hiánya következtében a fogyatékossgal élő gyermeket nevelő családok sok esetben nem kapnak tényleges segítséget a hatóságoktól és a szociális szolgáltatóktól. A kutatásokból kiderült, hogy a családok helyzete és életszínvonal drámai változáson megy keresztül egy fogyatékossgal élő gyermek születése után. A társadalmi kirekesztés, illetve a korai fejlesztéshez és oktatáshoz való hozzáférés hiánya következtében a fogyatékossgal élő gyermekekre felnőttkorukban munkanélküliség, alacsonyabb életminőség és rosszabb életszínvonal vár. Béndek 2013.

számára mennyire volt fontos az iskola-, szakmaválasztásnál, hogy a képzés *anyagilag kevésbé legyen megterhelő*? Nem meglepő, hogy a válaszadók háromnegyede szerint döntően meghatározó az anyagiak szerepe.

A kérdőív fontos mérési pontja volt, hogy a válaszadók mennyire tartották fontosnak *saját készségeiket, adottságaikat* az iskola-, illetve a szakmaválasztás során. Természetesen figyelembe kell vennünk a különböző fogyatékosági csoportok sajátosságait. A válaszadók 72%-a tartotta nagyon, illetve maximálisan fontosnak készségeit és adottságait iskola-, szakmaválasztásnál. Ezzel azonos arányban jelölték meg az *érdeklődést*, mint döntően meghatározó tényezőt. A következő kérdés egy sajátos attitűdre, *a szorgalomra* kérdez rá. A válaszadók döntő többsége (70%-a) ennek a fontosságát jelölte meg az ötödik helyen.

Az esélyegyenlőség a biztonság egyik fontos kritériuma, hogy a különböző intézmények mennyire *megközelíthetőek*. A felmérés során kérdésünkre a fiatalok 66%-a jelezte, hogy nagyon vagy maximálisan elvárták tartja a megközelítést. Pozitívum, hogy hasonló meghatározottsággal jelenik meg a későbbi *elhelyezkedés lehetősége*, hisz eleve azt feltételeztük, hogy a válaszadók nagyobb részének a munkaerőpiaci vagy akár pályaismerete hiányos vagy ki sem alakulhatott.

Korábban már vizsgáltuk, hogy a szülők/testvérek, mennyire segítették az iskola/szakma választását. Most azt néztük meg, a mintában résztvevő fiatalok mennyire tartották fontosnak, hogy megfeleljenek *a szülők elvárásainak*? A fiatalok fele tartotta nagyon, illetve maximálisan fontosnak ezt a tényezőt, ellentétben a szülői segítségre adott 85%-os arányhoz viszonyítva.²⁵ Az egészségkárosodással, illetve fogyatékosággal élő fiatalok esetében az utóbbiaknál tapasztalható nagyobb mértékben a szülői megfelelés fontossága. *A tanárok véleményének* fontosságánál hasonló eltéréseket találtunk, mint a szülőknél.

A *népszerű*,²⁶ illetve *hiányszakma választása* döntően nem befolyásoló a megkérdezettek véleménye szerint. Viszont meglepő eredmény, hogy az az igény, hogy a *képzőhely speciális igényeket kielégítsen* a válaszadók 38%-a szerint egyáltalán nem illetve inkább nem fontos, bár az ezt válaszolókat zömmel az integrált képzésben résztvevők közé tartoztak.

A felmérés záró szakaszában arra is kíváncsiak voltunk, hogy ha megváltoztatná a pályaválasztási döntését, akkor ennek mi az oka? A válaszadók 27%-a nem változtatna; 10% úgy gondolja nem a képességeinek, érdeklődésének megfelelően döntött; 11% a nem elégedett a képzéssel, 9%-ának nem tetszik a választott szakma és 36%-nak az a véleménye, hogy nem lehet megélni belőle.

Összegzés

Az egyéni életpályák kidolgozásának, megtervezésének alappillérei közé tartozik, hogy a tanulók, diákok, felnőttek részére megbízható és állandó információs és tanácsadói rendszer álljon rendelkezésre, mely segíti a tanulási út, az életpálya és karrier tervezését. A változó munkaerőpiac, valamint az oktatás átalakításának folyamata szükségessé teszi, hogy különös fi-

²⁵ Az ellentmondás adódhat objektív, de döntően szubjektív okokból. Kérdés azonban, hogy meddig mehet el a szülő a döntésben való támogatásban, és mi az a pont, amelyen túl a támogatás és tanácsok nem a gyermek igényeit tükrözik többé.

²⁶ Ilyenek például a vendéglátó-ipari, egyes kereskedelmi és szolgáltatási szakmák.

gyelmet kapjon a különböző életpálya szakaszokból kilépő fiatalok továbbtanulással, pályaválasztással és foglalkoztatással kapcsolatos tájékoztatása, szakmai útmutatása, melyek alapján felelős döntést hozhatnak.²⁷ A pályaválasztást számtalan tényező befolyásolja, ezek közül az egyik legjelentősebb a tanuló egészségügyi állapota. A fogyatékos vagy egészségileg károsodott fiatalok egy része a munkavégzésben is erősen korlátozott, ők pályát, szakmát csak a számukra alkalmassá tett intézményben sajátíthatnak el. Más részük nem igényel speciális intézetben való elhelyezést, ők az integrált pályaeorientációs folyamatok részesei lehetnek.

Bizonyosságot nyert, hogy a fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok megalapozott pályaválasztásának egyik lényeges akadálya az integrációs törekvések, az élményalapú orientáció, a kapcsolódó módszertan hiánya. Hiányoznak olyan eljárások, mint az intuitív beleélő módszerek, a gyakorlatok és gyakorlás, a többszöri láttatás, az összehasonlítás és az élményközpontú megismerés.

A kvalitatív mérések egyértelműen azt jelzik, hogy a különböző pályaeorientációs szervezetek között hiányzik az összhang, a szakmai párbeszéd. Az objektivitás mellett szubjektív tényezők is közrejátszanak a sikeres pályaeorientáció megalapozásában. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az iskolában döntően az osztályfőnök az, aki segítséget biztosít, de nincs vagy kevés a kapcsolata a szakmai szervezetekkel. A másik és talán legfontosabb meghatározó társadalmi közeg a család, amely nem egy esetben konfliktusba kerül az iskolával. Az iskolából kikerülő pályakezdő fiatal számára, egy pályakorrekció esetében nem biztosítottak a megfelelő szolgáltatások. *Mindemellett a célcsoportok akadályozottsága fokozottan igényli az együttműködést.* Következésképpen a pályaeorientációs problémák megoldása szolgáltatási integrációs folyamatokkal segíthető elő. Az integráció sikeressége érdekében komplex szolgáltatási rendszer kialakítása szükséges, amely a civil szervezetek összefogása, a szociális, oktatási, egészségügyi, munkaerőpiaci kapcsolatok fejlesztésével érhető el.

A fentiek alapján úgy gondoljuk, a civil szervezetek biztosíthatják a pályaeorientáció társadalmi önszerveződésének és érdekérvényesítésének kereteit, alkalmat adhatnak különböző társadalmi csoportok speciális igényeinek megfelelő szolgáltatások kifejlesztésére, biztosítására, a nem profit célú megújulás és egyes társadalmi problémák, ezen belül is az eredményes pályaeorientáció általános és speciális segítésére, közösségi kezelésére, esetlegesen a híd szerep betöltésére.

Az élethosszig tartó tanácsadás szolgáltatásaihoz való hozzáférhetőséget az egyes állampolgári csoportok számára folyamatosan bővülő mértékben fejleszteni kell. Ide tartoznak azok a fiatalok, akik félő, hogy korai iskolaelhagyók lesznek, a szakképzésben és a felsőoktatásban tanuló diákok, a felnőtt korú foglalkoztatottak, az idősödő népesség és, a fogyatékos vagy egészségkárosodott fiatalok, Hatékonyabb szakpolitikai keretekre van szükség a megfelelő differenciált szolgáltatások nyújtásához, hogy a különböző életkorú és az életük különböző szakaszában lévő embereket a szolgáltatások igénybevételére motiválják és ösztönözzék.

Irodalom

- A Nemzeti Pályaeorientációs Tanács állásfoglalása a közoktatási szabályozás átalakítása, a tanári életpálya-modell és a pályaeorientáció szerepének fejlesztése kapcsán. 2010. december 9. (NPT, 2010.)
 A pályaeorientációs szakemberek kompetenciamátrixának kialakítása. PTE FEEFI Pécs, 2009.
 A végzettség nélküli korai iskolaelhagyás elleni középtávú stratégia 2014. www.kormany.hu

²⁷ Az egész életen át tartó tanulás... 2013.

- Az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája a 2014/2020 közötti időszakra. Emberi Erőforrások Minisztériuma Budapest, 2013. december 4.
- Az élethosszig tartó pályaeorientációs szakpolitika fejlesztése: Európai Kézikönyv. (2013) NMH, Bp.
- Az Európai Pályaeorientációs Szakpolitikai Hálózat (ELGPN) Szakszótára. (2013) ELGPN GLOSSARY magyar kiadása. Bp.
- Béndek Julianna: Országjelentés Magyarországról a fogyatékossgal élő gyermekekkel foglalkozó tagálami szakpolitikákról szóló tanulmányhoz (2013): Európai Parlament Belső Politikák Főigazgatósága B-1047 Brüsszel.
- Borbély-Pecz Tibor Bors (2010): Életút támogató pályaeorientáció. ELTE BTK doktori ért.
- Cseh Judit: A hazai pályaválasztási rendszer. In: Szellő János (szerk. 2014): Pályakezdő fiatalok munkaerőpiaci esélyei a Dél-dunántúli régióban 2025-ig. Zárótanulmány, PTE, Pécs.
- Fehér-Schmitsek-Schüttler-Szauer: Az EU 2020 Stratégia és a fogyatékos emberek számára hozzáférhető szakiskolai innovációk Magyarországon. Gyógypedagógiai Szemle 2010/3.
- Kenderfi Miklós (2011) Pályaeorientáció. SZIE, Gödöllő.
- Kertész János: Pályaválasztás, pályaeorientáció jelentősége a hátrányos helyzetű és fogyatékos tanulóknál. Forrás. www.epalya.hu/cikk/?cikk_azonosito=000071 *Letöltve: 2015. augusztus 17.*
- Könczei György (szerk) (2009): Fogyatékossg-tudományi Fogalomtár. ELTE BGGYK, Bp.
- Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási adatok 2011/11 fejezet. Fogyatékossgal élők.
- Mártonfi György (szerk.) (2011): Út a munkaerőpiacra – speciális szakiskolákból. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Bp.
- Nagy-Forrai-Prókai-Sőrés-Szerepi-Varjú (2013): Megváltozott munkaképességű embereknek nyújtott munkaerőpiaci szolgáltatások módszertanai Magyarországon – kutatási tanulmány. FSZK, Bp.
- Szellő János (2011): A foglalkozási rehabilitáció és a diagnosztikai eljárások. In.: A rehabilitáció komplex szemléletet (szerk.: Nagy Janka Teodóra) PTE IGYFK, Szekszárd.
- Szellő János (szerk. 2014): Pályakezdő fiatalok munkaerőpiaci esélyei a Dél-dunántúli régióban 2025-ig. Zárótanulmány, PTE, Pécs.
- Szellő-Szilágyi (szerk.) (2015): Kézikönyv a fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok pályaeorientációjának elősegítésére. OKE, Debrecen.
- Szilágyi Klára (2005): A fiatalok és felnőttek pályaeorientációs és karrierépítési készségeinek szintje, fejlesztési lehetőségei. NFT, Bp.
- Szilágyi Klára (szerk.) (2012): Realitásorientáció kialakításához szükséges háttérismeretek. In. A pályaeorientáció szerepe a társadalmi integrációban. SZIE, Gödöllő.
- Zakar András: A pályaválasztás helyzete és fejlesztésének lehetőségei. In: Juhász Gábor (szerk.) (2007): PATRÓNUS. A Dél-dunántúli Régió pályaválasztási koncepciójának tervezete. Tanulmánykötet. ÁFSZ DDRMK, PTE, Pécs. pp.77-111.

KÉKES-SZABÓNÉ MAGOSSY ERIKA

Aranyló ős

Avagy tényleg értékes-e az emberi élet őszi szakasza?

Ha az emberi életet a természet körforgásához hasonlítjuk, akkor a tavaszt a születéstől az ifjúkor elejéig tekinthetjük. Ez a szakasz megújulás a sarjadás, a növekvés, fejlődés időszaka. A nyarat a teljes pompájával, erejével a felnőttkor elejétől az emberi élet kétharmadáig határolhatjuk be. Az ember ez idő alatt a legtevékenyebb, a megszerzett tudását, erejét ekkor kamatoztathatja leginkább. Ahogy a természet az őszy folyamán még megcsillogtatja színeit, de egyben felkészül az elmúlásra, ugyanúgy, az emberi életnek is fel kellene készülni, a kényelmesebb nyugodtabb életre. A nyugdíjas évek szolgálnák ezt a felkészülést. Tudomásul kell venni, hogy az élet utolsó szakasza valójában erre a megnyugvásra készül. A megfáradt ember egész élete során erre a harmóniára törekszik. Lássuk, valóban hoz-e megnyugvást a mai kor embere számára a nyugdíj, a nyugdíjas évek!

A kérdést egyrészt a racionalitás útján, másrészt viszont a humánus oldaláról fogom megközelíteni.

Az élet alkonyán az ember aktív kereső tevékenységet folytató személyből a társadalom passzív tagjává válik. Ezt a tényt kell a társadalomnak elfogadnia, és erre megoldást kell találnia. A feladatot már XIII-XIV. század végén próbálták orvosolni a magyar társadalomban. A bányaládát 1346-ban Thurzó János bányájában vezették be, amikor is a bányában elhunytak özvegyeit, árváit a megbetegedett, megöregedett társláda tagokat támogatták, az ott dolgozók keresetéből levont tagdíjból, és a tulajdonosok hozzájárulásából. Ezt a rendszert tekinthetjük a mai társadalombiztosítási rendszer, ezen belül a mai nyugdíjrendszer előfutárának. A tényleges állami nyugdíjrendszerek 1889 és 1937 között jelentek meg a mai Európai tagállamok országaiban. Magyarországon az első nyugdíjtörvényt 1928-as évszám fémjelzi. Hazánk az élmezőnyben csatlakozott a kötelező biztosítási rendszer bevezetéséhez.

„A kötelező társadalombiztosítási nyugdíjrendszer működtetése és fejlesztése az állam feladata. A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer öregség esetén a biztosított részére, elhalálása esetén a hozzátartozója részére egységes elvek alapján nyugellátást biztosít.”¹

A nyugdíjrendszerek típusait Zombori Gyula *Szociálpolitikai alapfogalmak* című munkájában a következők szerint csoportosítja:

A felosztó-kirovó rendszer: azt jelenti, hogy a jelenlegi nyugdíjakat az éppen aktív munkavállalók által befizetett járulékokból fizetik. A most éppen aktív dolgozók arra számítanak majd, hogy a jövő generációja fogja a nyugdíjukat megfizetni.

A várományfedezeti rendszer, vagyis a teljes egészében tőkésített nyugdíjbiztosítás azt jelenti, hogy az egyes generációk által befizetett járulékokat egy magán- vagy állami nyugdíjalap

¹ 1997. évi LXXXI törvény a társadalombiztosítási nyugellátásról 1§ (1) bekezdés /http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700081.TV letöltés dátuma 2015.04.11.

össze gyűjti és befekteti, a nyugdíjakat pedig teljes egészében ezeknek a befektetéseknek – egyéni tőkeszámlákon nyilván-tartott és felhalmozott – hozamaiból fizeti.

Tőkefedezeti rendszer: részlegesen tőkésített nyugdíjfinanszírozási rendszereket nevezik így, amikor is a nyugdíjbiztosítás túlnyomórészt a felosztó-kirovó elv alapján működik, annyi eltéréssel, hogy tartalékokat képez, amelyet tőkepiaci instrumentumokba fektet be. Ezt a rendszert egy váratlan demográfiai helyzet, vagy akár egy gazdasági sokk hatás elkerülése végett alakították ki.

1947. január 1-jével a kormány deklarálta a *várományfedezeti rendszerről a felosztó-kirovó rendszerre való áttérést. Az áttérés oka a nyugdíjjárulék-vagyon megsemmisülése elértéktelenedése volt. A járulék-vagyon egy részét korábban ingatlanokba fektették melyből minden tízedik megsemmisült. Magyar Gazdaságkutató intézet becslése alapján az akkori vagyon mintegy 40%-a megsemmisült, a készpénztartalék mintegy 20-25%-a elértéktelenedett.*

Hiába érveltek mégis a várományfedezeti rendszer mellett a döntést mégis a felosztó-kirovó rendszer mellett kellett meghozni, kényszerűségi okok miatt. A felosztó-kirovó rendszer magával vonzotta az emelkedő járulékmértékét melynek megoldásaként a későbbi generációk nagyobb arányú terhelhetőségében látták.

A nyugdíjrendszer fenntarthatósága az államháztartás tükrében azt jelenti, hogy a kiadásait a befolyó bevételeiből fedezi. Két lehetőség van a fenntartásra, az egyik, ha a bevételeket igazítják a kiadásokhoz (a levont járulékokat a nyugdíjkifizetésekhez), vagy a kiadásait igazítják a befizetésekhez. „Alapvetően interperszonális, személyek közötti újrafelosztást a mindenkori aktív generációk befizetéséből fedezi az inaktívok kifizetéseit...”²

Tehát a társadalombiztosítás, és ezen belül a nyugdíjbiztosítás finanszírozási alapja a befolyt járulékok összessége. A járulékfizetés, ami a nyugdíj alapjául szolgál, az aktív kereső tevékenységet folytatókat, biztosításra kötelezett jogviszonyban állókat terheli. Ennek a feltételnek egyik alapvető befolyásoló tényezője a demográfiai helyzet. Az élve születések és az elhalálozások mutatói alapján megállapítható, hogy a népességfogyás folyamatos tendencia. A természetes fogyás 2014-ben a 2013. évhez képest 34.600 fő volt. A foglalkoztatottak száma 2014-ben 4 millió 124 ezer fő a 9 millió 876 ezres lakosságból. Megfigyelhető a számadatokból, hogy az aktív keresők aránya az inaktív személyekhez viszonyítva 41,8%-a. A 14 év alatti korosztály 1980 óta közel egyharmadával csökkent.

Az elkövetkező években nemcsak a magyar, de az európai társadalmaknak is szembesülniük kell az idősödő társadalommal. Európa szerte megfigyelhető, hogy a fejlett országokban élő társadalmakban a gyermekvállalási kedv kifejezetten csökkenő tendenciát mutat, ugyanakkor a várható élettartam jelentősen megnőtt. Dániában az 50 éves férfi még 28,3 évre számíthat, addig magyar társa 24 évet élhet még. Európa gazdagabb országai a korfa öregedésének problémáját nagyrészt a bevándorló keresőképes munkaerővel kívánják megoldani. Magyarország helyzetét a terméketlenség mellett a vándorlási körülmények is nehezítik. Magyarország nem célpontja a bevándorlóknak, nálunk inkább az elvándorlás a jellemző.

Foglalkoztatási helyzet, és a nyugdíjtörvények alakulásának bemutatása konkrét életutakon keresztül

A témaválasztásom elsődleges célja a joghatásvizsgálatok hiányára való rávilágítás, valamint a nyugdíjtörvények deformitásainak bemutatása, konkrét életutakon keresztül. Így kutatásom

² Zombori Gyula: A Szociálpolitika alapfogalmai II. változatlan kiadás Kiadó Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület Budapest 1997. 132. oldal

során, nem véletlenül döntöttem az interjú készítése mellett, hiszen a téma szerteágazó volta miatt interjúalanyaim ötleteire, meglátásaira is felettebb kíváncsi voltam, és persze a kérdésekre egyértelmű választ szerettem volna kapni. Az interjúkészítés során nem csak a bennem felmerülő kérdésekre kaptam választ, hanem a merev jogszabályok egyszerre emberi életsorok formálójává, alakítójává váltak a szemem láttára. Interjúalanyaim Éva, Mátyás és Sándor nagyjából azonos társadalmi csoportbeli személyek. Mindhárman a rendszerváltás előtt azonos társadalmi réteghez tartoztak, iskolai végzettségüket tekintve Éva és Mátyás legmagasabb iskolai végzettsége középiskolai érettségi bizonyítvány, míg Sándor főiskolai végzettséget szerzett. Tehát a végzettségek között sincs jelentős különbség. Az Ő életükön keresztül kívánom bemutatni a nyugdíjas évek és a szociális helyzet alakulását, a jogszabályok tükrében. A vizsgálatom a rendszerváltást követő időszakra terjed ki.

A kutatásom alanyai a népességfogyás tényét teljes mértékben alátámasztják. Éva gyermeket nem szült. Mátyásnak egy gyermeke, két unokája van. A nagykorú unoka az iskola befejezésétől megszakitás nélkül kereső tevékenységet nem folytat, tehát nyugdíjjárulékot sem fizet. Sándornak két fia van, unokája nincs, a közeljövőben nem is tervezik, az ellehetetlenült életmódjuk miatt, tekintettel hogy kisebbik fia a szülői házban él, minimálbérért dolgozik, másik gyermeke Angliába költözött nyolc éve, ott telepedett le, nem szándékozik visszatérni. Befogadták, presztízst teremtett magának, nem fog a megélhetés alatti minimálbérért itthon dolgozni.

Nem elég csupán a demográfiai adatokat vizsgálnunk, hiszen az, hogy egy adott társadalom felnevel egy személyt, az még nem biztosítja a járulékfizetést is. A megszületett és felcseperedők munkanélkülivé válása, valamint a kivándorlások miatt az államháztartásba befolyó bevételek csökkenését váltja ki. A statisztikai adatok ugyan a munkanélküliségi ráta csökkenését jelzik, de a vizsgálat realisabb képet mutat, ha az inaktív személyek arányát vizsgáljuk, hiszen a munkanélküliségi ráta az ellátásban részesülőket tartja csupán nyilván, akik kiszorultak már az ellátási rendszerből azokat a személyeket a számadatok nem tartalmazzák.

Az adatok a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisából kerültek felhasználásra.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_q1f002.html

A befolyó bevételek tehát kimutathatóan csökkenő tendenciát mutatnak.

Nézzük meg a nyugdíjrendszer felosztó részét, ami jelen témám fő pillére.

A befolyó bevételek, vagyis a nyugdíjjárulék újraelosztása, a nyugdíjtörvények alkalmazásával, a nyugdíj megállapítás iránt elindított eljárás befejezéseként, a nyugdíjfolyósítás formájában valósul meg. A nyugdíjtörvények történetisége, változásai az emberi sorsok befolyásoló tényezőivé váltak. Az öregségi nyugdíj megállapítása, (a befolyt járulékok újraelosztása) és az

azt követő folyósítás során, az eljárás alanyának a törvényben rögzített kritériumoknak egyidejűleg kell megfelelni. Az újraelosztás, tehát az öregségi nyugdíj megállapításának alapfeltétele a törvényben előírt szolgálati idő megszerzése, valamint az öregségi nyugdíjkorhatár betöltése. A kettős alapvető jogosultsági feltétel közül egyetlen jogszabály mentesül, mégpedig a köznyelvben elterjedt „nők 40 éves nyugdíja”. E törvény a korhatár elérését feltételként nem határozza meg, viszont a jogosultság megállapítását 40 év jogosító idő, és a 32 év kereső tevékenység vagy azzal egy tekintet alá eső jogosító idő mennyiségi kritériumának bevezetésével nehezítették.

A nyugdíjtörvény az 1975. évi II. törvény kihirdetésével lett teljesen homogén. Ezt megelőzően: Az 1951. évi 30. sz. törvényerejű rendeletet nevezik egységes nyugdíjtörvénynek, mert minden munkavállalóra kiterjedt, azonban csak a munkaviszonyban álló dolgozó és hozzátartozója számára biztosított azonos feltételek és mértékek szerint ellátásokat. Jellemzője, hogy a háború előtti nyugdíjrendszertől elhatárolódott, a kapcsolatot ugyan megteremtette vele, de a nyugdíj összegében csak az 1945 után szerzett szolgálati időt honorálta. Ez a törvény mondta ki először a 10 év szolgálati év követelményét (8 év) volt, és az 5 év megszakítás után annak elvesztését, a férfiak 60 nők 55 éves korhatárát.

1954. évi 28. sz. törvényerejű rendelet lett a második egységes nyugdíjtörvény melyet a korszerűség jellemzett, megteremtette a kapcsolatot a korábbi rendszerekkel. Hibáját csupán a bonyolultságában határozták meg.

A harmadik egységes nyugdíjtörvény az úgynevezett alkalmazotti-munkástörvény, mely az 1958. évi 40. sz. törvényerejű rendelet szabályozta. Ekkor még mindig külön törvény rendelkezett a mezőgazdasági termelészövetkezeti, szakszövetkezeti tagok, a kisiparosok, és a dolgozókra vonatkozóan.

A ténylegesen egységes szerkezetet az 1975. évi II. törvény teremtette meg, mely ezen időpontig, a hatályosság időintervallumát tekintve a leghosszabb hatályú nyugdíjtörvény volt.

A nyugdíjtörvények az 1975 évi II. törvény kihirdetését követően az alábbiak szerint változtak: öregségi nyugdíjra vált jogosulttá az a nő, aki az 55. életévét és az a férfi, aki az 60. életévét betöltötte, és a 10 évi szolgálati időt megszerezte. A következő változás már szigorította a felosztást, hiszen a megállapításhoz előírt szolgálati idő mértékét 20 évre növelte. Korlátokkal, résznyugdíj megállapításának lehetősége továbbra is fennállt; 10 évi szolgálati idő kellett a megállapításához. A jogszabályi változásnál már egyértelműen megfigyelhető, hogy a befolyó járulékok növekedésére törekedtek, vagyis a bevételeket igazítják a kiadásokhoz. A törvény kisebb-nagyobb változtatásokkal 1997. évig volt hatályban, amikor is a jelenlegi nyugdíjrendszer alapjául szolgáló 1997. évi LXXXI törvényt kihirdették. A törvény tovább nehezítette a nyugdíjba vonulás feltételeit, mégpedig a korhatár fokozatos emelése révén. A férfiak, és a nők irányadó életkora a betöltött 60-ról 62-re emelkedett, a nőké a nyugdíjjogosultsági korhatárhoz való közelségét a fokozatosság elvével mérsékeltek. Az előrehozott nyugdíj intenzívvel az irányadó korhatár előtt kizárólag az előrehozott öregségi nyugdíjkorhatár elérése, valamint 38 év szolgálati idő megszerzése esetén volt lehetőség.

A felosztó-kirovó rendszer tarthatatlansága miatt az 1998 évben történt változások történtek, újabb próbálkozások születtek a módosításra. A világbank modelljéből átvett hárompilléres rendszer került bevezetésre, melynek lényege, hogy az állami nyugdíjkasszába a kötelező nyugdíjbiztosítási járulék 1%-a került befizetésre a 6% pedig a magán-nyugdíjpénztári számú lára került jóváírásra, a harmadik pillér pedig az önkéntes pénztárakba történő befizetés lett.

„A bevezetés során nagy hangsúlyt kapott az a szempont, hogy a tőkefedezeti ág létrehozása a kieső járulékbefizetéseken keresztül ne okozzon – még átmenetileg sem – kezelhetetlen mértékű hiányt az első (azaz a hagyományos felosztó-kirovó) pillérben, ne vezessen az államháztartási deficit nagymértékű romlásához, az államadósság drasztikus növekedéséhez.”³

A pályakezdőknek kötelező volt ezt a formát választani. A többi korosztályú munkavállaló saját döntése alapján választhatott az együtt megvalósult rendszer közül. Mátyás, Éva és Sándor nem volt magánnyugdíjpénztár tag, hiszen Ők akkor már közel álltak a nyugdíjkorhatárhoz, a magánnyugdíjpénztár számlájukon már nem halmozódott volna fel akkorra összeg, hogy érdemes lett volna ezt a lépést megtenniük, hiszen a kevés felhalmozódott összeggel, a magánnyugdíjpénztár tagság esetén, a nyugdíj 75%-t kapták volna kézhez. Ráadásul Éva a nyugdíjazását megelőzően 10 évig munkanélküli ellátásban részesülő személy, majd teljesen ellátatlan lett. A magán-nyugdíjpénztárakat, és a hárompilléres nyugdíjrendszert, egyetlen kegyelemdöfással a 2010. évi törvények padlóra terítették. A jogszabály kritériumai ellehetlenítették a fennmaradás apró kis reményét is, azzal hogy személyesen tehetett nyilatkozatot az a személy, aki maradni kívánt a rendszerben.

A Népszabadság a következőket tudósította erről: „A hamarosan megjelenő törvénnyel egyidejűleg hatályba lépő kormányrendelet alapján lényegében semmi dolga nem lesz annak, aki vissza akar térni az állami nyugdíjrendszerbe. Csupán a magán-nyugdíjpénztárnál felhalmozott hozamról kell döntenie. Aki maradni akar a magán-nyugdíjpénztárban, annak 2011. január 31-ig nyilatkozni kell a nyugdíjbiztosítási szerveknél. „Az nem derül ki a szövevből, hogy erre formanyomtatvány szolgál-e majd vagy a visszalépőknek magunknak kell-e elkészíteni a nyilatkozatot”.⁴

A jogalkotók ezzel a feltétellel kihasználta a magyar ember sajátosságát, hogy nem szeret hivatalba járni. A jogvesztő rövid határidő is az ellehetetlenülést szolgálta, ugyanis mindössze egy hónapot adott arra, hogy a magánnyugdíjpénztár tag a személyes nyilatkozatot megtegye. A határidő jogvesztő volt, különleges méltánylást igénylő helyzetet sem engedélyezett. Tehát aki külföldön volt, nem értesült róla, aki beteg volt kórházi vagy szanatóriumi kezelés alatt állt, azon személyek, ha akartak volna is nyilatkozni, helyzetüknél fogva nem teheték meg. A magán-nyugdíjpénztári számlákon felhalmozott vagyonok beforgatásra kerültek az államháztartás nagy pénznyelő bugyrába, nem az eredeti céljára, a nyugdíjak finanszírozására használták fel. Mikor interjúalanyaimat arról kérdezem, hogy mit szólnak a jövő nemzedéke problémáját megoldani kívánó egyéni számlarendszerről, amely bevezetését a magán-nyugdíjpénztárak nyilatkozattétel kötelezettségének jogutódjaként hozták volna létre, a következő válaszokat kaptam: interjúalanyaim közül senki nem hallott róla. Miután ismertettem velük, hogy a jövőben a befizetett járulékot mindenkinek a saját számláján vezetik, a következő válaszokat kaptam:

Éva: „Nem értem a megvalósíthatóságot. Hisz felosztó-kirovó nyugdíjrendszer mellett hogy gyűjthetik egyéni számlán a most befizetett járulékokat, mikor azt mindjárt ki is róják? A most befolyt pénzből fizetik ki a jelenlegi nyugdíjakat. A kisember mindenhol átverésre kerül. A tömeg bevonása a cél, így a vagyonos rétegnek biztosítva lesz a jövedelem, melyet kimenekítenek.”

Sándor: „Ez teljesen hasonlít a magánnyugdíjpénztárhoz. Akkor miért szüntették meg?”

³ Ámon Zsolt–Budavári Péter–Hamza Lászlóné– Haraszi Katalin–Márkus Annamária: A nyugdíjreform első négy éve Modellszámítások és tények Közgazdasági Szemle, XLIX. évf., 2002. június (518–527. o.) <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/korkep-reform-utan/ch02s03.htm> letöltés: 2015.05.21.

⁴ Népszabadság LXIII. évfolyam 292/1. szám 10. oldal

Mátyás: „*Átala nem látom biztosítva gyermekeim és a jövő nyugdíjasainak helyzetét. Kizárólag a magas jövedelműeknek kedvezhet az egyéni számlarendszer.*”

Egyébként a magán-nyugdíjpénztári rendszer elsorvasztását követően a beígért egyéni számla rendszer máig várat magára.

De ne szaladjunk annyira előre az időben. A rendszerváltást követően a korábban vázolt folyamatos korhatáremelések mellett megjelentek ennek az ellenkezőjét kiváltó intézkedések. A rendszerváltás előtt nem volt jellemző a munkanélküliség. Bár a társadalomkutatók ezt inkább rejtett munkanélküliségnek hívják. De ami a lényeg, hogy tényleges ellátástalanságot nem jelentett. Nem voltak elhelyezkedési problémák, nem volt jellemző a „feketemunka”. Voltak munkahelyek, értékelhető, használható és elérhető volt a tudás mindenki számára. Éva és Sándor életútjában is kirajzolódik ez a súlyponti probléma.

Éva érettségi bizonyítványával a rendszerváltás előtt külkereskedelemben Budapesten dolgozott. A munkahely megszűnését követően a rokonai kapcsolatai, és a vidéki könnyebb megélhetés miatt költözött megyei jogú városba. Munkahelyet a fővárosban sem talált, Baján pedig egy ideig még egy családi vállalkozásban létesített könyvesbolt alkalmazottja lett, az üzlet megszűnése következtében pedig munkanélküli, majd teljesen ellátatlanná vált. A munkanélküliség problémáját a kormány ekkor a korai nyugdíjaztatásokkal kívánta megoldani. Ilyen lépés volt a közalkalmazottak részére készült prémium évek program, mely 2004-ben lépett hatályba a 1997. évi LXXXII. törvény alapján. Éva ezt az ellátási rendszert munkaviszony jellegű jogviszonya miatt sem vehette volna igénybe. Korábban az 1996-os évben az úgynevezett előnyugdíj megoldását próbálták még a munkanélküliség megoldásaként bevezetni, ami a korhatár betöltése előtt legfeljebb 5 évvel fiatalabb, azon személyek vehették igénybe, akik már legalább egy éve munkanélküli ellátásban részesültek. A munkaerő-piaci helyzet változása az idősebb korosztály elhelyezkedésének ellehetetlenülését próbálta orvosolni. Az így „eltávolított” munkaerő helyére a fiatalabb, fejlettebb tudással rendelkező generáció elhelyezkedését segítették. Éva ekkor még igencsak távol állt a nyugdíjkorhatárhoz, ezen típusú ellátásra sem volt jogosult.

A munkaerőpiaci helyzet válságát Sándor életútja is alátámasztja. Sándor felsőfokú végzettséggel, a rendszerváltást követően munkanélküli ellátásban részesülő személy lett, majd kényszervállalkozások és képzettségén aluli (öntödei) munkavállalással próbálta fenntartani magát. Mind a két személy esetében megfigyelhető a képzettség elavulásának motívuma, ugyanakkor a mai napig felszínre lebegő női egyenjogúsági probléma is felszínre kerül. A magyarországi helyzet: a nők átlagosan magasabb képzettséggel rendelkeznek, mint a férfiak. Ennek ellenére vezető pozíciókban, arányaiban, sokkal kevesebb a női vezető. A női nem eleve hátrányt jelent a karrierépítésben. Éva ugyan Sándorral ellentétben csupán középfokú végzettséget szerzett, de Sándor a rendszerváltást követően képzettséget egyáltalán nem igénylő öntödei munkaként el tudott helyezkedni. A rendszerváltás előtt biztos munkahelye volt. Az Alsó-Dunavölgyi Vízügyi Igazgatóságon dolgozott, majd 1981-től az Állatforgalmi Húsipari vállalatnál volt középvezető. A rendszerváltáskor fennálló jogviszonya viszont megszűnt a privatizáció miatt. Éva hosszas utánajárást, kutakodást követően sem talált munkahelyet, még képzettségén aluli munkát sem talált.

Mátyás középvezetői beosztását folyamatosan megőrizte. Település és vízgazdálkodási technikumot végzett, így a mezőgazdasági gépszerelő és vízvezeték szerelő szakmában lett járatos. 40 évig ugyanazon a munkahelyen. Ha bérezését vizsgáljuk, akkor bizonyos presztízs-

veszteséget itt is megfigyelhetünk. A minimálbér intézményét 1991. évben vezették be, a fekete-foglalkoztatás beszüntetése, a gazdaság kifehéritése, és a befolyó járulékok növekedése volt az intézkedés célja. A vállalkozások rohamos terjedése, a vállalkozások alkalmazottai után fizetendő járulékok, vagyis a járulékfizetési hajlandóság alacsony szintje miatt került beiktatásra. A minimálbér-emelés útján történő „kifehéritésének” gondolata már a 2001–2002. évi emelések idején is megfogalmazódott, azon egyszerű gondolatmenet mentén, hogy a megemelt bérküszöb magasabb költségvetési bevételt biztosít. Mint Halpern és szerzőtársai (2004) általános egyensúlyi modelljükben megmutatták, ez a várakozás a munkakeresleti és egyéb közvetett hatásokat figyelembe véve alaptalan volt. „A dupla járulékteher bevezetése már kifejezetten ezt a célt szolgálta, és valóban elérte, hogy a csaló vállalkozásoknál a teljes bér nagyobb része vált láthatóvá és adózottá”⁵

A továbbiakban bemutatom, hogy a rendszerváltást követően a hogyan alakul a folyamatosan ugyanabban a középvezetői beosztásban dolgozó Mátyás bére, a mindenkori minimálbérhez viszonyítva. Mátyás a 1990-es évek elején nagyjából havi 22 167 Ft-t keresett, ekkor a minimálbér havi 5800 Ft/hó volt. Nem egészen négyszeres; 1995-ben 76 000 Ft/hó keresete volt 10.500 Ft/hó volt a minimálbér kereset a minimálbér 7,2 szerese lett; 2000-ben 175 000 Ft/hó kereset 25 500 Ft/hó minimálbér 6,8 szoros lett 2005-ben 283 333 Ft/hó és 57 000 Ft/hó minimálbér összeg esetén már csak 5-szörös lett. Szerencsére a csökkenés megindulását követően szinte azonnal korhatárt töltött, és így a biztonságos nyugdíjat választotta, ami 177 000 Ft-ot jelentett számára havonta. Ez az összeg 30 000 Ft-tal volt több mint a nettó keresete. Az Ő esetében a nyugellátást még bruttó munkabérből számolták, a későbbiek során a nyugdíj alapjául már a nettó keresetek szolgáltak. Ismét a bevételeket igazították a kiadásokhoz.

A jelenlegi helyzet pedig ennél is kilátástalanabb. A nyugdíj előtt állók, – tágabb értelemben az 50 év feletti személyek – voltak korábban is a legkiszolgáltatottabb helyzetben. A nyugdíjkorhatár emelésével, a munkaerő piaci versenyhelyzet kiéleződésével tovább romlott a helyzetük. Mivel hazánk is az információs társadalmak berkeibe lépett, az említett korosztály a technika, a technológia és az információ robbanásszerű fejlődésére nem képes – életkori sajátossága miatt sem – ráhangolódni, egyre jobban a társadalom perifériájára szorul.

Ha ellátatlan státuszba kerül, akkor szociális segílyt részére csak abban az esetben állapíthatnak meg, ha közmunkát végez. A közmunka általában alacsony bérért történő foglalkoztatást jelent, időtartama pedig erősen korlátozott. Tehát csak a tényleges munkavégzés során szerez szolgálati időt a közmunkát végző személy, a segítelyezés időtartama nem számolható szolgálati időnek, mert nyugdíjjárulék levonása nem történik belőle. Az alacsony kereset le húzza a korábban esetlegesen elért keresetet. Így a nyugdíj összegére kedvezőtlen hatással lesz.

A nyugdíj megállapításának két alapfeltétele a korhatár betöltése, és a szolgálati idő mennyisége. A nyugdíj összegét a kereset és a szolgálati idő határozza meg. Ahhoz, hogy biztonságos, emberhez méltó életünk legyen nyugdíjas korunkra, nem mindegy, hogy mennyi ideig és mekkora összeg után fizetjük meg a nyugdíjjárulékot, illetve fizeti meg a munkáltató a munkáltatói részt.

⁵ Köllő János a béralkalmazkodás elősegítése a minimálbér szabályozás: http://www.budapestinstitute.eu/uploads/foglpol20_4_3minimalber.pdf 2015.05.21.

Éva nyugdíját 62,5 éves korától állapították meg. A folyósítás kezdő időpontja: 2015. 03. 28. Elismert szolgálati ideje 30 év. A nyugdíj összege 86 140 Ft. Korábbi időponttól nyugellátásra a kora miatt, illetve a szolgálati idő mennyisége miatt nem volt jogosult. Sem a nők negyven éve, sem a korhatár előtti ellátás nem jöhetett számításba.

Nagyjából kimutatható, hogy a szolgálati idő és a bérek aránya hogyan befolyásolja a nyugdíj összegét. Ha Évának sikerült volna elhelyezkednie minimálbérért, akkor 62,5 éves korában 40 év szolgálati idő alapján 87 170 Ft lenne a nyugdíj összege. Figyeljük meg az arányokat. Nyugdíjasunk, aktív élete során 120 havi nyugdíjjárulék befizetésével járult volna a finanszírozási alapba. Ez az összeg a saját, és a munkáltatói járulékkal együtt a havi kereset 33,5%-a. Ekkora összegű befizetést követően a nyugdíj összege (ha 30 000 Ft-os átlag minimálbérrel számolunk, akkor ez az összeg havonta 10 050 Ft befizetést jelent 10 év alatt 1 200 000 Ft), mely után csupán 1000 Ft-tal nőtt volna Éva nyugdíjának az összege. A befizetett összeget Éva 100 év múlva használta volna fel! Egyben az is kitűnik a számításból, hogy a nyugdíj összegének nagyságát befolyásoló tényezők közül az átlagkereset aránytalanul nagyobb hatással rendelkezik, mint a befizetés időtartama, azaz a szolgálati idő nagysága. A nyugdíj előtt minimálbérért történő foglalkoztatás tehát ellehetetleníti a jövő nyugdíjasainak helyzetét.

Erre a következtetésre juthatunk Éva és Sándor nyugdíjhatározatának összehasonlításával is:

Sándor részére 62 éves életkorától 65 000 Ft nyugdíjat állapítottak meg 37 év elismert szolgálati idővel. 7 évvel több szolgálati időt szerzett, mint Éva és 21 000 Ft-tal kevesebb összeg került megállapításra. Ezt a nagyarányú eltérést némileg torzítják a nyugdíjmelések, és a valorizációs⁶ szorzók.

Az éves nyugdíjmelésekkel is Sándor jelenleg 75 000 Ft összegű nyugellátást kap havonta. Évának még így is 11 000 Ft-tal több nyugdíjat visz házhoz a postás.

A nyugdíjmelés mindenkor kormányzati döntés, az államháztartás függvénye, még a valorizációs szorzó pedig szigorúan inflációt követő nyugdíjszámítási alaptétel.

A nyugdíjmelés százalékos rendszerével is kételyek merülnek fel bennem.

Mátyás a jelenleg folyósított 235 000 Ft-os nyugdíjra 4%-os nyugdíjmelés folytán 9400 Ft-tal tehetne többet zsebre, Sándor a 73 000 Ft-ra 2920 Ft. Éva pedig 3455 Ft. Ami szintén nem biztos, hogy arányaiban megfelelő a befizetett járulékokkal. Az amúgy is periférián lévő személyek tovább süllyednek a társadalom vertikális struktúrájában. Nem egyedi eset Magyarországon, hogy egyedül élő nyugdíjas személy 60 000-70 000 Ft nyugdíjat kap kézhez. Nagyon érdekes megfigyelni, hogy 2015. évben a minimumnyugdíj összege 28 500 Ft. Megállapításkor a feltételeknek tehát a 20 év szolgálati időnek, valamint az életkor betöltésének ezen összeg megállapításkor is fenn kell állnia. Az összeget több tekintetben is felül kellene vizsgálni, (nemcsak azért, mert messze alulmarad a megélhetési minimumtól) de azért is, mert a segélyek megállapíthatóságának is ez az összeg az alapja.

A nyugdíj minimum összegének meghatározásakor egyéb élethelyzetekre is rá kell irányítani a figyelmet. Megfigyelhető hogyan befolyásolja a szociális segélyre szorulóknak életkörülményeit, hiszen szociális segélyre az jogosult, akinek nem biztosított a megélhetése. „Akkor

⁶ A nyugdíjszámításnál használatos valorizációs szorzó: „A nyugdíjazást megelőző naptári év előtti és a (6)-(8) bekezdés szerint csökkentett keresetet, jövedelmet az országos nettó átlagkereset egyes éveken történő növekedését alapul véve naptári évenként a nyugdíjazást megelőző naptári év kereseti szintjéhez kell igazítani.”

nem biztosított az aktív korú személy megélhetése, ha a családnak az egy fogyasztási egységre jutó havi jövedelme nem haladja meg a nyugdíjminimum 90 %-át és vagyona nincs.”⁷ Ki tud megélni 28 500 Ft 90%-ából? Ha nem egyszemélyes a háztartás, akkor is százalmas az összeg.

A minimum nyugdíj összegének látványa, illetve a segély megállapításának alapjául szolgáló összeg, valamint a segélyezésnek alapját szolgáló összeghatár meghatározása után kérdőjelek merülnek fel bennem, hogy tényleg az Alaptörvénynek megfelelő intézkedéseket hoztak-e.

Éva esetében sem állapítottak meg szociális segélyt, mert ugyan egyedül él, de Budapesten lévő ingatlanát albérletbe kiadta. Egyrészt saját ingatlannal rendelkezik, másrészt pedig az albérletből jövedelme keletkezett. A létfenntartása végett, testvérével közösen örökölt ingatlanba költözött, mely régi építésű, felújításra szoruló családi ház. Nyílászárók rossz állapotban, fűtéstechnológia elavult, konvektoros gázfűtés. Az anyagi nehézségek miatt képtelen a lakását teljes mértékben fűteni, csak a tényleges tartózkodási helyéül szolgáló egy helyiséget fűt (lehel be) minimális hőfokra. E körülmények megindították a falak penészedését, ami persze az egészségre ártalmas. Előfordulhat, hogy ez a helyzet gyógyszerfogyasztásra fogja kényszeríteni, tehát újabb terhet ró a háztartására, illetve a társadalomra. A lakásviszonyok tovább nehezítik a nyugdíjas éveket, és nehezítik a társadalomra zúdított nehézségeket. Éva valószínűleg már nem fogja tudni a felújítást, korszerűsítést finanszírozni, hisz nincsenek tartalékai, és a nyugdíj összege is a létminimum környékén van.

Mátyás szerencsés helyzetben jó lakáskörülmények között házaspárjával közösen oldja meg a lakásfenntartás költségeit.

Sándor fiával él együtt kényszerből, a családi ház fenntartása az Ő költségvetését terheli. Vele élő fiát csak a rezsiköltségtől való megkímélésével tudja segíteni.

A háztartások száma Magyarországon folyamatosan növekvő tendenciát mutatnak, míg a lakosság folyamatosan csökken. Tehát kimutatható, hogy az egy háztartásban élők száma folyamatosan csökken. Ez újabb anyagi terhet jelent a kisháztartásokra nézve. A férfiak átlagéletkora alacsonyabb a nők átlagéletkoránál. Rengeteg özvegyasszony él egyedül, akinek az alacsony nyugdíj miatt és az egyedüli anyagi teherviselés miatt sokkal nehezebbé vált az élethelyete.

Az Alaptörvényre visszatérve „Az Alkotmánybíróság korábbi jogalkotási törvényt követő megfogalmazása szerint „a jogszabály a kihirdetését megelőző időre nem állapíthat meg kötelezettséget és nem nyilváníthat valamely magatartást jogellenessé.” Ennek a követelménynek azonos tartalmú, de pontosabb megfogalmazását a jogalkotásról szóló 2010. évi törvény egyik paragrafusa tartalmazza”⁸. A 2012. évi Alaptörvényben már ezt a szabályozást nem találtam. Viszont „Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait.”⁹ Minden demokratikus államban alapszabály, hogy visszamenőleges hatályú jogszabályt nem hoznak épp azért, hogy az állampolgárok a megfelelő döntést tudjanak hozni. Nézzük mi történt a Magyar nyugdíj törvénnyel!

2011. évi CLXVII. törvény alapján a korábban már megállapított rokkantsági nyugdíjakat, előrehozott öregségi nyugdíjakat és szolgálati nyugdíjakat átminősítették ellátásokká, illetve szolgálati járadékká. A már folyósított ellátások összegét a törvény nem változtatta meg, viszont megfigyelhetjük a később felszínre kerülő joghatásokat:

⁷ <http://news7.hu/index.php/napifrisz/273-szocialis-segely-igenyelse-2015-ki-kap-szocialis-segelyt> (2015.04.11.)

⁸ <http://www.jogiforum.hu/hirek/32626> letöltés 2015.04.12.

⁹ Magyarország Alaptörvénye Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest 2012. (Q)cikk (3) bekezdés 21. o.

- Az alacsony összegű nyugdíjasok esetében méltányos nyugdíjmelés kerülhetett megállapításra a törvényi feltételek teljesülése esetén. Mivel azonban a nyugdíjuk ellátásá minősült, elestek a méltányos nyugdíjmelés, és az egyszeri segély intézményétől.
- Elestek a nyugdíjasok kedvezményes utazási utalványától. Ez különösen megvisel egy volt rokkantsági nyugdíjas személyt, hisz az ellátása érdekében a felülvizsgálatra távollévő helységekbe kell utaznia. Utána elszámolják részére az utazási költséget, de azt egy hónap múlva fogja megkapni, addig az alacsony ellátásából kell gazdálkodnia.

Ezek a változások a nyugdíjasok biztonságérzetét megingatták.

Interjúalanyaim válaszai közül az átlagnál magasabb nyugellátásban részesülő Mátyás válaszában is ezt a bizonytalanságot ki tudom mutatni. Arra a kérdésre, hogy hogyan képzeli az ideális nyugdíjas éveket a következő választ kaptam tőle:

„Én nyugalmat kívánok. Nyugalmat szeretnék. Jó lenne, ha a gyereknevelés összes problémája a szülőre hárulna, mert olyan körülmények között tudna élni, hogy ezt ne nekem kelljen felvállalni. Nyaralni évek óta nem voltunk. Feleségem rendszeresen szanatóriumi kezeléssel vesz részt, de nyaralni nem voltunk. Sokat szeretnék túrázni, és sok szép faragást szeretnék készíteni. És persze egészséges életet szeretnék.” Mátyás napi szinten unokáját gondozza, mert a szülő egyedül neveli gyermekét, majdnem minimálbérért. A lánya rezsiköltségét, és az unokája tartós fogyasztási cikkeit finanszírozza.

Éva friss nyugdíjasként sem szőne merész álmokat, erre a kérdésre a következőket válaszolta:

„Jó lenne, ha megengedhetnék magamnak egy kis programot. Nagyon szeretnék már színházba menni, vagy szeretném, ha egy csésze kávéra beülhetnék egy kávézóba, és nem mindig azt kellene figyelmem, hogy ez mennyibe kerül. Várom, hogy 65 éves legyek, akkor ingyen utazhassak. Nem fogok mást csinálni, mint a tömegközlekedésen vándorolni egyik városból a másikig. Így nem kell szállásra költenem.” És elmosolyodik.

Végül Sándor válasza:

„Biztonságos megélhetést szeretnék. Szeretném, ha gyermekeim biztonságban lennének. Nagyon fáj, hogy nagyobbik fiam távolra került, de itt nincs más lehetősége. Az angliai környezetet megszokta, őt is befogadták. Aki most kerül ki, annak nagyon nehéz. A barátnője Angliában egy másik városban él, mert nem beszéli tökéletesen a nyelvet, és így nem tud Londonba munkahelyet találni. A fiamnak szerencséje volt, hogy még a nagy keleti roham előtt kijutott. Nem szeretnék másra rászorulni. Eljárok táncolni, mert amíg élt, a feleségemmel hetente háromszor társastánc órára jártunk. Ezt nem szeretném abbahagyni.”

A fenti válaszok alapján eszembe jutott Maslow motivációs piramisa, melynek alsó szintjén a legszélesebb sávban a fiziológiai szükséglet, a következő sávban a biztonságérzet található, majd a szeretet, az összetartozás, az önbecsülés, és a piramis csúcsán pedig az önmegvalósítás található. A fiziológiai szükséglet után mindhárom kutatásomban részt vevő személy a biztonság megvalósítását szeretné! A szociális szükséglet iránti igény is szépen kimutatható alanyaim esetében is. Éva Sándor és Mátyás is válaszukban olyan vágyakat említett, mely az emberi kapcsolatok ápolását szolgálja. Éva esetében ez a társadalomba való visszailleszkedés iránti igény formájában jelenik meg. Az önmegvalósítás elérése úgy tűnik, hogy leginkább Mátyás és Sándor esetében valósul, valósulhat meg. Évának a hosszú inaktív időszak, és persze az ezzel járó anyagi nehézségek, a társ nélküli élet, megnehezíti az önmegvalósítás elérését.

A jogszabályok utókövetésének hiánya, és az utólagos vizsgálatok elégtelensége jellemzi a mai magyar jogalkotást. A jogalkotás során alkalmazni kell azokat az eszközöket, amelyek a

szabályozás javítását szolgálják, akár az egyszerűsítés, akár hatásvizsgálatok készítése vagy az adminisztráció csökkentése révén. Minderre legfőképp azért lenne szüksége a társadalomnak, mert életszerű, alkalmazható, és az emberi élethez igazodó törvényekre van szükség. Így tud az Alaptörvényben megfogalmazott méltóságához való jog megvalósítása teljesülni, hiszen: „Európa számára a legfőbb tőkét az emberek jelentik, és ezért az uniós ágazati politikák gyűjtőpontjában az egyéneknek kell állniuk.”¹⁰

Visszakanyarodva a természethez, a természetnek sikerült megtalálnia a problémákra a tökéletes megoldást. Az ember képesnek hiszi magát arra, hogy uralkodjon a természet felett. De vajon képes-e arra is, hogy olyan simulékony megoldást találjon a regenerációja érdekében, ahogy azt a természet bemutatta nekünk?

Felhasznált forrásanyag

Dr. Czeglédy László, Dr. Havasi László Dr. Horkay László Dr. Kertész István, Dr. Nagy József, Dr. Varga Gyula Szerkesztette: Dr. Nagy Zoltán Lektorálta: Kurucz Béla: A társadalombiztosítás kézikönyve, Tánescs könyvkiadó 1979

Magyarország Alaptörvénye (2012. január 1) Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó

Társadalombiztosítási jogszabálygyűjtemény 2007, 2009, 2010, kiadó minden esetben Infropint Kft, Tipográfia: Turexim Kft.

ZOMBORI Gyula: A Szociálpolitika alapfogalmai II. változatlan kiadás Kiadó Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület Budapest 1997.

Internet

Farkas Gabriella, Gyarmati Andrea, Molnár Szilárd: Idősödő társadalom gazdasági és társadalmi kihívásai Magyarországon http://epa.oszk.hu/01900/01963/00031/pdf/infotars_2009_09_04_007-031.pdf /2015.03.25/

Medgyesi Márton: Az idősök jövedelmi és vagyoni helyzete a kilencvenes években

<http://www.ncsszi.hu/kiadvanyok/kapocs-letoltheto--lapszamai/kapocs-2003/116/news> /2015.03.25/

Nyugdíj ezt tervezi a kormány <http://fn.hir24.hu/penzugy/2014/11/21/nyugdij-ezt-tervezi-a-kormany/> /2015.03.26/

Rámege a gatyánk a nyugdíjra <http://fn.hir24.hu/gazdasag/2014/10/17/ramegy-a-gatyank-a-nyugdijra> /2015.03.26./

Vas András, Nyugdíj előtt jöhet a kaszálás közmunka védett korban is

<http://www.sonline.hu/somogy/kozelet/nyugdij-elott-johet-a-kaszalas-kozmunka-vedett-korban-is-599169>

Antal Attila: Európai nyugdíjörkép <http://meltanyosság.hu/files/meltany/imce/doc/kp-europainyugdijkorkep-100330.pdf> (2015. május 23.)

Központi Statisztikai Hivatal honlapja: https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_aves/i_qlf002.html (2016.02.17.)

Körkép Reform után Tanulmányok a nyugdíjrendszerről Digitális könyvtár honlapja

<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/korkep-reform-utan/ch02s03.html> letöltés: 2016.02.21

¹⁰ Comission Staff Working Paper A Memorandum on Lifelong Learning. Brussels, 30.10.2000 SEC (2000) 1832

SZABÓ DÁNIEL RÓBERT

Audio-vizuális koordináció a reklámfilmekben

Bevezető

Napjainkban folyamatosan körülveszik a reklámok a fogyasztókat. Az audiovizuális reklámokról elmondható, hogy általában nagy hatókörű elérést tesznek lehetővé, azonban a kimondottan költséges reklámeszközök közé sorolandók, éppen ezért a reklámok üzenetének helyes megválasztása, tervezése hozzájárulhat a hatékony kiadás-szerkezet eléréséhez. A televíziós reklámok esetében rövidnek mondható a sugárzás ideje, a reklámokban jellemzően fél percük, vagy még rövidebb idejük van arra, hogy találkozzanak a fogyasztók figyelmével, majd kifejtésük hatásukat.

A kreativitás szerepe a reklámokban

A reklám egy személytelen üzenet, melynek közvetítése a tömegkommunikációs eszközök segítségével történik (Vágási 2007). A sikeres reklámok egyik nélkülözhetetlen forrása a kreativitás (Rozványi 2002), emellett időnként akár a művészi jelleg is fellelhető bennük (Sas 2007). A kreativitás képes lehet támogatni a márkákkal, termékekkel kapcsolatos pozitív érzések kialakulását, és fenntartását, kedvezően befolyásolni a velük kapcsolatos emlékezetet, a márkákkal kapcsolatos attitűdöket, valamint elősegíteni a fogyasztóban a termék megvásárlása utáni igényt (Till – Baack 2005). Megközelíthető úgy is, miszerint „a fogyasztókkal való kreatív kapcsolatteremtés a kreatív gondolkodás és végrehajtás olyan keveréke, amely az interakcióra és az élményekre fókuszál – pontosan azokra a dolgokra, amelyek a fogyasztókat valójában érdeklik.” (Mányai 2009, 122. o.).

A kreativitás és a kommunikáció megfelelő alkalmazása esetén jöhet létre az a fajta értékteremtés a reklámokban, mely által jobb, hatékonyabb eredmény fog születni, mintha a vállalat csupán a jól bevált kliséket, technikákat, megközelítéseket alkalmazná kampányában. Célja a „minél kisebb változtatással minél nagyobb tartalmi többletérték megteremtése” (Sas 2007, 45.o). Lehet bármi, melyet az ember érzékel, akár egy szimbólum, egy szójáték, egy dallam, a cél, hogy felkeltse az emberek figyelmét, és fenn is tartsa. Két fontos tényezője: „az egyediség és a márka, azaz a termék dominanciája” (Papp 2009, 56. o.). A kreatív reklámok további ismertetőjegyei az újszerűség, az ötletesség és az érzelmesség (Till – Baack 2005).

Más megfontolások szerint a kreativitás azonban gyakran vált át egyfajta „mainstream” követéssé, mely korlátok közé szorítja ezen eszköz alkalmazóját (Newman 2008). Megfigyelhető az is, hogy gyakran a korábban már bevált, működő megoldásokat preferálják a marketingkommunikáció tervezői (Sas 2007). Akár egyfajta kreatív tervezési listával is találkozhatunk, melyben a termék, a célközönség, a pozicionálás módja, a megcélzott, illetve elérni kíván márká-imázs, a termék jellemzői, illetve a különféle audiovizuális megoldások szerepelhetnek tényezőkként (Yadin 2000).

Sas három elvárást fogalmaz meg a sikeres reklámkampánnyal szemben, kiemelve a figyelemfelkeltés (az ingerkörnyezetből való kiemelkedés), a megkülönböztetés (a vállalat, a márka, a reklám egyedisége) és a fordítás (tömörség, érthetőség, a reklámeszközhöz való illeszkedés)

kényszerét (Sas 2007). Egyes vélekedések szerint – részben a fentiek miatt – a reklámok készítése nem tekinthető tudománynak, sem művészetnek (Brochand – Lendrevie 2004).

Zenék a reklámokban

Általánosan elmondható, hogy a reklámok audio-vizuális elemei által keltett pozitív érzések akár a termékkel kapcsolatos racionális érvekhez hasonló fontosságúak is lehetnek (Honovich 1981). A zenékre a reklámfilmek háttértényezőinek egyikeként (Gorn 1982), bizonyos tekintetben az egyik legfontosabb, az üzenet kialakítását hatásosan támogatni képes összetevőjeként is tekinthetünk (Hecker 1984, Morris – Boone 1998). A nézők számára a különféle televízióműsorokhoz képest azonban jellemzően kevésbé érdekesek a reklámblokkok¹. Emellett a reklámfilmek hiába lennének képesek bizonyos esetekben erőteljesnek számító hatást kiváltani, ezek viszonylag rövidek lehetnek (Alpert – Alpert 1989).

Az audiovizuális reklámok döntő többségében – átlagosan 80-95 százalékában – szerepel valamilyen zene (Graakjaer 2009, Allan 2008). A reklámfilmekben elfoglalt szerepük, illetve pozicionálásuk szempontjából többféle módon jellemezhetőek. Alapvetően megkülönböztethetjük az aláfestő zenét, a filmbeli eseményekkel szoros összefüggést mutató, illetve főszerepet játszó reklámzenét, valamint a jellemzően a reklámfilm végén szereplő rövid szignálokat². A legnépszerűbb egyesült államokbeli televíziós csatornák több mint háromezer reklámfilmjét elemezve megállapították, hogy a reklámok 14 százaléka tartalmaz ismert zenét³, 5 százaléka valamilyen rövid szignált⁵, míg a többi reklámban valamilyen általános, kevésbé jellegzetes, korábban nem ismert háttérzene volt hallható (Allan 2008).

A reklámzenék többféle szerepet tölthetnek be, képesek lehetnek felkelteni a nézők, hallgatók figyelmét, szerves részeit képezni az üzenet közvetítésének, hatni az emlékezetre, valamint izgatottságot, vagy éppen nyugalmat előidézni (Alexomanolaki et al. 2007, 51. o.). Amennyiben a zenék reklámokban való jelenlétét vizsgáljuk, megkülönböztethetjük tehát a zokat az eseteket, amikor a zene főszerepet játszik⁶ a reklám üzenetének közvetítésében, valamint azokat, melyeknél a zene a háttérbe szorul, s az üzenet főbb kommunikálója a narrátor. Az előbbi esetben a zene adhatja közvetlenül a reklám üzenetét – ilyen esetekben direkt vagy indirekt utalás hallható a szövegében a termékre, továbbá találhatunk példákat arra is, amikor a zenében nem szerepel ilyen kapcsolódás a termékhez –, valamint találkozhatunk olyan megoldásokkal is, melyeknél a zene szöveg nélküli. Azokban az esetekben, amikor a reklám üzenetét a narrátor közvetíti, találkozhatunk kisebb szerepet betöltő háttérzenével, továbbá a reklámfilm

¹ A reklámblokkok tudatos kerülése tovább rontja a reklámok nézőkre gyakorolt hatásának esélyeit (Cronin – Menelly 1992).

² Ennél csoportosításnál egyszerűbbet alkalmaz Macklin, aki háromféle reklámzenei tartalmat különböztet meg; a zene hiányát, háttérzenét, illetve a rövid szignálokat (Macklin 1988).

³ Fontos kiemelni, hogy az ezekkel kapcsolatos jogdíjak jelentős, éves szinten több millió dollár nagyságú összegeket is jelenthetnek (Bullerjahn 2006).

⁴ Ismert, populáris zenék alkalmazása gyakorinak mondható az elmúlt évtizedekben (Cannon 2008).

⁵ A szignálokról elmondható, hogy bár valamelyest csökkent a népszerűségük az elmúlt évtized során, továbbra is hasznos alkotóelemei lehetnek a reklámoknak és a márkaépítésnek, azonban az is lényeges, hogy a megfelelő hatásukhoz, a nézők, hallgatók emlékezetében való rögzüléshez jellemzően hosszú időre van szükség (Senter 2009).

⁶ Elmondható az is, hogy a reklámfilmekben, melyekben a zene markáns szerepet játszik az üzenet közvetítésében, a zenei struktúrák hallgatóra gyakorolt hatásai önmagukban gyengülni képesek (Wallace et al. 1995).

egy töredékében, általában annak végén megjelenő rövid aláfestő zenével, valamint a zene teljes hiányával (Alpert – Alpert 1990, 1991).

Más megközelítésben a reklámfilmek verbális⁷, non-verbális, vizuális és zenei üzeneteket tartalmazhatnak, melyek hatással vannak egymásra, s így a reklám által közvetített üzenetre (Alpert – Alpert, 1991). A reklámokban hallható verbális információk, szlogenek a zene mellett, illetve annak részeként, akár dalszövegek formájában is megjelenhetnek (Heckler – Blossom 1997, Chou – Lien 2010). Utóbbiak is lényeges információhordozók lehetnek, illetve a reklám üzenetét is képesek kiemelni, támogatni⁸, amennyiben jól illeszkednek a reklám tárgyához (Chou – Lien 2010). Sokatmondó, beszédes dalszövegek alkalmazása képes lehet növelni a hallgatók figyelmét, illetve a termék felidézését (Olsen – Johnson 2002).

A reklámfilmek és zenéjük közti kapcsolat kiaknázása is hatékony eszköz lehet egy reklám sikerességének megalapozásához. Az üzenet által közvetíteni kívánt, termékekkel kapcsolatos érzelmek, asszociációk nagyobb mértékben lehetnek képesek hatni a nézőkre, amennyiben a fenti összefüggés markánsan megjelenik a filmben (Bolivar et al. 1994). A zenék képi elemekkel való viszonya kapcsán fontos, hogy megvizsgáljuk az adott kontextust, s figyelembe vegyük a reklámfilmben található vizuális és verbális jelek összességét (Bode 2006). A filmek zenéssel való egyezésének tükrében a termékkel kapcsolatos negatív és pozitív kifejezések felidézésére gyakorolt hatását is kutatva azt tapasztalták, hogy a nyugodt, illetve zavaros hatást keltő zenék eltérő mértékben voltak képesek támogatni a termékkel kapcsolatos jelzők felidézését.

A nyugodt zenék alapvetően támogatták az emlékezeti hatást, a pozitív jelzőket a nyugodt zenék esetében, míg a negatív jelzőket a zaklatottabb zenék esetében nagyobb arányban tudták felidézni a vizsgálatban résztvevők. A nyugodt zenék és képi információk együttes alkalmazása is sikeresebbnek bizonyultak az emlékezeti hatás tükrében (Becker – Olsen 2006). Lényeges megfigyelés e területen az is, hogy az emlékezeti hatás tekintetében a zene és a képi világ összefüggése – a zene és a verbális információk viszonyához képest – fontosabb szerepet tölt be a fogyasztók emlékezetére gyakorolt hatás szempontjából (Stewart – Punj 1998).

Ezzel együtt más vizsgálatokban megfigyelték azt is, hogy a reklámfilm és a háttérzenék között jelenlévő kedvező kapcsolat, avagy illeszkedés hiánya képes javítani, illetve rontani a reklámmal kapcsolatos tetszést (Szabó 2010). Shen és Chen (2006) vizsgálata esetében a márkával kapcsolatos emlékek⁹ alakulása tükrében volt ez megfigyelhető, ráadásul ez a jelenség mind alacsony, mind magas a termék iránti elkötelezettség mellett is jelentkezhet (MacInnis–Park 1991).

⁷ Érdemes megemlíteni a reklámkampányokat megelőző, a várakozás felcsigázására készült reklámokat, melyekről elmondható, hogy alapvetően non-verbális kommunikációs eszközökkel operálnak; ezekben a nézők számára a zene képes a verbális üzenetet helyettesíteni, a vizuális események zenei információkkal hangsúlyozása képes lehet támogatni a reklám üzenetének kommunikálását (Hung 2001).

⁸ Ennek megfelelően elmondható az is, hogy a szöveg nélküli zenék nem közvetítenek közvetlenül információkat, azonban képesek különféle érzelmi, kognitív és magatartásra gyakorolt hatás kifejténi (Middlestadt et al. 1994).

⁹ Tapasztalataik alapján elmondható, hogy a reklámfilm irányában tanúsított figyelem nagyságának függvényében képes ez a hatás növekedni.

A vizsgálat céljai és a benne felhasznált minta

A vizsgálat alapjául a legértékesebb világmárkák reklámfilmjei szolgáltak. Tekintettel arra, hogy a különböző márkaérték-becslési módszertanok jelentősen eltérő sorrendeket eredményeztek, a márkák kiválasztásához a három márka-toplista (Brandirectory; Ranking the Brands; Millward Brown) összevetésével egy új sorrend került alkalmazásra (1. táblázat) (Brandirectory 2013; Ranking the Brands 2013; Millward Brown 2013). A listából kihagyásra kerültek azok a márkák, melyek a három módszer által meghatározott sorrend szerint nem szerepelnek legalább két top 100-as kategóriában¹⁰. A tanulmányban – a fenti módszer szerint meghatározott – 50 legértékesebb márka reklámjainak feltáró jellegű, audiovizuális eszközök alkalmazását bemutató elemzése szerepel. Az egyes márkák 2012-2013-ban vetített reklámfilmjei kerültek a mintába. Az egyes márkák esetében 5-5 reklámfilmet vizsgáltam, így összesen 250 film¹¹ került elemzésre. A kiválasztás során lényeges szempont volt, hogy a márka többféle típusú termékének reklámfilmje kerüljön elemzésre, valamint az is, hogy ezek minél inkább különbözzenek a bennük fellelhető zenék tekintetében.

táblázat: A kutatás során vizsgált márkák

Helyezés	Márka	Helyezés	Márka
1.	Apple	26.	Wells Fargo
2.	Microsoft	27.	ExxonMobil
3.	IBM	28.	Intel
4.	Coca Cola	29.	American Express
5.	AT&T	30.	Honda
6.	Verizon	31.	The Home Depot
7.	Amazon.com	32.	Dell
8.	McDonald's	33.	Movistar
9.	Walmart	34.	Volkswagen
10.	GE	35.	LG
11.	BMW	36.	Oracle
12.	Toyota	37.	Target
13.	HP	38.	IKEA
14.	Samsung	39.	Citi
15.	UPS	40.	Cisco
16.	Orange	41.	Santander
17.	Mercedes-Benz	42.	Sony
18.	Ford	43.	SAP
19.	Shell	44.	Chase
20.	Nike	45.	Chevron
21.	Vodafone	46.	Siemens
22.	HSBC	47.	T-Mobile
23.	Walt Disney	48.	Pepsi
24.	Louis Vuitton	49.	Nestlé
25.	Tesco	50.	Subway

¹⁰ A vizsgálat nem tartalmazza a Google és Facebook reklámjait, mivel ezek a márkák nem alkalmaztak televízió-reklámot.

¹¹ A mintában elemzett filmek számát több jelenség is behatárolta. Egyfelől a márkalistákon való szereplés, illetve az elért eredmények a sorszám növekedésével jellemzően egyre nagyobb eltéréseket mutattak. Másfelől a reklámfilmek elérhetősége, továbbá a besorolási szempontoknak (időszak, egy márkán belül többféle termék és/vagy zene, a film hossza) történő megfelelésük is behatárolta a minta elemszámát.

Forrás: Brandirectory, a Ranking the Brands és a Millward Brown márkalistái alapján saját besorolás

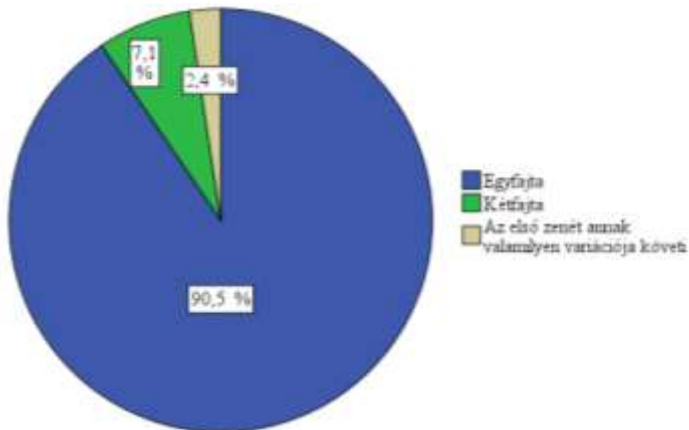
Eredmények

Zenék jelenléte a reklámfilmekben

Elenyésző mértékben voltak megtalálhatóak a vizsgált sokaságban azok a reklámok, melyek nem tartalmaztak zenét, csupán egy szignált a film végén, illetve azok, amelyekben többféle zene is megjelent (1. ábra). A reklám 90,5 százalékában egy dalt, vagy annak valamilyen rövidített változata volt hallható. A fennmaradó rész közel kétharmadában, azaz a minta 7,1 százalékában más zene – jellemzően a történet egy következő fázisához kapcsolódóan – is megjelent, míg 2,4 százalékában a korábbi zene valamilyen eltérő hangzású, hangszerelésű variációja volt megfigyelhető.

A fenti eredmények a korábbi tapasztalatokhoz (Allan 2008) hasonló képet mutatnak, azonban jelen mintában a korábban létező, ismert zenéket tartalmazó reklámfilmek közel kétszer akkora arányt képviseltek. Ennek feltételezhetően egyik oka a minta kialakításának alapját adó, legnagyobb márkák reklámjai, mivel ezek a vállalatok¹² nagyobb arányban kívántak a korábban elkészítésre került, jellemzően kevésbé markáns „konzervzenék” (Scott, 1990) helyett valamilyen kifejezőbb, intenzívebb zenéket alkalmazni reklámjaikban, s ennek egyik útja a már ismert zenék felhasználása lehet. Természetesen a konkrét reklámhoz készült, egyedi zenék is támogathatják ezt a célt. Ilyen reklámfilmekkel elsősorban a komplex, illetve a szorosabb mikro-jellegű képi-hangi kapcsolatot mutató reklámok körében találkozhatunk.

1. ábra: A reklámfilmek és a bennük szereplő zenék

Korábban létező, illetve nem létező dalok mintában való megjelenésének szempontjából elmondható, hogy a reklámfilmekben alkalmazott zenék közel háromnegyede már korábban létező, ismert¹³ zenét tartalmazott. A reklámok döntő többségében valamilyen korábban nem létező, illetve nem ismert, jellemzően instrumentális zene volt hallható¹⁴ (2. ábra). A korábban

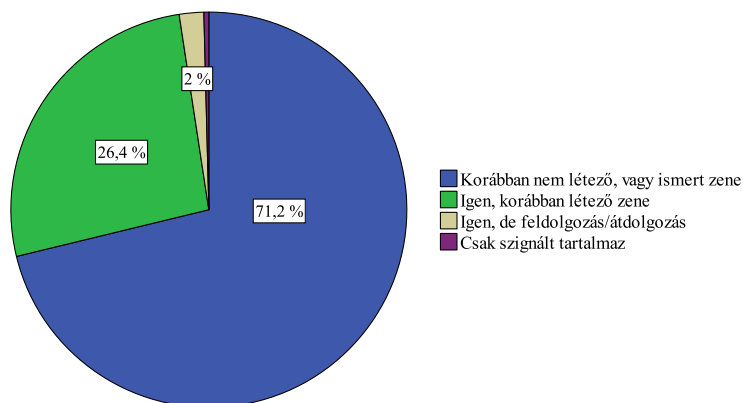
¹² A korábban létező zenék felhasználásához fűződő jogokkal kapcsolatos problémák feltételezhetően kevésbé jelentkeznek e vállalati körben.

¹³ A dalok ismertsége azonban természetesen relatívan értelemezhető fogalom, így érdemes inkább a korábban létező zenéket, mint kifejezést alkalmazni (Graakjaer, 2015).

¹⁴ A Macklin (1988) által alkalmazott kategorizálás (melyben a szerző a zene nélküli, a háttérzenét, illetve a rövid szignált tartalmazó reklámokat különbözteti meg) jelen vizsgálat során kevésbé alkalmazható, mivel a mintába a zenét, vagy legalább szignált tartalmazó reklámfilmek kerültek.

létező zenék alkalmazása, illetve az ezeket idéző zenei műfaj választása mint koncepció mögött az ismert dallamok a korábbi emlékek mozgósítása, korszakértelmező, hangulatfestő hatás kelteése állhat (Bode 2006), mely jelentős mértékben képes hatni a termék, illetve a márka megítélésére (Redker – Gibson 2009). Az előbbieket mellett azonban a nézők zeneértelmezés szempontjából vett kognitív szempontból történő kisebb leterhelése is számottevő lehet.

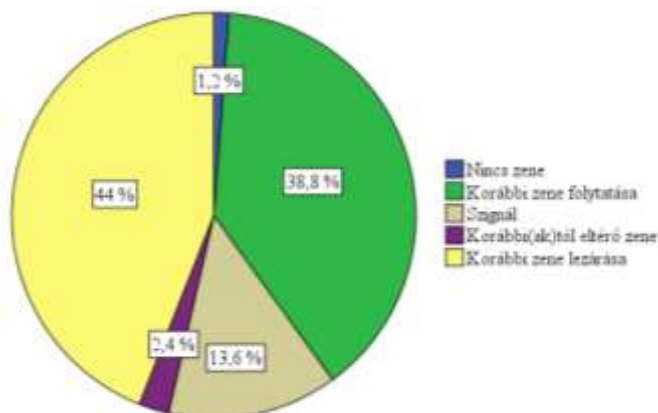
2. ábra: A reklámzene származása

Kisebbségi arányt képviselve olyan korábban létező dalok is szerepeltek a mintában, melyeknek valamilyen szerkesztett változata szerepelt a reklámfilmben. A korábbi tapasztalatok szerint ezek a megoldások képesek lehetnek a nézők figyelmének felkeltése mellett a későbbi termék felidézést is támogatni (Allan, 2006). Csekély előfordulással, de olyan esetek jelentek a mintában, ahol utóbbiak valamilyen átalakított, többnyire új hangszerelést, valamint a reklám tárgyához kapcsolódó új szöveget tartalmazó feldolgozás volt hallható a reklámban. A több típusú, illetve a fő reklámzene valamilyen variációját is szerepetető reklámzenék viszonylag csekély arányban voltak megfigyelhetők a mintában.

Az esetek közel felében a korábban hallható zenék lezárása szerepel a reklámok végén (3. ábra). Gyakoriság szempontjából ezeket követik azok az esetek, melyeknél folytatódott ezek a zenék. A reklámfilmek több, mint tizedénél szignálokat alkalmaztak ezeknél a részeknél. A zenéket nem tartalmazó, valamint a korábbiaktól eltérő zenék megjelenése marginálisnak tekinthető a vizsgált reklámfilmek körében.

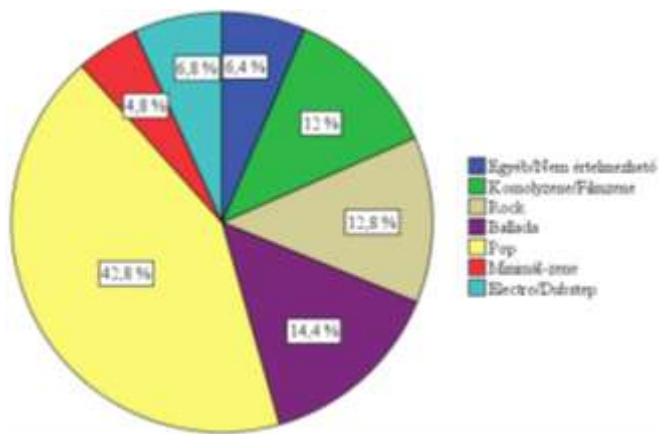
3. ábra: A reklámfilmek végén hallható zenék

A reklámfilmekben hallható zenék műfaja

A reklámzenék műfajok szerinti megoszlása az alábbi ábrán látható (4. ábra). Látható, hogy a tágabb értelemben vett populáris zenék alkotják a legtöbb előfordulást tartalmazó csoportot. Ezeket követik az emocionális balladák, majd a rockzenék. Érdekes eredmény, hogy a jellemzően dinamikus, nyers, számos esetben múltidéző, retro hangzásúnak is tekinthető garázs-rock műfajú zenék népszerűbbek voltak más rockzenei alműfajoknál.

4. ábra: A vizsgált reklámzenék műfaj szerinti megoszlása

Érdeemes kiemelni, hogy az előbbiekhöz képest szerényebb mértékben voltak fellelhetőek klasszikus zenei, illetve filmzenéket idéző hangzások, melyek hagyományosan gyakori szereplői a reklámfilmeknek¹⁵. A klasszikus rock, mint alműfajhoz hasonló nagyságrendben voltak megfigyelhetőek a markáns, erőteljes, gyakran kimondottan agresszív hangzásúnak számító electro, illetve dubstep műfajú zenék. A fentiek mellett találkozhatunk lassabb, légiesebb, kimondottan letisztult hangszerelést tartalmazó minimál-balladákkal is.

A képi és hangyi események összekapcsolásának formái

A reklám képi és hangyi összetevői közti kapcsolat leggyakrabban a filmbeli vágások zene ütemekkel történő összehangolásán keresztül jelenik meg. A kérdéses megoldás a vizsgált sokaság több mint 60 százalékában volt megfigyelhető (5. ábra). Ennél ritkábban jelent meg az egyes filmbeli mozzanatok zenei leképzése. Elmondható azonban az is, hogy a filmbeli történet, illetve koncepció a reklámfilmek közel 70 százalékában – valamilyen formában – a zenéi súlypontok elhelyezésében, struktúrában is visszaköszönt¹⁶.

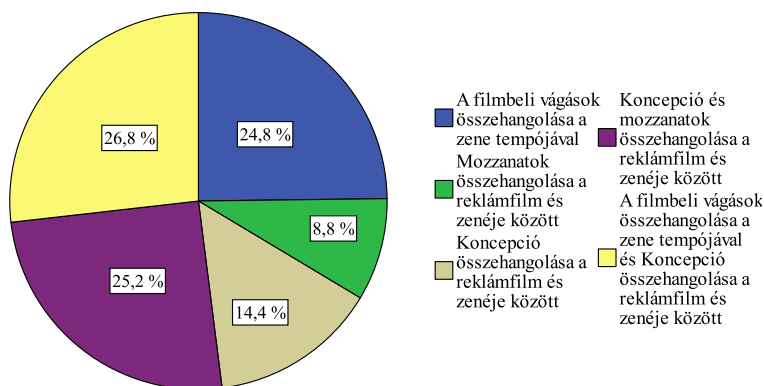
A koncepció és a vágások összekapcsolása számít tehát a leggyakoribb megoldásnak, azonban közel azonos mértékben jelenik meg a még intenzívebb hatású mozzanatok és a történet együttes összehangolása, ezek a csoportok külön-külön több, mint a minta negyedében jelentek

¹⁵ A korábbi kutatási tapasztalatok alapján a reklámok körében a tetszés, mint hatás inkább a klasszikus zenék körében volt jellemző, míg a popzenék inkább a figyelem felkeltése szempontjából bizonyultak hasznosnak (Kellaris - Kent 1993), ebből a szempontból tehát markánsabb kommunikációs célként inkább utóbbit jelölhetjük meg a vizsgált minta tükrében. A két műfaj által közvetített üzenet (Oakes-North 2013) is lényegesen eltérő lehet, így mely a tempóra is közvetett hatást gyakorolhat.

¹⁶ Az előbbieket mellett a fenti tapasztalatok annak tükrében is lényegesek, hogy a korábbi vizsgálatok (Stewart-Punj 1998) szerint a reklámok emlékezeti hatásának szempontjából a képi és hangyi összefüggések fontosabbak, mint a verbális és zenei információk kapcsolata.

meg. A vizsgált reklámzenék között közel azonos arányban figyelhető meg az egyszerre egy, illetve több koncepció szerinti összehangolás a film és a benne hallható zene között.

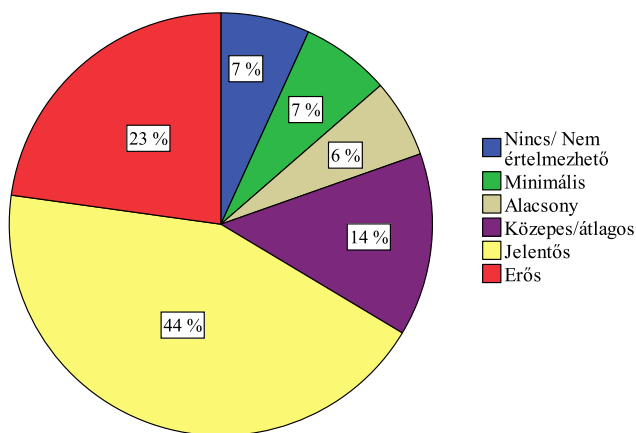
5. ábra: A reklámfilm és zenéjének viszonya

A reklámfilm és a zenéje közti kapcsolat erőssége

A szakértői becslések alapján, a reklámfilmek döntő többségében – több mint kétharmadában – jelentős vagy kimondottan szoros kapcsolat¹⁷ figyelhető meg a képi és hangyi események között, így tehát eltolódás figyelhető meg az intenzívebb képi-hangi összhang irányába (6. ábra). A szakértői becslés alapján százalékban kifejezett kapcsolat mértéke átlagosan több mint 72,42% a minta szórása e szempontból közel 18,715 százalékpont.

6. ábra: A filmbeli és zenei események közti kapcsolat erőssége

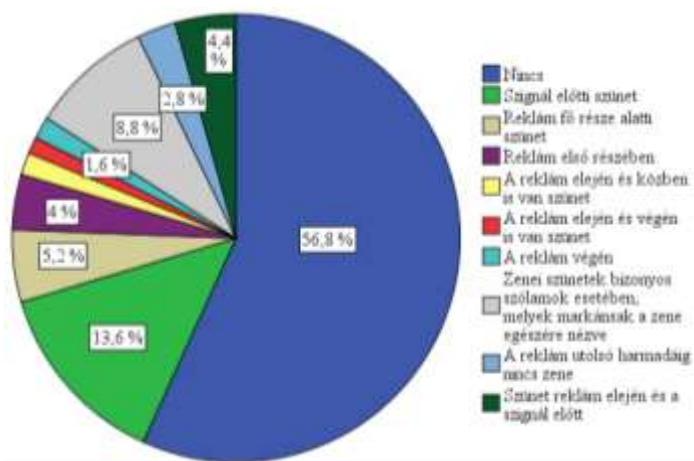
Ez az erősebb kapcsolat irányába mutató eltolódás azonban mindenképpen hasznos jelenségnek tekinthető, mivel az ilyen reklámok potenciálisan képesek erősíteni hatását a nézőkben. Ezekben az esetekben a filmbeli eseményeket – akárcsak a filmzenék esetében – hangsúlyozza,

¹⁷ A kapcsolat erősségének kategóriái a szakértői becslések által kapott százalékos értékei alapján 20 százalékpontonkénti csoportosítás alapján történt.

kiemeli a zene (Szabó 2010). A tetszés, illetve a figyelemfelkeltő és -megtartó képesség tekintetében ezek hasznosak lehetnek a reklámfilm sikere szempontjából¹⁸.

A szünetek alkalmazása képes lehet támogatni a reklámfilm koncepcióját. Megjelenése többféle lehet; elsősorban a reklám elején, a reklámfilm fő része alatt, illetve a reklámfilm végén található zárás előtti szünetekről (7. ábra). Az előbbieket mellett a zenén belül is lehet alkalmazni szüneteket a hangszerelésen keresztül. Érdekes azonban, hogy a vizsgált minta közel felében azonban nem voltak hallhatóak ilyen megoldások. Többféle szünet egy reklámfilmben történő alkalmazása is viszonylag ritkának mondható, a vizsgált reklámok kevesebb mint 10 százalékában volt megfigyelhető többfajta szünet.

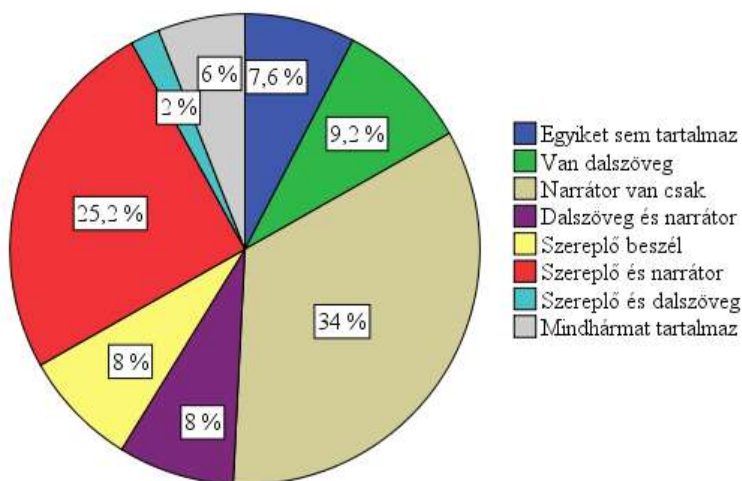
7. ábra: Szünetek a vizsgált reklámzenékben

Verbális információk a reklámfilmekben

A reklámfilmek döntő többségében, több mint 90 százalékában szerepel valamilyen verbális információ.

8. ábra: Verbális információk a reklámokban

¹⁸ A vizuális és verbális elemek kapcsolódásának hatását bár más megközelítésben, de Bode is kiemelte kutatásai során (Bode 2006). A verbális elemek közül kiemelendő a dalszövegek pozitív hatása (Chou – Lien 2010).

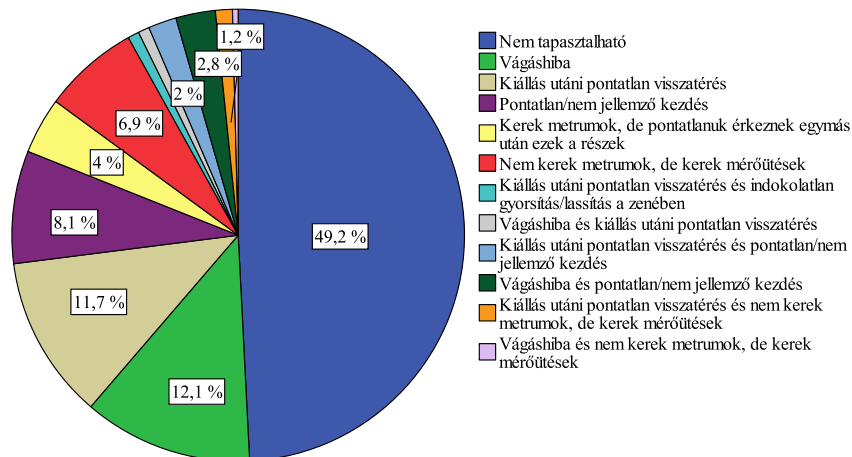
Az esetek közel 40 százalékában többfajta ilyen jellegű alkotóelem is megtalálható. A narrátorok alkalmazása számít e kérdésben a leggyakoribbnak, a vizsgált reklámfilmek közel kétharmadában hallható ilyen jellegű információ (8. ábra).

Érdekesség, hogy mindössze a zenék ötödében hallható dalszöveg, ez vélhetően a korábban létező zenék csekélyebb arányban való előfordulásának is tulajdonítható. Fontos azonban ki térni arra, hogy a többféle információforrás, emberi hang alkalmazása akár túl sok információt is nyújthat, leterhelve ezáltal a nézők, hallgatók figyelmét.

Audiovizuális koordinációs hibák a reklámfilmekben

A fentiek mellett azonban fontos azt is kiemelni, hogy a vizsgált filmek több mint a felében zenei szempontból hibás vágások, illetve szerkesztések tapasztalhatóak (9. ábra). Ezek potenciálisan negatív hatással lehetnek a nézőre, mivel zenei szempontból nem az általa megszokott formulák, egységek hallhatóak, továbbá az ilyen hatás képes lehet megtörni a reklámfilm zenei folyamatát, lendületét.

9. ábra: Pontatlanságok a reklámfilmek zenéjében

Ezek a hibák többfélék lehetnek; a leggyakrabban egyszerű vágáshibák, illetve változó tempók voltak megfigyelhetőek. A reklámfilmekben hallható csend utáni visszatérés pontatlansága is gyakorinak számít (14%), ahogyan a zenék pontatlan, nem szokványos kezdése is megfigyelhető volt a vizsgált sokaságba tartozó reklámfilmek esetében (12%). A kerek, azonban egymás után szabálytalanul érkező ütemek közel azonos mértékben jelentek meg, mint a nem kerek ütemekkel, de pontos tempóval rendelkező zenék (5, illetve 6%). A fenti jelenségek különböző kombinációi egyaránt megfigyelhetőek a vizsgált reklámfilmek esetében. A korábbi vizsgálati tapasztalatok azt mutatják, hogy képi-hangi szinkron hiánya, a szerkesztési pontatlanságok zavaróan hatnak a nézőkre (Szabó 2010). A hangulati, üzenetbeli ellentmondások is hasonlóképpen zavaróak, károsak lehetnek a kiváltott hatások szempontjából (Wintle 1978), azonban ilyen hibák nem voltak jellemzőek a mintára.

Következtetések

A kérdéses zenei tulajdonságok között a műfaj kiválasztása meghatározónak tekinthető, mivel az adott célközönséghez, illetve a termék jellegéhez, valamint a reklám üzenetéhez való igazodása fontos szerepet tölt be a reklám üzenetének támogatása szempontjából. A műfajválasztás más szempontból is meghatározó lehet; ismertségük, illetve a hangulatuk, hangzásuk által

a nézők emlékeit mozgósítva nosztalgikus, korszakértelmező hatást kelthetnek, ezzel is hozzájárulva a reklám üzenetéhez. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a reklámzenék többségében korábban nem ismert, jellemzően a reklámfilmhez készült zenék szerepelnek. Ennek okaként esetek egy részénél feltehetően a jogdíjakkal, a felhasználáshoz fűződő engedélyekkel kapcsolatos problémák jelölhetőek meg, azonban az instrumentális zenék előszeretettel történő alkalmazása, valamint az egyedi, a reklám koncepciójához, hangulatához igazodó, egyedi megoldásokra való igény is gyakran állhat a döntések háttérében.

Az esetek döntő többségében, több mint kétharmadában jelentős vagy kimondottan szoros kapcsolat figyelhető meg a film és a benne hallható zene között, mely potenciálisan képes lehet növelni a reklámfilm nézőre gyakorolt hatását. A képi és hangyi események szoros összekapcsolása leggyakrabban a filmbeli vágások és a zenei ütemek, események összehangolása által jelenik meg, valamint gyakorinak mondható a filmbeli történet zenei követése is. Találkozhatunk az egyes filmbeli történések hangyi, zenei leképzésével is, mely a nézőkre gyakorolt hatás szempontjából a legintenzívebb hatású megoldásnak tekinthető e területen.

A fentiek kapcsán javasolom az ún. mikro- és makro jellegű képi-hangi összekapcsolás mint fogalmak alkalmazását. Míg az előbbi csoportba a filmbeli koncepció lekövetését, illetve a főbb képi események zenei megjelenítését sorolhatjuk – melynek egyik gyakori megnyilvánulása a történethez illeszkedő, a zenében megjelenő szünet tudatos alkalmazása -, addig a másik csoportot a szoros és folyamatos képi-zenei összehangolás, illetve az egyes képi történések zenei reprezentációja jelenti. Lényeges azonban az is, hogy számos esetben a fenti megoldások közül akár egyszerre több koncepció érvényesülése is megfigyelhető volt, mely potenciálisan képes lehet tovább növelni a reklámfilm intenzitását, s az általa keltett hatást. Ezekben az esetekben a fenti mikro és makro összekapcsolás mellett a komplex vagy duális audivizuális koordináció kapcsolat elnevezések alkalmazását javasolom.

A termék, illetve versenytársainak előnyös és hátrányos, pozitív és negatív jellegzetességeit, tulajdonságait, a megvásárlásukhoz, alkalmazásukhoz kapcsolódó problémakört bemutató reklámok koncepciója is alátámasztható lehet a zenei struktúrák tudatos alkalmazásával. E szempont mentén a feszültségek és oldások, nyugodt, harmonikus, illetve zavaros, kellemetlen hangkép alkalmazásával a reklámfilm mondanivalója szempontjából egyfajta passzív, koncepcionális szempontból feszültség-oldás jelleget mutató narrációt adva tovább lehet erősíteni, alátámasztani a reklám üzenetét.

A koncepcionális összefüggések erőssége a zenék hangzásának, valamint a verbális üzenethordozók típusának, illetve összetételének kiválasztása által még tovább növelhető lehet.

A képi és hangyi események összekapcsolásának módját vizsgálva azonban azt is érdemes kiemelni, hogy a filmek zenéiben aránylag gyakran figyelhetőek meg pontatlan vágások. A jelenség egyfajta audio-vizuális diszkoordinációként potenciálisan ronthatja a reklámfilm nézőre gyakorolt hatását. Szerkesztésbeli hibák a reklámfilmek több mint felében jelentkeztek, ráadásul egy reklámfilm belülről viszonylag gyakran többféle típusú pontatlanság is megfigyelhető volt. Általánosan elmondható, hogy az intenzívebb zenei hatással rendelkező reklámfilmek esetében ezek a hibák valamelyest gyakoribbnak számítanak. E jelenség mögött az is állhat, hogy az intenzívebb képi-hangi hatással operáló filmek esetében merészebb zenei, illetve a zene és film összehangolását célzó megoldás-típusokat alkalmaztak a készítők, mely maga után vonhatja a hibák megjelenésével kapcsolatos kockázatok növekedését is. A korábban már létező dalok reklámfilmhez történő alakítása, szerkesztése is növelni képes a fentiek előfordulásának valószínűségét.

Elmondható az is, hogy az esetek többségében a reklámfilmek végén a korábbi lezárása, vagy folytatása hallható. A fentiek mellett érdekességnek tekinthető a zenei szünetek alkalmazásának gyakori hiánya, valamint a verbális információk széleskörű szerepeltetése is.

Irodalom

- Alexomanolaki, M. – Loveday, C. – Kennett, C. (2007): Music and Memory in Advertising: Music as a Device of Implicit Learning and Recall. *Music, Sound and the Moving Image*, 1 (1), 51–71.
- Allan, D. (2006): Effects of popular music in advertising on attention and memory. *Journal of Advertising Research*, 46 (4), 434–443.
- Allan, D. (2008): A content analysis of music placement in prime-time television advertising. *Journal of Advertising Research*, 48 (3), 404–417.
- Alpert, J. I – Alpert, M. I. (1989): Background Music As an Influence in Consumer Mood and Advertising Responses, *Advances in Consumer Research*, Vol. 16, 485–491.
- Alpert, J. – Alpert, M. (1990): Music Influences on mood and purchase intentions. *Psychology and Marketing*, Vol. 7, No. 2, 109–133.
- Alpert, J. I. – Alpert, M. I. (1991): Contributions From a Musical Perspective on Advertising and Consumer Behavior. *Advances in Consumer Research*, Vol. 18, 232–238.
- Becker–Olsen, K. (2006): Music–Visual Congruency and Its Impact on Two–Sided Message Recall, in *NA – Advances in Consumer Research Volume 33*, Pechmann, Connie – Price, Linda (szerk.), Duluth, MN : Association for Consumer Research, 578–579.
- Bode, M. (2006): Now That’S What I Call Music!: An Interpretive Approach to Music in Advertising. *NA – Advances in Consumer Research, Volume 33*, Pechmann, Connie – Price, Linda (szerk.). Duluth, MN : Association for Consumer Research, 580–586.
- Bolivar, V. – Cohen, A. J. – Fentress, J. (1994): Semantic and Formal Congruence and Effects of Film Music. *Psychomusicology*, Vol. 13, 28–59.
- Brandirectory (2013), Global 500 2012. http://brandirectory.com/league_tables/table/global-500-2013 [2013.03.02.]
- Brochand, B. – Lendrevie, J. (2004): A reklám alapkönyve. Kjk–Kerszöv, Budapest
- Bullerjahn, C. (2006): The effectiveness of music in television commercials. In: Brown, S. – Volgsten, U. (szerk.): *Music and manipulation: On the social uses and social control of music*. Berghahn Books, Oxford, England, 207–235.
- Cannon, B. (2008): POP! Goes the jingle. *Performing Songwriter*, Jul/Aug2008, Vol. 15 Issue 111, 48–52.
- Chou, H. Y. – Lien, N. H. (2010): Advertising effects of songs’ nostalgia and lyrics’ relevance. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 22 (3), 314–329.
- Cronin, J. J. – Menelly, N. E. (1992): Discrimination Vs. Avoidance: „ Zipping” of Television Commercials. *Journal of Advertising*, Vol. 21, Issue 2, 1–7.
- Gorn, G. (1982), Effects of Music in Advertising on Choice Behavior: A Classical Conditioning Approach, *Journal of Marketing*, Vol. 46, No. 1, 94–101.
- Graakjaer, N (2009): Music in TV commercials – formats, frequencies and tendencies. Graakjaer, N – Jantzen, C (szerk.): *Music in advertising – commercial sounds in media communication and other settings*. Aalborg, Denmark: Aalborg University Press, 53–74.
- Hecker, S. (1984): Music for advertising effect. *Psychology & Marketing*, 1, 3–8.
- Heckler, S. E. – Blossom, D. (1997): The role of music in advertising. Does it transform the audience experience? *Advances in Consumer Research*, Vol. 24, 301.
- Hill, R. P. – Mazis, M. B. (1986): Measuring emotional responses to advertising. *Advances in Consumer Research*, Vol. 13, 164–169.
- Honomichl, J (1981): FCB: Day after recall cheats emotion. *Advertising Age*, 52 (20), 2. o.
- Hung, K (2001): Framing meaning perceptions with music: The case of teaser ads. *Journal of Advertising*, 30 (3), 39–49.
- Kellaris, J.J. – Kent, R. (1993): An exploratory investigation of responses elicited by music varying in tempo, tonality, and texture. *Journal of Consumer Psychology*, 2 (4), 381–401.

- MacInnis, D. – Park, C. W. (1991): The differential role of characteristics of music on high- and low-involvement consumer's processing of ads. *Journal of Consumer Research*, Vol. 18, 161–173.
- Macklin, M. C. (1988). The relationship between music in advertising and children's responses: an experimental investigation. In S. Hecker & D. W. Stewart (Eds.), *Nonverbal Communication in Advertising* (pp. 225-245). Lexington, MA: Lexington Books.
- Mányai Cs. (2009): *Reklám helyett*. HVG könyvek, Budapest
- Middlestadt, S. E. – Fishbein, M. – Chan, D. K-S. (1994): The effect of music on brand attitudes: Affect- or belief-based change? Clark, E. –Brock, T. – Stewart, D. (szerk.): *Attention, attitude and affect in response to advertising*. Erlbaum, Hillsdale, New Jersey. 149–167.
- Millward Brown (2013): 2012 Brandz Top 100. http://www.millwardbrown.com/BrandZ/Top_100_Global_Brands.aspx [2013.03.03.]
- Morris, J. D. – Boone, M. A. (1998): The Effects of Music on Emotional Response, Brand Attitude, and Purchase Intent in an Emotional Advertising Condition. *NA – Advances in Consumer Research*, Volume 25, Joseph W. Alba – J. Wesley Hutchinson (szerk.), Provo, UT : Association for Consumer Research, 518–526.
- Newman, M. (2008): A reklámkészítés 22 megkérdőjelezhetetlen törvénye és mikor ne tartsuk be őket. *Hat*, Budapest
- Oakes, S – North, A (2013): Dance to the music! How musical genres in advertisements can sway perceptions of image. *Journal of Advertising Research*, 53 (4), 411–416.
- Olsen, G. D. – Johnson, R. D. (2002): The Impact of Background Lyrics on Recall of Concurrently Presented Verbal Information in an Advertising Context, in *NA – Advances in Consumer Research*, Volume 29, Broniarczyk, Susan M. – Nakamoto, Kent (szerk.) Valdosta, GA : Association for Consumer Research, 147–148.
- Papp J. (2009): *Média- és reklámkommunikáció tervezése*. Jegyzet, Szent István Egyetem, Gödöllő
- Ranking The Brands (2013): Ranking the brands Top 100. <http://www.rankingthebrands.com/The-Brand-Rankings.aspx?rankingID=6&nav=category> [2013.03.02.]
- Rozványi D. (2002): *Reklám és társai*. BBS Info, Budapest
- Sas I. (2007): *Reklám és pszichológia*. Kommunikációs Akadémia Könyvtár
- Shen, Y.-C., Chen, T.-C. (2006): When East meets West: The effect of cultural tone congruity in ad music and message on consumer ad memory and attitude. *International Journal of Advertising*, 25 (1), 51–70.
- Stewart, D. – Punj, G. (1998): Effects of using nonverbal (musical) cue on recall and playback of television advertising: Implications for advertising tracking. *Journal of Business Research*, 42 (1), 39–51.
- Stout, P. A. – Rust, R.T. (1986): The effect of music on emotional response to advertising. In Larkin, E.F. (szerk.): *Proceedings of the 1986 Conference of the American Academy of Advertising*, University of Oklahoma Press, Norman. R82–R85
- Szabó, D. R. (2010). *A reklámművészet mint marketingkommunikációs eszköz*. Diplomadolgozat, Széchenyi István Egyetem.
- Till, B. D. – Baack, D. W. (2005): Recall and Persuasion: Does Creative Advertising Matter? *Journal of Advertising*, Vol. 34, No. 3, 47–57.
- Vágási M. (2007): *Marketing-stratégia és menedzsment*. Alinea Kiadó, Budapest
- Wallace, W. T.- Edell, J. – Moore, M. C. (1995): The Magic of Music: Affective Responses to Music in Television Advertisements. *Work in Process, Duke University, Summary of Working in Process, Advances in Consumer Research*, Vol. 24, 301–302.
- Yadin, D. L. (2000): *Hatékony marketingkommunikáció*. Geomédia Szakkönyvek, Budapest

ELAM-SAÁGHY ÁGNES

Vidékfejlesztés – Tiszabura

A tiszaburairi térség fejlesztése a családi gazdaságok integrált képzés-alapú támogatásával

Az Európa 2020 stratégiával és a közös agrárpolitika átfogó céljaival összhangban a 2014–2020-as időszakra szóló uniós vidékfejlesztési politika több stratégiai célkitűzés megvalósítására irányul:

- versenyképesebbé kell tenni a mezőgazdaságot,
- gondoskodni kell arról, hogy társadalmunk fenntarthatóan gazdálkodjon a természeti erőforrásokkal, és megtegye az éghajlatváltozás problémájának kezeléséhez szükséges intézkedéseket, valamint
- kiegyensúlyozott területfejlesztéssel – többek között munkahelyteremtéssel és -megőrzéssel – meg kell erősíteni a vidéki gazdaságok és közösségek életképességét¹.

Ehhez alkalmazkodva, a hazai sajátosságoknak megfelelően a kormányzat megfelelő intézkedési tervekkel és programokkal rendelkezik, amelyek folyamatosan egészülnek ki. Munkánkban a tiszaburairi térség lehetséges fejlesztésével foglalkozunk.

A vidékfejlesztés „olyan fejlesztési politika vagy tevékenység, amely a vidéki térségek társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatainak megfigyelése és értékelése alapján a helyi adottságokat érvényesítő, az adott térségben élő emberek aktív részvételével formálódó programok és beruházások meghatározását, valamint magvalósítását célozza a gazdasági és piaci hatékonyság növelése, a foglalkoztatottság megőrzése, illetve bővítése és a környezetminőség javítása érdekében. A vidékfejlesztés alapvető kihívása a vidéki népesség helyben tartása, vonzó léttér és munkakörülmények létrehozása a helyi erőforrások átgondolt, integrált és fenntartható hasznosításával.

A gazdasági potenciál mellett a vidékfejlesztés legfontosabb erőforrása az egészséges, önszerveződő helyi közösség². A vidékfejlesztés egyik ténylegesen sikeres folyamata valamely

¹ Europe Agriculture Development Rural. Hungary's Rural Development programme for 2014.

-2020 approved by the European Commission

http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_hu.htm Letöltés: 2015.01.08.

² TERPORT <http://www.terport.hu/vidékfejlesztés/általános-információk> Letöltés: 2014.05.12.

település várossá alakulása, melyre Dövényi Zoltán kutatásai közvetve és közvetlenül nyújtanak értékes adalékokat³. A térségben várossá nyilvánították Besenyszöget⁴, de Tiszabura vonatkozásában előbb olyan alapokat szükséges megteremteni, amelyek elvezethetnek a település magasabb szintű értékeléséhez. A földrajz és tértudományok körében a város a településállományon belül kialakult munkamegosztás terméke, központi szerepkört betöltő település, amelyben a városi alapfunkciók megfelelő mennyisége és sokfélesége tömörül⁵.

A települések sikeressége

A települések fejlődésében meghatározó azok sikeressége. Ez több feltételhez kötött. Milyen településeket tekinthetünk sikeresnek, illetve hogyan is kell értelmeznünk a sikeresség — relatív — fogalmát? A települések sikeresség tényezőit mérlegelve, Enyedi György meghatározásából indulunk ki. Eszerint a települések versenyében nyertesek és vesztesek szerepelnek — a „sikeres település” jelző azokra a településekre igaz, amelyek a leginkább tudtak és tudnak alkalmazkodni a politikai-gazdasági-társadalmi változások teremtette új helyzetekhez, változtatási dinamikájuk tartósan (fenntarthatóan) érvényesül.

A sikeresség mindenkor relatív. A konkrét adatok alapján azonban mégis mérhető fogalom, és ebben a statisztikai mutatók, faktoranalízisek, dokumentumelemzések, a lakosság véleményét tükröző felmérések meginterjúk nyújthatnak segítséget.

Egy-egy település fejlődésének dinamizmusát akkor lehet igazán jól érzékelni, ha nemcsak önmagához, de szűkebb és tágabb környezetéhez viszonyítva is vizsgáljuk az előrelépést — vagy a visszafejlődést. Így jobban megérthetjük a sikeresség okait és körülményeit, emellett pedig a települési sikeresség újabb mércéjéhez juthatunk: képes-e az adott település fejlődésének pozitív eredményeit közvetíteni a közvetlen környezetében levő más települések irányába, képes-e a saját térségét is dinamizálni, avagy sikeressége csupán önmagára korlátozódó szizgetszerű jelenség?

Enyedi György (városokra vonatkoztatott, de) általános érvényű felsorolásában a siker tíz, egymással szorosan összefüggő tényezőjét említi meg. Ezek együttes jelenléte erősíti a település sikerét⁶.

A sikeresség tényezői:

- 1) A sikeres település képes gazdasági szerkezeté optimális változtatására.
- 2) A sikeres település szolgáltató szektorában magas az értékű ágazatok aránya.
- 3) A sikeres településre jellemző a tudás-alapú termelés.
- 4) A sikeres településen erős az innovációs képesség.
- 5) A sikeres településen döntések születnek.
- 6) A sikeres településben erős és gyarapodó középosztály (ennek aránya bármily mértékű is, lényeges tényező).

³ Vö. Dövényi Zoltán (1984) Kisvárosok helye és szerepe az NDK és Magyarország település-hálózatában különös tekintettel az agrárterületek mezővárosaira (Kandidátusi értekezés). További összefüggéseire Dövényi Zoltán (2003) A foglalkoztatottság és a munkanélküliség történeti és földrajzi aspektusai Magyarországon és Németország új tartományában. MTA doktori értekezés. Kézirat, továbbá Dövényi Zoltán (2009) "Város az, ami magát annak nevezi" - Tünődések Tóth József tanulmánya kapcsán. Területi Statisztika, 12. (49.) évf., 1. sz. 3-7.

⁴ Pirisi Gábor, Trócsányi András (2007) A várossá nyilvánítás, mint a területfejlesztés eszköze? A városi cím elnyerésének területpolitikai vonatkozásai. Területfejlesztés és innováció 1. évf. 2.sz. 2-8.

⁵ Bujdosó Zoltán (2014) Észak-Magyarország XXI. századi városodásának társadalmi-gazdasági aspektusai. Journal of Central European Green Innovation 2 (3). 31-47. <http://greeneconomy.karolyrobert.hu/sites/greeneconomy.foiskola.krf/files/upload/3%20Bujdos%C3%B3.pdf> Letöltés:2014.05.09.

⁶ Enyedi György (1997) A sikeres város. Tér és Társadalom 1997. 4. 1-7.

7) A sikeres település nagy értékű környezetet nyújt és színvonalas közszolgáltatást/oktatást biztosít, ami egyben gazdaságfejlesztő tényező is.

8) A sikeres település képes jól kezelni konfliktusait.

9) A sikeres településnek jelentősek a külső kapcsolatai.

10) A sikeres településen növekszik a jövedelem és a foglalkoztatás.

A település-siker tíz tényezőjét összegezve: az lehet sikeres település, amelyben

- növekszik az előállított jövedelem, e jövedelem jelentős része helyben marad újra-be-fektetésre, vállalkozói- és személyi jövedelemre, adók formájában a település működtetésére és fejlesztésére,
- a személyi jövedelemnövekedésből a lakosság széles rétegei részesülnek,
- a gazdasági növekedés nem károsítja, hanem gazdagítja a település természeti, épített és kulturális környezetét⁷.

A sikerességnek nem csupán kifelé megnyilvánuló eredményei, hanem a fejlődést alapjainban meghatározó tényezői is vannak. Az új körülményekhez való sikeres alkalmazkodást erőteljesen befolyásolja többek között az, hogy

- az adott településen végbemegy-e az ágazati struktúra átalakulása, a gazdasági szerkezetváltás; és hogy
- az ennek során fellépő megrázkódtatásokat tudják-e megfelelően kezelni?

Lényeges, hogy szerkezeti váltás során kellően megerősödött-e a terciér szektor, és megjelentek-e a terciér tevékenység bizonyos modern elemei, amelyek biztosíthatják a további fejlődést. Az sem mellékes, hogy a gazdasági ágakban mennyire van jelen és/vagy előrehaladott a versenyképességet biztosító elengedhetetlen innovációs és technológiai váltás (pl. újraiparosított térségben a beszállítói hálózat alkalmazkodása).

A térségi fejlődéshez elengedhetetlen a döntéshozó gazdasági hatalom jelenléte, a település és térségének fejlődését befolyásolni képes kellő koncentráció.

A tudás-alapú termelés nem képzelhető el a szükséges emberi tőke, a kvalifikált munkaerő, illetve az ennek megtartására szolgáló minél jobb életkörülmények biztosítása nélkül, és csak az erre kellő figyelmet fordító települések őrizhetik meg továbbfejlődési esélyeiket a jövőre nézve.

A gazdasági élet sikeressége alapvetően befolyásolja a településen élők életminőségének, mindennapjai alakulását, mivel ez kötődik a jövedelmek és a foglalkoztatás szintjéhez, ami döntően a helyi gazdaság teljesítőképességének függvénye, és amelynek eredménye a kormányprogramok következményeként érzékelhető.

Fentebb vázlatosan érintett tényezők befolyásolják a helyi társadalom szerkezetét és összetételét; hatással vannak többek között a polarizáltság, a jövedelmi különbségek mértékére, valamint arra, hogy kialakulhat-e egy erős, a változásokat továbbvinni akaró és támogatni képes, helyi öntudattal rendelkező középosztály. Feltétel az is, hogy milyen irányba hatnak a környezeti és anyagi, ezeken keresztül pedig az életkörülmények változásai: támogatják-e ezeket a folyamatokat, vagy éppen az ellentétes irányba hatnak?

A helyi önkormányzatok felelőssége, hogy milyen hatásfokkal képesek kezelni a környezeti változások folyamán fellépő negatív externáliákat (környezetszennyezés, a közlekedés és

⁷ Enyedi György (1997) A sikeres város. Tér és Társadalom 1997. 4. 6.

tömegközlekedés stb.), mert ez mindinkább meghatározó tényezője a helyi népesség megtartásának, illetve gyarapításának.

A térségben, a településen belül jelentkező tendenciák mellett figyelem fordítandó a település és környéke külső kapcsolatrendszerének ápolására, fejlesztésére. Ez egyaránt vonatkozik a legszűkebb és a legtágabb környezettel való harmonikus együttműködésre (közös beruházások, oktatás, turizmus stb.). Az informatikai igény miatt nem lehet sikeres az a település, amelyik nem tud hatékonyan hozzákapcsolódni a nagyobb innovációs központokhoz. Ez azonban csak akkor következhet be, ha az elektronikus elérhetőséget is a lehető legmagasabb szintre fejlesztik, hogy minél zavartalanabb legyen a kapcsolattartás az adott szervezetekkel és minél gyorsabban lehessen reagálni a változásokra.

Kutatások a tiszafüredi térségre

A tiszafüredi kistérségen belül (Abádszalók, Kunhegyes, Nagyiván, Tiszabura, Tiszaderzs, Tiszafüred, Tiszagyenda, Tiszaiagar, Tiszaörs, Tiszaroff, Tiszaszentimre, Tomajmonostora, Tiszaszőlős) a Kunhegyesi Járási Hivatalhoz (Kunhegyes) tartoznak Abádszalók, Kunhegyes, Tiszabő, Tiszabura, Tiszagyenda, Tiszaroff, Tomajmonostora települések.

A térségi kutatásokra – a teljesség igénye nélkül - néhány előzményre irányuló vizsgálat helyet kapott az MTA hároméves (1997-1999) nagyszabású Nemzeti Stratégiai Kutatások Programjában is, „Új környezeti, gazdasági, települési és társadalmi folyamatok az Alföldön” címmel.

A közkeletű elnevezéssel Alföld II. Kutatási Programban a Debreceni Csoport koordinálása mellett folyt az ún. „határmente program”, amelynek komplex — köztük széles körű kérdőíves — vizsgálatait az Északkelet-Alföld határ menti területeire, és településeire irányultak⁸.

Az Alföld II. kutatási programban szerepelt a jórészt Enyedi György ez irányú gondolatai által inspirált „A sikeres városok az Alföldön” című kutatás. Az MTA RKK ATI négy kutatóhelye a gazdasági—társadalmi fejlettségét tekintve sikeresnek ítélte öt alföldi várost, illetve a közvetlen vonzáskörzetükből kijelölt két-két települést, Gyula (Kötegyán, Elek), Kalocsa (Foktő, Szakmár), Mátészalka (Jármi, Ópályi), Szeged (Domaszék, Deszk) valamint bennünket érintőleg Szolnok (Tószeg, Besenyszög) alakulását vizsgálta. Mátészalka vizsgálata⁹, Besenyszög várossá alakulása¹⁰ anyagai Tiszabura vonatkozásában is felhasználhatóak. A települési fejlődés lehetőségeivel, a várossá alakulás folyamatának célorientált gondozásával, a várossá nyilvánítással a PTE TTK tudományos kutatói például évek óta eredményesen munkálkodnak, ezzel külön honlapon foglalkoznak¹¹.

⁸ Baranyi B. (szerk.) (1999) *Északkelet-Magyarország és a határok. Északkelet-Alföld határ menti területeinek helyzete — a felzárkózás lehetőségei és esélyei.* Az MTA Stratégiai Kutatások Az Alföld II. kutatási program, Új környezeti, gazdasági, települési és társadalmi folyamatok az Alföldön című alprogram 2. tudományos részjelentése. Debrecen, MTA RKK ATI Debreceni Csoportja.

⁹ Baranyi Béla, Balcsók István (2000) Mátészalka, a sikeres város — igazi siker-e vagy csak reménykeltő kitérés kísérlet? *Tér és Társadalom* XIV. 2000. 1. 101-128. A tanulmány az OTKA T 023004. számú kutatási program keretében készült.

¹⁰ Murányi István-Szoboszlai Zsolt (1999) Sikeres városok és falvak az Alföldön (Szolnok-Tószeg-Besenyszög). *(Esettanulmány a VI. altémához) Szolnok, MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézete.* Besenyszög város, 2013. Az Alaptörvény 9. cikk (4) bekezdés h) pontja, valamint a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 96. § (5) bekezdése alapján a köztársasági elnök - a közigazgatási és igazságügyi miniszter javaslatára - (325/2013. (VII. 10.) KE határozatával) a városi címet adományozta a *Jász-Nagykun-Szolnok megyei Besenyszög községnek.* <http://www.varossanyilvanitas.hu/index.html> (2014.05.26.)

¹¹ Dr. Trócsányi András, Dr. Pirisi Gábor, Pirisi Valéria - Várossá nyilvánítás. <http://www.varossanyilvanitas.hu/index.html> (2014.09.22.)

Az Alföld II. kutatásba bevont települések kiválasztása a fejlettségi kritériumokat meghatározó többváltozós statisztikai eljárással történt, kijelölve a városok vonzáskörzetéből egy „magasan fejlett” (Mátészalka esetében Ópályi) és egy „alacsonyan fejlett” (Jármi) települést, hogy példájukon keresztül vizsgálható legyen a „sikeres városoknak” ítélt, a közvetlen környezetükre gyakorolt, a sikeresség elemeit továbbadó kisugárzó hatása. A sikeresség Mátészalka esetében relatív, szigetszerű jelenség, közvetlen környezetére hatása meglehetősen esetleges. Igazi kitörésről, a helyi gazdasági-társadalmi élet egészét átható „nekilendülésről” csak feltételezeten lehet szó. A Besenyszöggel való összehasonlítás célja volt, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján a fejlődésre esélyes Tiszabura és térsége valóban fel tudja-e mutatni a fejlődés jövőbe mutató jeleit, illetve rendelkeznek-e a sikerességet meghatározó alapvető tényezőkkel?

Esetünkben Tiszabura egy viszonylag fejletlen térségben mutatná fel a sikeresség ismérveit. Mérlegelendő, hogy a település csak szűkebb környezetéhez mérten tekinthető-e fejlődőképesnek, vagy tágabb értelemben az Alföld egészéhez viszonyítva is? Az utóbbi esetben ugyanis képes lehet a tágabb környezet, az egész Szabolcs-Szatmár-Beregi térség megújulásában való aktív részvételre.

Kutatás Tiszabura lehetőségeivel kapcsolatban

Tiszabura és a térség jövőjével kapcsolatban a súlypont a fejlesztés alapjainak megteremtésére és a fenntarthatóság lehetséges továbbéltetésére irányul. A különböző megközelítések célja és feladata, hogy a kistérség az eddiginél nagyobb segítségre számíthasson, a fejlesztési elképzelések több nézőpontból történjenek átgondolásra, megvalósuljanak jelentősebb hazai és EU támogatások, táguljanak a térség kapcsolódási lehetőségei.

A tét a lakosság biztonsága, megélhetése, életminősége a térség önfenntartó működőképessége. A Tisza-probléma integrált kezelésére azért van szükség, mert a térség legégetőbb biztonsági és megélhetési, leszakadási problémáinak gyökerei közösek; s alapvetően a víz- és földhasználathoz, a családi és piaci gazdálkodó szervezetekhez, valamint az ágazati kezelési politikákhoz kötődnek. A tünetek: árvíz-, belvíz- és aszálykárok, éghajlatváltozás, elsivatagosodás, negatív vízháztartás, stratégiai vízkészletek mennyiségi és minőségi veszélyeztetettsége, illetve ezekkel összefüggésben talajminőség, termékenység, a föld- és vízhasználat határfoka. Végül a gyengülő-megszűnő gazdasági szerep és perspektívátlanúság.

E problémák – veszélyeztető, figyelmen kívül nem hagyható mértékű és összefüggő jellegük miatt – az egész térség jövője, fejlődése, illetve leszakadása szempontjából meghatározóak. A közös alapok következtében a megoldás csak integrált lehet¹², az érintettek részvételével, összehangolt kormányzati, térségi és interdiszciplináris munkával kialakítva, a természeti és társadalmi, gazdasági együttműködésben megtalált rendező elv alapján.

A meghatározott célok elérését szolgáló beavatkozások rendszere

A célrendszer vonatkozásában olyan eszközrendszer kialakítása szükséges, amely hozzájárul az együttműködő intézmények innovációs kapcsolatrendszerének fejlesztéséhez. A korábban definiáltak – különösen annak területünkre feltárt fejlesztési területei – mellett figyelembe kell

¹² Pl. A tiszafüredi kistérség integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási programja. Megvalósítási terv a Tisza-völgyi árapasztó rendszer (ártér-reaktiválás szabályozott vízkivezetéssel) I. ütemére, valamint a kapcsolódó kistérségekben az életfeltételeket javító földhasználati és fejlesztési program. Helyzetfeltárás – Konceptió – Operatív Program. VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság, MTA RKK ATI, VIZITERV Consult Kft.

venni az intézmények regionális és térségi partnerségének fejlesztését, a helyi oktatási-kutatási hálózatok kialakításának szükségességét a tudományos eredmények regionális hasznosítása érdekében. Az eszközök segítségével célunk a 21. század követelményeihez igazodó, komplex, a verseny-, a civil, és az állami szféra szereplőivel együtt, hálózatos formában működő kutatás-fejlesztési, innovációs, technológia transzfer és hasznosítási rendszer kifejlesztése és működtetése. A gazdasági és társadalmi fejlődést megalapozó nemzetközileg versenyképes helyi tudásbázis létrehozása, hasznosítása, a hazai és nemzetközi szinten hatékony tudás- és technológia-transzfer együttműködések előmozdítása, az eredményeket intenzíven hasznosító, innovatív vállalatok régiós szerepvállalásának támogatása.

Ezek közül kiemelhetők az alábbiak:

- 1.) A terület tudásintenzív (újra)iparosítása (foglalkoztatási és agrárgazdasági innovációja), környezet-, egészség-, kulturális- kreatív és szélesebb értelemben vett családgazdaság-erősítési, képzés-orientált fókusszal.
- 2.) A terület önfenntartó-irányú, közszolgáltatás alapú gazdasági fejlesztése, a fejlesztéspolitikai irányok meghatározása.
- 3.) Lehetséges nagyfoglalkoztatók területre vonzása és integrálása a megye-régió gazdaságába, klasztereibe.
- 4.) A felsőoktatási kapcsolatokban épülő aktuális és stratégiai jellegű fejlesztések integrálása, a családi gazdaságok lehetséges árutermelésbe és turizmus fejlődésbe kapcsolása a terület jövedelem-egyenlegének javítása érdekében.
- 5.) A szociális-, illetve közfoglalkoztatás rendszerének speciális továbbfejlesztése.
- 6.) Helyi termékek és termelők támogatása, önszerveződő kereskedelmi szervezetek kezdeményezése (exportlehetőség).
- 7.) A terület földterületének hasznosításával kapcsolatos döntések előkészítése (erdő- és vízhasznosítás, erőművi növényzet stb.).

A megvalósítás lényegi elemei – akár lokális, regionális, vagy globális oldalról tekintjük a kérdést – a teljesség igénye nélkül a következőkben összegezhetők:

- A tervezés időhorizontjának folyamatossága/meghosszabbítása.
- A monitoring tökéletesítése és a reakcióidő gyorsítása.
- A területen a nem megújuló erőforrások használatának minimalizálása és a megújuló erőforrások eróziójának megelőzése.
- Az erőforrások (emberi, anyagi) maximális hatékonysággal történő használata.
- A népesség és a fizikai tőke exponenciális növekedésének lassítása.
- A rugalmasság, a kreativitás, a kritikus gondolkodás és rendszerszemlélet beépülése az oktatásba.
- Az oktatás képzés családerősítő vonásai növelésére andragógiai/felnőttképzési rendszer fenntartása részben a közmunkarendszer adta lehetőségben, részben a nők képzése körében (családerősítő, gazdasági, pénzügyi, egészségügyi, szociális, stb. képzések bevitelével).

Ez alapján olyan komplex és innovatív eszköz- és intézményrendszert szükséges kialakítani, amelyek ezt a célt szolgálják.

Szükséges az új struktúrák, a funkcionális területek összehangolt működtetése, amelyet a terület irányítása (önkormányzatok), a gazdasági és társadalmi szereplőkkel (vállalkozások,

intézmények), valamint a terület civil- és szakmai közösségeivel, süllyal a MKIK-kel együtt érhet el¹³. A strukturális elemek kialakítása adja azt a dinamizmust, amely a fejlődés hajtóereje.

A széles platformon nyugvó szervezett együttműködési rendszer szükségességét a kedvezőtlen kiinduló helyzet megváltoztatásához szükséges, rendkívülinek tekinthető dinamizmus, az erőforrások magas hatékonyságú és széles körű mozgósításának igénye indokolja, valamint az a tény, hogy az elérendő célok jelentékeny hányadának eléréséhez az önkormányzat nem rendelkezik közvetlen eszközrendszerrel, csupán partnerei közreműködése révén érheti el azokat.

Az innovációra alapozott fejlődés záloga a fejlesztő szervezet, amelynek gazdasági hasznosításra alkalmas eredményeket kell létrehoznia. Ebből adódóan az érintett önkormányzatok családgazdaságainak alapvető érdeke, hogy intenzív katalizátorként működjenek. Az oktatási és gazdasági szereplőknek az innovációra vonatkozó adaptációs készség, menedzsment-képességek, piacszervezés és hálózatos együttműködés terén szükséges alkalmassá válni az eredményorientált partnerségre.

Az innovációs folyamat csak akkor lehet sikeres, ha a szereplők tudatosan összehangolják tevékenységüket. A fejlődés megalapozásához szükséges legalapvetőbb feltételek: a tőke, a (valamilyen szinten) képzett és/vagy tovább képezhető munkaerő, a megfelelő infrastrukturális feltételek és az erős innovációs háttér. Közülük a tőkevolumen növelése részben a helyi vállalkozói szféra erősítése révén (MKIK), másrészt „importból”: külső befektetők (képzőknek, pl. felsőoktatás gyakorló terepe) a térségbe vonzása révén teljesülhet (célzottan a család jövedelem-akkumulációt elősegítő termelő-szolgáltató tevékenysége erősítésével).

A többi tényező versenyképességi színvonala a terület konkrét lehetőségeit figyelembe véve (vö. a térség önkormányzatai fejlesztési tervei) alapvetően a helyi szereplők stratégiai megfontolásain, egymást erősítő magatartásán múlik. Ezek megléte – megfelelő gazdaságdiplomáciai és területmarketing-háttérrel – kiváltja a befektetések elindulását is. A gazdaságfejlesztés alapfeltételei tehát döntően a helyi szereplők tevékenységének eredményeként jönnek létre, szorosan kapcsolódva azokhoz az intelligens szakosodási irányokhoz, amelyek finanszírozása részben központi forrásokból (hazai és EU források) valósulhat meg.

Az intelligens szakosodási irány(ok) meghatározása

Innovációs stratégiák korábban is készültek, az új típusú stratégiák azonban különböznek elődeiktől, mert:

- a stratégiaépítésbe széleskörűen bevonják a helyi célközönséget és erőforrásokat;
- a hangsúlyt áthelyezik a csak technológiai kutatás-fejlesztésről az innováció teljes folyamatának felkarolására;
- nem csupán a legjobb gyakorlatok másolása történik, hanem a terület saját egyedi erősségeit és értékeit felismerve, gazdasági versenyelőnyökre és jövőbeli potenciálokra alapoznak.¹⁴

¹³ MKIK - Magyar Kereskedelmi és Iparkamara

¹⁴ Nemzeti Intelligens Szakosodási Stratégia.pdf, 2014. november

Területünkön az adottságokat ítélve, a családi gazdaságok erősítésével indukálható fejlesztést választottuk intelligens szakosodási iránynak. A családi gazdaságok szerepét az EU alapvető fontosságúnak ítéli, vö. az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2015/C 242/03 véleménye.¹⁵

A hazai családi gazdaságok fóruma a Családi Gazdaságok Nemzeti Bizottsága, amelyet a Kislépték egyesület kezdett szervezni a Családi Gazdaságok Nemzetközi Éve 2014 alkalmából a World Rural Forum felkérése alapján¹⁶.

A családi gazdaság vállalkozási oldalról való meghatározása¹⁷:

A családi gazdaság olyan mezőgazdasági termelésre szakosodott vállalkozás, amelyben a családi tőke, tulajdon, irányítás és a munkaerő-felhasználás dominál. Ideális esetben a gazdaság generációról-generációra öröklődik, megteremt a család elvárható jövedelmét. Keveredik benne az árutermelés és a megtermelték saját fogyasztása.

Ismert, a mezőgazdasági üzemeknek számtalan fajtája van. A nagyüzemek mellett két ideáltípusa: 1/ a tiszta családi gazdaság, amikor egy tulajdonos birtokolja a kibocsátást és gyakorolja az ellenőrzést az összes termelési eszköz fölött, 2/ az ipari farm képviseli, ahol sok ember tulajdona az üzem, a munkaerőt nagyszámú bérmunkás biztosítja. A két ideáltípus között számos átmeneti forma létezik. A különböző üzemfajták költségei és hasznai attól függenek, hogy milyen átváltás létezik a hatékony munkára való ösztönzés és a specializációból fakadó előnyök között.

A családi gazdaságok előnyei nyilvánvalóak. Egy családi gazdaságban a tulajdonost senkinek nem kell ösztönözni vagy ellenőrizni, hogy rendes munkát végezzen. A hatékony munka iránti elkötelezettsége tehát elsődleges. De a családi gazdaságoknak hátrányai is vannak. E forma költségei abból származnak, hogy specializáció hiányában a tulajdonosnak a termelés minden fázisában mindenhez értenie kell. Egy ilyen általános képzettségű ember szükségszerűen hátrányban van azokkal szemben, akik csak a termelés egyik fázisára specializálódtak. A családi farm magasabb egységköltséggel működteti tőkét, mert a családi gazdaság növekedésének gátat szab a család mérete és vagyona. Ez a kötöttség megakadályozhatja, hogy kihasználják a termelés bővítéséből fakadó gazdasági előnyöket. A családi gazdaság által működtetett eszközök ezért csak magasabb egységköltségekkel működhetnek. Például egy nagyobb teljesítményű traktor nagyobb földterület megművelését is lehetővé tenné egy adott, optimálisnak minősülő időszak alatt. A földterület esetleges növelését azonban már nem teszik lehetővé a család rendelkezésére álló erőforrások.

Területünk szempontjából két tekintetben célszerű különbséget tenni a regionális és a megyei intelligens szakosodási stratégiák között

- egyrészt, hogy egy adott intelligens szakosodási irány mennyiben tekinthető az előzmények figyelembe vételével és erőforrás oldalról megalapozottnak.
- másrészt pedig az irány megvalósítási időtávja alapján.

Érintett területünk sajátságaira alapozva, e szempontok alapján a megyei szinten (Heves, Szolnok) definiált kiemelt fejlesztési irányok relevanciája eltérő lehet.

¹⁵ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52014IE0926> (2015.11.17.)

¹⁶ Vö. a <http://familyfarming2014.hu/hu/node/50> oldal, (2015.06.19.)

¹⁷ Fertő Imre nyomán: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/csaladi-gazdasagok-vagy-ipari-farmok> (2015.11.17.)

Az időtávok tekintetében – igazodva az Európai Unió költségvetés-tervezési módszeréhez – az általánosan használt beosztás alapján:

- a rövid távon megvalósítható fejlesztésnek tekintjük az 1-3 éven belüli,
- középtávon megvalósítható fejlesztésnek tekintjük 3-5 éven belüli,
- hosszútávú fejlesztésnek az 5 éven túli időtávot.

A terület több szakosodási irányát¹⁸ a kutatási előzmények, valamint az erőforrással való ellátottság ismeretében a családerősítő programban jelöltük:

+: a kijelölt intelligens szakosodási irány tekintetében reális esély van a tudásbázis kiépítésének megkezdésére, az azt megalapozó erőforrások allokációján keresztül;

++: a kijelölt intelligens szakosodási irány tekintetében a korábban megkezdett fejlesztések továbbvitelével reális esély van piaci relevanciával bíró termékek/szolgáltatások kifejlesztésére;

+++ : a kijelölt intelligens szakosodási irány tekintetében a kifejlesztett termékek/ szolgáltatások hozzájárulnak a terület önfenntartó és jövedelemtermelő képességéhez és foglalkoztatási helyzetének javításához¹⁹.

Mindebben a családi gazdaságok erősítése hozhat eredményt. A családi gazdaságok jellemzői:

1. A tulajdonlás és a munkavégzés összefonódik, így a személyes érdekeltség automatikusan megtermelődik.
2. A családi gazdaság vállalkozás, profitorientált, érdeke a környezet megóvása is.
3. Magas színvonalú gépesítettséggel egy többtagú család nagyméretű gazdaság ellátására is képes.
4. Kisebb méretű családi gazdaságokban a beruházási, logisztikai, stb. terhek megosztására az egyéni gazdák különböző közösségeket hozhatnak létre. Ezzel az egyéni termelők jövedelmét növelik.

Mivel a feltételek teljesítéséhez szükséges a területen élő népesség intellektusának és gyakorlatának integrált fejlesztése, ezért célunk kiindulásul a családi gazdaságok képzéssel is történő fejlesztése, egy, az alaphiányokat pótló, köztes fejlesztést biztosító rendszer motiváló kialakítása.

A kulcsszereplők közötti együttműködés, a közös fellépés céljai az alábbi pontokban összegezhetőek:

- közös monitoring és értékelési rendszer, adatbázisok összekapcsolása;
- irányítás megteremtése (pl. közös innovációs ügynökség, klaszterrendszer) kialakítása és működtetése;
- egyablakos befektetés-akvizíciós rendszer kialakítása külön a terület számára.

Az országgyűlés a mezőgazdasági törvényben kimondja, hogy a kormány a „nagyüzemek birtokszerkezeti túlsúlyának fokozatos lebontásával, az árutermelő kis –és középüzemek meg-

¹⁸ Intelligens szakosodás, hármas spirál, nyitott innováció. URBACT III. program. Magyarország. <http://www.urbact.hu/node/152> (2016.02.17.)

¹⁹ A rendszerszintű megközelítésre http://www.pvfzrt.hu/userfiles/dokumentumok/tud_men.pdf (2015.11.16.)

határozó arányának kialakításával erősítse a helyi gazdálkodó közösségeket, javítsa a mezőgazdaság termékszerkezetét és versenyképességét, biztosítsa a saját munkán alapuló családi gazdálkodás földalapját és életképes üzemmé szerveződését, hatékonyan segítse a vidék és a társadalom életminőségének a javítását...”²⁰.

Az ebben meghatározottak keretét adnak a tiszaburai térség családi gazdaságainak integrált fejlesztésére, az e célt szolgáló képzés/továbbképzési rendszer kialakítására.

²⁰ Mezőgazdasági törvény <http://www.parlament.hu/irom40/01315/01315.pdf> Letöltés:2015 .11.14.

PEDAGÓGIA

VÁRNAGY PÉTER

A „Sándorok” cserkészpedagógiái

Mindketten, Karácsony Sándor és Sík Sándor egyetemi tanárok dinamikus vezéralakjai a magyarországi cserkészletnek (az előbbi a debreceni, az utóbbi a szegedi egyetem professzora volt). Közös világszemléletük a kereszténység, azzal a különbséggel, hogy Karácsony Sándor protestáns, Sík Sándor katolikus vallású.

Karácsony Sándor cserkészpedagógiája

Karácsony Sándor (1891–1952) szakírói munkái a húszas években két monográfiában jelentek meg, amelyeknek egyike elméleti megfontolásait (*A népoktatási reform és az alsó néposztály lelki alkata*, 1924), a másik (*A csucsai front. Egy tanár és egy osztály története*, 1928) gyakorlati konzekvenciákat rögzít. Mindkét mű tartalma kínálta számára a leírtak alkalmazását a „gyermekkorát” akkor élő cserkészmozgalomban. Valószínűleg erőteljes hatással volt rá *Wilhelm Wundt* (1832-1920), a modern kísérleti pszichológia megalapítója, aki szerint az embert (esetünkben a cserkész-fiatalt) életében az élményre kell orientálni minden vonatkozásban (tudatlélektan). Itt kell megjegyeznünk, hogy a protestáns cserkésztesteknek volt egy munkaközössége Ichtüsz néven (a szó görög jelentése hal, ókeresztény szimbólum, amelynek öt eleme: Iészusz + Krisztosz + Theu + Hüjosz + Szótér = Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó).

E közösségnek egyik alapítója Karácsony Sándor. A Magyar Cserkészvezetők Könyve második kiadásában (1925) ő is segített Sík Sándornak mivel 1923 óta társelnöke a Magyar Cserkészszövetségnek. Ez a baráti együttműködése a két Sándornak éveken át tartott, még azután is, amikor Sík Sándort antiszemita elemek támadták származása miatt. Karácsony megvédte barátját, de tiltakozásul lemondott a társelnöki tisztségről, sőt hamarosan otthagya csapatparancsnoki funkcióját is, mivel arra akarták kényszeríteni, hogy zsidó cserkészeit zárja ki csapatából. Ez bizonyíték a két tudós igazi cserkészbarátságára, amikor protestáns és katolikus vezetők szorosán együttműködtek (ökumené a cserkészletben!). Karácsony a húszas évek idején (1921-ben kapta cserkésztesti igazolványát) kiállt amellett, hogy faluhelyen is szórjuk el a „magot”, amelyből ott is virágzó cserkészlet indul majd meg. Elgondolását tettek követték: Püspökladányban létrejött az első falusi csapat, majd még ebben az évben Karácsony Sándor parasztfiatalok részére vezetőképző tábort szervezett a Budaörs feletti hegyekben.

Hadd hívjuk fel a figyelmet arra, hogy – akárcsak a cserkészlet, de jóval korábban – protestáns vetületben angol földről indult el egy vallásos ifjúsági szervezet. *George Williams* már 1844-ben bibliaköröket szervez fiatalok körében „Young Men’s Christian Association” (YMCA) néven. Már 1883-ban (tehát jóval Bi-Pi alapítása előtt) megszületik a „Keresztény Ifjúsági Egyesület” (KIE), amelynek Karácsony Sándor húsz évig tevékeny munkatársa, sőt

szerkesztette nyolc éven át a „Magyar Ifjúság” c. lapot, majd 1926-tól tagja lett az YMCA Világbizottságának.¹

A felsorolt – főleg a húszas évekre eső – a cserkészettel összehozható életrajzi- munkássági adatok után, elemezzük Karácsony cserkészpedagógiájának lényeges vonásait. Utalunk egyik tanítványának véleményére: „*Karácsony Sándor előadásai, magyarázatai mindig olyan izgalmasan érdekesek voltak, mint egy sikeres film pergetése. Másodsorban pedig azért, mert növendékei érdekében tudott ám katonásan szigorú lenni*”. De: „*Sosem volt személyválogató. Szegény, gazdag, zsidó, keresztény, magyar vagy külföldi egyképpen szeretetének fényudvarába tartozott. Még találóbb, ha azt mondom: «Jézus Krisztus erőterébe», mert akkor eredményes életének titkát is elárulom*”.²

Karácsony Sándor pedagógiája a bipolaritásra helyezi a hangsúlyt olyan értelemben, hogy – bár a személyiség totalitás jellegű, mégis a sok differenciáltsága mellett (partikularitás) két pólus között fejlődik és fejleszthető: természetes (szomatikus-biológiai) világ és transzcendentális (szellemi-lelki) „szférák”. Az értelmi (agy) és hitbéli dualitás Karácsony kiindulópontja, azonban aláhúzza, hogy az utóbbi nem babonáság, és nem az érzelemből fakad. A hívő protestáns tudósunkat meg is vádolták, hogy Wundt hatására, az irracionális pszichologizmus koncepcióját követve, a magyarországi népiesek irányvonalához csapódva, majdnem a „laissez faire” elv nyomdokain halad. Számomra – mint jogásznak is – politika-pedagógiai szempontból rendkívül fontos az a kijelentése, hogy „*a jog egyetlen elképzelhető formája az autonómia*”, *ugyanis, folytatja szerzőnk „a jogi nevelésnek az a kötelessége, ... hogy próbálja meg lélekben is felszabadítani az embereket, hogy földi testvéreivel is igazán és mennél hamarabb igaz szívvel megbékélhessen*”.³ E immanens és szupernaturális elméletet a marxista, osztályharcot mindenáron hirdető kritikusok nehezen tolerálták, mondván, hogy Karácsony Sándor a „harmadik utas”-politika megtestesítője, bár óvatosan leírják, hogy azért a közműveltségről írt tanulmányaiban, különösen a húszas évek közepétől, haladó elképzelések is találhatók. Ez belátható, hisz Wundt megfigyelései alapján el kell fogadnunk, hogy a kulturális értékek (jog, szokásrendszerek, nyelv, vallás, stb.) nem egyéni produkciók, hanem néplélektani jelenségek, így társaslélektani alapon kell őket vizsgálni, mindig a másik ember és Isten kapcsolatrendszerében. E koncepciója nyomán jut el Karácsony a cserkészmozgalomban vállalt eszmerendszer szolgálatára, fejlesztésére, a hozzá való – esetenként csalódásokkal is tűzdelt – hűségre.

Értesülésünk van róla, Karácsony az ő rendszerét a pedagógiában úgy értékelte, hogy nem a tan-elmélet a lényeges, hanem az élő kapcsolat (a cserkészzetben életforma) a vezető és vezetett között.

Kétségtelen tény, hogy Karácsony professzor pedagógiájának kulcsfogalma a megértés. Bebizonyította, hogy az egyéni (individuális) pszichológiára épített elmélet nem tudomány, mert a nevelés alapvetően közösségi jellegű. Ő új alapot teremtett a neveléstudomány számára a társadalomlélektannal. Elsősorban pedagógus volt, azonban pedagógiai rendszerét filozófiai bázisra építette. Így:

- A nevelés értékelméleti alapjai.
- Nevelépszichológiai összevetések (fejlődéslélektani, társaslélektani és személyiséglélektani kérdések).

¹ Kontra, 1992. 30-34. o.

² Hegyi-Füstös, 1991. 6. o.

³ Karácsony, 2001. 7-9. o.

- Tevékenységre nevelés (akció-pedagógia).
- Feladatrendszer és szervezeti problémák.

A század húszas éveiben, de később is voltak, akik nem értettek vele egyet több kérdésben. A rendszerváltoztatás előtti korszakban (1949-1989) a magyar pedagógiai sajtó is alig-alig szólt róla vagy óvatosan elhallgatták Karácsony írásait.

Negatív beállítások:

Bóka László: „... ez a szellemiség szöges ellentétben áll azzal a törekvéssel, mely a népi irodalom elé azt a célt tűzte, hogy vezesse a parasztságot a szocializmus felé. Ez a világnézet ugyanis szubjektív, transcendentáliákra alapozott, antimaterialista, a város és falu, a műveltek és műveletlenek kibékíthetetlen ellentétén alapul ...”⁴

Losonczy Géza: „Ha Karácsony Sándor ideológiájának osztálytartalmát tekintjük, akkor nem vitás, hogy ez az ideológia a kizsákmányoló és halálra ítélt osztályok szemléletét fejezi ki, osztálybázisa pedig ma elsősorban a kulákság.”⁵

Kerékgyártó Elemér: „A sztálini tudományos nemzetmeghatározás ismeretes elemei helyett, amelyek együttesen nyújtanak egyedül helyes eredményt, Karácsonynál csupán a nyelvvel találkozunk, a többi, alapvetően fontos fogalmi elemektől eltekint.”⁶

Megjegyzés: Bóka a jelzett évben államtitkár, Losonczy – akit Kádár kivégeztetett – ugyancsak, Kerékgyártó tanszékvezető az ELTE Marxizmus Tanszékén.

Néhány a sok pozitív véleményből:

Németh László: „Karácsony Sándorra a mai húsz évesek legértékesebb része mint tanítójára tekint.”⁷

Székfü Gyula: „Karácsony Sándor nemcsak tanár, aki évtizedek óta tanít érte lelkesedő fiatalokat, hanem igazi nemzetmentő, aki fiatalot és felnőttet egyenként kezelve akar fel-emelni az igazi magyar művelődés és tudomány fokaira.”⁸

Veres Péter: „Ezer és ezer szín a mai magyarságban, középosztályban is, az értelmiségben is, de csak kevés az olyan ember, aki át tudja szakítani a köré nőtt osztályburkot Móricz Zsigmond és Karácsony Sándor módján.”⁹

Megjegyzés: Közismertségük miatt az utóbbi laudálók nevei után nem írjuk le foglalkozásaikat.

Hadd utaljunk *Kontra György* monográfiájára – akitől a fenti névjegyzéket is átvettük önkényes válogatással – *Varga Domokos* tolmácsolásában, amelyben magát Karácsony Sándort idézi¹⁰, hivatkozva Apáczaira:

„Apáczai Csere János nem a Magyar Encyklopaediában alkotott örökérvényűt, hanem szuggesztív professzori egyéniségén keresztül, mégpedig egyforma erővel vonzván magához némelyeket és taszítván magától sokakat.”¹¹

⁴ Bóka, 1949. 24-25. o.

⁵ Losonczy, 1950. 1. sz. 4. o.

⁶ Kerékgyártó, 1955. 122. o.

⁷ Németh, 1934. 333. o.

⁸ Székfü, 1939. 4. sz. 303. o.

⁹ Veres, 1945. 41. o.

¹⁰ „A könyvek lelke” c. írása 32. o.

¹¹ Kontra, 1992. 75. o. ill. Varga, 1983. 2. sz. 121-125. o.

Karácsony Sándornak a cserkész-ösvényeit keresve két olyan művét érdemes olvasgatni, ahol a *cserkészetéről általában* (*A magyar demokrácia* 1945), majd a *magyar cserkészetéről speciálisan* (*Magyar ifjúság* 1946) ír. Nevezethetjük az elsőt jobbra pedagógiai, míg az utóbbit inkább andragógiai közelítésnek. Közös azonban a tárgyuk: mindkettő a cserkésztörvényeket taglalja, ha úgy tetszik jogi-erkölcsi aspektusból, az elsőben inkább a jogalkotók (törvényeket megfogalmazók), utóbbiban a törvény megvalósítók oldalát tekintve.

A magyar demokrácia-ban a professzor három megfogalmazásba sűrítve a következőkben adja meg a cserkészet lényegét:

a. A cserkészet az egyetemes létezés egyik szerves része (Karácsony professzor kifejezésével „gesztusa”).

b. A cserkészet életforma: a serdülők élete.

c. A cserkészet életrendezés: a tíz törvény a demokrácia törvényeinek gyűjteménye.

Végül az elméleti tudós és gyakorlati cserkészvezető felteszi a kérdést: „Vajon elég időszzerű kerete-e a cserkészet a demokráciának. Eléggé, demokrata-e a cserkészet? Erre a kérdésre csak egyetlen választ adhatunk. A cserkészet alapja a tíz cserkésztörvény. Azt kérdezzék meg, eléggé demokrata-e?”¹²

Sorba véve a törvényeket, Karácsony Sándor egy-egy mondatát idézve, íme a tömör válasz:

1. „Az őszinteség törvénye ez. Valljuk meg becsületesen: a másik emberrel való együttélhetés előfeltétele is.” (A cserkész egyeneslelkű és feltétlenül igazat mond.)

2. „Nem lehetek demokrata, ha nincs miből. A száj-demokratákból a köznek semmi haszna.” (A cserkész híven teljesíti kötelességeit melyekkel Istennek, hazájának és embertársainak tartozik.)

3. „A második törvény képessé tette a cserkészt segítségre a harmadik kesszé teszi, mondván: nézz körül, van-e és hol van alkalom a szolgálatra.” (A cserkész, ahol tud, segít.)

4. „A demokráciának olyan emberekre van szüksége, akiknek a másik ember nem idegen, hanem testvér.” (A cserkész minden cserkészt testvérenek tekint.)

5. „A demokráciának áldozatos emberekre van szüksége, akik hajlandók a másik ember, a többi ember érdekében önmegtagadásra.” (A cserkész másokkal szemben gyöngéd, magával szemben szigorú.)

6. „Az ember a másik emberen is túl emberi önzésből bontakozik ki ezáltal (t. i. a 6. törvény által. Megjegyzés tőlem.) s még az emberiségnél nagyobb egységbe szakad bele ennek folytán.” (A cserkész szereti a természetet, jó az állatokhoz és kíméli a növényeket.)

7. „A cserkészetben szabad engedelmeskedni, ezt jelenti az a két szó: vidáman és jó szívvvel. Az, ami másutt muszáj, itt szabad.” (A cserkész feljebbvalóinak jó lélekkel és készségesen engedelmeskedik.)

8. „Olyan a vidámság a közösségi életben, mint az olaj, de ereszt, sőt folyik a tartály, ha a vidámság meggondoltság nélkül való.” (A cserkész vidám és meggondolt.)

9. „Takarékos, hogyne, a pénzével is. De nem ez a legfontosabb formája a takarékosnak. Mindenével takarékos: idejével, erejével ...” (A cserkész takarékos.)

10. „Tiszta, azaz nem piszkos. Mi a piszkos? Azt kérdeztem egyszer egy gyerektől: piszkos-e a csokoládé, hiszen fekete. Persze, nevetve rázta a fejét. Levettem a fültövérről egy kis délről ráragadt csokoládédarabot. Ez se piszkos? – kérdeztem. Igen, ez már piszkos volt, mert minden szemét és minden piszkos, ami nincs a helyén.” (A cserkész testben és lélekben tiszta.)

¹² Karácsony, 1945. 61. o.

Karácsony Sándor a „Magyar ifjúság”-ban a cserkésztvörvények megélését javasolja. A felnőttkori degeneráció elkerülésére preventív stratégiát ajánl, amelynek taktikai elemei éppen a tvörvények értelmezése. Karácsony tanár-cserkészvezető szerint: „A cserkészmunka alapja a tíz cserkésztvörvény. Minden egyéb, kezdve az Országos Szövetségtől az őrsvezetőkön, másodosztályú próbapontokon, cserkészkalapon át egészen a nyári táborig, minden azért van, hogy elméletből létté varázsolja a tíz cserkésztvörvényt.”¹³ Kijelenti továbbá, hogy a tvörvényeket áthatják a vallásos nevelés elvei. Mindezt ő vallja, aki nem volt lelkész, de mélyen érző, hitből élő keresztyén ember, sok-sok tapasztalattal. „Az Isten szerint való élet ... az egyedül lehetséges életforma ... A cserkészlet sűrített életforma és teljesebb életforma, mint a mindennapi életünk; ... a cserkésztvörvényeket a mindennapi életforma keretén belül élni, nemcsak emlegetni”.¹⁴ Végül következik a konklúzió: „A cserkészletnek éppen az a mindennél nagyszerűbb vonása, hogy tíz tvörvényben a mindennapi élet legősibb, legrimitívebb, legvázlatosabb, de éppen ezért alapvető elveit kodifikálta és valósítja meg a gyakorlatban is.”¹⁵

Sík Sándor cserkészpedagógiája

Sík Sándor (1889–1963) Kossuth-díjas irodalomtörténész, költő, műfordító, s nem utolsósorban a magyarországi cserkészmozgalom megalapítójának egyike. Sokirányú tevékenységei közül bennünket most ez utóbbi érdekel elsősorban, azon belül is évszázadunk első két évtizede. Hangsúlyozzuk azonban, hogy az 1929-es éven túl – amikor a szegedi egyetem tanára lett – hű maradt cserkészeihez, sőt egyre erőteljesebb aktivitással művelte a cserkészpedagógiát nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is (lásd később az öregcserkészetről írt fejezet vonatkozó részét). Most a szorosabb értelemben vett pedagógiai művével *A magyar cserkészvezetők könyve* c. kötetével (1922) szeretnénk foglalkozni.

Ahogy Karácsony Sándor a béke, úgy Sík Sándor a szeretet apostola volt a magyar cserkészmozgalomban. Mindkét tudós e két oszlop ívében fejtette ki közös életútjuknak a cserkészlethez fűződő szoros kapcsolatát. A század elején nemcsak két bölcs ember együttműködéséről volt szó, hisz ezen túl szoros eszmei jóbarátság alakult ki közöttük.

Sík Sándor a „szeretet himnuszából” (I. Kor. 13.) élt és gyakoroltatta a rábízott fiatalokkal a cserkészletben. „A szeretetről szóló konferencia-beszédekből” merített „Gondolatok”-ból ajánlott néhányat öt évvel halála előtt a „Vigilia” hasábjain.¹⁶ Csak néhány cseppet merítsünk e bővizű forrásból:

„Akkor lesz az ember reális, igazi emberré, ha az én-en túl fölfedezi a mi-t. És ezen túl is föl kell fedeznünk, hogy a mi mögött is ott áll az Isten.”

„Énem: testvér-én, – a testvériségben leszek énné.”

„Hogy a másik megváltozzék, az nem tőlem függ, de hogy én megváltozzam, az tisztán tőlem függ.”

„Az kap, aki ad! Azáltal kap, hogy ad.”

Sík Sándor éveken át volt a *Magyar Cserkész* c. lap alapító-szerkesztője, majd a diktatúra nehéz éveiben a „Vigilia” c. katolikus folyóirat felelős szerkesztője is.

¹³ Karácsony, 1946. 128. o.

¹⁴ U. o. 130. o.

¹⁵ U. o. 129. o.

¹⁶ V. ö. Sík, 1958. 6. sz. 321-325. o.

Sík Sándort a húszas évek végén a Magyar Szemle Társaság felkérte, hogy állítsa össze – mint a magyar cserkészlet egyik legmeghatározóbb pedagógus egyénisége – a hazai cserkészmozgalom pedagógiai eszmerendszerének lényegét, valamint a társadalomra gyakorolt hatását. A továbbiakban tehát a *pedagógiai alapokról*, majd a *cserkészvezetés* elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozunk síksándori értelmezésben.

A professzor abból a tényből indul ki, hogy az iskola csak részben nevel az életre, oktató jellegű hangsúllyal teljesítménycentrikus, az intelligencia fejlesztését mellékesnek tartja. Méginkább tapasztalható, hogy a jellemfejlesztő erkölcsi nevelés szűkre szabott, hasonlóképpen a szomatikus nevelés, illetve a gyakorlati ügyességek kialakítása is csak másodrendű. Következésképpen az életre kell nevelni, az iskolai oktatás nem tudósképzés. Sík Sándor Bi-Pire hivatkozva állítja, hogy a cserkészlet az iskolán kívüli életvitelre szóló tennivalókat javasol, nem csupán gondolkodni tanít. Alapállás: egészséges lehetőségeket biztosítani a test és lélek számára, amelyek során a fiatalok aktív cselekvőkké válnak, nem csupán befogadói az iskolában oktatott anyagnak. A cserkészletben nem a hagyományos értelemben vett nevelés folyik, hanem önnevelés. A cserkész-képzés nem prelegál, hanem a különböző próbák („megpróbáltatások?”) letételével sikerélményhez juttatja a fiatalokat.

A törvények szóbeli ismeretét felfogja ugyan az értelem, betartásuk azonban életformát igényel, az pedig a szilárd, elhatározó akarat megmozdításának folyamata. A cserkészlet törvény nem szabályzat, nem parancsolatok gyűjteménye, ugyanis a jellemvonásoknak csak minimumát tartalmazzák, amelyek a cserkészsé levéshez szükségesek. Ennek megélése, elfogadása nyomán tesz fogadalmat a fiatal. A két Sándor teljes szinkronban van egymással, amikor mindketten aláhúzzák a tételt, amely szerint a cserkészlet módszerei nem felülről, hanem alulról indulnak, a fiatalok kezdeményezéséből (induktív és nem deduktív út).

A cserkészletben tehát a *vezetés* nem egyenlő a tanár-tanítvány viszonytal. A cserkészletben vezető és vezetett együttes munkájával törekednek a célok elérésére, a részfeladatok teljesítésére. Önként vállalt közös eszmény és közös munka. Nem alá- és fölrendeltség, hanem egymást kölcsönösen megbecsülő szeretet: lelki vezetés – lelki nevelés. A tekintély tehát nem a vezető helyzetéből adódik (mint a tanároké az iskolában), hanem a cserkészvezető, aki „emberebb ember és magyarabb magyar” modellt igyekszik megvalósítani, s azt fiatal társainak is érdemes követni. Talán éppen ezért logikus, hogy a cserkészlet fogadalmat még kiegészítik: „*Becsületesemre fogadom, hogy a rámbízott cserkészeket legjobb tehetségem szerint nevelem és mindenben jópéldával járok előttük.*”

Szólnunk kell még a cserkésznevelés és *különböző vallások* kapcsolatrendszeréről is. Igaz, hogy a világ- és a magyar cserkészlet gyermekkorában még nem találjuk meg Isten nevét a törvények között. Csak az 1922-es párizsi cserkészkonferencia mondja ki, hogy olyan mozgalmat nem tekintenek cserkészletnek, amelynek törvényeiben és fogadalmában az Isten iránti hűség nem szerepel. Diplomatikusan – tisztelettel a franciák „felvilágosultság”-ára – finomították a deklarációt oly módon, hogy kifejezetten az angol cserkészlet törvényeire hivatkoztak, amelyben tudvalevőleg Isten neve is szerepel. Bi-Pi 1920-ban egyértelműen kijelenti: „A cserkész mindenekelőtt hívő: elvetek minden cserkészletet, amelynek nem a vallás az alapja.”¹⁷ Persze abban az időben még nem beszéltek az „ökumené”-ről elméletileg sem, gyakorlatban sem. Hogy mennyire józan toleranciával közelíti a cserkészmozgalom ezt a kérdést, Sík Sándor fo-

¹⁷ Lásd: „Master’s Gazette” 1920. januári számában. In: Barlay, 1999. 28. o.

galmazása bizonyítja: „... a cserkészmozgalomban a különböző vallások papjai egyforma lelkesedéssel vesznek részt ... A Magyar Cserkészszövetség kezdettől fogva arra az egészséges alapra helyezkedett, hogy mindenkitől – egyestől és csapattól – megkívánja a gyakorlati és elvszerű vallási életet, de senkitől sem kíván semminemű elvfeladást, azért elvszerűen kizárja a vallási gyakorlatokban való közösködést, mint amely elszürkítésre és közömbösségre vezet”.¹⁸

Ahogy Karácsony Sándornál tapasztaltuk az ellene és pedagógiájával szemben felhozott vádakat, éppen úgy a támadásokat Sík Sándor sem kerülhette el, akinek vezetésével és munkatársaival 1912. december 28-án létrejött a Magyar Cserkészszövetség (Izsóf Alajos, Megyercsi Béla, Papp Gyula). Tegyük hozzá, hogy a vezetők tenniakarása mellett „az 1912-es stockholmi olimpiásznak nagy szerepe volt abban, hogy a szélesebb társadalmi körök is megismerjék a cserkészteket. Jelentősége itt ment át erősen a köztudatba. E nagy nemzetközi sportesemény alkalmával különböző nemzetbeli cserkészek találkoztak és nagyszerű bemutatót rendeztek, amelyről az egész világsajtó beszámolt. A magyar sportemberek és újságírók is részletes tudósítást adtak róla. Ez természetesen ismét növelte a magyar közönség érdeklődését a cserkészteket iránt”.¹⁹

A vádaskodók a korabeli magyar parlamentben és a fővárosi közgyűlésen hangoztattak olyan hamis állításokat, mintha a cserkészteket sovíniszta-nacionalista-militarista szervezet lett volna, holott – írja Sík Sándor – „a cserkészteket semmiféle politikához, még szociálpolitikához sem közvetlenül, sem közvetve semmi köze”.²⁰ Érdemes talán, e tekintetben egy „kivülálló idegen” szavaira utalni, aki az 1928-as angliai Jamboree nemzeti jelentőségét mint a „Times” újságírója így írja le: „Ha igaz, amit Spencer mond, hogy minden nemzet ereje ifjúságában mutatkozik meg, akkor a Jamboree megdöbbenő igazságokkal szolgált. Halálraítélt nemzetek ifjúsága bizonyította itt be, hogy nemzetük életképes, erőszakosan összetakolt birodalmak gyermekei mutatkoztak be hazájuk életereje szerint meglepően gyengén. Megbocsátják talán, ha eklatáns példának épp a magyar tábort említem meg. Ez a nyolcszáz pirosposztagos fiú eleven bizonyítéka mindannak, ami a Nyugat kapujának országában elpusztíthatatlan”.²¹

Persze ne feledjük, hogy Sík Sándor a magyar cserkészteket alapítása után négy évvel már rendkívül figyelemre méltó tanulmányt ír a cserkészteket pedagógiái értékeiről a *Magyar Középiscola* 1916-os évfolyamában. Példáján felbuzdulva sorban látnak napvilágot, de már egy évvel előbb is olvashatták cserkészvetőink a „Bik Híradó” (Országúti Szent Ferenc plébánia egyházközség, 1915), Székelyudvarhelyen a *Cserkészhíradó* (1916) kiadványokat. Jellemző volt a korabeli cserkészszajtóra, hogy rendszeresen közölt írásokat a cserkészvezetés témakörében. Természetesen Sík Sándor is leírta pedagógiái tapasztalatai alapján a vezetők és vezetettek kapcsolatának helyes, eredményes útjait, felsorolva a jó vezető tulajdonságait. Sík Sándor nyomán id. *Surján László* professzor, a rendszerváltoztatás utáni újra éledő Magyar Cserkészszövetség elnöke mélyrehatóan elemzi a problémakör részleteit.²²

Most a síksándori értelmezések tömörítésével soroljuk fel az ő véleményét a törvények sorrendjét követve:

A *becsület* törvénye. A jellem egységet jelent, az embernek önmagában való zárt egységét, minden életnyilvánulásnak stílusos egyöntetűségét. Becsületesnek a cserkész azt nevezi, aki

¹⁸ Sík, 1930. In: Barlay, 1999. 29. o.

¹⁹ Bodnár, 1989. 10. o.

²⁰ Sík, 1930. In: Barlay, 1999. 31. o.

²¹ Magyar Cserkész, X. évf. 17. sz. 383. o.

²² V. ö. Sík-Surján, 1992. I/2. füzet 7-23. o.

sem szóban, sem tettben soha egy hajszálnyira sem tér el az egyenességtől. Becsület dolgában a cserkész nem ismer alkuvást. Habozás nélkül vállalja szavának és tetteinek minden következményét. Aki hazudik, akár szóval, akár cselekedettel, az eljátszotta becsületét és méltó a kizárára. Becsületed a legrágább kincsed: ha minden elvesz is – becsületed őrizd meg szeplőtelenül!

A *hűség* törvénye. Istenhez, hazához, embertárshoz. Embertársainknak azzal tarozunk, amit magunknak is kívánunk. A cserkész kiemelkedik az önzés és kevélység vétkeiből, igyekszik másokat megérteni, szeretettel megbecsülni, a gyengékkel és szegényekkel együttérezni és hasznosan töltött étellel értékes tagjává lenni az emberiség nagy családjának.

A *szolgálatkészség* törvénye. Keressük az alkalmat, hol tehetünk jót, kinek segíthetünk, hogyan mutathatjuk meg leleményes szeretetünket. Meg kell tanulnunk, hogyan lehet életet menteni, balesetknél segínyt nyújtani, meggondoltan, gyorsan és ügyesen cselekedni. Fel kell áldoznunk szórakozásunkat, kényelmünket, sőt biztonságunkat is, hogy segíthessünk. Ne múltjék el nap, hogy valami jót ne tegyünk.

A *testvériség* törvénye. A cserkészt a cserkésszel vallási, nemzeti, társadalmi eltéréseken keresztül közös eszmény, törvény, fogadalom köti össze testvéri szeretetben.

A *lovagiasság* törvénye. A cserkész mások gyengeségeivel szemben türelmes, hibáik iránt elnéző, igyekszik beleélni magát mások helyzetébe (empátia). Mindenkinek jót akar, önmagát tapintatosságra és udvariasságra neveli.

A *természet* törvénye. A természet Isten alkotó kezét dicséri. Úgy járjunk a szabadban, mint aki méltó Isten dicséretére. Ne kínozzuk az állatokat és kellő ok nélkül ne pusztítsuk őket. Lehetőleg másokat is tartsunk vissza ettől. Szeressük a növényeket is: fákat megrongálni, virágokat letépedesni a lelki durvaság jele.

Az *engedelmesség* törvénye. Ne szolgálai módon, hanem öntudatos meggyőződésből, szabad elhatározásból engedelmeskedjünk, nem csak cserkészvezetőinknek, hanem minden feljebbvalónknak, szüleinknek, oktatóinknak, munkaadóinknak akkor is, ha nincsenek inyünkre irányításuk.

A *jó kedély* törvénye. Istenbe vetett bizalommal és tiszta lelkiismerettel legyünk egyszerűek és derültek. Ez ad erőt a nyugtalanság, szeszélyesség és hangulatok zsarnokságával szemben. A türelmetlenség, szitkozódás, káromkodás: üres és neveletlen lelkiségre vall. Óvakodjunk a különböző ártalmas szenvedélyektől.

A *takarékosság* törvénye. Becsüljük meg a pénzt, de vigyázzunk, hogy ne legyünk rabjává. Mind a fukarság, mind a pazarlás jellemromboló. Törekedjünk egészséges üzleti szellemre, hogy becsülettel anyagi függetlenségre juthassunk és másokra ne szoruljunk.

A *tisztaság* törvénye. A lélek tisztasága az acélos erőnek és egészséges életörömmel forrása. Edzi akaratumkat, megszépíti a világot, lelkesít minden szépért, nemesért, finomítja a szeretetet. A tisztátalanság meggyalázza az emberben Isten képét, megrokkantja a testet, megfertőzi a képzeletet, eltompítja az elmét, pusztítja a jellemet és elrothasztja a nemzeteket.

1928 májusában a világ főcserkésze hazánkba látogatott. Többek között részt vett 7-én a Hajnal utca 6. sz. alatt létesült „Cserkészház” felavatásán, ahol *Klebsberg Kunó* vallás- és közoktatási miniszter végezte az avatást, és mondott ünnepi beszédet, amelynek tartalma neveléstörténeti szempontból különös jelentőségű a mozgalom életében. *Klebsberg Herbart*-ra hivatkozva jelenti ki, hogy az ő idejében a pedagógia oktatásközpontú volt, finomabban fogalmazva az értelmi nevelésre helyezték a német-poros pedagógiában a fő hangsúlyt, az erkölcsi szféra, a testi erőnlét fejlesztése másodlagos maradt. A miniszter szerint éppen ellenkezőleg,

az erkölcsi, értelmi és testi nevelést egységes rendszerbe foglalta. Klebelsberg ebben látja – az ő kifejezését használva – „a cserkészmozgalom zsenialitását”.

Másik gondolata, a történelmi emlékhelyeink értékeinek tevékenység általi elfogadása, továbbfejlesztése, gondozása a cserkészlet feladatrendszerében igen hatékony erőt jelentenek. A miniszter kultúrpolitikájában igen fontos szerepet szán a cserkészletnek abban a tekintetben, hogy alapjában a lelkesedés mellett mindig többet dolgoznak a cserkészek hazánk sorsának jobbra fordulása érdekében: „... egyre inkább, minden vonatkozásban fel akarom karolni a cserkészletet, amely az ország támogatását jó munkájával annyira kiérdemelte”.²³

Sík Sándornál maradván még, néhány bekezdés erejéig olvassuk el a professzor-cserkészvezető egyik vezércikkének („Testvérek!”) egy-két gondolatát a „globális” cserkészvilágról. A patetikus hangvételű „köszönőlevelet” a *Magyar Cserkész*-ben közli. Az egymás közti kölcsönös tisztelet leírásának szövege annyira imponálóan tükrözi a cserkészlet nemzetek közti barátságának tényét, hogy mindenféle lejárató sovinizta, irredenta, nacionalista stb. vád ellenére evidens: múlt századunk elején – az időközben vesztes világháború vad viharai közepette is – a cserkészletben magyarságunk mellett európaiak tudtunk maradni. A köszönőlevelet (1929) teljes egészében közreadjuk:

„Testvérek, cserkészei a nagy világnak, a kis Magyarország fiai meghatva köszöntelek benneteket!!

Köszöntünk, ti angolok, akiknek annyit köszönhetünk. Ti adtátok nekünk Robinsont és Mowglit; ti adtátok Shakespearet, aki nálunk magyar fordításban nemzeti klasszikussá lett és ti adtátok B. P.-t, aki mikor megtanított bennünket a cserkészletre, a XX. századi magyar történelem legszebb lapjára írta rá nevét. Köszöntünk benneteket, mert mi ismerünk, bámulunk és szeretünk attól a perctől kezdve, amikor Szt. István királyunk 900 évvel ezelőtt udvarába fogadta a menekülő angol királyi herceget, egész mostanáig, amikor százával jöttünk el, hogy magunkba szívjuk lelketeket.

Köszöntünk, kedves fiai az ifjú Amerikának, megteremtői a cserkészlet romantikájának és a tábort élet egészséges szellemének. Attól a Pyrker nevű magyar fiútól, aki normann hajósokkal félezer évvel Columbus előtt először járt Amerikában, addig a Kossuth Lajosig, akit mint eltiprott, de meg nem ölhető szabadság szimbólumát tisztelt meg 1849-ben a washingtoni parlament, és addig a kis farkaskölyökig, aki ma álmodozik odahaza az indián főnökök és prémvadászok kalandjairól: hány magyar fiú lelke sóvárgott már felétek bámulattal és szeretettel!

Köszöntünk nemes Franciaország fiai! A ti hazátok neve a kultúrát és a szabadságot jelentette annak a Bethlen-diáknak is, aki 1175-ben tanult a párizsi egyetemen, és akinek halálakor a magyar király egy marék hazai földet küldött a halott feje alá és egy karaván kincset a párizsi egyetem építésére – és annak a Petőfi Sándornak is, akinek dalain nőttünk fel, és akinek költői lángelméjét és szabadságharcos vértanúhalálát olyan felejthetetlen szavakban zengette a ti Francois Coppétok.

Köszöntünk olasz és lengyel testvérek! Akikkel évszázadokon át küzdöttünk ugyanazokért a szent eszméért, ugyanazokon a csatamezőkön; akik nekünk és akiknek mi királyokat és szabadsághősöket adtunk. Az Anjouk, a Jagellók, és a Báthori Istvánok, a Montiak, a Bem apók és Türr Istvánok neve nem engedi, hogy kivonjuk egymásból baráti kezünket.

²³ Magyar Cserkész, 1928. 10. sz. 157-158. o.

Köszöntünk német és osztrák bajtársaink, akik nekünk keresztvizet hoztatok ezer évvel ezelőtt és tudományt ezer éven át, és akiket mi hússunkkal és vérünkkel védtünk ezer éven át Kelet barbársága ellen.

Köszöntünk mindnyájan benneteket fiúk, észt, bolgár és török testvérek, skandináv jóbarátok, spanyolok és görögök, svájciak és ausztrálieiak, minden nyelvű és minden színű testvérek, akikről könyvek lapjai fölött és tábortüzek mellett annyit ábrándoztunk, és akikkel minddel egy nyelvet akarunk beszélni: a testvériség és szeretet nyelvét.

Egyet kérünk tőletek: fogadjátok ti is testvéri szeretettel a szíveket, amelyet hozunk nektek.

Kis nemzet fiai vagyunk, amely ezer éven át élete fenntartásáért volt kénytelen harcolni, és amelyet századunk legnagyobb gondolkodója vértanú-népnek nevezett, mert ezer éven át mindig másokért vértett. És tragikus nemzeté, amely most akar fölkelni egy történelmi sír gyilkos fenekéről.

Mi, magyar cserkészek, azokkal a fegyverekkel akarunk küzdeni a mi népünkért, amelyeket B. P.-től tanultunk. A mi címerünk a cserkészliliom, hadijelvényünk a jó polgárság, a mi kardunk a cserkésztörvény, a mi ágyúink a napi jótettek. És mi tudjuk, hogy mikor ezekkel a fegyverekkel harcolunk, akkor egyszerre harcolunk ezeréves, de most megroncsolt hazánkért, és az egész emberiségért, értetek is, mindnyájatokért, akiket mindnyájatokat – a mi Urunk Jézus Krisztus és szívünk egyaránt parancsolja ezt – úgy szeretünk, mint saját magunkat.

*Nyújtsátok baráti balotokat, cserkésztestvérek.*²⁴

Zárásaként a fiatal cserkészvezető szellemiségére utalva, egyben az élete végéhez közelítő öregcserkész, tudós szeretetpedagógiájának „végrendeletét” olvashatjuk:

„Nekünk keresztényeknek színre, vallásra, világnézetre, mindenre való tekintet nélkül úgy kell nézni minden emberre, mint testvérré. Akik a keresztség és a szentségek kötelékével testvéreink, azokra mint édes testvérekre; és akik nem keresztények, akik nem hívők, azokra mint akik hivatva vannak, hogy ők is velünk legyenek.”²⁵

Irodalom

- Barlay Ö. Szabolcs (szerk.) 1999.: Fialat Magyarország (Magyar Cserkészszövetség IV. ker. és a Szent István Művelődési Ház, Székesfehérvár)
- Bodnár Gábor (szerk.), 1989.: Cserkészkönyv I-II-III. (Püski és Szent Márton Kiadó, Zalaegerszeg)
- Bóka László, 1949.: Népiesség és népnevelés (Szikra Kiadó, Bp.)
- Hegy-Füstös István, 1991.: Sándor bácsi és a mankók (Magyar Cserkész XXX. évf. júliusi szám)
- Karácsony Sándor, 1945.: A magyar demokrácia (Exodus Kiadó, Bp.)
- Karácsony Sándor, 1946.: Magyar ifjúság (Exodus Kiadó, Bp.)
- Karácsony Sándor, 2001.: A magyar béke (Csökmei Kör Kiadás, Pécel)
- Kerékgyártó Elemér, 1955.: A „népies-karácsonyista” társadalomfelfogásról (Társadalmi Szemle, X. évf. 2-3. sz.)
- Kontra György, 1992.: Karácsony Sándor (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp. Magyar Pedagógusok sorozat; szerk. Jáki László)
- Losonczy Géza, 1950.: Népművelési munkánk feladatairól (Művelt Nép, I. évf. 1. sz.)
- Németh László, 1934.: Ember és szerep (In: Homályból homályba I. köt.)
- Rózsa Huba (szerk.), 2005.: Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás (Szent István Társulat, Bp.)
- Sík Sándor, 1930.: A cserkészlet (A Magyar Szemle Társaság Kiadása, Bp.)
- Sík Sándor, 1958.: Gondolatok (Vigilia XXIII. évf. 6. sz.)

²⁴ Magyar Cserkész, 1929. 14. sz. 299. o.

²⁵ Sík, 1958. Vigilia 6. sz. 323. o.

- Sík Sándor-Surján László-Arató László-Forgácsné Katalin-Kovács Gergelyné, 1992.: Magyar Cserkészvezetők Könyve I./2. (Márton Áron Kiadó, Bp.)
- Szekfü Gyula, 1939.: Lírai történelemszemlélet (Magyar Szemle Társaság 33. köt. 4. sz.)
- Varga Domokos, 1983.: Quid est veritas? (Confessio, 2. sz.)
- Veres Péter, 1945.: Móricz Zsigmond, a magyar ember (In: Móricz Zsigmond ébresztése. Emlékkönyv. Sarló Kiadó, Bp.)

A népi játék és a néptánc szerepe a személyiségfejlődésben

Bevezetés

Az oktatásban az egyik legnagyobb kihívás az eltérő fejlettségű és tudású gyermekek egy csoportban, egy osztályban történő nevelése, oktatása. A kognitív képességfejlesztés ma már minden pedagógus eszköztárában helyet kap, mégis azt tapasztaljuk, hogy a gyerekek fejlettségének különbözősége nemhogy csökkenne, inkább növekszik. A tanulás, a gyerekek tevékenykedtetése direkt, és nem hagy elég teret a gyermekek természetes kíváncsiságának a világ cselekvő felfedezésére.

Tapasztalataink szerint jelenleg a gyermekközpontúság helyett a tananyag-központúság dominál. Az is látható, hogy az ismeret dominanciájú pedagógia helyét a napi gyakorlatban lassan kezdi felváltani, a kompetencia dominanciájú pedagógia.

A különböző, tanulási problémák hátterében gyakran áll okként az éretlen idegrendszeri ingerfelfogó és integrációs folyamat. Nagy József szerint minden új tudásnak léteznek kritikus előfeltételei: kritikusmotívumai, készségei, képességei, ismeretei, ezért a tananyag elsajátításának kritikus előfeltételét képező motívum-és tudásrendszert kell fejleszteni. (1)

Több tanulásméleti modell (pl.: Ayres, Affolter) is bizonyítja, hogy *nincs magasabb szintű fogalmi gondolkodás anélkül, hogy az korábban a cselekvésben meg ne jelent volna*. Minden magasabb szintű gondolkodás aktivitásból, mozgásból, cselekvésből ered. Éppen ez a spontán, cselekvő tanulás, szocializáció hiányzik a gyerekek mindennapjaiból. *A gyermekeknek nincs idejük indirekt módon tanulni*, mert minden idejüket elveszi a direkt módon történő ismeretszerzés, amiből épp a cselekvés, a gyakorlati aktivitás, tevékenykedtetés, a játék, a társsakkal átélt élmények öröme hiányzik.

A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a családok nem tudják maradéktalanul ellátni egyik komoly és fontos funkciójukat: a szocializációt, és pont azok a gyermekek nem járnak rendszeresen óvodába illetve iskolába, akiknek a legnagyobb szükségük lenne az ott folyó fejlesztésre.

A tatai Kenderke Református Alapfokú Művészeti Iskolában folyó oktatás a hozzá kidolgozott módszerrel – többek között – a fenti problémákra keresi a megoldást azzal, hogy a képességfejlesztést mozgásos aktivitáson keresztül valósítja meg.

Megoldáskeresés a népi játék és a néptánc oktatásának kereteiben

Az óvodáskor fontos szenzitív időszaka a sikeres iskolai teljesítményhez szükséges képességek fejlődésének. Ha ezt nem használjuk ki, ha ez az idő kiaknázatlan marad, akkor kialakulatlanok lehetnek olyan képességek, amelyek később elengedhetetlenül szükségesek a haladáshoz. Akadályozhatják a gyermekek tanulmányi előmenetelét: a nem teljesen ép percepció, a gyenge figyelem, a kellőképpen nem fejlett emlékezeti felidézés, az elvont gondolkodás hiánya, a nyelvi szerkezetben történő gondolkodás kialakulatlansága, az írás és az olvasás éretlen alapkészségei. Ezekből kiindulva, további szempontokat gyűjtöttünk a képzési program kialakításához.

A családi nevelés hiányosságait az iskola csak részben tudja kompenzálni. Az is jellemző, hogy iskoláink ijesztően teljesítmény-orientáltak, keveset törődnek az ismeretátadási módszer és a gyermeki befogadás harmóniájával. Számúzik a napi gyakorlatukból a gyermek természetes felfedező kíváncsiságát, cselekvő aktivitását.

Több esetben indokolatlan az a folyamat, amit sok gyermeknél láthatunk: az idő múlásával több tantárgy elsajátításában csődöt mondanak. Nem tudnak úgy teljesíteni, mint ahogy az elvárható tőlük, ezért önbizalmuk csökken, önértékelésük sérül. A kudarcok nem múlnak el nyom nélkül: elvesztik motiváltságukat, egyre nehezebben állnak helyt a közösségben, egyre gyakrabban rúgják fel a közösség szabályait, hagyományait, elfordulnak annak kialakult értékrendjétől. Csak idő kérdése, hogy ez a folyamat elvezessen a kapcsolataik zavarához.

A gyermekeket pedig a szociális kapcsolataik megromlása érinti a legérzékenyebben, ezt próbálják mindenképpen menteni. Ezek a próbálkozások különböző kompenzáló viselkedéshez, magatartási problémákhoz vezetnek. Kialakulnak a különböző devianciák, viselkedési és személyiségtorzulások.

Iskolánk munkaközösségének érintett tagjai néptáncpedagógusok. A tánc tanítása során a pedagógus mozgásmintát ad, és mellé magyarázatot fűz. A gyermek ezt másolja, az instrukciókat – a szaknyelv korának megfelelő értelmezési szintjén – beépíti mozgásába, megvalósítja azokat. A mozgástanulás során, más-más szinten, de ez a folyamat újra és újra megismétlődik.

Gyakorlatunkban a speciális tantárgymódszertani lehetőségeinkből adódóan kézenfekvő és kiemelten hangsúlyos a nonverbális kommunikáció, mely elősegíti az integrált, inkluzív nevelés megvalósítását. Számos előnyeiből két elemet kiemelve: ez nemcsak az eltérő fejlődést mutató gyermekek nevelésének eszköze lehet, hanem elősegíti minden gyermek esetében a külvilág információinak feldolgozását, megértését, ezáltal segíti önmaguk megismerését is.

Tapasztalataink analizálása után olyan komplex, gyermekközpontú ismeretátadási tevékenységet kerestünk, amelynek alkalmazásával életre kelthetők a szocializációs folyamatok, fejleszthetők a sikeres tanuláshoz szükséges képességek.

Szemponjtjaink közé tartozott, hogy módszerünk eredményesen alkalmazható legyen a fejlődésükben elmaradásokat mutatók és az optimális szinten lévő gyermekek összevont foglalkozásain.

Fontos volt számunkra az is, hogy ez a tevékenység legyen játékos, indirekt, a gyermek legyen cselekvő részese a képességfejlesztés folyamatának.

Lényegesnek tartottuk azt is, hogy ez a tevékenység legyen hatással a társas kapcsolatok fejlődésére, alakítsa pozitívan az alkalmazkodóképességet, formálja az önismeretet, vezesse el a gyermeket a saját képességei és lehetőségei tisztánlátásához, a tanulási képessége fejlesztése mellett a nyílt, kapcsolatteremtésre kész személyiség kialakulásához.

Számunkra – a népi játékok- és a néptánc tanításával foglalkozóknak – gyakorlatunkból és az elméleti kutatások összekapcsolásából adódik a pedagógiai feladat miszerint: ha a képességek a kisgyermekkor szenzitív időszakában hatékonyan fejleszthetők, akkor az óvodában és az iskola kezdő szakaszában ennek a folyamatnak a kézenfekvő megoldását a mozgásművészetek nyitják meg. Megfelelő módszerrel társítva komplex képességfejlesztő eszközként alkalmazható. Az ilyen tartalmú foglalkozások a gyermekek által kedveltek, és alkalmazásuk során érvényesíteni lehet az életkori szükségleteik kielégítését is.

„A gyermekek az együttes népi játékokon keresztül megtanulnak a közösségbe beilleszkedni, a közösség tagjaival kommunikálni. Megtanulják, hogy mennyire fontos a szabálytartás, a helyzetfelismerés, a jó megfigyelőkészség, tehát egyszerre hatunk a kognitív és affektív tényezők pozitív fejlődésére, amelyek nélkülözhetetlenek a sikeres tanuláshoz.”(2)

A mozgás és a gondolkodás összefüggéséről

Gyakran halljuk mindennapjainkban, hogy a mozgás maga az élet. Az emberi mozgásfejlődés folyamatosan és fokozatosan alakul, változik, hierarchikusan egymásra épülő szinteken halad át. A mozgásformák hatást gyakorolnak aktuális állapotunkra, testi, idegrendszeri, pszichés fejlődésünkre. A mozgásfejlődésünk genetikusan kódolt, de csak optimális belső és külső feltételek mellett tud egyre magasabb szinten megvalósulni – és a különböző mozgásokkal megvalósuló – fejlesztő hatását érvényesíteni.

Kiphard a mozgásos akciók fejlődését három szakaszra osztja:

1. Mozgásos szakasz: A magzati és a csecsemőkorban az önindította mozgásoknak nagy jelentősége van a vesztibuláris (egyensúlyozó) rendszer érésében.

2. Mozgásos-észleléses szakasz: A gyermek a külvilág felé fordulva fedezi fel az összefüggéseket a saját mozgása és a tárgyak, személyek közti kapcsolatok között. A mozgásos tapasztalatszerzés együtt jár a megismerési folyamatok finomabbá válásával, a szociális és érzelmi kapcsolatok elmélyülésével.

3. Észleléses-mozgásos szakasz: Az észlelést, az ok-okozati összefüggések felismerését, az egyszerűbb gondolkodási folyamatokat, már nem kíséri az esetek többségében mozgás, pl.: számolásnál a gyermek nem mozgatja az ujjait. (3)

Ayres, Affolter tanuláseméleti modelljei a magasabb szintű gondolkodást a mozgásból, a cselekvésből eredezteti. Colldwel ezt így fogalmazza meg: *„Semmi nincs az észleletben, ami ne lett volna az érzéketben.”* (4)

A tanulási képességek fejlődése tehát összefügg a korai csecsemő- és kisgyermekkorai sikeres mozgásos tapasztalatokkal, a kisgyermek aktivitásával: az 'én akarom', az 'én csinálom', és a 'jól csinálom' tapasztalatokkal. Ezek az élmények elengedhetetlenül szükségesek a külvilág felé eredendően nyitott, kíváncsi, felfedező, örömteli hozzáállás kialakulásához.

Lakatos Katalin gondolatát idézve elmondhatjuk, hogy: a gyerek, aki nem kellő aktivitással élte élete első hat évét, akinek nem kellett mozgásos és szellemi (mozgásválasz-tervező gondolkodás) erőfeszítéseket tenni egy-egy helyzet megoldásával kapcsolatosan, akit túlon túl féltettek, és felfedező tevékenységében korlátoztak, vagy egyoldalú információkat és tapasztalatokat szerzett a világról, vagy akit nem kellő szeretettel bízattak és dicsértek meg egy-egy „hőstett” vagy váratlan ügyes cselekedet után, az sokkal alacsonyabb szinten tud majd az iskolában felmerülő feladatok megoldásához hozzájárni. (5)

Mindezekből következik, hogy a mozgásnak, a mozgásfejlődésnek, a mozgás állapotának jelentős szerepe van a beszéd, az olvasás, az írás, a számolás, a figyelem, az emlékezet, a gondolkodás alakulására, de befolyásolja a gyermek motiváltságát, kitartását, hatással van társas kötődéseire, önmagához való viszonyára is.

A mozgásrendszer tudatos felépítésével, tanítását megfelelő módszerrel társítva, aktivitással, gyakorlással elérhető a mozgásban megfigyelhető hibák kiszűrése. A népi játékok tanításába fejlesztői szempontokat is beépíthetünk. A játékokat kísérő mozgásokkal, továbbá a játékos feladatok értő-alkotó szerkesztésével olyan foglalkozásokat tervezhetünk, melyekben a hibákat jelző mozgásokat gyakoroltathatjuk. Ezzel elérhetjük azt, *hogy a gyermek mozgásfejlődését képzéssel magasabb szintre emeljük, és az idegrendszerükre gyakorolt hatásokon keresztül közelebb vihetjük őket a fogalmi gondolkodás kialakulásához, és ez által a tanulási teljesítményük növeléséhez.*

A mozgáséretlenség jelei – tanulási problémák – lehetséges megoldások

A mozgás állapota, a mozgások kivitelezése, azok összerendezettségé már iskolás kor előtt megmutathatja, hogy fennáll-e a veszélye a tanulási nehézségek, tanulási zavarok kialakulásának.

A mozgászavar tünetei lehetnek: a kinezttikus és verbális rendszer csökkent működése, perceptuo-motoros zavarok, a két agyfélteke közötti szenzomotoros integráció zavarai, valamint a szeriális érzékelés és feldolgozás zavarai. Ezek az alábbi tünetekben mutatkozhatnak meg:

- tartási és tónusszabályozási rendellenességek,
- statikus és tónusszabályozási rendellenességek,
- testséma kialakulásának zavarai,
- kialakulatlan, keresztezett dominancia,
- téri, idői orientációs nehézségek.
- A mozgás terjedelmének, sebességének, erejének, ritmusának együttes érzékelésének kialakulatlansága, vagy hibás működése.

A Kenderke Alapfokú Művészeti Iskola néptánc tanszakának pedagógusai már több mint két évtizede dolgoznak azon, hogy a gyermekeket a népi játékok, és a néptánc tanításával olyan mozgásélményen vezessék végig, mely az átélt mozgástapasztalatokkal kiküszöböli, vagy javítja a mozgászavar tüneteit, ezzel hozzá járul a relatíve magasabb szinten megvalósuló fogalmi gondolkodás kialakulásához, és ezen keresztül a gyermekek tanulmányi sikerességének javulásához.(7)

A mozgás éretlenségét mutató gyakori jelenségek vizsgálatánál párhuzamosan vizsgáltuk a fejlesztőpedagógus szempontjai szerint a mozgásból kiszűrhető figyelmeztető jeleket és – a teljesség igénye nélkül – egy-egy példát hozunk a népi játék, néptánc oktatásán keresztül megvalósítható mozgásfejlesztésre.

- Bizonytalan egyensúlyi reakciók (kibillenés bokában, törzsben, egyensúlyozás karral)
A néptánc képzés során a speciális súlypont alátámasztási helyzetekből adódóan és ezek időtartamhoz kötött megtartásával az egyensúlyozást fejlesztjük.
- Forgatás, pörgetés során a szemtekerezgés elmarad (nem szédül el), vagy 1-4 rezgőmozgás után leáll
A néptánc képzés során a forgás, a pörgetés a népi gyermekjátékok és a páros táncok gyakori eleme.
- Merev térdekkel végrehajtott ugrálás
A magyar néptánc „tudott testtartása” az enyhén hajlított térd, melyet a mozgásminta elsajátításakor másol a tanítvány. E nélkül a stílusos tánc, egyes mozdulatsorok elsajátítása lehetetlen, erre képezzük és tanítjuk a gyermekeket.
- Kikerülés helyett ráugrik, rálép vonalakra, akadályokra
A képzés során kifinomulttá válik a súlyvétel téri elhelyezése, a motívumok megvalósításával tudatosan ki kell kerülni egyes területeket, a padozat egyes pontjait. Ebbe a körbe tartozik a társ súlyvételének helye, lábainak, végtagjainak elhelyezkedése stb.
- Zárt lábak helyett terpeszben ugrál

A motívumok megkülönböztetéséhez tudatosan kell használni a pozíciókat, melyek a zárt és nyitott terpeszállások variációival jönnek létre. A tánc reprodukálásával ráirányul a gyermek figyelme a zárt és nyitott helyzetek változtatására, így a zárásra is.

- Előre bemutatott mozgást nem képes reprodukálni annak sorrendjét vagy ritmusát tartani
A koreográfiák betanulása, bemutatása reprodukálási folyamat, melyben kötött a sorrend, a ritmus, tehát előre meghatározott folyamatokat gyakoroltatunk. Elsajátításával képessé tesszük a gyermekeket arra, hogy ezeket lehetőleg hibátlanul reprodukálják.
- Tárgyakat nem tudja szemével követni, a szemfixációja pontatlan
Az eszközös, ún. ügyességi táncok megtanulásával ez fejleszthető, melyek tanítását kisgyermekkorban kezdjük. Gyakori a bot, üveg, keszkenő, kalap stb. alkalmazása. Használatuk feltétele szemmel történő követésük, mivel az ügyesség, a virtuozitás megmutatásának lélekei, a tánc funkcionálisan köréjük szerveződik. Frekventált a szerepük, ennek megfelelően minden pillanatban szemmel kontrollált a helyük, elhelyezésük módja. Szemkontaktus révén valósul meg velük a kitűzött cél (pl.: a kikerülésük, vagy ennek ellenkezője, stb.) és a hozzájuk való érzelmi viszonyulás.
- A labdát máshova dobja vissza
A képzés része a koordinációfejlesztés, a megfigyelőképesség fejlesztése. A képességfejlesztésben különböző képzési célok elérését szolgálhatják a labda, a babzsák különböző szabályok szerinti adogatására kidolgozott gyakorlatok, melyeknek megvalósításához az eszközök mozgásának pontos figyelemmel követése szükséges.
- Kialakulatlan testséma testrészeit nem vagy rosszul mutatja meg
A tánc tanulásakor minden tagunk, minden testrészünk tartása, mozgatása a stílus függvényében változik. A testrészek helyzete, pontos megnevezése, követése, zenére történő ritmizált, szabályok szerinti mozgatása foglalkozásaink alaptévékenysége, ez maga a tánc. Testsémát tanítunk többek között pl.: a csapások, a tapsok testen való elhelyezésénél is, de ez más órátartalmakkal együtt is megjelenik. Mindezek egy egész falfelületet beborító tükör előtt zajlanak, ami az önkontroll kialakulását, a mozgássor helyes reprodukálását segíti.
- Kezeit, lábait, szemeit keverve preferálja
A mozdulatsor reprodukálásával preferált sorrendiséget kell alkalmazni: mindent a megfelelő helyen és időben. Ezt gyakoroltatjuk, ezek helyes alkalmazása, preferált megvalósítása eredményezi a tánc reprodukálását.
- Nagymozgásai koordinálatlanok
A tánc nagymozgásos koordinációs gyakorlat.
- Finommotorikája, manipulációja, tónustalan, kézfogása, markolása renyhe, (madárfogásra képtelen)
A népi játékokban, a néptáncban esetenként rendkívül nagy belső erők kifejtése szükséges. A társsal való összefogás, az összekapaszkodás kizárja a tónustalan kézfogást, szükségessé

teszi a madárfogás elsajátítását ahhoz, hogy egy páros tánc, vagy egy karikázó, vagy bármilyen körnek a megtartása (pl. forgás közben) megvalósulhasson. Az eszközös táncok is erősítik, tudatosítják a kéz mozdulatait.

- Bizonytalan egyensúlyérzékelés

A tánc folyamatos egyensúlyozás egyénileg, párosan és csoportosan is. A táncot úgy is felfoghatjuk, mint egy egyensúlyjátékot, amiben az egyensúlyi helyzeteket kibillentjük, újraalkotjuk, ezeket váltogatjuk.

- Veszélyérzet teljes hiánya

Az eszközös táncok mutatványos elemeinek szükséges része a veszélyhelyzetek felmérése, a mozgáselemek átgondolt, balesetet elkerülő, fegyvelmezett megvalósítása. A botlók – többek között – korabeli harcelemekből, szúró, vágó, védekező mozdulatokból épülnek fel. Ezek fegyverrel végezve, funkciójukban alkalmazva élet-halál harc elemei voltak. Ha „csak” egy bottal imitáljuk, akkor is kellő körültekintésre, a veszélyek felmérésére, és tudatos kerülésre van szükség. A veszélyhelyzet érzékelése bizonyosan kialakul egy ilyen jellegű tánc tanulásakor részben az önvédelem, részben a társak megóvása érdekében.

- Az antagonista izmok együttműködési nehézségei

A mozdulatok végrehajtása során az antagonista izmok működtetése, trenírozása folyamatos. Késztető hatása van a csoportos tevékenységből adódó együttműködési akaratnak, az inspiráló zenének, melyek a mozgást még vonzóbbá, élvezetesebbé teszik. Az antagonista izmok mozgatásának gyakorlása könnyebben valósul meg, mint a cél érdekében megalkotott – pusztán önmagukért létező feladatok kapcsán – direkt helyzetekben történhet.

- Térben, időben rosszul tájékozódik, elégtelen orientációs képességek

A tánc a téri- és időbeli tájékozódás folyamatos gyakorlata. Csoportos tevékenység, mely nem tud létrejönni orientációs képességek hiányában. Az időzítetttség követése elengedhetetlen: mit, hol, mikor alkalmazunk. Nem megfelelő szintű fejlettsége esetén szükséges az egyénre szabott megoldás megtalálása, mert ennek hiányában nem tudjuk bevonni az ilyen érintettségű tanulókat. Differenciálással felzárkóztathatók.

- Hiányos, vagy pontatlan a vizuális, az auditív, a taktilis és kinezetikus percepciója

A tánc percepció révén valósul meg: tér, idő, hang, a társ és a táncra vonatkozó szabályok megfelelő sorrendiségével.

- Nyelvi, grammatikai képességei gyengék, beszéde késik, beszédhibás

A ritmushoz, az időhöz kötött mozgás szükségszerűen kialakítja az időhöz való alkalmazkodás képességét, a pontosságot. A mondókák, a táncban megjelenő közös éneklések mozgáshoz kötöttsége a beszéd időben érkeztetésének speciális eszköze, lehetőség a gyakoroltatására.

Az együttműködés terén megfigyelhető intő jelek az alábbiak

Fejlesztői szemmel az alábbi viselkedésformák lehetnek jelzésértékűek a gyermekeknél:

- öntörvényű,
- a környezet szabályait nem tartja meg,

- az instrukciókat nem, vagy nehezen fogadja el, nem tartja meg,
- kilépési akciói vannak a feladathelyzetekből,
- dacos, ellenálló, agresszív,
- szorongó, passzív.

A néptánc képzés során ezek áthidalására, megoldására számos lehetőség adódik, ami a foglalkozások természetes tartalmi velejárója. Körültekintő szervezéssel, egyéni bánásmóddal megoldást lehet remélni az alábbiak szerint:

A magyar néptánc nem jön létre együttműködés nélkül. Bár előadásmódjában sok esetben individualista, a táncszokások nagyfokú alkalmazkodást tesznek szükségessé, mely kizárja az öntörvényű viselkedést.

A tánc ismerete mellé előhívásához, újraalkotásához a szokások ismerete is szükséges. Az ún. táncszokások (melyek akár falvanként is változhatnak) ismerete nélkül nem működik például a táncház, mely az órák improvizatív ismeretalkalmazásának is része.

Az eredményes gyakorláshoz, a színvonalas színpadi munkához szükséges a külső megfigyelésből nyerhető folyamatos instruálás. Be nem tartásuk természetes kizáródás a közösségekben megvalósuló alkotó munkából, a közösen létrehozott produktumból, az élményből. A tánc örömeinek megélése készítené az instrukciók betartására, elfogadására.

A közösség megtartó ereje, az átélhető élmények segítenek a gyermekeknek benne maradni a feladathelyzetben. Az együttműködést serkentő tevékenység idővel kizárja a kilépési akciókat, a dacos, az ellenálló, az agresszív, a szorongó, a passzív, stb. negatív devianciát mutató viselkedést. Gyakorlati tapasztalat, hogy ezek idővel feloldódnak, megszűnnek.

A motiváltság, a figyelem, a viselkedés terén megfigyelhető eltérések

Az észlelhető zavarok:

- a figyelmi idő megrövidül,
- a figyelem elterelhetősége, hullámzása, csapongása, megtapadása,
- indítékszerű viselkedés,
- tevékenységeit gyorsan változtatja, félbehagyja, nem fejezi be,
- természetellenes tartások, fejtartások, szemmozgások, hajlott testtartás,
- sztereotipikusan ismétlődő mozgások, mozdulatok,
- nem adekvát hangok hallatása, bizarr, meghökkentő viselkedés,
- szorongás, agresszivitás, tic stb.

Példák a megoldásra:

A néptánc szeretetével erősen motivált állapotban vannak a gyermekek. Ha már megtapasztalták az átélhető élményt, akkor jellemzően nem akarnak kimaradni belőle, ezért nem lépnek ki a folyamatból. A táncban való aktivitásuk kizárja a fenti viselkedésformák tartós jelenlétét. Ha koreográfiát táncol a közös alkotás miatt, ha pedig improvizál, akkor a bekapcsolódás lehetőségének megtartásáért. Az időhöz kötött mozgás készítené mindezek javítására, javulására. Ezekben a helyzetekben arra kell törekednie a pedagógusnak, hogy a figyelemtartás kezdetekben rövid idejére a siker- és az örömlélmény megtapasztalása megtörténjen az érintett gyermek esetében is.

A tánc testépítő, rendkívül intenzív sporttevékenység. Eltereli a figyelmet a sztereotipikus mozgásokról azzal, hogy más mozgásos feladatokat ad.

A tánc örömlélménye felülírja, kizárja a szorongást, az agresszivitást stb.

A tánc, mint a személyiségfejlesztés komplex eszköze

Korábbi időkben minden népcsoportnak megvolt a maga jellemző, jellegzetes tánca, amit minden ember ismert és művelt. Felvetődik a kérdés:

Lehetséges-e, hogy a zenére végzett mozgás eleve azért alakulhatott ki, mert az általa megélehető élmény egy idegrendszeri szükséglet kielégítésének eszköze volt? Ha feltételezzük az igent, akkor adódik a következő lépés:

Alkalmazzuk tudatosan a fenti problémák megoldására.

Még mielőtt a felvetésre egzakt választ adhatnának a kutatók, a pedagógiai gyakorlat megfogalmazhatja magának a legfontosabb kérdést e tárgykörben:

Mi történik, ill. mi nem történik a tánc hiányának elszenvedésével az egyén fejlődésében? Az iskolánkban folyó innovációs gyakorlat a fenti felvetésen alapulva az alábbiak szerint válaszol meg:

A fejlesztő pedagógus révén fókuszba kerülnek a mozgásban észlelhető zavarok.

Erre reagálva a néptáncpedagógusok módszert, képzési programot dolgoznak ki, mellyel a mozgásban észlelt zavarokat (hibákat) javítani tudják, és elegendő időt rendelve a fejlesztéshez jellemzően normalizálják az állapotokat.

A mozgás, esetünkben a néptánc, hozzájárul a test, a lélek, a psziché, a kognitív és az affektív képességek harmonikus fejlődéséhez. Ebből eredően holisztikus, mert egységesíti ezeket. Az ember legősibb tevékenységei közé tartozik, mert minden korban ismerték az általa megélehető örömet. Tánc közben a mozdulatok folyamatossága, szerialitása, a téri pozíció állandó változtatása segít abban, hogy testünket, önmagunkat másképp lássuk, érzéseinket, gondolatainkat másképp éljük meg, ezáltal a külvilág ingereit is különböző alternatívákban érzékeljük, és adaptív választ adhatunk ezekre.

Élettani hatásait elemezve láthatjuk, hogy magasabb életminőség valósulhat meg általa. Napjaink valósága viszont az, hogy a mai kor emberének életéből eltűntek a táncalkalmak, ezzel együtt a képességek ilyen irányú fejlődésének lehetősége is. Addig, amíg régen életvitel szerűen megélethetőek voltak a táncalkalmak, addig ma azon kell gondolkodnunk, hogy hiányukat hogyan pótolhatjuk, hol teremthetjük meg annak a lehetőségét, hogy a képességek fejlesztése a korabeli analógiára épülve játékosan, akár szórakozva is megvalósulhassanak. Ezért látjuk sürgetőnek a feltételek megteremtését a néptánc tanszakok működtetésével, hozzáértő szakos pedagógusok bevonásával.

A tánc élettani hatásai lehetnek:

- Testi feszültségek tudatosítása és oldása, légzésszabályozás.
- Pszichoszociális okokra visszavezethető stressz oldása.
- Segíti a két agyfélteke közötti összehangolt működést, a szenzomotoros integrációmegvalósulását.
- Kihat a megismerési funkciók hatékony fejlődésére, pozitívan hat a tanulásra, a munkára.
- Segíti a perceptuo-motoros funkciók helyes lefutását, összehangolt működését, ami pozitív hatással van a napi tevékenységre, ezáltal a teljesítményre.
- Javítja az orientációs képességet, az egyensúlyérzékelést, ezáltal a koncentrációt is, továbbá a munkabírást is.
- Növeli a fizikai és pszichés állóképességet, a kitartást.
- Megkönnyíti az érzelmek megélését, átélését, átadását.
- Általa átélhető a közösség ereje, támogatása, védelme, melyek növelik a biztonságérzetet.

– Segíti a testtudat, testkép, énkép, önbizalom kialakulását, tudatosítását, elfogadását.

A gyermekek személyiségfejlődésére gyakorolt hatása

A néptánc, a magyar néptánc több mint mozgás. Mozgásanyanyelv, amelyben a szöveg, a ritmus, a dallam, a mozdulat, a cselekvés együtt, gyakran egyidejűleg jelenik meg. Ha a rigmusok, dallamok már a születéstől körül veszik a gyermeket, ahogy fejlődik, növekedik, úgy tárul fel előtte az öröklött világ, gazdagítva érzelmi, értelmi és anyanyelvi fejlődését. Az örömteli fizikai, és pszichés élet alapköveit rakhatjuk le a népi kultúrával végzett képzéssel, mely kihat a személyiségfejlődésre, a sikeres tanulásra, és ezáltal a felnőttkori teljesítmény-termékekre is.

A mozgásfejlődés egy-egy elemét kiemelve elmondható:

A *ringatók* idegrendszerre gyakorolt hatása óriási jelentőséggel bír a későbbi magasabb szintű gondolkodási folyamatok megvalósulásában. A vesztibuláris rendszer stimulálása az egyensúlyfejlődését eredményezi, ezzel segítve a két agyfélteke közötti sikeres integrációt, ugyanakkor meghatározó a bizalmon alapuló anya-gyermek kapcsolat kialakulásában is. Ez később kihat a bizalmi kapcsolatok alakulására, így az önbizalom kialakulására is.

Az *ölbéli játékok* megkönnyítik a gyermek leválását anyjáról, megtanul finoman leválni, ezzel oldva a szeparációs szorongás kialakulását, elmélyülését. Megtanulja önnön fizikai határait, kialakul testsémája.

Az óvodai élet során előtérbe kerülnek a *közös mondókázással, énekléssel kísért játékok*, ezáltal kialakul szabálytudatuk, megtanulnak alkalmazkodni egymáshoz. Fejlődik toleranciájuk, versengéses játékoknál fejlődik helyzetfelismerő képességük, fizika és pszichés állóképességük, alakul közösségen belüli pozíciójuk, statusuk.

Az *iskolai élet során tovább bővülnek* a néptánc, népi játékok adta fejlődési lehetőségek. Ebben a korban egyre inkább elkülönülnek a fiús és lányos játékok, ez ennek a kornak az életkori sajátossága, ezzel segítve a nemi identitás kialakulását.

Mindenki számára ismert, hogy a néptánc, a népzene, a népi játékok, a mondókák, a dalok, a tájnyelvi kifejezések, a jellegzetes dallammotívumok, a népviselet és a mozgáskultúra megismerésével, megőrzésével erősödik a nemzeti identitástudat. Emellett a néptáncnak, mint komplex művészeti tevékenységnek szerepe lehet a tanuláshoz szükséges alapkultúrtechnikák fejlődésében, fejlesztésében is.

Napjainkban gyakran tapasztaljuk, hogy egyre több gyermek küzd kisebb-nagyobb tanulási problémával. Ennek hátterében különböző súlyosságú bio-pszicho-szociális tényezők állnak. Leggyakrabban a családok megváltozott életmódja szerepel okként, valamint az, hogy az informatika térhódításával csökken a mozgásos aktivitásra fordított idő. Ez kihat az idegrendszer fejlődésére, működésére. Csökken a közösségekben eltöltött idő, a kapcsolatok virtuálisan jönnek létre, ezzel romlik a verbális kommunikáció minősége, vesztít erejéből a kapcsolatok emocionális intenzitása. Ez befolyásolja a gyermekek tanulmányi eredményeit, és különböző tanulási, viselkedési problémákat okoz.

A néptánc hatása a tanuláshoz szükséges alapkultúrtechnikák fejlesztésében

A fejlesztési lehetőséget kutatva munkánkat óralátogatásokkal, majd az órák közös elemzésével kezdtük. Kialakítottunk egy egységes szempontrendszert, amit a jelen lévő néptánc-

pedagógusok és a fejlesztőpedagógus külön-külön értékelték. A közös értékelések, óramegbeszélések kapcsán összevetettük ezeket, melynek eredményeként közeledtek a két terület szempontjai, bővültek a másik szakterülettel kapcsolatos ismereteink.

A néptáncpedagógusok munkájáról jelenleg elmondható, hogy az óratervezések tekintetében az addigi tapasztalati eredmények átlendültek fejlesztői ismereteket is magukba foglaló tudatosságba. Az iskolánkban tanító pedagógusokra jellemző módszertani megoldások felerősödtek – mintegy igazolást nyertek – a fejlesztő pedagógus által megvilágított fejlesztési tartalmakkal. A tapasztalatból, pedagógiai érzékből kialakult szakmódszertani gyakorlat megerősítést nyert, és az órarészek célrendszere kiegészült a fejlesztői tartalmak tudatos követésével.

A fejlesztő pedagógus a hospitálások összegzéseként – szükséges szakmódszertani megoldások alkalmazásával – az alábbi fejlesztési lehetőségeket látta, látja a népi játékok és a néptánc foglalkozások kereteiben megvalósíthatónak.

Mozgás és orientáció területén

- Egyensúlyfejlesztés: állások, járások, ringatók, forgások, kibillentések, emelések stb.

Téri orientáció fejlesztése

- A tér különböző formákban történő bejárása: egyedül, párban, csoporttal, akadályok (eszközök) és egymás kerülése stb.
- Testséma fejlesztése: érintők, simogatók, tükör előtti mozdulatok, a másik érintése mozgás közben, távolságok megtartása stb.

Nagymozgások fejlesztése

- Különböző járások, futások, ugrások, mászások, utánozó játékok stb.

Finommotorika, manipuláció fejlesztése

- Érintős játékok: botok, kendők, egyéb kellékek fogása, elengedése, markolása, egymás kezének, testének érintése, fogása stb.
- Mozgáskoordináció fejlesztése: mozdulatok, mozgások elindítása, leállítása, pozícióváltások, alakzat felvétele, megtartása adott területen belül, adott ritmusban stb.

Idői orientáció fejlesztése

- Események felidézése imitálással, lépések, mozdulatok időrendi sorrendjének betartása stb.

Irányok differenciálásának fejlesztése

- Irányváltások instrukciókban történő megfogalmazása

Érzékelés, észlelés területén

- Vizuális fejlesztés: látott mozdulatok pontos leutánzása, a tér belátása, átlátása, egymás helyzetéhez való alkalmazkodás meglátása, a tükör előtti mozgás vizuális kontrollja stb.
- Auditív fejlesztés: adott ritmus visszaadása tapssal, egyéb mozdulattal, a zene ritmusának követése mozgással, zenei és zörejangok megkülönböztetése, mondókák ritmusának reprodukálása, magyar dallamotívumok felismerése, megkülönböztetése. „*Semmi nincs az észleletben, ami ne lett volna az érzéketben.*”
- Taktilis fejlesztés: tapsolások, egymás érintése tánc közben, tánchoz szükséges kellékek érintése stb.
- Kinesztetikus fejlesztés: mozdulatok, mozgások folyamatos sorrendiségével a test és a mozgás folyamatos kontrollja stb.

Nyelv és beszéd területén

- Beszédmegértés fejlesztése: mondókák, versek, dalok együttes mondása, mutatása, az instrukciók követése, imitációs játékok, felelgetős játékok stb.
- Beszédszlelés fejlesztése: hangok időtartamainak felismerése, utánzása mondókákban, dalokban, felelgetős, ill. csúfolódós játékok, az egyszerre egy időben történő instrukció pontos észlelése, mozgásos értelmezése stb.
- Szókincsbővítés: a mondókákban, dalokban fellelhető, a népi kultúrával, a korábbi élettel kapcsolatos szavak, kifejezések megismerése, megbeszélése, eljátszása, relációszó-kincs bővítése, instrukciók adásával stb.
- Írás: helyesírás előkészítése, fejlesztése
- A tér bejárása, a téri tájékozódás különböző formákban: hullámvonal, csigavonal, kör-alakítás stb., ezekkel a mozgásokkal reprodukálják a betűelemeket.
- Olvasásfejlesztés: mondókázással/énekléssel/időzített mozgásokkal gyakoroltatjuk a lassú-gyors időtartamok váltogatását, a hang-időtartamok követését, tapasztalati úton elmélyítjük ezeket, mellyel segítjük a gyermeket a helyes szótagolás kialakulásában.
- Kommunikáció fejlesztése: a néptánc, a népi játékok minden elemével segítik a verbális és nonverbális kommunikációt.

Figyelem, emlékezet, szerialitás területén

- Megfigyelőképesség fejlesztése: utánzó, felelgetős játékok stb.
- Koncentrációfejlesztés: lépések, mozdulatok adott időben történő kivitelezése, a táncot kiegészítő kellékekre való fókuszálás stb.
- Szerialitás fejlesztése: a szöveg, a mozdulatok meghatározott sorrendisége, ezek sorrendisége adja meg a koreográfiát stb.
- Emlékezet fejlesztése: mondókák, versek, mozdulatok elraktározása, felidézése, tánchoz kötődő ismeretek alkalmazása stb.

Gondolkodás, képzelet, kreativitás területén

- Dramatizálás, a koreográfia megtervezése, kivitelezése
- Az öltözék megtervezése, egyes elemeinek elkészítése
- A táncok, a játékok tematikus sorrendjének megtervezése, kivitelezése,
- A műsor, a fellépések tervezése, szervezése
- Az, hogy a részekből összeálljon az egész
- Az improvizációs készség kialakításával az ismeretalkalmazás gyakoroltatása, a kreativitás fejlesztése
- Az innovációs képesség kialakítása stb.

Szociális készségek területén

- Tolerancia fejlesztése, türelem magam és mások iránt, másság elfogadása
- Kapcsolatteremtő képesség fejlesztése, közösségek létrehozása
- Felelősségvállalás ön maga és mások iránt
- Alkalmazkodóképesség fejlesztése
- Önkontroll-, funkciók fejlesztése, szabályok elfogadása, azokhoz való alkalmazkodás
- Fejleszti az érzelmek megélését, átélését
- Növeli az önbizalmat
- Növeli az ÉN-tudat és a MI-tudat kialakulását

Összegzés

„A néptánc és a népi játékok zenei kísérettel történő, nagymozgásos, improvizatív társasjátékok. Általuk megvalósul:

- egy komplex fejlesztőhatás,
- a két agyfélteke egyidejű fejlesztése,
- a játékosság, az élményszerzés,
- a megszokott közösségben csoportosan végezhető integrált képességfejlesztés,
- az iskolai folyamatban érdemjegyekkel nem jutalmazható képességek elismerése,
- az értékes tulajdonságok kiemelése,
- az egyéniségek kibontakoztatása.”(6)

Ehhez azonban magas színvonalon képzett, tapasztalatokkal bíró szakemberek (táncpedagógusok, terápiás ismeretekben jártas fejlesztőpedagógusok, pszichopedagógusok) szükségese-
sek, akik együttműködve ötvözik a népi táncban, játékokban, mondókakincsben rejlő fejlesztési lehetőségeket, és a modern tanuláselméleti nézeteken alapuló prevencióskorrekciós-
kompenzatív módszereket.

A mozdulat művészete a tánc, s ezen belül a néptánc olyan ősi értékeket közvetít, melyek időállóak. A néptánc nemcsak értékközvetítő, hanem értékteremtő tulajdonságokkal is bír. Éppen ezért ajánlott az érzelmi, értelmi, szociális képességek fejlesztésének eszközeként használni. Óriási integráló jelentőséggel bír, hatása multikulturális, multifaktorális. Összeköti a múltat, a jelent, a jövőt, különböző képességekkel bíró embereket, különböző kultúrákat, különböző identitású egyéneket, különböző oktatási, terápiás módszereket, különböző szakterületeken dolgozó szakembereket.

Meggyőződésünk szerint – melyet közel fél évszázados tapasztalat erősít meg -, a művészeti iskolák a legalkalmasabb intézménytípusok ennek a feladatnak a magas színvonalú ellátására.

„Csak akinek van közepe, tud másokkal táncot járni!Páros táncot, hármas táncot vagy akár egy nagy közös együttes táncot csak olyan ember tud járni, aki szólótáncosnak is kiváló. Ez pedig azt jelenti, hogy állandóan érzi, s nem szédül ki soha a saját középpontjából.”(Müller Péter)

Irodalom

- (1) Nagy József – Kompetenciaalapú Kritériumorientált Pedagógia, Mozaik Kiadó, Szeged, 2007.
- (2) Furákné Mózes Lilla- Játssz újra! Képességfejlesztő játékgyűjtemény, Mikrolin Press, Tatabánya, 2008.
- (3) Lakatos Katalin: A mozgás és a pszichoszociális fejlődés kapcsolata, Alapok Anonymus Alapítvány, Budapest, 2000.
- (4) Gavin Bolton – A tanítási dráma elmélete, Marcibányi Téri Művelődési Központ, Budapest, 1993.
- (5) Lakatos Katalin – A mozgás és a pszichoszociális fejlődés kapcsolata, Alapok Anonymus Alapítvány, Budapest, 2000.
- (6) Kun Katalin – Alapkészségek fejlesztési lehetősége a népi játékok és a néptánc tanításával, Tudásmenedzsment a Pécsi Egyetem Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának periodikája, XIII. évf. 1. szám 2012. április 88-97. oldal
- (7) Kun Katalin – Fürkész 4D módszertani füzet pedagógusoknak, TÁMOP 3.1.17-15-2015-0004, Kenderke Református Alapfokú Művészeti Iskola, Tata, 2015.

LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT

Tanulási célú ingázás az osztrák-magyar határ mentén

— *avagy magyar tanulók ausztriai iskolákban*

Helyzetkép

Magyarország 2004-es Európai Unióhoz való csatlakozása óta lehetőség van – az Európai Parlament és a Tanács 200/4/38/EK irányelve az Unió polgárainak és családtagjainak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az Európai Közösségek Tanácsa 77/486/EGK irányelve a migráns munkavállalók gyermekeinek oktatásáról alapján – arra, hogy magyar állampolgárságú diákok az Európai Unió tagállamaiban ugyanolyan feltételek mellett tanuljanak az adott ország közoktatási rendszerében, mint a nem külföldi tanulók. Ennek hatására az elmúlt években egyre inkább megfigyelhető jelenség a nyugat-magyarországi régióban, hogy a szülők nem helyi, magyarországi iskolába járatják gyermekeiket, hanem az osztrák-magyar határ túloldalán lévő osztrák iskolákba. Megbízható és pontos számadatok az osztrák iskolákba járó magyar gyerekekre vonatkozóan jelenleg nem állnak rendelkezésre, csak hozzávetőleges következtetéseket vonhatunk le a burgenlandi Landesschulrat által nyilvántartott adatokból.

Eszerint Burgenland tartományban a 2014/2015-ös tanévben az általános képzést nyújtó alapfokú iskolákban, valamint az általános és szakmai képzést nyújtó középfokú iskolákban összesen 2451 tanuló tanulja a magyar nyelvet, a 2015/2016-os tanévben pedig 2210.¹ Természetesen ide tartoznak azok a diákok is, akik a burgenlandi magyar kisebbséghez tartoznak, de azok a tanulók is, akik magyar állampolgárok és magyarországi lakhellyel rendelkeznek, és ezért tanulják a magyar nyelvet az osztrák iskolában. Nyíri Pál *Nemzetállam, közoktatás és a migráció logikája* című tanulmányában felhívja már a figyelmet arra, hogy az oktatás nemzetközivé válása folytán az egyes országok oktatási rendszerei globálisan versengő terméké válnak (NYÍRI 2004: 49), jelen esetben megállapíthatjuk, hogy Magyarország nyugati határa mentén az osztrák oktatás a magyar oktatás konkurenciájává vált.

A magyar gyerekek ausztriai iskoláztatására törvények által szabályozott keretek között van lehetőség. A tanköteles korú gyerekek iskolába járását az Európai Unió irányelveinek figyelembe vételével az adott ország oktatási törvényei szabályozzák, így fontos tisztáznunk, hogy hogyan rendelkeznek a magyar törvények a tanköteles korú gyerekek külföldön történő tanulásáról, illetve hogyan szabályozzák az osztrák törvények a tanköteles korú, külföldi tanulók iskolába járást Ausztriában. Magyarországon a 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről 91. § (1) bekezdés szerint „magyar állampolgár engedély nélkül folytathat tanulmányokat külföldön és tankötelezettségét külföldi nevelési-oktatási intézményben is teljesítheti.

¹ Übersicht Unterricht in Volksgruppensprachen. Forrás: <http://www.lsr-bglld.gv.at/index.php?id=79> (2015. 12. 30.)

Nyilvántartás céljából azonban a tanköteles korú gyermeket be kell jelenteni a lakóhely, tartózkodási hely szerinti illetékes önkormányzat jegyzőjének, vagy ha már valamelyik magyar iskolában rendelkezik tanulói jogviszonnyal, a tanulmányok külföldi folytatását az iskola igazgatójának kell jelenteni. A külföldi tanulmányok alatt a tanuló magyarországi tanulói jogviszonya szünetel”.²

A törvény 92. § (9) bekezdése alapján a külföldön megkezdett és befejezetlen tanulmányok a magyar köznevelés iskolarendszerében folytathatók, a tanulmányok beszámításáról, továbbá a tanuló felvételéről az iskola igazgatója dönt. Ha a beszámítás kérdésében az iskola igazgatója nem tud dönteni, beszerzi az oktatásért felelős miniszter, szakképzés esetén a szakképesítésért felelős miniszter véleményét.³

Ausztriában az iskolába járást a *Schulpflichtgesetz* és a *Schulunterrichtsgesetz* szabályozza. A *Schulpflichtgesetz* 1. § alapján az általános tankötelezettség minden olyan gyermekre vonatkozik, aki tartósan Ausztriában lakik. Azokra a tanulókra, akik csak átmenetileg tartózkodnak Ausztriában, nem vonatkozik a tankötelezettség, de jogosultak iskolába járni.⁴ A *Schulunterrichtsgesetz* 3. §-a alapján rendes tanulóként (*ordentlicher Schüler*) kell felvenni minden olyan tanulót a körzetileg meghatározott iskolába, aki azon túlmenően, hogy megfelel az adott iskolatípus által meghatározott követelményeknek, olyan szinten beszéli az iskola oktatási nyelvét, hogy az ott folyó tanítást követni tudja. Abban az esetben, ha a tanuló nem rendelkezik olyan szintű nyelvtudással, hogy az oktatást követni tudja, rendkívüli tanulóként lehet felvenni. Ennek időtartama legfeljebb egy év lehet, ami alatt a tanuló elsajátíthatja az oktatás nyelvét a szükséges szinten.⁵ A külföldi bizonyítványok elismertetését a *Schulunterrichtsgesetz* 75. §-a szabályozza, amely értelmében az eljárás az oktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartozik.⁶ A nem német anyanyelvű tanulók iskoláztatására vonatkozóan Ausztriában az a szabályozás vonatkozik, hogy a nem német anyanyelvű tanulókat abban az esetben is fel kell venni Ausztriában iskolába, ha a tanuló tartózkodási helyzete nem tisztázott.⁷ Az oktatásügy Ausztriában azonban tartományi hatáskörbe is tartozik, ami a törvényi szabályozás bizonytalanságát is eredményezi: 2009 májusában a burgenlandi tartományi kormány rendeletben engedélyezte az ingázó gyermekek számára az iskolalátogatást Ausztriában, míg az oktatásért felelős tartományi tanács (*Landesschulrat für Burgenland*) elnöke, Gerhard

² 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, 91 § (1)-(3) http://www.complex.hu/kzldat/t1100190.htm/t1100190_25.htm (2015. 10. 13.)

³ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, 92 § (9)-(10) http://www.complex.hu/kzldat/t1100190.htm/t1100190_25.htm (2015. 10. 13.)

⁴ Schulpflichtgesetz 2015. 08. 01-i állapot szerint, <http://www.jusline.at/index.php?cpid=ba688068a8c8a95352ed951ddb88783e&lawid=91&paid=1> (2015. 10. 13.)

⁵ Schulunterrichtsgesetz 2015.08.01-i állapot, http://www.jusline.at/4_Aufnahme_als_au%C3%9Ferordentlicher_Sch%C3%BCler_SchUG.html Utolsó megtekintés: 2015. 10. 13.

⁶ Schulunterrichtsgesetz 75. § Nostrifikation ausländischer Zeugnisse Forrás: http://www.jusline.at/75_Nostrifikation_ausl%C3%A4ndischer_Zeugnisse_SchUG.html (2015. 10. 13.)

⁷ Gesetzliche Grundlagen schulischer Maßnahmen für SchülerInnen mit anderen Erstsprachen als Deutsch. Forrás: http://www.schule-mehrsprachig.at/fileadmin/schule_mehrsprachig/redaktion/Hintergrundinfo/info1-14-15.pdf (2015. 10. 13.)

Resch nem ismerte el ennek az érvényességét, és az igazgatókat arra utasította, hogy csak azokat a tanulókat vehetik fel iskolájukba, akik állandó vagy ideiglenes lakhellyel rendelkeznek az adott iskolához körzetileg tartozó településen.⁸

A helyzetet még két fontos tény árnyalja tovább: Az egyik, hogy Magyarország más országgal határos részein ehhez hasonló jelenség nem tapasztalható ilyen mértékben, tehát nincsenek nagy számban olyan magyar gyerekek, akik szlovén, horvát, szerb, román, ukrán vagy szlovák iskolába járnának. Ez alapján kijelenthetjük, hogy egy sajtószerű nyugat-magyarországi, osztrák határ menti jelenségről van szó. A másik, hogy az Ausztriával szomszédos többi országból, így Németországból, Szlovéniából, Szlovákiából és Csehországból is járnak a határ menti településekről gyerekek osztrák iskolába. Ennek alapján feltételezhető, hogy az osztrák iskolában folyó nevelés, oktatás vonzóbb a környező országokban élők számára a saját országuk közoktatási intézményei által nyújtott oktatásnál, nevelésnél.⁹

Tanulási célú vándorlás és ingázás

A jelenség bemutatásához és értelmezéséhez a szociológiához tartozó vándorlás és ingázás fogalmakat vettük kölcsön, némi kiegészítéssel. A migráció szociológiai értelemben a népesség városok, községek, települések, országok közötti megoszlásának dinamikáját jelenti. Olyan lakóhely változtatás, ami belső vándorlás esetében településhatár átlépésével, míg nemzetközi vándorlás esetében országhatár átlépésével jár. A migráció témaköréhez tartozik az ingázás, amikor egy aktív keresőnek más településen van a lakóhelye és a munkahelye, tehát a munkába járás során településhatárt lép át. Az ingázás jellegét tekintve lehet napi, heti vagy annál ritkább. Az ingázással kapcsolatban feltételezik, hogy a közlekedési viszonyok javulásának köszönhetően növekedni fog az ingázás mértéke. (ANDORKA 2003: 220-241) Az ingázás esetében a szociológiai szakirodalom nem említi az országhatár átlépését, ami annak tudható be, hogy jelentős mértékben csak a határmenti településeken, elsősorban az osztrák határ mentén tapasztalható, és ott is Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozása után nőtt meg az Ausztriában munkát vállalók aránya. Kutatásunk szempontjából tehát szükséges az ingázás meghatározásának országhatár átlépéssel történő kiegészítése.

A nyugati országhatár mentén megfigyelhető iskolába járással kapcsolatos jelenség esetében kimutatható mind a migráció mind pedig az ingázás, azzal a kitételrel, hogy a tanulók esetében mindkettő tanulási céllal történik és nem kereső tevékenység folytatása miatt. Legnagyobb mértékben a tanulási célú mindennapi ingázás jellemző az osztrák iskolákban tanuló magyar diákok esetében. A kezdeti időszakban elsősorban a szülők vitték-hozták minden nap a gyerekeket az osztrák iskolába, a későbbiekben, így jelenleg is, osztrák iskolabuszok szállítják Magyarországról a gyerekeket Ausztriába, ami nagymértékben megkönnyítette az iskolába járást, és ezzel hozzájárult ahhoz, hogy nőtt a magyar állampolgárságú gyerekek száma az ausztriai határ menti iskolákban. Kis számban azonban vannak olyan magyar családok, akik többek között azért választottak ausztriai lakhelyet, hogy gyermekeik gond nélkül osztrák óvodába, iskolába járassanak, így ebben az esetben tanulási célú migrációról beszélhetünk.

Azt tekintve, hogy a szülők hol folytatnak kereső tevékenységet, megállapíthatjuk, hogy sok esetben a gyerekek szülei is Ausztriába ingáznak minden nap dolgozni, de ez nem kizárólagos, hiszen vannak olyan szülők is, akik Magyarországon rendelkeznek munkahellyel vagy

⁸ <http://kurier.at/chronik/burgenland/eberau-das-ist-ein-reines-politikum/733.667> Utolsó megtekintés: 2015. 10. 13.

⁹ Imre, Manfred: Eberau: „Das ist ein reines Politikum”. 05. 12. 2011. <http://kurier.at/chronik/burgenland/eberau-das-ist-ein-reines-politikum/733.667> (2016. 03. 07.)

vállalkozással, és nem Ausztriában. Az ausztriai lakhellyel rendelkezők esetében pedig nem evidencia, hogy Ausztriában folytatnak kereső tevékenységet.

Az iskolák fogadókészsége és a felvétel feltételei

Az osztrák iskolák szívesen fogadják a magyar gyerekeket a határ menti kisebb településeken, mivel számos esetben a tanulólétszám csökkenése miatt az iskola fennmaradása volt a tét. Így a sajtóban olvasható információk alapján rendszeresen toboroztak diákokat a határ menti magyar településeken, és még a gyerekeket minden nap szállító buszokról is az osztrák települések önkormányzatai gondoskodtak, ezzel is megkönnyítve a távolság miatti iskolába járás nehézségeit. A buszok minden reggel Szombathelyről indulnak és iskolakezdesre érkeznek Ausztriába, majd a tanítás végén indulnak vissza Szombathelyre. A magyar nemzetiségi oktatásról gondoskodó iskolák számára is pozitív hozadéka van a magyar diákok megjelenésének, mivel így lehetőség van arra, hogy a burgenlandi magyar kisebbséghez tartozó diákok – akikre nem jellemző, hogy a családban magyarul beszéljenek, és ebből kifolyólag nem tudnak jól magyarul – gyakorolhatják a magyar nyelvet. Az érintett osztrák települések lakóinak nagy része is pozitívan állt hozzá a magyar tanulókhoz, mivel tisztában voltak azzal a helyzettel, hogy önékülük az iskolát be kellene zárni, és ezért nekik kellene távolabbi település iskolájába vinni a gyerekeiket, ami számukra jelentene nagyobb terhet.

Mint ahogyan azt a fentiekben már említettük, a magyar gyerekek ausztriai iskoláztatása nem teljesen problémamentes osztrák részről, mivel még a törvényi szabályozás sem teremt átlátható viszonyokat, és nem minden szülő nézte jó szemmel, hogy – főleg a kistelepülések iskoláiban, alsó tagozaton – előfordult, hogy az osztályban nagyobb számban voltak már magyar tanulók, mint osztrákok, és ezért nem látták biztosítottak gyermekeik megfelelő fejlesztését olyan gyerekek mellett, akik nem vagy csak nagyon keveset beszéltek németül. Az önkormányzatok és egyben az iskolák fogadókészségét mutatja az is, hogy mikor a burgenlandi Landesschulrat vezetője elrendelte, hogy csak olyan tanulót lehet felvenni állami iskolába, aki állandó vagy ideiglenes lakcímmel rendelkezik Ausztriában, a település vezetői gondoskodtak arról, hogy az ott tanuló gyerekeket és családjukat bejelentsék az adott településen, ami természetesen nem jelentett valós, életvitelszerű ott-tartózkodást. Ennek köszönhetően került sor egy 14 osztrák települést érintő vizsgálatra, aminek következtében tisztázódott az ingázó magyar tanulók helyzete a burgenlandi iskolákban. Eszerint állami iskolában csak Ausztriában állandó vagy ideiglenes lakcímmel rendelkező, életvitelszerűen az adott településen élő magyar gyerekek tanulhatnak, de nem állami, hanem egyházi vagy alapítványi, egyesületi fenntartásban lévő intézmények azonban fogadhatnak ingázó magyar tanulókat is. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy mivel a *Volksschule* (elemi iskola) van állami fenntartásban, a többi intézmény között pedig akad egyházi vagy alapítványi fenntartású is, az ingázó gyerekek jellemzően az alsó tagozat magyarországi elvégzése után, 5. osztálytól járnak osztrák iskolákba. A magyar szülők gyermekeik ausztriai iskoláztatása melletti eltökéltségét jelzi, hogy sok család ekkor döntött az Ausztriába való átköltözés mellett, illetve több család közösen bérelt lakást az adott településen és laktak ott felváltva azért, hogy eleget tegyenek a szabályoknak és ne kelljen magyar iskolába járatni újra a gyerekeket.

Amíg az ingázó diákok iskolába járásának jogi háttere kevésbé volt tisztázott és az ausztriai kistelepülések a magyar gyerekek befogadásával harcoltak iskolájuk fennmaradásáért, nem volt semmilyen feltétele annak, hogy magyar gyerekeket felvegyenek az iskolába, még egy minimális szintű német nyelvtudást sem követeltek meg tőlük. A magyar szülők gyermekeik

ausztriai iskoláztatása iránti érdeklődésének növekedésével és az ingázás lehetőségének korlátozásával azonban megváltozott a helyzet. Azok az iskolák, akik a magyar családok számára szóba jöhettek, meghatározott feltételekhez kötötték a magyar tanulók felvételét: egyrészt jó tanulmányi eredményekkel kell rendelkezni a jelentkezőnek, másrészt pedig felvételi elbeszélgetés során győződnek meg arról, hogy a gyerekek rendelkeznek-e olyan szintű német nyelvtudással, hogy az osztrák iskola tanárai képesnek ítélik őt arra, hogy két év alatt olyan mértékben el tudja sajátítani a német nyelvet, hogy segítség nélkül képes lesz követni a tanórákat és a teljesítménymérések sem okoznak neki problémát. Ezen kívül a felvételinél még az angol nyelvtudás is fontos, mivel Ausztriában első osztálytól kezdve intenzíven tanulnak angolt a diákok, így előzetes angol tanulmányok nélkül problémákat okozna a bekapcsolódás.

A szülők iskolaválasztásának motivációi

Magyarországon jelenleg biztosított a szabad iskolaválasztás, ami lehetőséget nyújt a szülők és a gyermekek számára arra, hogy elképzeléseiknek és igényeiknek megfelelően választhassanak iskolát a lakóhely közelében, esetleg attól távolabbi alternatív lehetőségek közül. Az iskolaválasztási szabadság az Európai Unióhoz való csatlakozás óta kiterjedt a határon túli iskolák választására is. Az iskolázottság és a karrier összefüggését már szociológiai kutatások igazolták, ami szerint minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik az ember, annál nagyobb karrierlehetősége van, javul a foglalkoztatási esélye, csökken a munkanélküliség kockázata és nagyobb esélye van a társadalmi felemelkedésre, illetve a család által betöltött társadalmi pozíció megtartására. (KERTESI 1995, idézi ANDOR – LISKÓ 1999: 19) A szülők pedig arra törekednek, hogy az legjobb iskoláztatás választásával nagyobb esélyt adjanak arra gyermekeiknek, hogy felnőttként sikeresek legyenek.

A választás szabadsága azonban csak egy lehetőség, mivel számos tényező befolyásolja azt, hogy kinek van ténylegesen módja is arra, hogy ausztriai iskolába járassa a gyermekét. Feltétele egyrészt az, hogy a család a határhoz, illetve az osztrák iskolához olyan közelségben lakjon, hogy a mindennapi ingázás ne jelentsen indokolatlanul nagy terhet sem a család, sem pedig a gyermek számára, másrészt pedig az ausztriai iskoláztatás nagyobb anyagi ráfordítást igényel, mint a magyarországi, így a család anyagi helyzete is befolyásolja a döntést. Solymosi Katalin az iskolaválasztás háttérében meghúzódó motivációkkal kapcsolatban utal arra, hogy a döntést közvetlenül befolyásoló tényezők közé tartozik az előbbieken kívül, hogy a szülők milyen ismeretekkel rendelkeznek az iskola alternatívákról, magáról az iskolákban folyó oktatásról és nevelésről, mennyire ismerik az iskola környékét, az épületet, az ott tanító tanárokat, illetve milyen információt kapnak azoktól a szülőtársaktól, akiknek a gyerekeik iskolába járnak. Az iskolaválasztást befolyásoló távlati célok közé sorolható, hogy milyen terveik vannak gyermekük jövőjét illetően, ami befolyásolja a jelen döntést az iskolaválasztásnál. (SOLYMOSSI 2013: 388) Andorka Mihály és Liskó Ildikó szerint pedig a szülők gyermekeik jövőbeli iskolázottsági szintjére vonatkozó elképzeléseiket saját iskolázottságuk és az életben való boldogulásra vonatkozó tapasztalataik határozzák meg, a gyermek pályaeorientációját pedig nagymértékben a szülők határozzák meg: Minél előbb kell döntést hozni az iskolaválasztással kapcsolatban, annál inkább a szülői elképzelés jut érvényre, hiszen a gyermeknek még nincs elég tapasztalata ahhoz, hogy egy ilyen jellegű döntést meghozzon. (ANDORKA – LISKÓ 1999: 39-44)

Az ausztriai iskoláztatás választása azonban egy kicsit eltér az előbbieken felvázolt iskolaválasztási motivációktól abban, hogy ebben az esetben a szülők döntési motivációja nem a magasabb iskolai végzettség elérése, hanem az, hogy azzal, hogy nem magyarországi, hanem

ausztriai iskolába járatták gyermekeiket, úgy gondolják, hogy az osztrák iskolák jobb oktatást és nevelést biztosítanak gyermekeik számára, mint a magyar köznevelési intézmények. A szülők iskolaválasztási motivációira, az ausztriai iskoláztatásra vonatkozó elképzeléseire vonatkozóan a szülőkkel készített interjúk eredménye alapján a következőket fogalmazhatjuk meg:

Azt, hogy a szülők az ausztriai iskoláztatást jobbnak, magasabb színvonalúnak tartják a magyarnál, az abból is látszik, hogy vannak olyan családok, akik azért költöztek az osztrák határ menti településre, esetenként tovább a határ túlsó oldalára, hogy így gyermekeik Ausztriában járhassanak iskolába. A szülők válaszaiból egyértelműen kiderült, hogy az ausztriai iskoláztatás melletti döntés legfontosabb okaként a német nyelv anyanyelvi szintű elsajátításának biztosítottóságát határozták meg, mivel úgy gondolják, hogy erre csak anyanyelvi környezetben van lehetőség, a magyar iskolában pedig nem skieurülehet. Egy szülő úgy fogalmazott, hogy ők „*a gyermeket kétnyelvűnek nevelik, így lehetősége van arra, hogy majd végigkalandozza a világot*”. Az anyanyelvi szintű német nyelvtudás birtokában pedig úgy látják, hogy gyermekeiknek jobb lehetőségük lesz az elhelyezkedésre majd a munkaerőpiacon. A német nyelv elsajátítása mellett az idegen nyelvek – az angol és plusz egy választható idegen nyelv – magas szintű megtanulásának a lehetőségét is megnevezték motivációként, mivel úgy vélik, hogy az idegen nyelv oktatása magas színvonalon, intenzívebben zajlik az ausztriai iskolákban. A szülők és a gyerekek szerint a nyelvtanítás jellemzően beszédcentrikus, projekthetek formájában lehetőség van napi hat órában angol anyanyelvűekkel történő kommunikációra, nyelvgyakorlásra. Az eredményességet nézve – a szülőktől kapott információk szerint – 8. osztály végére a kiváló teljesítményt nyújtó tanulók nyelvtudása közel felsőfokú, de a közepes teljesítményű gyerek nyelvtudása is jó közepes szintű és anyanyelvi környezetben is használható angol nyelvtudással rendelkeznek.

A szülők iskolaválasztási motívumait látva kijelenthetjük, hogy egyértelmű kritika fogalmazódik meg a szülőkben a magyarországi idegennyelv-oktatással kapcsolatban, ugyanis nem látják biztosítottnak a magyar iskolában azt, hogy használható, magas szintű nyelvtudást szerezhettek a gyermekeik az iskolás évek alatt különórás és nyelvtanfolyamok nélkül. Egy szülő úgy fogalmazott, hogy „*bár az ausztriai iskolába járás többletköltséget jelent a család számára, mégis jobban megéri annál, mint ha különórásért vagy nyelvtanfolyamokért kellene fizetnie azért, hogy jól megtanuljon a gyermek egy vagy több idegen nyelvet*”.

A német mint második nyelv tanulása az ausztriai iskolákban

Felvetődik azonban a kérdés, hogy hogyan valósul meg az idegen nyelv tanulásának az a formája, amikor az idegen nyelven történő tanuláshoz szükséges nyelvismeret nélkül kerül valaki egyszerre idegen nyelvű tanulási környezetbe és nyelvi környezetbe? Mint ahogyan azt az előzőekben már említettük, Ausztriában külön kiegészítő tantervvel és oktatással segítik a nem német anyanyelvű tanulók némettanulását, ezzel is elősegítve a beilleszkedést, és a tanulmányi eredményességet.¹⁰

Az osztrák általános képzést nyújtó iskolák tanterveinek elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy nagy hangsúlyt fektetnek azoknak a tanulóknak a német nyelv-tudásbeli hátrányainak megszüntetésére, akiknek nem a német az anyanyelve. A *Volksschule* első négy évfolyamán a német anyanyelvű tanulók számára készült *Német, írás olvasás* kötelező tantárgy tanterve mellett létezik a *Német nem német anyanyelvű tanulók számára* is tanterv, ahol a képzési

¹⁰ SchülerInnen mit anderen Erstsprachen als Deutsch <https://www.bmbf.gv.at/schulen/unterricht/ba/andere-erstsprachen.html> (2015. 11. 04.)

feladatok és célok a tanulók nyelvi képességeit szem előtt tartva eltérnek a német anyanyelvű tanulókra vonatkozóktól. A német mint idegen nyelv képezi a tananyagot, a didaktikai és módszertani eljárások is az idegen-nyelv tanítására jellemzők, ami hozzájárul ahhoz, hogy a tanulók minél hamarabb le tudják küzdeni a nyelvtudásbeli hátrányaikat és be tudjanak kapcsolódni a német nyelven zajló pedagógiai, tanítási-tanulási folyamatokba. Fontos kiemelni a kiegészítő tantervvel kapcsolatban, hogy nem a német mint anyanyelv tantárgytól függetlenül létezik, hanem a kiegészítő tanterv folyamatosan jelzi a kapcsolódási pontokat és a párhuzamokat a német kétféle úton és módon történő tanítása között.¹¹ Az ISCED 2 szinthez tartozó *Neue Mittelschule* és az *Allgemeinbildende höhere Schule* alsó tagozatának német tantervében pedig külön didaktika alapelvek kerülnek meghatározásra a nem német anyanyelvű tanulókra vonatkozóan, melyeket mind a rendszeres német tanítás mind pedig a fejlesztő németórákon alkalmazni kell.

Az alapelvek meghatározásánál abból indulnak ki, hogy a nem német anyanyelvű tanulóknál a tanulók individuális lehetőségeit és képességeit nem tudják visszaadni a tényleges német nyelvi kifejezőképességükkel, ezért ezt a német tanítás, fejlesztés és értékelés során figyelembe kell venni. A német nyelv tanítása itt már csak bizonyos mértékben folyik úgy, mintha idegen nyelvet tanítanának, inkább fontos szerep jut a nem irányított nyelvsajátításnak az irányított nyelvtanítással szemben, mely a tanulási folyamat részét képezi német tanítás során. Az irányított nyelvtanításra jellemző elemként jelenik meg az anyanyelv és a német nyelv közötti kontrasztív összehasonlítás bevonása és az individuális anyanyelvtudási háttér jelentőségének figyelembe vétele a német tanulása során. Ezen kívül a kétnyelvű szótárak alkalmazásának németórán történő elsajátítása is tananyag, valamint a számonkérések alkalmával is engedélyezett a kétnyelvű szótárak alkalmazása. A nyelvtan esetében pedig különbséget tesz a megismerési szintű nyelvtan – ami a német anyanyelvű tanulók esetében elvárt – és az alkalmazási szintű nyelvtan – ami a nem német anyanyelvű tanulókra jellemző – között. A dolgozatok esetében pedig meghatározza a tanterv, hogy úgy kell összeállítani őket, hogy nyelviileg megfeleljenek a tanulók egyéni német nyelvtudási szintjének.¹² Az ISCED 3 szinttől azonban már nem jelenik meg a nem német anyanyelvű tanulók számára tantervi szinten annak a lehetősége, hogy nyelvtudásbeli hátrányaikat leküzdjék, illetve, hogy ezeket a számonkérésnél és értékelésnél figyelembe vegyék, tehát ezen a szinten már elvárt, hogy a tanulók az előzetes tanulmányaik alatt megfelelő szintű német nyelvtudásra tettek szert.

Az interjúk alapján elmondható, hogy a *Volksschule*-ban (elemi iskola alsótagozat) jellemzően a magyar gyerekek német nyelvtudás nélkül, esetleg minimális nyelvtudással érkeztek az osztrák iskolákba, ahol kétnyelvű tanárok alkalmazásával segítették a tanulókat a nyelvi hiányosságokból adódó hátrányok leküzdésében. Ez a helyzet akkor változott meg, amikor a burgenlandi Landesschulrat döntése nyomán nem lehetett olyan magyar gyereket fogadni az állami fenntartásban lévő alsó tagozaton, aki nem rendelkezik bejelentett lakcímmel. Ekkortól kezdve nem biztosították már a magyar diákok számára a nyelvi problémák megoldásához

¹¹ Lehrplan der Volksschule, Siebenter Teil, Bildungs- und Lehraufgaben sowie Lehrstoff und didaktische Grundsätze der Pflichtgegenstände der Grundschule und der Volksschuloberstufe, Lehrplan Zusatz – Deutsch für Schüler mit nichtdeutscher Muttersprache https://www.bmbf.gv.at/schulen/unterricht/lp/VS7T_nichtdeutsch3998.pdf?4dzgm2 (2016. 03. 09.)

¹² Lehrplan für die Neuen Mittelschulen <https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Bundesnormen/NOR40172654/NOR40172654.html> (2016. 03. 09.)

Lehrplan für die allgemeinbildenden höheren Schulen (Unterstufe) https://www.bmbf.gv.at/schulen/unterricht/lp/lp_ahs_unterstufe.html (2016. 03. 09.)

szükséges magyar nyelvtudással rendelkező tanítót, csak németül beszélő tanítók foglalkoztak velük. Felsőtagozaton, ahol ez a változás azért nem okozott problémát, mert a magyar gyerekeket nem állami fenntartású intézményekbe írták a szülők, biztosított a lehetőség, hogy magas óraszámban tanulják a német nyelvet, valamint két év türelmi időt kapnak arra, hogy olyan szinten elsajátítsák a német nyelvet, hogy segítség nélkül tudják követni a német nyelven folyó órákat és nem jelent számukra hátrányt a teljesítményméréskor sem. A nyelvi nehézségek leküzdésének támogatásához magyar anyanyelvű tanárokat is alkalmaznak, akik ez idő alatt segítenek a tananyag megértésében, a mindennapi iskolai kommunikációban. Ezen kívül a csak német nyelven beszélő tanárok is „igyekeznek megkönnyíteni a magyar diákok helyzetét és jobban odafigyelnek rájuk, a gyerekek pedig mindenben számíthatnak tanáraik segítségére”. A két év türelmi idő alatt az osztályozás alól is mentesülnek.

Az idegen nyelvek tanítása Ausztriában és Magyarországon

Mint ahogyan az az előzőekben említettük, az ausztriai iskolaválasztás másik oka az idegen nyelv tanulás hatékonysága, eredményessége volt, ezért a továbbiakban összehasonlítjuk a két ország idegen nyelvek oktatására vonatkozó tanterveit. Ausztriában az élő idegen nyelvek – angol, francia, olasz, horvát, szlovák, szlovén, cseh és magyar – tanulására a *Volksschule* 1-4. évfolyamán a kötelező gyakorlatok keretében van lehetőség, ahol a képzési cél az idegen-nyelv tanulás iránti motiváció felkeltése és az idegen nyelven történő kommunikáció megalapozása a cél. Ezen kívül szerepet kap az interkulturális tanulás, azaz a más nyelvű és kultúrájú emberek megismerése és elfogadása is. Az ebben az életkori szakaszban történő nyelvtanulásnál kiemelik, hogy a gyermekek képességeinek, érdeklődésének figyelembe vételével, konkrét tevékenységeken, témákon, szituációkon keresztül kell történnie. Az első két évfolyamon a nyelvtanítás fókuszában a hallás utáni szövegértés és a szóbeli kommunikáció fejlesztése áll, az írás és az olvasott szöveg értése csak a következő évfolyamokon jelenik meg.

A nyelvtanítás egyediségét ebben a szakaszban az adja, hogy a témák a tanítás integrált részterületei, az egész alapfokú oktatás ideje alatt folyamatosan bővítve kerülnek elő, valamint hogy a német írás és olvasás tantárgyak kivételével minden tantárgy keretében megvalósul az idegen nyelv tanítása azáltal, hogy az idegen nyelvet használják a tanítás nyelveként, valamint egyszerű (tantárgyi) tartalmak kifejezésére. Az idegen nyelv tanítására fordítandó óraszám az első két évfolyamon évi 32 óra, ami a tanítási folyamatba, kötelező tárgyakba integrálva, kisebb időegységekben kerül megvalósításra, ezért nem befolyásolja az éves óraszámot. A 3-4. évfolyamon az óraszám heti egy óra, ami hosszabb egységekben valamint integrált módon is megvalósítható, a kötelező tárgyak esetében pedig továbbra is lehet a kommunikáció nyelve. A nyelvtanítás során is a célnyelv minél nagyobb mértékű alkalmazására törekednek, valamint a tanuló és kommunikációorientált munkaformák, mint kooperatív technikák, páros és csoportmunka – alkalmazását részesítik előnyben a tanárorientált formákkal szemben.¹³

Magyarországon az első három évfolyamon a Nemzeti alaptanterv nem írja elő idegen nyelv tanulását, de a lehetőséget sem zárja ki abban az esetben, ha az idegennyelv-tanulás tárgyi és személyi feltételei adottak az iskolában. Kötelező jelleggel csak 4. évfolyamon jelenik meg. Első idegen nyelvként angolt, németet, franciát és kínait lehet választani, a heti óraszámra vonatkozó előírást sem a Nat, sem a kerettantervek nem tartalmazzák, csak százalékos arányokat. Az iskolákban, ahol biztosított a lehetőség az első évfolyamtól kezdődő idegen-

¹³ Verbindliche Übungen „Lebende Fremdsprachen” (1. bis 4. Schulstufe) https://www.bmbf.gv.at/schulen/unterricht/lp/vs_lp_8_lebende_fremdsprache_14053.pdf?4dzgm2 (2016. 03. 17.)

nyelv tanulásra, jellemző a heti 0,5-1 óra, 4. évfolyamtól az ajánlott óraszám heti két óra. A nyelvtanulás célja tekintetében nem mutatható ki eltérés az ausztriai és magyar iskolák között, módszerekre vonatkozó előírás, illetve javaslat pedig nem található az alaptantervben.¹⁴

A továbbiakban az idegennyelv-tanulásra fordított óraszámokat és az egyes iskolafokok végére elérendő nyelvi szinteket hasonlítjuk össze. Ausztriában az ISCED 2 szinten a *Neue Mittelschule*-ban és az *Allgemeinbildende höhere Schule* alsó tagozatán a kötelező tárgyként heti 4, illetve 3 órában van lehetőség az idegen nyelv tanulására, míg a szabadon választható tárgyként második idegen nyelvet is lehet tanulni heti 2, illetve 3 órában. A 4. évfolyam végére a Közös Európai Referenciakeretnek (KER) megfelelő nyelvi szintmeghatározásokkal részletesen ismertetik az egyes kompetenciaterületen elérendő szintet, amely szerint beszélgetés és összefüggő beszéd, hallás utáni szövegértés területén A2-es szintet kell elérni, valamint a B1-es szintnek megfelelően a tanulók a főbb pontokat megértik, ha a standard nyelvet használják és számukra ismert dolgokról van szó a halott szövegben. Olvasott szöveg értése esetében szintén az A2-es szintet kell elérni, a B1-es szintet pedig abban az esetben, ha a tanulók hétköznapi témájú szövegeket olvasnak.

Az írás esetében szintén az A2-es szint az elérendő, valamint a B1 abban az esetben, ha olyan témában kell összefüggő szöveget alkotniuk, ami személyes érdeklődésükhöz közel áll. Második idegen nyelv esetében két év nyelvtanulási idő után (mivel 3. évfolyamtól kell elkezdni a második idegen nyelvet) a beszélgetés területén A1-es szintet kell elérni, a többi kompetenciaterületen pedig A2-es szintet. Az *Allgemeinbildende Höhere Schule* felsőtagozatának a heti óraszám 3-4 óra között mozog, és a tanulmányok végére (8 év nyelvtanulás után) első idegen nyelvből minden képesség esetében a B2 (középfok) elérése a cél. Második idegen nyelvből – attól függően, hogy hány éve tanulják a nyelvet – négy év nyelvtanulás után minden kompetenciaterületen B1 szintű (alapfokú) nyelvtudást kell elérni, 5-6 év után pedig az olvasott szöveg értése területén már a B2-es szint elérése a követelmény.¹⁵

Magyarországon az idegen nyelvek tanulására fordított óraszámok a következőképpen alakulnak: 4. évfolyamon heti 2 órában tanulnak általában idegen nyelvet a tanulók, a többi évfolyamon jellemző a heti 3 óra. Második idegen nyelv tanulására 7. évfolyamtól van lehetőség – a szabadon választható órák terhére – órászáma ezért a helyi sajátosságoktól függ. 9-12. évfolyamon pedig az ajánlott óraszám nyelvenként heti 3 óra. A Nat-ban megfogalmazott követelmény szerint a 12. évfolyam végére, azaz 9 év nyelvtanulás után első idegen nyelvből minden kompetenciaterületen a B1-es szintű (alapfokú) nyelvtudást kell szerezni a tanulóknak, míg második idegen nyelvből A2-es szintet kell elérni. csak a nyelvi tagozatos iskolákban a 12. évfolyam végére elérendő szint a B2 vagy C2 szintű nyelvtudás az első idegen nyelvből, a második nyelvből pedig alap- vagy középfokú szinten kell tudni használni a nyelvet.

Összehasonlítva a két ország idegen-nyelv tanulásra vonatkozó tantervi előírásait egyértelműen látható, hogy mind időtartamban, mind órázámban több időt szánnak Ausztriában a nyelvtanulásra, mint Magyarországon, valamin az előírt nyelvtudásszint esetében is magasabb,

¹⁴ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200110.KOR (2016. 03. 17.)

¹⁵ Lehrpläne der Allgemein bildenden Schulen „Lebende Fremdsprachen” https://www.bmbf.gv.at/schulen/unterricht/lp/lp_abs.html (2016. 03. 17.)

középfokú szintű nyelvtudást kell szerezniük a tanulóknak 8 év nyelvtanulás alatt, míg nálunk 9 év alatt is csak alacsony szintű nyelvtudásra kell szert tenni a diákoknak a nem tagozatos oktatás keretei között.¹⁶

Összegzés

A fentiekben leírtak alapján kijelenthetjük, hogy egyrészt az ausztriai közoktatást a magyar köznevelés valós konkurenciájaként értelmezhetjük, hiszen az elemzés eredménye igazolja azt a szülői feltevést, ami egyben az ausztriai iskoláztatás választásának fő oka, hogy Magyarországon az idegen nyelvek oktatása kevésbé hatékony, és ha eredményes nyelvtanítást szeretnénk gyermekeink számára, akkor alternatív megoldásokhoz, jelen esetben a határon túli iskolába iratáshoz kell folyamodni. Másrészt pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni a magyar gyerekek ausztriai iskolába járásának hosszútávú következményét, a korai „agyelszívást” sem. A szülők nyitottak a lehetőségek adta alternatív megoldásokra a gyermekeik jobb jövőbeli karrier és foglalkoztatási esélyeinek érdekében és az osztrák iskolák is nyitottak és felkészültek az ingázó magyar tanulók fogadására és megfelelő fejlesztésére.

Azok a gyerekek, akik ma Ausztriában járnak iskolába, feltételezhető, hogy több nyelv magas szintű ismeretének birtokában, külföldi iskolában szocializálódva, külföldi iskolában szerzett végzettséggel nem Magyarországon folytatják felsőfokú tanulmányaikat, és nem Magyarországon fognak dolgozni felnőttként, így a társadalom ezeket a jövőbeli fiatalokat már most elveszíti. Ennek megelőzése érdekében tehát szükséges lenne a magyar iskolákban a nyelvtanítás hatékonyságának és eredményességének növelése, többek között az idegen nyelvek tanítására fordított idő növelésével, a magasabb színvonalú, kiscsoportos keretek között zajló nyelvtanítással, az idegen nyelvi környezet megteremtésével és anyanyelvi beszélők bevonásával, annak érdekében, hogy a magyar szülők ne ausztriai iskolákba járassák gyermekeiket azért, hogy idegen nyelveket magas szinten megtanulhassanak.

Felhasznált irodalom

- Andor Mihály – Liskó Ilona (1999): Iskolaválasztás és mobilitás. Iskolakultúra könyvek. Pécs, iskolakultúra, 18-50.
- Andorka Rudolf (2003): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Nyíri Pál (2004): Nemzetállam, közoktatás és a migráció logikája. In: 2000, Klnsz. 49-59.
- Solymosi Katalin (2013): Iskolaválasztás – a háttérben húzódó motivációk és nézetek. Forrás: <http://www.irisro.org/pedagogia2013januar/0501SolymosiKatalin.pdf> Utolsó megtekintés: 2016. 02. 16.

¹⁶ 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200110.KOR (2016. 03. 17.)

TURIZMUS

GONDA TIBOR – BENCSIKNÉ AUBERT JUDIT – PÁLFI ANDREA

Tematikus utak jellemzői és azok szerepe a turisztikai termékfejlesztésben

Bevezetés

Napjainkban a tematikus utak létrehozása igen népszerűvé vált. A turisztikai szakemberek felismerték ugyanis a kiaknázatlan területek vonzerőképességében rejlő lehetőségeket. Egy-egy nagy ismeretű művész vagy történelmi személy, egy nagy jelentőségű történelmi esemény helyszíne, a gasztronómia egy-egy eleme vagy akár egy regionális jelentőségű épület egyaránt lehet alapja a tematikus út fejlesztésének. A turisztikai desztinációk menedzsmentjének feladata ebben az esetben az, hogy a meglévő, kulturális vagy természeti értékekre alapozva, ezeket a sokszor mozaikos kínálati elemeket olyan tematikus kínálattá fejlesszék, amelyekben az elaprózott, külön-külön kevésbé attraktív vonzerők együttesen válnak valódi turisztikai vonzerővé. Hazánkban az elmúlt öt évben a tematikus utak születését különböző pályázati lehetőségek is támogatták, Európai Unió támogatások könnyítették meg a forrásszerzési lehetőséget. A fejlesztéseknek köszönhetően egy-egy desztináció rendezett, átlátható formában képes megszólítani a turistákat, vagy akár a helyi lakosokat buzdítani a lokális gazdaság (például helyi termékek) turizmusba történő bekapcsolódásába.

A tematikus utak nemcsak a turizmuson belül jelentenek újabb lehetőséget az adott térség megismertetésére, fejlesztésére, hanem az oktatás is során nagy segítséget nyújthatnak a gyermekek és a pedagógusok számára egyaránt. A szemléltető, élményalapú tanulás olyan kompetenciák, készségek fejlesztését támogatja, amelyek az iskolapadban nem vagy nehezebb úton szerezhetők meg. Ezért is fontos a már létrehozott tematikus utak folyamatos ápolására, és mint turisztikai termék hatékony menedzselésére hosszú távon odafigyelnie a szolgáltatóknak, önkormányzatoknak, helyi szervezeteknek.

Tanulmányunkban a téma szekunder forrásaira alapozva kívánjuk összefoglalni a tematikus utak jellemzőit és termékfejlesztési lehetőségeit, kiegészítve a szerzők korábbi, tematikus út fejlesztésben (borút, zöld út) szerzett tapasztalataival.

A tematikus utak meghatározása és csoportosításának lehetőségei

A tematikus utak története egészen az ókorig nyúlik vissza, amikor számos, mai értelemben vett, elsősorban kulturális jellegű tematikus út jött létre. A zarándokutak egészen a középkorig a legjelentősebb kulturális tematikus utak voltak (a középkor legkeresettebb kulturális útja a ma is híres Santiago de Compostella-i Szent Jakab út volt). Napjainkban, hazánkban az igen kedvelt és keresett aktív turizmus jegyében kialakított túraútvonalak (pl. az 1953-ban létrehozott országos Kék-túra útvonal, a Három folyó kerékpáros túraútvonal, vagy a Sárkánytúra

Orfűn) és a Pfalzból eredő borutak (Pécs-Mecseki borút, Villány-Siklós borút) tartoznak a legismertebb tematikus utak közé.

A tematikus út egy olyan turisztikai termék, amely egy meghatározott téma alapján természeti vagy mesterséges, az adott területre jellemző, attrakciókat köt össze, és amely eltérő közlekedési módon, különböző közlekedési eszközökkel járható be.¹ A definíció tartalmazza az attrakció vagy vonzerő fogalmát, amely olyan konkrét és kevésbé konkrét tényezőket foglal magába, amelyek jelentős érdeklődést felkeltő- és utazásra motiváló tulajdonsággal rendelkeznek. A vonzerők számos csoportja alapvetően két nagy típusba sorolható:²

- a) hatókör szerint meghatározott vonzerők,
- b) menedzselt / nem menedzselt vonzerők.

Egy természet vagy emberkéz alkotta létesítmény, illetve egy esemény csak akkor nevezhető attrakciónak, ha lokális szinten és térségi szinten is érvényesül a vonzereje, tehát a helyi lakosság és a turisták is felkeresik az adott objektumot a szabadidő eltöltése céljából. Napjainkban az attrakciók a pusztá élmény biztosítása mellett egyre inkább a tudás, az ismeretek átadására is koncentrálnak.³ Fontos célkitűzése napjaink turisztikai menedzsmentjének és így a tematikus utak kialakításának is, a szemléletformálás, az oktatás, az edutainment, azaz a játszva/szórakozva tanulás lehetőségének biztosítása. A turisztikai termék – és így a tematikus út – fókusza is minden esetben a vonzerővel rendelkező adottságok és erőforrások összessége, továbbá azok a profitorientált szolgáltatások is, amelyek valamilyen módon szintén kapcsolódnak az adott attrakcióhoz.⁴

A tematikus utak fontos szerepet töltenek be a terület- és településfejlesztés gyakorlatában, főként vidéki térségek turizmus fejlesztésében kaphatnak nagy szerepet.⁵ A tematikus út kialakítása során alapvető szempont a fenntarthatóság elvének figyelembe vétele. E szerint a jelenkor szükségleteit úgy kell kielégíteni, hogy az erőforrások a jövő generációja számára is megmaradjanak, tehát a fenntarthatóság elvei érvényesüljenek.⁶ Véleményünk szerint a tematikus utak szempontjából többek között ezek az alábbiak lehetnek, úgy, mint⁷:

- a holisztikus megközelíthetőség elve,
- az integrációs elv,
- a tartamosság elve,
- a természeti erőforrások használatának és megőrzésének, egyidejűségének elve,
- a megelőzés és az elővigyázatosság elve,

¹ Puczko L. – Rátz T. (2000): Az attrakciótól az élményig. Budapest, Geomédia Kiadó

² Michalkó G. (2007): A turizmuselmélet alapjai. (Turizmus Akadémia I.) Székesfehérvár:Kodolányi János Főiskola.

³ Aubert A. (2011): Turizmus trendek és térszerkezet Magyarországon. Pécs: IDRResearch Kft. – Publikon Kiadó

⁴ Rátz T. (2011): Kulturális turizmus. In: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés: Pécsi Tudományegyetem (2011) Lelőhely: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e1047>

⁵ Gonda T. – Raffay Z. (2015): A tematikus utak szerepe a turizmus- és vidékfejlesztésben. A FALU 30:(1) pp. 49-58.

Pap N. – Máté A. (2007): Tematikus utak szerepe a terület- és településfejlesztés gyakorlatában. In: Pap N. (szerk): A területfejlesztés a gyakorlatban. Pécs: Lomart Kiadó. pp. 169-190.

⁶ ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága (1987): Közös jövőnk. Jelentés.

⁷ <http://lmv.hu/files/ffelvek.pdf> (2016. március 20.)

- a helyi erőforrások hasznosításának elve stb.

Vannak olyan szerencsés desztinációk, ahol egy-egy híres ember szülőháza, vagy alkotásának színtere önmagában is meghatározó vonzerőt jelent (pl. Ludwig von Beethoven szülőháza Bonnban, Mozart szülőháza Salzburgban, Liszt és Wagner lakóháza Bayreuthban stb.). Számos turisztikai régióban azonban nincsenek meghatározó, központi kulturális attrakciók, vagy azok esetben pontszerűen helyezkednek el. Ezért ezeket az önmagukban kisebb vonzerőt jelentő értéket fel kell fűzni és egy lineáris vonzerővé fejleszteni. Többek között ebből a megfontolásból jöttek létre a tematikus utak.

Ezt a típusú kapcsolati rendszert, együttműködést a következő módon lehet jellemezni⁽⁸⁾:

- egy meghatározott tematika, ami az „út” megnevezésében is megjelenik;
- egy meghatározott, fix útvonal, melyen különböző módon lehet közlekedni (pl. gyalog, kerékpárral, autóval, lóháton stb.);
- különböző állomáshelyek, ahol adott tematikát változatos formában be lehet mutatni (hagyományos eszközöktől a modern interpretációs eszközökig);
- a tematikával kapcsolatos tudásátadás jól kidolgozott (brosúrák, okostelefon alkalmazások, információs táblák), világos útvonal leírás (térkép, irányjelző táblák, kapcsolódó szolgáltatók jelzése);
- egyaránt lehetséges egyénileg látogatni (akár audio guide vagy okostelefonos alkalmazás segítségével), illetve idegenvezetővel szervezett formában is;
- a tematikus út fejlesztés nemcsak a turisztikai attrakciók fejlesztése, hanem a célzott szolgáltatások és az összehangolt kínálatnak köszönhetően turisztikai termékfejlesztés is;
- a tematikus utak a közösségi turisztikai marketingnek innovatív szinterei;
- a tematikus utak létrehozása egy fejlesztési folyamat eredménye, fennmaradása, fejlődése, működtetése korszerű menedzsmentet igényel.

A német szakirodalomban a hazaitól némiképpen eltérően három fő kategóriáját különböztetik meg a térben összehangolt turisztikai vonzerőknek⁹:

- Tanösvények, túraútvonalak (Lehrpfaden, Wanderwegen, Trails)
- Tematikus utak (Themenrouten)
- Üdülési útvonalak (Ferienstrassen)

Az első kategóriába a lokális látnivalókat felfűző, zömmel gyalogos és kerékpáros közlekedési módokon bejárható útvonalakat sorolhatjuk. Nálunk ez a forma elsősorban nemzeti parkokhoz kötődően, az oktatási céllal, valamint az ökoturisztikai és a környezeti nevelés formájaként terjedt el.

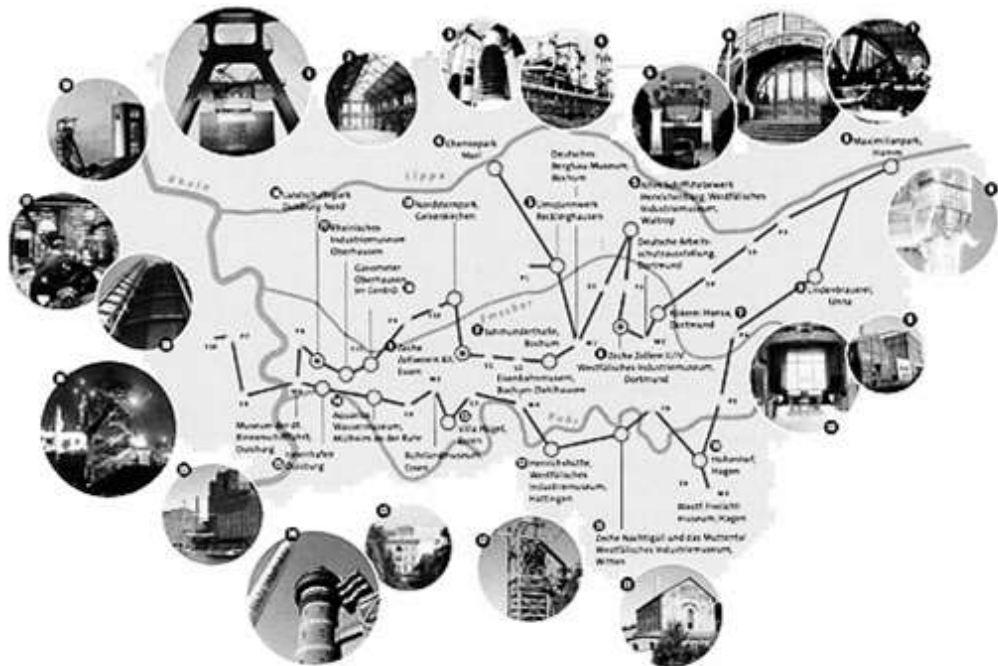
⁸ Aubert A. – Csapó J. – Jónás-Berki M. – Pálfi A. (2015): A turizmus térszerveződési típusai Magyarországon - Térszervező modellek a turizmusban In: Tésits R. – Alpek B. L. (szerk.): A mi geográfiánk: Tóth József emlékezete. Pécs: Publikon Kiadó. pp. 271-281.

Freyer W. (2015): Tourismus. Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie. 11. Auflage. München: De Gruyter Oldenbourg.

Hey B. (1993): Der Weg ist das Ziel: Historische Kulturrouten. In: Becker Chr. – Steinecke A.: Kulturtourismus in Europa: Wachstum ohne Grenzen? Trier, ETI Stud.2. pp. 212-232.

⁹ Steinecke A. (2009): Themenwelten im Tourismus: Marktstrukturen – Marketing-Management – Trends. München, De Gruyter Oldenbourg.

A fentiek alapján a tematikus út, már inkább regionális szinten fogja lineáris rendszerbe (kivételes esetben lehet hálószerű szerveződés) a témához kapcsolódó érdekességeket. Az útvonal hosszabb, így általában gépkocsival vagy kerékpárral járható be. Jó példa a tematikus utakra a borutak vagy például a speciális tematikájú utak, így a Ruhr-vidék ipari örökségét (ipari épületek, kilátó pontok, munkás lakótelepek stb.) bemutató Ipari Örökség Útja (Route der Industriekultur) (1. ábra). Ez utóbbi sikerét az is erősíti, hogy az útvonal mentén kiváló kerékpárút-hálózat került kialakításra és a felhagyott ipari területen, barnamezős hasznosításnak köszönhetően parkokat és rekreációs területeket hoztak létre.

1.ábra: A Ruhr-vidék Ipari Örökség útjának főbb állomásai¹⁰

Az üdülési útvonalak esetében jellemzően inkább a közúti közlekedés dominál, mivel az egyes megállókat távolabb helyezkednek el egymástól. Ezek népszerűségét az is jelzi, hogy az 1990-es évekre, Németországban már több mint százötven „Ferienstrassen” működött.¹¹ Többségüknek jelentős turisztikai vonzereje és magas színvonalú, összehangolt marketing tevékenységgel működött (pl. Romantische Strasse, Oberschwäbische Barockstrasse, Alte Salzstrasse stb.). Ezek kétharmada kétszáz kilométernél rövidebb volt, de néhány meghaladta az 500 km-es hosszúságot is.

A hazai szakirodalom az első kategóriát nem sorolja a tematikus utak közé, míg a második és a harmadik kategóriát összevontan, egységesen „tematikus út” néven kezeli.

¹⁰ Forrás: http://www.ruhrgebiet-regionalkunde.de/erneuerung_stadtregionaler_raeume/industriekultur/route_industriekultur.php?p=3,3

¹¹ Müller G. (1994): Touristische Routen als Marketing-Instrument. Grundlagen, Analyse und Empfehlungen. Heilbronn: FIT.

A szakemberek a tematikus utakat további aspektus alapján is csoportosították. Rátz – Puczkó (2002) földrajzi szempont szerint, az útvonalak bejárása alapján osztotta fel a tematikus utakat, illetve aszerint, hogy földrajzi értelemben valóságos utak mentén jöttek-e létre, vagy mint turisztikai termék mivoltuk indukálta az út kialakítását (ebben az esetben egy konkrét témához kapcsolódó vonzerők egy útvonalra történő mesterséges felfűzéséről van szó).¹² Így a megkülönböztethetünk

- Több országot átívelő, nemzetközi útvonalakat (Selyem út, Borostyán út, El Camino)
- Nagy kiterjedésű, jelentős, országos útvonalakat (Route 66 (USA), Porcelán út (Németország), Országos Kék-túra (Magyarország))
- Regionális jelentőségű útvonalakat (Ipari Örökség Útja (Németország), Északi Várak Útja (Magyarország))
- Lokális, közeli településekre kiterjedő útvonalakat (Mecseki Mézes Körút, Villányi Borút, Szekszárdi Borút)

A tematikus utakat az út szempontjából meghatározó, központi téma, vonzerő alap szerint is kategorizálhatjuk. Így megkülönböztethetünk kulturális utakat, bor és gasztronómia alapú utakat és természeti utakat.¹³ Az egyes kategóriák között, ahogy a turisztikai termékek esetében is sokszor nem tudunk éles határt húzni, lehet átfedés.

Kulturális tematikus utak

A kulturális tematikus utak fókuszában a kultúra áll, jellegzetessége, hogy egy adott desztináció örökségeit, régészeti-, néprajzi- és egyéb történelmi értékek bemutatását kínálja egy komplex rendszerben a látogatóknak. A fentebb már említett zarándokutakon, bor-és gasztronómiai utakon kívül ide sorolhatjuk az olyan épített örökségekhez kötődő utakat, mint a kastélyok és várak útjai. De szintén ezt a csoportot gazdagítják a filmturizmushoz és a művészethez kapcsolódó tematikus utak is.¹⁴ A kulturális utak az attrakciók alapján további alcsoportokra bonthatók:^{15, 16}

- a) épített történelmi és régészeti örökségek, pl. Kastély út, Északi-várak útja, Siklós-Mohács Élmenyút;
- b) jellegzetes, művészeti korokat idéző, illetve híres művészekhez köthető épületek útjai, pl. Barokk út;
- c) történelmi események színterei, pl. Borostyánkő út;
- d) híres emberek, ismert történelmi személyek életútjaihoz kapcsolódó nevezetesebb színhelyek útja, pl. Sissi út;
- e) hagyományokhoz, népcsoportokhoz köthető utak, pl. Palóc-út;

¹² Rátz T. – Puczkó L. (2002): Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában avagy kulturális utak a turizmusban. Turizmus Bulletin 6:(3) pp. 67-79.

¹³ Jónás-Berki M. – Horváth P. – Remenyik B. (2011): Tematikus parkok, utak. In: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés: Pécsi Tudományegyetem (2011) Lelőhely: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e3070>

¹⁴ Jónás-Berki M. – Horváth P. – Remenyik B. (2011): Tematikus parkok, utak. In: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés: Pécsi Tudományegyetem (2011) Lelőhely: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e3070>

¹⁵ Jónás-Berki M. – Horváth P. – Remenyik B. (2011): Tematikus parkok, utak. In: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés: Pécsi Tudományegyetem (2011) Lelőhely: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e3070>

¹⁶ Rátz T. – Puczkó L. (2002): Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában avagy kulturális utak a turizmusban. Turizmus Bulletin 6:(3) pp. 67-79.

- f) valláshoz, spiritualitáshoz kapcsolódó helyszínek, épületek útja, pl. Szent Márton út, Mária út;
- g) jelentősebb filmalkotások, kultuszfilmek helyszíneinek útja, pl. Sex és New York, Gyűrűk Ura
- h) társadalmi munkamegosztásból fakadó életterek útja, pl. Andrássy út;
- i) termékhez/termeléshez kötődő utak pl. Szatmári Szilvaút;
- j) ipari örökséghez kapcsolódó területek pl. Ipari Örökség Útja

Bor- és gasztronómiai tematikus utak

Ezek az utak magukba foglalják az adott vidék, tájegység, vagy település táplálkozáskultúrájának hagyományait, a szőlő-és borkultúráját. A gasztronómia jellegzetesen a helyi termékek által kerül bemutatásra a látogatók számára. Klasszikus és talán legismertebb példái a borutak¹⁷, de egyre több termék (például sör) esetében is találkozhatunk jó gyakorlatokkal.¹⁸ A bor- gasztronómia alapú utakat három kisebb csoportra oszthatjuk:¹⁹

- a) gasztronómia (pl. Szatmári Szilva út, Torma út);
- b) gazdálkodási területhez kapcsolódóan a termelés, a munka világa (pl. Nyári legelők útja);
- c) borutak (pl. Pécs – Mecseki borút, Villány – Siklós borút, Tokaj Hegyalja borút, Egri borút).

Természeti tematikus utak

A természeti vonzerőket bemutató többfunkciós útvonalak például az alulról jövő, helyi közösségek kezdeményezésére kialakított zöldutak (Baranya Zöldút, Mecsek Zöldút, Duna–Ipoly Zöldút). A zöldutak jellegzetessége, hogy a kijelölt útvonal környezetkímélő közlekedési módokon járható be, érintve a helyi természeti és kulturális látnivalókat, helyi értékeket, aktívan bevonva a helyi közösségeket a terület, vagy akár a gazdálkodás, a helyi termék bemutatásának folyamatába.²⁰ A természeti utak közé sorolhatjuk továbbá az ős-élőhelyeket (pl. Ipolytarnóc út), a geológiai, geomorfológiai értékeket szemléltető geoturisztikai utakat, vagy akár a kijelölt turistautakat is (például Országos Kék-túra útvonal).

Müller (1994) szintén hasonló elven csoportosította a tematikus utakat. Csoportosításának középpontjában az út alapját képező, központi vonzerő áll.²¹

¹⁷ Máté A. (2007): A „Pannon Borrégió” borútjainak összehasonlító értékelése. *Modern Geográfia* 4. 15 p.

¹⁸ Csapó J. – Wetzl V. (2015): A sör és a sörút, mint turisztikai attrakció megjelenési lehetősége az idegenforgalomban Magyarországon - esélyek és lehetőségek. *MODERN GEOGRÁFIA* 2015:(4) pp. 1-14

¹⁹ Jónás-Berki M. – Horváth P. – Remenyik B. (2011): Tematikus parkok, utak. In: *Turisztikai terméktervezés és fejlesztés: Pécsi Tudományegyetem (2011) Lelőhely:* <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e3070>

²⁰ Csapó J. – Szabó G. – Szabó K. (2015): From Eco Lodges to Baranya Greenwax: Innovative Rural Tourism Product Brands in South Transdanubia. *ACTA GEOGRAPHICA UNIVERSITATIS COMENIANAE* 59:(2) pp. 203-217.

²¹ Müller G. (1994): *Touristische Routen als Marketing-Instrument. Grundlagen, Analyse und Emphelungen.* Heilbronn: FIT

Turisztikai tematikus utak			
Tájegység szerint	Kulturális alapon	Gasztronómiai értékekre alapozva	Egyéb
Német Alpok út	Romantische Strasse	Borutak	Barátság út
Partvonal út	Északi várak útja	Szatmári Szilva útja	Német vad út
Alpesi út (Panoráma utak)	Porcelán út, Óra út	Mecseki Mézes körút	Német-francia turisztikai út
Zöld utak (Greenway)	Goethe út	Sörutak	
Hegyi utak	Mese út	Sajtutak	

1.táblázat: Tematikus utak lehetséges csoportosítási módja az útvonal alapját jelentő fő vonzerő alapján (Forrás: Müller 1994 alapján saját szerkesztés)

A Rátz – Puczko (2002) szerzőpáros értelmezésében a tematikus utaknak további csoportosítása is lehetséges:²²

A) földrajzi szempontból valóságos utakat összekötő tematikus út: ez gyakorlatilag nem jelent mást, mint egy konkrét téma köré csoportosítható vonzerők és azokhoz kapcsolódó szolgáltatások kapcsolatrendszerbe foglalását. Ide sorolhatók az előző felosztás alapján a különböző fajtájú kulturális utak, amelyek legfőbb vonzereje magában az utazás élményében, annak folyamatában rejlik.

B) turisztikai terméként létrehozott utak: egy kiválasztott témát bemutató vonzerők mesterséges integrációjaként értelmezhetők (pl. Európai Papírút). A hangsúly a témán és az attrakciókon van, tehát nem az utazás élménye, hanem az úti cél meglátogatása adja ezeknek az utaknak az értelmét.

Természetesen a két típus eltérő termékfejlesztést és menedzselést igényel. A B) típusnál az útvonalak kiépítése is a termékfejlesztés részét képezi, míg az A) esetben a hálózatszervezés jelenti módszertani szempontból a kihívást²³.

Mindegyik típusú tematikus út – de különösen a természeti utak – kialakításánál érdemes figyelembe venni a meglévő és a fejlesztés során kialakítandó infra- és suprastruktúrát, illetve főként az ezek kialakításából eredő környezeti hatásokat, terhelést.

További csoportosítási lehetőségként említhetjük azt a felosztást, amely alapját az igénybevett közlekedési eszköz jelenti:²⁴

1. a gyalogosan is bejárható utak (például Baranya Zöldút, az erdélyi Mészkö Út);
2. a tömegközlekedés segítségével bejárható utak (nagyvárosok esetében);
3. autóval vagy motorkerékpárral bejárható útvonalak (jellemzően Észak-Amerikában kedveltek);

²² Rátz T. – Puczko L. (2002): Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában avagy kulturális utak a turizmusban. Turizmus Bulletin 6:(3) pp. 67-79.

²³ Jónás - Berki M. (2010): Tematikus parkok a turizmus rendszerében. Kalandparkok modellje induktív szemléletben. PhD - értekezés. Pécs, Pécsi tudományegyetem Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola. Lelőhely: http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_jonas_berki_nv.pdf

²⁴ Csiki L. T. (2008): Tematikus utak Romániában. Dolgozat. Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia. Lelőhely: http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/turizmus_csiki%20.pdf

4. a kerékpárral bejárható utak (például Három folyó túraútvonal, a finnországi Királyok Útja, az erdélyi Só Útja);
5. a tematikusan szervezett lovas túrák;
6. a tengeri élővilágot üvegfenekű hajóval, illetve bűvárfelszereléssel megismerhető utak.

A tematikus utak előnyei, létrehozásának célja

A tematikus utak előnyeit és kialakításának fő célját a Rátz – Puczkó (2002) szerzőpáros alapján az alábbiak szerint foglaljuk össze.²⁵

A tematikus utak legfőbb küldetése, hogy felkeltsék a potenciális turisták érdeklődését egy adott téma és az ahhoz kapcsolódó attrakciók iránt. Ezzel hozzájárulnak az elfeledett vagy nem annyira keresett vonzerők turisztikai forgalmának – és ezáltal a desztináció ismertségének – növeléséhez. Ezen túlmenően egy tematikusút-fejlesztés támogatja a térségek együttműködését, melynek eredményeképpen a hatékonyság megsokszorozódhat (főként például a marketing kommunikáció területén), hiszen a desztinációk együtt vonzzák a látogatókat, nem pedig külön-külön. De nemcsak desztinációk együttműködésére kínálnak lehetőséget a tematikus utak, hanem országok, régiók között is érvényesülhet általa szinergiahatás.

A tematikus út kialakítása javíthatja egy adott terület átláthatóságát, hiszen egy téma alapján felépített struktúrában kínálva segíti az eligazodást a látogató saját érdeklődésének megfelelően. A tematikus utak nagy előnye az alternatív útvonalak megismerésének lehetősége az észlelt távolság csökkentése által. Az attrakciók ugyanis kvázi közelebb kerülnek egymáshoz azáltal, hogy felkerülnek a turisztikai térképre.

A meglévő vonzerők komplex termékke alakításával és újszerű bemutatásával növelni lehet a térség vonzerejét és gyarapítani lehet a potenciális célszemcsek számát. A siker érdekében lehetőség van új attrakciókat is létrehozni egy-egy tematikus útvonalon belül. Például egy látogatóközpont új célcsoportok érdeklődését is felkeltheti, ezáltal szélesebb társadalmi réteghez juthat el a tematikus út üzenete. Egy látogatóközpont tulajdonképpen összefogja a tematikus út tartalmát, valamint kiinduló vagy végpontja lehet az úton való mozgásnak.

A fenntartható fejlődésről már korábban szót ejtettünk, de itt is meg kell jegyeznünk, hogy egy tematikus út kiváló eszköze lehet az erőforrás védelemnek, legyen szó akár természeti vagy mesterséges erőforrásról, ráadásul oly módon mutathatók be általa az attrakciók, hogy a látogató akár részese is lehet az adott látnivalónak.

Nem utolsó sorban nagy előnye a tematikus utaknak, hogy marketing szempontból nézve költséghatékony eszköznek számítanak, mivel az önvezetéses látogatómenedzsment technikák közé sorolhatók. A közreműködő személyzet rendszerből való kiiktatása pénzforrások megtakarítását teszi lehetővé. Emellett a tematikus út részét képező állomásoknak lehetősége van közös marketing tevékenység végzésére, például közös kiadványokban, honlapon való megjelenésre, amely egyértelműen csökkenti az egyes résztvevők marketing kommunikációra fordítandó munkáját és természetesen költségeit is.

²⁵ Rátz T. – Puczkó L. (2002): Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában avagy kulturális utak a turizmusban. Turizmus Bulletin 6:(3) pp. 67-79.

A tematikus út, mint turisztikai termék

A turisztikai kínálat központi eleme a vonzerő, amely alapja a turisztikai terméknek. A turisztikai termék Michalkó Gábor (2012) definíciója szerint egy olyan, attrakcióra vagy attrakciókra épített potenciális szolgáltatáshalmaz, amelynek célja a látogatók igényeinek maximális kiszolgálása.²⁶ A tematikus utak, mint turisztikai termékek, vizsgálata során ki kell emelnünk, a turisztikai termék komplexitását, melynek elemei Lengyel Márton szerint (2004):²⁷

- vonzerő,
- megközelíthetőség,
- infrastruktúra,
- szállás, étkezés, egyéb szolgáltatások,
- biztonság,
- vendégszeretet, turisztikai szervezetek,
- árak,
- információ.

E komplexitásból eredően a termékfejlesztés a tematikus utak tervezése és fejlesztése esetében is egy tágabb fejlesztési stratégia része, amelynek olyan összefüggésekre érdemes koncentrálni, mint a műszaki fejlesztés (termékspecifikációk létrehozása, tevékenységek programozása), a marketing (piacelemezés, versenyelemzés, értékesítési elvek és tevékenységek kidolgozása és ütemezése), és a pénzügyi tervezés (eladás, költségek, nyereség).²⁸

Fontos, hogy a turisztikai termékfejlesztés kiindulópontja mindig a termék-életciklus figyelembevétele legyen, amely figyelmezteti a kínálati oldal szereplőit (a tematikus út turisztikai szolgáltatóit) a termék esetlegesen gyors elavulására, és egyben rámutat az elavulás okaira is.²⁹ Ez azért lehet különösen fontos szempont a tematikus utak esetében is, hiszen itt az útvonal kialakítására rendszerint pályázati forrásból kerül sor, így minden kockázati tényező számba vétele már a tervezés korai fázisában meghatározó, sorsdöntő lehet.

Egy alaposan kidolgozott, a desztináció meglévő adottságain alapuló termékportfólió stratégia biztosíthatja már a kezdetektől a tematikus út sikerét. Az elemzés elkészítése során minden lehetséges és létező gazdasági, környezeti, kulturális, társadalmi és politikai elemet össze kell gyűjteni, hogy elkerülhessük a váratlanul felmerülő tényezők romboló hatását. Ezért is fontos első körben egy a menedzsmentet kézben tartó szervezet (például egy egyesület) létrehozása, amely folyamatosan koordinálja a működést teljes komplexitásában és egyes tevékenységekre lebontva is.³⁰

Nagy K. (2013) szerint a turisztikai termékfejlesztés az innováció – megkülönböztethetőség – autentikusság hármasságának igényét kell kielégítse, amely a fokozatosság elvére épülve érhető el három lépésben:

- az aktuális helyzet felmérése,
- a lehetőségek számba vétele és beazonosítása,

²⁶ Michalkó G. (2012): Turizmológia. Budapest: Akadémiai Kiadó.

²⁷ Lengyel M. (2004): A turizmus általános elmélete. Budapest: Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája.

²⁸ Gyöngyösi Z. – Lissák Gy. (2003): Termékpolitika, terméktervezés, termékdesign. Miskolc, Miskolci Egyetem.

²⁹ Kotler P. – Bowen J.T. – Makens J.C. (2010): Marketing for Hospitality and Tourism. USA: Pearson Education Inc.

³⁰ Nagy K. (2013): Együttműködési és turisztikai termékfejlesztési modell az örökség - alapú kulturális útvonalak esetében. Miskolc: Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar pp. 439-444. Lelőhely: <http://www.irisro.org/gazdasagtan2013januar/G545NagyKatalin.pdf>

– az adott térség turisztikai céljainak és prioritásainak pontosítása.

A teljes folyamat lépéseit és eszközeit az alábbi táblázat tartalmazza:

Szervezeti struktúrák	Tervezés (struktúra, folyamat, kontroll)	Helyzetelemzés	Piac-elemzés	Termék-tervezési konzultációk	Termék-fejlesztési terv
Kormányzati feladat: megfelelő szervezeti rendszer kialakítása	Holisztikus, integrált, hosszú távú	Eszközök: PEST, SWOT, TALC, hely-audit, Ansoff, BCG mátrix	Erőforrások értékelése, egyedi lehetőségek feltárása, trendek, versenytársak elemzése	Helyi közösségek támogatása, tervek elfogadása	A tervezés része: audit, célok, stratégiai irányok, tervezés, finanszírozás, kontroll
Szervezeti feladatok: szakképzettség, tudás, tervezési rendszer	Tervezési folyamat, koordináció, kommunikáció, támogatottság, minőség	„Field surveys”, leltárak, erőforrások csoportosítása	Célsopor-tok és piaci rések meghatározása	Folyamatos párbeszéd (felmérések, találkozók)	Termékportfólió kialakítása, zászlóshajók: klaszterek, hálózatok

2. táblázat: A turisztikai termékfejlesztési folyamatának lépései és eszközei (Forrás: Nagy Katalin szerkesztette 2013. Az UNWTO – ETC (2011) Handbook on Tourism Product Development³¹ alapján)

A turisztikai termékfejlesztés, így a tematikus utak fejlesztése is kötődhet tulajdonképpen egy teljesen új termék kialakításához vagy egy meglévő termék – piaci igényekhez igazodó – fejlesztéséhez, átalakításához. A kezdeti lépések során számos tényezőt ajánlatos figyelembe venni azért, hogy az adott térség látogatottsága növekedjen és az érintett kollektívák kooperációjának és identitásának erősödése végbemenjen. Célszerű tehát a siker érdekében az alábbi szempontokat szem előtt tartani a témával kapcsolatban a termék kialakítása során:

- legyen egyértelmű, könnyen azonosítható,
- ne csak egy szűk réteg körében legyen ismert és kedvelt,
- ne korlátozza az úthoz kapcsolódó attrakciók körét.

Egy tematikus utat akkor járnak be minél többen, ha a látogatókhoz eljut az attrakciók megtekintésének lehetőségén túl a minőségi élmény híre, tehát, ha a potenciális fogyasztó tudatosítja magában egy magas színvonalú, komplex szolgáltatáscsomag igénybevételének lehetőségét, az út bejárásának élményígéretét. Ezért nagyon fontos a létrehozott tematikus úthoz kapcsolódó marketingkommunikáció és az interpretáció komplexitása.³² A különböző kommunikációs és interpretációs eszközök segítségével érthetővé, átláthatóvá tehetjük a tematikus út felépítését, az út állomásait képező egyes attrakciók jelentőségét. A jól kihelyezett útjelzőtáblák nemcsak figyelemfelkeltőek, de megkönnyítik az adott úton való eligazodást, segítenek eljutni egyik attrakciótól a másikig. Az út kezdő- és végpontján mindenképp el kell helyezni ezeket a táblákat, de célszerű elágazások esetében, a kiemelt attrakciók, szolgáltatóegységek bejáratánál vagy ahhoz közel is kihelyezni.

³¹ UNWTO – ETC (2011): Handbook on Tourism Product Development. Madrid: World Tourism Organisation and European Travel Commission

³² Rátz T. – Puczko L. (2002): Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában avagy kulturális utak a turizmusban. Turizmus Bulletin 6:(3) pp. 67-79.

Az attrakciókról, turisztikai és kulturális szolgáltatásokról az információs táblák adnak tájékoztatást.

A nyomtatott információs anyagok részletesebben bemutatják az adott térség történelmi, kulturális vonatkozásait, az egyes attrakciók történetét, térképekkel és útvonaltervekkel segítik a könnyebb tájékozódást. Az online információk ezeket kiegészítik plusz információkkal, pl. időjárás előrejelzéssel, a ma divatos mobil applikációk pedig egyfajta zseb-útikönyvként is funkcionálnak.

Fontos, hogy az attrakciók minél nagyobb kreativitással kerüljenek bemutatásra. A mai kor embere az informatív dolgokat is impulzív módon szereti megismerni, az attrakciónak vagy a hozzá kapcsolódó szolgáltatásnak éppen ezért mindig kell valami újszerűt tartalmaznia. A Pécs – Mecseki Borút Leonardo da Vinci partnerségi programja kapcsán íródott „A tematikus utak szerepe a turizmus- és a területfejlesztésben” c. tanulmányában kifejtette azokat az elveket és megközelítéseket, amelyeket a tematikus utak, mint turisztikai termékek kialakításánál és fejlesztésénél érdemes szem előtt tartani:³³

- lokális fejlesztések összhangjának megteremtése,
- fejlesztési és megőrzési célok arányának a meghatározása országos, regionális, helyi természetvédelmi és műemlékek fenntartására irányuló politikák és egyéb stratégiák figyelembevételével,
- környezeti elemzés, melynek fényében törekedni kell a környezeti értékek megőrzésére, a biodiverzitás védelmére, a környezeti nevelés előtérbe helyezésére,
- a táj teherbíró képességének megállapítása,
- attrakcióterv készítése alternatív tervekkel gazdagítva, majd a végső, legoptimálisabb terv kiválasztása, és a javasolt fejlesztésre vonatkozó időbeosztása megtervezése,
- indokolt esetben látogatómenedzsment terv és áramlási modellek készítése,
- a tematikus út létrejöttét követően egy ismételt környezeti elemzés, ezúttal kitérve a társadalmi hatások végső elemzésére is,
- az attrakció menedzselésére ideális szervezeti forma meghatározása,
- gazdasági – pénzügyi elemzés, amely tartalmazza a fejlesztési és működési költségeket és a tervezett bevételeket,
- marketing terv készítése, a közösségi marketing előnyeinek számbavételével (önkormányzata, TDM, járás),
- a helyi lakosság számára tartott fórumok, képzések, workshopok. Ez egyrészt eredményezheti a szolgáltatói oldal kínálatbővülését, másrészt a helyi lakosokat érdekeltté tehetjük a turizmusban.

A tematikus utak létesítésével kapcsolatos nehézségek

Csiki L.T. (2008)³⁴ munkájában a tematikus utak kialakításának nehézségeit írta le, amelyet az alábbiakban mi összefoglalva, kiegészítve összegezzük. A turisztikai termékfejlesztés lépéseiből látható, hogy egy-egy tematikus út, a költséghatékony turisztikai termékfejlesztés eszköze lehet, ám az út kialakításához ugyanúgy szükséges a megfelelő pénzforrás, mint más hagyó-

³³ Pécs - Mecseki Borút (2015): A tematikus utak szerepe a turizmus- és termékfejlesztésben. Szakmai tanulmány. Lelőhely: <http://www.pecsmecsekiBORUT.hu/szakmai-oldal>

³⁴ Csiki L. T. (2008): Tematikus utak Romániában. Dolgozat. Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia. Lelőhely: http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/turizmus_csiki%20.pdf (2016. március 22.)

mányos termék esetében. A tematikus utak pénzügyi megalapozottsága sokszor jelent nehézséget, hiszen ha kimerülnek az állami- és közszféra finanszírozási keretei – mivel a magánbefektetők száma elenyésző ezen a területen –, sok út működése szűnik meg. A pályázati támogatásokból fedezett működési költségek – más menedzsmenteszközökhöz hasonlóan a tematikus utak esetében is – problémát jelentenek, így a támogatás megszűnése után hamar mínuszba mehetnek át a fenntartók. Önerőből csak ritka esetben képes felvállalni egy-egy szervezet a fejlesztésekkel, fenntartással járó kihívásokat.

Megoldás lehet a pénzügyi feltételek folyamatos biztosítására, hogy minél több helyi vállalkozót be kell vonni a hálózatba, minél több turisztikai szereplőt érdekeltté kell tenni az út működtetésében, akár anyagi hozzájárulás (például tagdíj) ellenében is, továbbá az önkormányzatok aktív bevonása jelentheti még a hosszú távú megoldást a finanszírozás folyamatoságára.

A professzionális menedzsment biztosítása szükségszerű a működtetés szempontjából. Sokszor nehéz találni a szükséges készségekkel és kompetenciákkal, szakmai tudással is rendelkező személyeket, és esetükben is felmerül a hosszú távú motiváció kérdése. Ha nincs keret az ösztönző eszközök biztosítására, hamar válhat a munka során érdektelenné a menedzsment csapata. Erre a problémára megoldást jelenthetnek az önkéntesek, gyakornokok, akik nemcsak belső elhivatottságot éreznek a sikeres működés megvalósítására, hanem gyakran a tapasztalatszerzés, a gyakorlati ismeretek bővítése a céljuk. Ők jól alkalmazhatók az idegenvezetés, a rendezvényszervezés területén, vagy akár a pályázatírás egyes fázisaiban is. A mindennapi munkát ösztönzendő, az együttműködést (esetleg határon átnyúló együttműködést) erősítendő nemcsak önkéntesek fogadhatók, hanem az út tematikájába illeszkedően különböző, rövidebb, hosszabb szakmai programok, workshopok kidolgozására is sor kerülhet, amely nemcsak motivációt jelenthet a mindennapi rutinban, hanem a szinergia hatást és a tapasztalatcserét is lehetővé teszi a partnerek között.

A fenntarthatóság szempontjából nagyon fontos az optimális látogatószám betartása és betartatása, mivel a desztináció túlzott igénybevétele hamar tönkretelheti az attrakciók fizikai állapotát, felboríthatja a biológiai diverzitást, káros hatással lehet az attrakciókra és azok környezetére (pl. zajszennyezés, szemetelés). A környezet és a fogyasztók igényei szerint kialakított bejárhatóság megteremtheti a tematikus utak állandóságát, fennmaradását. Különösen fontos szempont lehet a látogatómenedzsment szempontjából a tematikus utat alkotó vonzerőkre, turisztikai termékekre jellemző szezonális, illetve a területi koncentráltág szem előtt tartása, adott esetben csökkentése, valamint az ezekből eredő káros hatások mérséklésére tett kísérletek sikeressége.

Egyes tematikus utak esetében a dominánsabb vonzerők elterelik a figyelmet a desztináció egyéb attrakcióiról, ami a kialakult súlyponteltolódásokkal konfliktust generálhat a tematikus út tagjai között. Ilyenkor a hatékonyabb látogató- és attrakciómenedzsment érdekében megoldást jelenthet az tematikus út kitáblázása, információs pontok létrehozása, különböző interpretációs eszközök (napjainkban akár mobil eszközök például mobilapplikáció) alkalmazása.

Összefoglalás

Tanulmányunkban a tematikus utakkal, azok jellemzőivel, csoportosításának lehetőségeivel és kialakításuk turisztikai termékfejlesztés szempontjából meghatározó fontosságával, lehetőségeivel és nehézségeivel foglalkoztunk. Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a tematikus utak egyaránt szolgálhatnak egy-egy térség, attrakció összefogására és így menedzselésére, illetve

a turisztikai termékfejlesztés célzott eszközei lehetnek egy-egy meghatározó témára alapozva. Természetesen mivel a turizmus napjaink gyorsan fejlődő ágazata, így benne minden turisztikai termék, attrakció, szolgáltatás, közvetlen vagy közvetett szereplő gyorsan kell, reagáljon turizmus környezetének változásaira, a piaci versenyre és a keresleti oldal igényeire. Ennek szem előtt tartása mindenképp nélkülözhetetlen a turisztikai termékfejlesztés és így a tematikus utak fejlesztése szempontjából is. Főként, hogy a tematikus utak különösen fontos szerepet tölthetnek be a terület- és településfejlesztés, főként a vidékfejlesztés területén.

Az egyes útfejlesztési kezdeményezéseket gyakran helyi közösségek hívják életre, vagy egy-egy termék, tradíció, hagyomány megőrzésének és újra felfedezésének szükségessége indokolja létrejöttüket, így ha lehet még inkább kitéve a mai kor változó igényeinek a létrejövő útvonalat. Ezért is fontos a hosszú távú tervezés, a megalapozott, stratégiai gondolkodás, melynek eredményeként a létrejövő útvonal akár önmagában is vonzerőként szolgálhat, túlhaladva azon a szervező erején, mely szerint kialakításuk egyik meghatározó célja egy-egy téma, terület elaprózott, mozaikos attrakcióinak, szolgáltatásainak összefűzése és egységes arculat mentén, közös marketingtevékenységgel történő piacra vitele.

Bibliográfia

- Aubert Antal (2011): Turizmus trendek és térszerkezet Magyarországon. Pécs: IDRResearch Kft. – Publikon Kiadó
- Aubert Antal – Csapó János – Jónás-Berki Mónika – Pálfi Andrea (2015): A turizmus térszerveződési típusai Magyarországon -Térszervező modellek a turizmusban In: Tétsits R. – Alpek B. L. (szerk.): A mi geográfánk: Tóth József emlékezete. Pécs: Publikon Kiadó. pp. 271-281.
- Csapó János – Szabó Géza – Szabó Katinka (2015): From Eco Lodges to Baranya Greenwax: Innovative Rural Tourism Product Brands in South Transdanubia. ACTA GEOGRAPHICA UNIVERSITATIS COMENIANAE 59:(2) pp. 203-217.
- Csapó János – Wetzl Viktor (2015): A sör és a sörút, mint turisztikai attrakció megjelenési lehetősége az idegenforgalomban Magyarországon – esélyek és lehetőségek. MODERN GEOGRÁFIA 2015:(4) pp. 1-14
- ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága (1987): Közös jövőnk. Jelentés.
- Freyer, Walter (2015): Tourismus. Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie. 11. Auflage. München: De Gruyter Oldenbourg.
- Gonda Tibor – Raffay Zoltán (2015): A tematikus utak szerepe a turizmus- és vidékfejlesztésben. A FALU 30:(1) pp. 49-58.
- Gyöngyösy Zoltán – Lissák György (2003): Termékpolitika, terméktervezés, termékdesign. Miskolc, Miskolci Egyetem.
- Hey, Bernd (1993): Der Weg ist das Ziel: Historische Kulturrouten. In: Becker Chr. – Steinecke A.: Kulturtourismus in Europa: Wachstum ohne Grenzen? Trier, ETI Stud.2. pp. 212-232.
- Kotler, Phillip – Bowen, T. John. – Makens, C. James (2010): Marketing for Hospitality and Tourism. USA:Pearson Education Inc.
- Lengyel Márton (2004): A turizmus általános elmélete. Budapest: Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája.
- Máté Andrea (2007): A „Pannon Borrégió” borútjainak összehasonlító értékelése. MODERN GEOGRÁFIA 4. 15 p.
- Michalkó Gábor (2007): A turizmuselmélet alapjai. (Turizmus Akadémia I.) Székesfehérvár: Kodolányi János Főiskola
- Michalkó Gábor (2012): Turizmológia. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Müller, Gabriele (1994): Touristische Routen als Marketing-Instrument. Grundlagen, Analyse und Empfehlungen. Heilbronn: FIT.
- Pap Norbert – Máté Andrea (2007): Tematikus utak szerepe a terület- és településfejlesztés gyakorlatában. In: Pap N. (szerk): A területfejlesztés a gyakorlatban. Pécs: Lomart Kiadó. pp. 169-190.
- Puczkó László – Rátz Tamara (2000): Az attrakciótól az élményig. Budapest, Geomédia Kiadó

Rátz Tamara – Puczkó László (2002): Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában avagy kulturális utak a turizmusban. TURIZMUS BULLETIN 6:(3) pp. 67-79.

Steinecke, Albrecht (2009): Themenwelten im Tourismus: Marktstrukturen – Marketing-Management – Trends. München, De Gruyter Oldenbourg.

UNWTO – ETC (2011): Handbook on Tourism Product Development. Madrid: World Tourism Organisation and European Travel Commission

Internetes hivatkozások

Csiki Lujza Tünde (2008): Tematikus utak Romániában. Dolgozat. Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia. Lelőhely: http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/turizmus_csiki%20.pdf (2016. március 22.)

Jónás – Berki Mónika (2010): Tematikus parkok a turizmus rendszerében. Kalandparkok modellje induktív szemléletben. PhD – értekezés. Pécs, Pécsi tudományegyetem Természettudományi Kar, Földtudományok Doktori Iskola. http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_jonas_berki_nv.pdf (2016. március 17.)

Jónás-Berki Mónika – Horváth Pál – Remenyik Bulcsú (2011): Tematikus parkok, utak. In: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés: Pécsi Tudományegyetem (2011) <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e3070> (2016. március 17.)

Nagy Katalin. (2013): Együttműködési és turisztikai termékfejlesztési modell az örökség – alapú kulturális útvonalak esetében. Miskolc: Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar pp. 439-444. Lelőhely: <http://www.irisro.org/gazdasagtan2013januar/G545NagyKatalin.pdf> (2016. március 16.)

Pécs – Mecseki Borút (2015): A tematikus utak szerepe a turizmus- és termékfejlesztésben. Szakmai tanulmány. Lelőhely: <http://www.pecsmecsekiborut.hu/szakmai-oldal> (2016. március 17.)

Rátz Tamara (2011): Kulturális turizmus. In: Turisztikai terméktervezés és fejlesztés: Pécsi Tudományegyetem (2011) Lelőhely: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turisztikai%20term%C3%A9ktervez%C3%A9s%20%C3%A9s%20fejleszt%C3%A9s/book.html#d6e1047> (2016. március 16.)

<http://lmv.hu/files/ffelvek.pdf> (2016. március 20.)

Új beszerzések a PTE KPVK Könyvtárában 2016. január-március

Szekszárdon

- Manzné Jäger Mónika: Traditionen kindgemäß pflegen: Sitten und Bräuche von gestern für unsere Kinder von heute : eine methodische Handreichung für die Erziehung an deutschen Nationalitätenkindergärten** – 2. ausfl.- Baja : Bajapress Ny.[magánkiadás], 2015. – 103 p. : ill., főként színes ; 24 cm, ISBN: 978-963-12-2744-4, <http://d-nb.info/1049915011/04>
- Manzné Jäger Mónika: Deutschförderung durch literarische Werke im Kindesalter : eine methodische Handreichung zur deutsch sprachigen Kinderliteratur.** – 2. Aufl.. – Baja : Bajapress Ny. [magánkiadás], 2015. – 140 p. : ill., főként színes ; 24 cm, ISBN: 978-963-12-2686-7
- Sing man to [nyomtatott kotta]: Liederbuch für den Norden : [im Großdruck ; hoch- und plattdeutsch.** – [Erw. Ausg.]. – [Bad Segeberg] : Verlag Detlef Dreessen, 2014. – 144 p. ; 31 cm, ISBN: 978-3-939993-06-3, <http://d-nb.info/1072465892/04>
- Tatsachen über Deutschland: [Außenpolitik, Gesellschaft, Wissenschaft, Wirtschaft, Kultur].** – Frankfurt am Main : Frankfurter Societäts-Medien GmbH , 2015. – 176, [2] p. : ill., színes ; 21 cm, ISBN: 978-3-95542-161-8, <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/de>
- 15 arcképvázlat a Tolnai járásból.** – [Tolna]: Geográf, [2015]. – 91 p. : ill. ; 23 cm. – (Polgármustra, 7.)
- Acta Szekszardiensium : Universitas Quinqueecclesiensis, Facultas de Illyés Gyula Nominata.** – Szekszárd : Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2015. – 252 p. : ill. ; 22 cm. – (Scientific Publications, 17.), ISSN: 2063-7659, <http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/13821>
- Alma és fája: pedagógus családok világa.** – Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 2015. – 128 p. : ill., részben színes ; 24 cm, ISBN: 978-963-642-807-5
- A bábjátékról: szöveggyűjtemény az NTK, a NOK és az EOK hallgatói számára.** – Reprint. – Budapest: ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskolai Kar Vizuális Nevelési Tansz. : ELTE Eötvös K., 2010. – 132 p.: ill. ; 30 cm
- Baji Ildikó [et.al.]: A gyermek- és ifjúkor pszichés zavarainak tankönyve.** – Budapest: Semmelweis, 2015. – 236 p.: ill. ; 24 cm, ISBN: 978-963-331-344-2
- Bihariné Krekó Ilona: Természetismeret az óvodapedagógus szak hallgatóinak.** – Reprint. – Budapest: ELTE Tanító- és Óvóképző Kar: ELTE Eötvös K., 2014. – 171 p. : ill. ; 30 cm
- Boros Szilvia: Sporttáplálkozás szabadidő-sportolóknak.** – Budapest : Cser K., 2012. – 108 p.: ill. , színes ; 20 cm. – (Fitten & egészségesen,), ISBN: 978-963-278-226-3
- Budainé Balatoni Katalin: Így tedd rá! 2. : népi játék, néptánc az óvodában és az általános iskola alsó tagozatában.** – 3. kiad. – Ráckeve; Budapest: Saramis Bt., 2015. – 116 p.: ill.; 24 cm + DVD. – (Néptáncosok kellékboltja: népi játék, néptáncmódszertan), ISBN: 978-963-08-8814-1, <http://www.igyteddra.hu/>
- Csernus Imre: A kiút.** – Budapest: Jaffa, 2013. – 267, [1] p.; 21 cm, ISBN: 978 615 5235 93 1
- Deákné Bancsó Katalin: Hogyan fejlesztik a játékok a 0-2 éveseket?.** – [Pápa]: Tudatos Lépés Kft., [2014]. – 63, [1] p.: ill., színes; 20 cm. – (Tudatos szülő), ISBN: 978 615 5396 59 5

- Deákné Bancsó Katalin: Tornamesék.** – [Pápa]: Tudatos Lépés, [2012]. – [21] p.: ill., színes; 17x17 cm. – (Tudatos szülő. Kicsik könyvtára), ISBN: 978 963 9991 48 4
- Delavier, Frédéric: Sportanatómia.** – Budapest: Semmelweis, 2014. – 203 p.: ill., színes; 26 cm, ISBN: 978 963 331 308 4
- „Első lépés”: alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkezők képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programjai : TÁMOP-5.3.1-C-09/2-2010-0062.** – Békéscsaba: Békéscsaba és Térsége Többcélú Önkormányzati Kistérségi Társulás: Egyensúly AE Egyes., [2012]. – 56 p.: ill., részben színes; 20 cm
- Az ének-zene tantárgy-pedagógiája.** – Változatlan utányy.. – Budapest: ELTE Tanító- és Óvóképző Kar: ELTE Eötvös K., 2012 [!2014]. – 176 p.: ill.; 24 cm, ISBN: 978 963 312 096 5
- Érdi-Krausz Zsuzsa: Mindenki gyógytestnevelése: eredményes módszerek és gyakorlatok a gerincfájdalmak megelőzésére és korrigálására.** – 2. bőv. kiad. – Budapest: OKKER, 2005. – 303 p.: ill.; 21 cm, ISBN: 963 8088 05 2
- Fekete Ágnes: Fogalmazástan: a szóbeli és írásbeli szövegalkotás stratégiái.** – [Kisújszállás] : [Szalay Kvk.], [2004]. – 87 p.: ill.; 24 cm, ISBN: 963 237 095 3
- Filozófia – művelődés – történet, 2015.** – Budapest: Trezor, 2015. – 393 p.: ill.; 20 cm. – (Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Karának tudományos közleményei, 36.), <http://mek.oszk.hu/14800/14882>
- A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerőpiaci reintegrációja és az intenzív utógondozás modellje című kiemelt projekt: projektismertető: TÁMOP-5.6.3-12/1-2012-0001.** – Budapest : Nemzeti Munkaügyi Hivatal, 2013. – 30 p.: ill., színes ; 25 cm, http://nfsz.munka.hu/engine.aspx?page=full_tamop_tamop_563
- Földesdy Gabriella: Körkép színházi estékről: színikritikák és egyéb írások.** – Budapest: Uránusz, 2014. – 294 p. ; 21 cm. – (Uránusz könyvek, 31.)
- Gyermekek különböző és hasonló kultúrákban.** – Szekszárd: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Gyermekkultúra Kutatócsoport, 2015. – 100 p.: ill.; 21 cm, ISBN: 978-963-642-750-4
- Gyógypedagógiai lélektan.** – 1. magyar nyelvű kiad. – Budapest: Akadémiai K., 2015. – [4], 281, [2] p. : ill. ; 24 cm. – (Pszichológiai szemle könyvtár, 18.), ISBN: 978 963 05 9616 9
- [Gyuris Petra, Meskó Norbert szerk.]: Evolúciós pszichológia mesterfokon.** – [Pécs] : Pro Pannonia, 2016. – 478 p. : ill. ; 24 cm. – (Pannónia könyvek.), (Pécsi tudománytár), ISBN: 978 615 5553 15 8
- Hámori Eszter: A kötődésemélet perspektívái: a klasszikusoktól napjainkig.** – Budapest: Animula, 2015. – 156 p. : ill. ; 24 cm, ISBN: 978-963-9751-99-6
- Hamvas Béla: Öt génusz: válogatott esszék.** – Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Kvk., 2015. – 328 p. : ill. ; 28 cm. – (Nemzeti könyvtár. Magyar írók, 47.), ISBN: 978-615-5269-71-4
- Horváth Béla, N: József Attila és kortársai: tanulmányok, esszék, kritikák.** – Budapest: Nap K., 2015. – 233 p. ; 19 cm. – (Magyar esszék.), ISBN: 978 963 332 049 5
- Hosszú távú önkéntességről önkéntes szemmel: interjúkötet: motivációkutatás.** – Szeged: Talentum Alapítvány az Önkéntesség Támogatásáért, 2015. – 79, [1] p. : ill., színes ; 21 cm
- Hunyady Györgyné: "Fekete pedagógia": értékelés az iskolában.** – [Budapest]: Argumentum, 2006. – 186 p.: ill.; 21 cm, ISBN: 963 446 387 8
- Huszárkönyv.** – Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Kvk., 2015. – 349 p. : ill., főként színes ; 28 cm. – (Nemzeti könyvtár. Magyar hősök, 46.), ISBN: 978-615-5269-70-7
- Illyés Gyula: Hunok Párisban.** – Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Kvk., 2015. – 384 p. : ill.; 28 cm. – (Nemzeti könyvtár. Magyar írók, 48.), ISBN: 978-615-5269-72-1

- Jakab Ferenc: Kutypsichológia.** – 2. kiad.. – Szekszárd: Jakab F., 2011. – 265 p. : ill. ; 25 cm, ISBN: 978-963-08-1167-5
- Játékszichológia: olvasókönyv óvodapedagógus hallgatóknak: felsőoktatási tankönyv.** – Reprint. – Budapest: ELTE Tanító- és Óvóképző Kar Neveléstud. Tansz. : ELTE Eötvös K., 2014. – 306p. : ill. ; 24 cm
- Kaltenbach Jenő [et al.]: Antidiszkriminációs kézikönyv.** – Budapest: Clone Design Kft., 2007. – 159 p.: ill.; 22 cm, ISBN: 978-963-06-2809-9 http://konszenzus.org/wp-content/uploads/2014/07/Antidiszkriminacios_kezikonyv.pdf
- Képes képtelenségek: múzeumpedagógiai projekt Orosz István és Keresztes Dóra kiállításhoz.** – [Győr]: Rómer Flóris Műv. és Tört. Múzeum, [2013]. – 27 p.: ill., színes; 15x21 cm, ISBN: 978-963-7207-49-5
- Kézjegy 21. : [Tolna megyei alkotók antológiája].** – [Tolna]: ["Kézjegy" Tolnai Tolforgatók Klubja], [2015]. – 225, [2] p.: ill.; 21 cm
- Knoll Imre: Logisztika a 21. században: profitnövekedés logisztikai eszközökkel.** – [Budapest] : KIT Képzőművészeti Kiadó és Nyomda, 1999. – 224 p. : ill. ; 23 cm, ISBN: 963 336 802 2
- Könyvtár és történet.** – Eger: EKF Líceum, 2014. – 203 p.: ill.; 24 cm. – (A helyi érték: kulturális örökség tanulmányok. Sectio Iuvenum, 2.), ISBN: 978-615-5250-56-9
- Kőbánya: X. kerület.** – Budapest: CEBA, 2005. – 200 p.: ill., főként színes; 25 cm. – (Az Európai Unió fővárosai – Budapest. Városrészek), ISBN: 963 9479 02 X
- Kőpatakiné Mészáros Mária: Bevezetés a mentorálás módszertanába.** – Budapest: Országos Közoktatási Intézet, 2004. – 68 p.: ill.; 24 cm. – Foglalkoztatásba ágyazott képzés, 2.), ISBN: 963 682 540 8
- A magyar népi gyermekmondóka sajátosságai.** – Változatlan utánn. – Budapest: ELTE Tanító- és Óvóképző Kar: ELTE Eötvös K., [2014]. – 25 p.: ill.; 30 cm
- Makara Ágnes: Matematika és módszertana óvodapedagógusok számára: halmazok, logika, kombinatorika, valószínűség.** – Reprint. – Budapest: ELTE Tanító- és Óvóképző Kar: ELTE Eötvös K., 2014. – 116 p. : ill. ; 30 cm
- Méhes Vera, B.: Az óvónő és az óvodai [!óvodai] játék.** – 2. kiad. – [Budapest]: Calibra, 1993. – 131, [1] p.: ill.; 24 cm, ISBN: 963 7740 61 9
- Mészáros Gabriella: Bevezetés a borkóstolásba.** – Budapest: BorMatura Kft., 2015. – 62 p. : ill., főként színes ; 21 cm
- Mészáros Gabriella: Bortankönyv: a világ borai.** – [Budapest]: Borkollégium, 2011. – 627, [2] p.: ill.; 24 cm, ISBN: 78 963 89243 0 8
- Mészáros Gabriella: Bortankönyv: a Kárpát-medence borai.** – [Budapest]: Borkollégium, 2012. – 325 p.: ill.; 24 cm, ISBN: 978 963 89243 1 5
- Mesterházy Ferenc: A technika korszerű értelmezése c. segédanyag.** – Reprint. – Budapest: ELTE Tanító- és Óvóképző Kar Vizuális Nev. Tansz. : ELTE Eötvös K., 2012. – 65, [1] p. : ill. ; 22 cm
- Mihály Gábor: A gyermektáborok világa.** – Budapest: Áromo, 2010. – 192 p.: ill.; 21 cm, ISBN: 978-963-08-0224-6
- Molnár Sándor: A festészet tanítása.** – Budapest: Magyar Képzőművészeti Egyetem: Semmelweis, 2008. – 290 p.: ill., részben színes; 30 cm, ISBN: 978 963 9656 94 9
- Navigátor: kortárs gyerekirodalmi lexikon: böngésző és olvasókönyv.** – [Szentendre]: Cerkabella Kvk., 2015. – 213 p. : ill., főként színes ; 30 cm, ISBN: 978-963-9820-71-5

- Neményi Eszter, C.: A számolás tanítása: szöveges feladatok.** – Változatlan utánnny. – Budapest: ELTE Tanító- és Óvóképző Kar: ELTE Eötvös K., 2014. – 275 p. : ill. ; 30 cm. – Matematika tantárgypedagógiai füzetek)
- Neményi Eszter, C.: A természetes szám fogalmának kialakítása.** – Változatlan utánnny. – Budapest: ELTE Tanító- és Óvóképző Kar: ELTE Eötvös K., 2013. – 107 p. : ill. ; 30 cm. – Matematika tantárgypedagógiai füzetek)
- Németh Balázs: A lifelong learning paradigma.** – Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2015. – 188 p.: ill.; 21 cm, ISBN: 978-963-642-877-8
- Nótáskönyv.** – 4. változatlan utánnny. – Budapest: Nap K., 2015. – 356, [1] p. : ill., kotta ; 20 cm, ISBN: 978 963 9658 17 2
- Az oktatás nagy kézikönyve.** – Változatlan utánnny. – Budapest: Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft, 2007. – 1112 p.: ill. ; 24 cm. –(Meritum, 2.), ISBN: 963 224 872 4
- Ongaro, Filippo: Úgy egyél, hogy jól legyél!: korszakalkotó szemléletváltás a táplálkozásban.** – Budapest: HVG, 2011. – 256 p.: ill.; 21 cm. – (HVG könyvek), ISBN: 978-963-304-071-3
- Az óvodáskor fejlesztőjátékai.** – Átd. kiad. – [Budapest]: Flaccus, 2014. – 151 p.: ill., főként színes; 24 cm, ISBN: 978-615-5278-16-7
- Pálfi Judit: Varázskendős utazások: anyanyelvi fejlesztés az óvodában: 30 db kidolgozott tevékenységtervezet az anyanyelvi nevelés témakörében.** – [Budapest]: [Neteducatio Kft.], 2015. – 136 p. : ill. ; 30 cm, ISBN: 978-963-89830-8-4
- Patai József: Héber költők ; A középső kapu.** – Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Kvk., 2015. – 408 p. : ill. ; 28 cm. – (Nemzeti könyvtár. Magyar ritkaságok, 49.), ISBN: 978-615-5269-73-8
- Patyi Zoltánné: Óvodás gyermekek fejlődésének nyomon követése: [Különös figyelmet fordítva azokra a szenzitív szakaszokra, amelyekben az egyes pszichikus funkciók érése a legintenzívebb!]: [életkorokra bontva: 3-4, 4-5, 5-7 évesek].** – [Budapest]: [Sprint Kiadó], [2014]. – 32 p.: ill.; 24 cm
- Pécsi egyetemi almanach.** – Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2015-. – ill.; 24 cm köt.,1367-1950. -240 p. -978-963-642-886-0
- Pekker Bernadett: A pláza mint a XXI. század művelődési háza? : [a budapesti bevásárlóközpontok szabadidő-eltöltési lehetőségeinek vizsgálata, különös tekintettel a Pólus Centre].** – Szekszárd: PTE Illyés Gyula Kar Gyermek kultúra Kutcsop. ; Budapest: Magyar Pedagógiai Társ., 2015. – 205 p. : ill., részben színes ; 22 cm, ISBN: 978-963-7123-37-5
- Piketty, Thomas: A tőke a 21. században.** – [Budapest]: Kossuth, cop. 2015. – 703 p.: ill.; 24 cm, ISBN: 978-963-09-8191-0
- Prievara Tibor: A 21. századi tanár: egy pedagógiai szemléletváltás személyes története.** – Budapest: Neteducatio Kft., 2015. – 224 p.: ill.; 25 cm. – (Modern pedagógus sorozat,), ISBN: 978-615-80328-0-3
- Projektismertető: TÁMOP-1.3.1-12/1-2012-0001: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat fejlesztése II.** – [Budapest]: [Nemzeti Munkaügyi Hivatal], [2013]. – 10 p.; 25 cm
- Sós Péter János és Szécsi Gábor szerk.: A Public Relations elmélete és gyakorlata.** – Budapest: Magyar Public Relations Szövetség; Pécs: Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, 2015. – 208 p.: ill., részben színes; 22 cm, ISBN: 978-963-642-732-0
- Szabó Magda: Abigél.** – Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Kvk., 2015. – 281 p. : ill. ; 28 cm. – (Nemzeti könyvtár. Magyar írók, 45.), ISBN: 978-615-5269-69-1

- Szakmai segédanyag – mentorok felkészítése a Társadalmi Megújulás Operatív Program "Út a szakmaválasztáshoz" c. kiemelt projekt megvalósításához: kódszám: TÁMOP-2.2.7. A-13/1.** – [Pécs]: Dél-dunántúli Regionális Forrásközpont Szolgáltató Nonprofit Kft., 2014. – 85. p.: ill.; 30 cm
- A szociális gazdaságról jövő időben...: trendek és kutatási eredmények: Társadalmi Innováció és hálózatépítés a Pécsi Tudományegyetem tudásbázisán a Dél-dunántúli régióban (TÁMOP-4.2.1.D-15/KONV-2015-0001).** – Pécs: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2015. – 76 p.: ill., részben színes; 21 cm, ISBN: 978-963-642-890-7
- Szőlő, bor, turizmus: tanulmányok a szőlészet, borászat és a borturizmus témaköréből.** – Pécs: Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2015. – 174 p.: ill.; 21 cm, ISBN: 978-963-642-956-0
- Táguló horizont: pedagógusoknak az együttnevelésről: befogadó iskolák, elfogadó közösségek.** – Budapest: Országos Közoktatási Intézet, 2004. – 118 p. : ill. ; 24 cm. – (Gyakorlatközelben,), ISBN: 963 682 539 4
- Település – iskola – társadalom: tanulmányok Győr-Moson-Sopron megye és Burgenland iskolatörténetéből 1777-1996.** – Győr: Magyar Pedagógiai Társaság Győr-Moson-Sopron Megyei Tagozata, 1996. – 344, [1] p.: ill.; 24 cm, ISBN: 963 7123 03 2
- Tolna megye egyik húzóágazatának jövője: szőlészeti-borászati trendkutatás.** – Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2015. – 166 p.: ill., főként színes; 22 cm, ISBN: 978-963-642-891-4
- Tóth Imre: Életünk regénye.** – Budapest: Gondolat, 2015. – 204 p.: ill.; 19 cm, ISBN: 978 963 693 621 1
- Tudományos alapok a testnevelés tanításához.** – Budapest: Magyar Diáksport Szövetség, 2015. – 2 db: ill.; 30 cm
- Williams, Brian: Tények nagy könyve.** – Debrecen: Patricia Könyvek, cop. 2008. – 256 p.: ill., főként színes; 29 cm, ISBN: 978-963-9786-16-5
- Pécsett**
- Aamodt, Michael G.: Industrial/organizational psychology : an applied approach.** 8. ed. – Boston : Cengage Learning, cop. 2016 [!2015] – 670 p. : ill. ; 26 cm, ISBN:978 1 305 11842 3
- Bernhard, Christian [et al.]: Erwachsenenbildung und Raum : Theoretische Perspektiven, professionelles Handeln, Rahmungen des Lernens Hg.** – Bielefeld : Bertelsmann, cop. 2015. – 235 p. – : ill. ; 21 cm, (Theorie und Praxis der Erwachsenenbildung) ISBN: 978 3 7639 5584 8
- Hörcher, Ferenc – Mester, Béla – Turgonyi, Zoltán: Is a universal morality possible? –** Budapest : L'Harmattan, 2015. – 263 p. – 25 cm. ISBN: 978 963 416 000 7
- Levy, Paul Edgar: Industrial organizational psychology : understanding the workplace.** 4. ed. – New York : Worth Publishers, cop. 2013. – 539 p. : : ill. ; 24 cm. ISBN 978 1 4292 4229 5 1 4292 4229 9
- Tésits, Róbert [et al.]: Different regional options for employment policy in Hungary : the Centre for Labour Market and Equal Opportunities turns 10 years old.** – Pécs : RAU-BAL Kft., 2016. – 126 p. : : ill. ; 24 cm. ISBN:978 963 12 3321 6
- Antalóczy Emese [et al.]: Top 100 munkajogi kérdés és válasz.** 3., átd. kiad. – Budapest : Wolters Kluwer, 2015. – 149 p.; 24 cm. ISBN:978 963 295 511 7
- Kocsis Mihály: A bemeneti kompetenciák vizsgálata pedagógusjelölt hallgatók körében.** Pécs : Pécsi Tudományegyetem, 2015. – 251 p. : ill. ; 21 cm. ISBN:978 963 642 942 3

Abstract

Dénes Koltai: *Subjective Obituary*. The author, the retired dean of the Faculty of Adult Education and Human Resources Development delivers last honours to our former colleague dr. Jenő Újvári who established the legal predecessor of the Faculty and who was also a professor, director of the Baranya County Museum and a representative of cultural policy. 7. p.

Jenő Újvári: *The Spirit of the Place as Factor of Museum Establishment*. Jenő Újvári's paper - who was the first head of the Department of General Education which was the legal predecessor of the Faculty of Adult Education and Human Resources Development, University of Pécs - was published in the volume 2-3 of the work "Studies about the history of Pécs". (editor: József Vonyó, Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1996). By republishing his paper we commemorate our colleague who passed away on the 6th of February 2016 at the age of 77. Following his paper we publish the commemoration published by professor emeritus Dénes Koltai, former dean of the Faculty of Adult Education and Human Resources Development. 10. p.

Zsolt Nemeskéri– Iván Zádori: *Regional Aspects of Knowledge Management: Ideas for Creating a Knowledge Management Strategy at the City of Pécs*. The local knowledge management strategy of Pécs should be focusing on the complex cooperation network of the public and private sector, also involving NGOs active in this field. The aim is to create and maintain a knowledge transfer system of the collaborating parties, based on research, development and innovation. The ultimate goal of the strategy is to help establishing innovative and competitive knowledge intensive companies in accordance with the local thematic priorities of the National Smart Specialization Strategy (S3). In our paper we assess the potential effect of the local S3 thematic priorities and formulate a system of policy tools in four intervention areas. Two of these areas (system of local taxes and subsidies, supporting system of researchers and students involved in knowledge management system) are creating a favourable environment for the local University and for the local companies, represented by the Pécs-Baranya Chamber of Commerce. The third area of intervention (public policy engagement) sets up the operational framework for the local government, while the fourth area creates an integrated platform for cooperation between the local actors which is currently missing. The system of cooperation may result better information sharing, integrated actions towards third parties and a more successful acquisition of investments in line with S3 priorities. 17. p.

Sándor Oroszi: *General Balance Theory from the point of View of Network Theory*. The purpose of the paper is to overview the characteristics of the General Balance Theory and to evaluate the theory based on these results. It's important to emphasize that this idea system of the Neoclassical School can be regarded as the base of monetarism and it is attached to the main stream of economics in two ways. Therefore its critic concerns the main stream. The speciality of the evaluation is that it's not carried out according to the logic of the traditional economics but it is based on the closed and open systems and random and scale-independent networks. 36. p.

Zoltán Huszár: *Pesti Hírlap and Baranya County (1841–1844)* Lajos Kossuth was a pre-eminent figure of the so-called „Reform Era” of Hungary in the 19th century. He was the first editor-in-chief of Pesti Hírlap between 1841–1844. The newspaper, published twice per week, informed its readers via novel techniques (e.g. editorials, reports from the countryside, etc.) not only about the most important events regarding Hungary, the Habsburg Empire, Europe and the World, but also about everyday life. Kossuth's Pesti Hírlap was the engine of reform-ideas and of the embourgeoisement in Hungary. The study summarizes the above aspects with respect to Baranya County. 48. p.

Orsolya Falus – Lajos Király – István Kobolka – Gábor Sasvári: Miklós Zrínyi, the poet and military commander recounted the heroic self-sacrifice and patriotism of his great-grandfather Miklós Zrínyi in his timeless epos. However a military code put the work in different new light since according to that the work can be regarded more as information about the author's last will and as a testament bequeathed to the nation. On the site of the „Siege of Sziget” the authors carried out geophysical surveys. Its results refer to cellars or graves located in a significant depth under the ground level. The authors have already published the preliminary results of their research in Polgári Szemle. In this study they interpret other coded information of the epic work, such as references to the legend of St. Adrian. After he converted to Christianity with his wife Natalia, Adrian was martyred in Nicomedia. He is known as the patron of soldiers. He was the second most important military saint of Northern Europe beyond St. George for many ages and he was much revered in Flanders, Germany and the north of France. In the Eastern Orthodox Church, Saint Adrian shares a feast day with his wife on the 26th of August (Revised Julian Calendar), which was the 8th of September according to the historic Julian calendar. The 8th of September in 1566 is the date of the martyrdom of Miklós Zrínyi, the Hero of Szigetvár. 63. p.

Dóra Egervári: Professor Péter Agárdi is one of the most prominent lecturers of the University of Pécs. During his carrier his top priorities were the sessions with students, the transfer of knowledge, the talent management and

the personalized development. This writing is a retrospective recollection of anecdotes and instructive stories and it intends to commemorate the 70. birthday of a superb professor. 73. p.

Béla Krisztián: *In the Flow of Cultural Policy. Debates on National Values and Conceptions of Culture 1847-2014. Ideas Regarding the Book of Péter Agárdi.* Péter Agárdi, professor emeritus of the Faculty celebrated his 70th birthday in April 2016. We publish the foreword of his book. Beside this paper more essays of this volume pay tribute to his academic achievements. 76. p.

Péter Agárdi: *In the Flow of Cultural Policy. Debates on National Values and Conceptions of Culture 1847-2014.* Preface and Table of Contents. 82. p.

Szeifer Csaba: In the Hungarian library system the county library centres' task is to provide library services in small settlements. Baranya is special because of the majority of the settlements are small villages with very low population. These places often work extremely hard to provide services comparable with those in big cities. The article reveals the difficulties of the library services in small settlements. 87. p.

József Kereszturi: The paper deals with Nándor Várkonyi, the Master promoting carriers and forming oeuvres. The reviewer, literary historian and journal editor Várkonyi had closer-looser ties with several authors of the 20th century Hungarian literature due to his editorial activity. He paid special attention to two prominent poets, Sándor Weöres and Győző Csorba especially in the beginning of their literary carriers. The paper presents mutual links and "points of contact" of the three of them. The paper is the edited version of a former conference presentation which has a significant actuality since we commemorate the 120th anniversary of the birth of Nándor Várkonyi and the 100th anniversary of the birth of Győző Csorba. 93. p.

Gábor Barnabás Horváth: *The author points out the difficulties of existence and life.* The basic needs are not only joy but also misery for the human being. People try to hide the meaningless human existence with fast and noisy life. People would like to oust the boredom from their life. People can't stop their mind and live in peace. The author introduces five imagined characters (the foolish, the wise man, the holy man, the gambler and the ordinary man) relation to life and existence. 100. p.

Mária Husz: *Electrography, Intermedia, and Digital painting - Aesthetics and Technique in the Artistic Works of Laszlo Csizy.* There is a definitely unique way how electrography is merging photography with technical creativity that seem to result in opening up a new form of artistic genre. Encountering the artworks the viewer feels oriented to appreciate the creative energies and the heightened level of sensitivity. Obviously digital art forms have got the ability to continue the genre modes invoked by the classical fine art paintings. They do have an expressive strength that may reach the full capacities of the appreciators giving them cathartic experiences. Laszlo Csizy's mix of the regularly used means of software systems with his subjective parameters generates quality. 110. p.

Katalin Varga: *Do We Know What We Don't Know?* Media and information literacy is a key competency in the 21st century knowledge societies. It is much more than just knowing to use the digital technology. The media and information literate person knows how to learn, how knowledge is organized, and how to find, select, evaluate, organize and use information. In Hungary information literacy is not really manifest in public education and higher education programs. Education policy makers are focusing on the problems of digital literacy, and don't take into consideration that it is necessary to have much broader information competencies in order to survive in the 21st century. Students come to higher education with drawbacks, especially regarding the key competencies (thinking, text comprehension and analysis, information management etc.). They also have difficulties with learning and self-evaluation. The reason is that they don't have enough opportunities in secondary education to acquire basic information literacy skills. A nationwide survey was made at the University of Pécs, Institute of Library and Information Science in 2014 about information competencies of university students. We wanted to know how students get information for their studies, what are their main resources, information seeking methods, how they select and evaluate information, and what knowledge do they have about the basic concepts of information society. We got 2599 answers; our survey is not representative but significant. In this article I show the results regarding students' knowledge about the basic concepts: plagiarism, information literacy and digital literacy. Hungarian students have stated that they know the meaning of these concepts, but having analysed their answers it is clear that their knowledge is very weak, and full of misunderstandings. They think that plagiarism is mainly copying other people's words, or digital literacy is the typing competency on the computer. It is also manifest that students have difficulties how to define a concept. These are serious problems for a young person in the 21st century. 122. p.

Balázs Pankász: *Regional Demand Survey of Innovative Educational Programs of PTE KPVK.* The study researches the demand for educational programs of the Faculty of Cultural Sciences, Education and Regional Development of the University of Pécs in the Southern Transdanubian Region, in the cities of Harkány and Szekszárd. Higher education now is looking for its roles in different areas and the ways of improving educational opportunities in the market. The study analyses the needs, expectations and attitudes towards the new programs of the Faculty by exploring and evaluating the factors appearing in the survey. Forming new types of educational capacities and the more effective utilization of educational and professional competences of the university in the cities of the region could result significant social innovations. 136. p.

Judit Cseh: *Career Guidance of Disabled Young People*. This study reviews and presents the position of Hungarian career guidance and career counseling among disabled young people or youth living in lasting harm. The study summarizes the major results of an annual civil partnership project. The aim of this project was to develop a career promoting system that helps to start career for disabled young people. 148. p.

Erika Magossy, Kékes-Szabóné: The ageing of society is a central problem in Europe. As a consequence of the rise of life expectancy there is an emphasised importance on the situation and quality of life of pensioners which is influenced mostly by the amount of pension. The decrease of active appurtenance payers and the extended life expectancy jeopardise the sustainability of the pension system. Introducing and comparing changes in state measures contribute to the outline of problem solving. However, among state measures created for easing social problems, the very citizen is lost. Pension measures decide on human destiny the way the obligees are unfortunately sufferers of these decisions. 161. p.

Dániel Róbert Szabó: Television advertising is a widely used tool of mass communication. Most of the commercials feature some music, which may be able to increase the impact of the commercials and can contribute to the successful transmission of their message. The author analysed the advertisements of global brands. The purpose of the study was to get a picture about the origin and genre of their music, as well as to examine the strength, character and tools of its audiovisual coordination. Keywords: marketing, communication, commercials, music, advertising, brands. 172. p.

Ágnes Elam-Saághy: *Regional Development in Tiszabura. Development of the Tiszabura Region through Improvement of Family Farms by Means of Education*. One possible method of developing the Tiszabura region is strengthening family farms. This is a complex task which can be achieved using EU funds and government policies. The study focuses on the factors which would make this possible. Key words: regional development, Tiszabura, factors of complex regional development, education, higher education. 185. p.

Péter Várnagy: *The Scout Pedagogy of Sándor Karácsony and Sándor Sík*. Both of the professors were very well known leaders of the Hungarian Scout Movement in the first half of the 20th century. They tried to summarize the substance of the scout pedagogy in a different way but their works still have a message in these days. 195. p.

Lilla Furákné Mózes– Katalin Kun: The Kenderke Reformed Basic Level Art School is the first independent art institution in Tata offering education in groups. For 18 years it has had only one course: folk dances. 5 years ago the work of our staff was expanded by the activities of the developmental teacher. Since then the pedagogical work at folk dance classes has proceeded hand in hand with the work of the developmental teacher. By analysing the lessons in cooperation, it has become possible to gain more insight into each other's fields and to acquire one another's language use and terminology. As a result of our joint efforts and by integrating the two fields, awareness of the developmental and educational processes were improved, which has been clearly reflected in our results. The paper reveals the possibilities for development illustrated by examples taken from our school. 206. p.

Judit Langerné Buchwald: Since Hungary joined the European Union Hungarian students are able to learn in the EU countries with the same terms as non-foreigner students. As a result in the past few years it is getting more and more observed in the western region of Hungary, that the parents are not sending their children to Hungarian schools, but to Austrian schools near the border. The number of students commuting because of learning is nearly 2000. The interviews with the parents about their motivations show that they choose Austrian education because in this way they were more certain that their children would learn more foreign languages during their school years without taking extra language courses and private lessons. Through examining curricula firstly we researched German language education for non-German native speaker students in Austrian schools. Secondly we revealed the differences between the Hungarian and Austrian foreign language education in schools with comparative analysis. We also examined whether the Austrian foreign language education is more successful and more effective therefore it may meet the expectations of the parents about foreign language education. 218. p.

Tibor Gonda– Judit Bencsikné Aubert– Andrea Pálfi: Present study focuses on a more and more popular tourism product nowadays, the thematic routes and it reveals their possible groupings and methods for heritage design and development. The authors intend to synthesize the findings from secondary sources with their own observations and experiences from earlier tourism product development, principally thematic route (e.g. greenways) development projects. The first part of the study presents the general characteristics and possible groupings of thematic routes, while the second part discusses the objectives and difficulties of developing thematic routes. 228. p.

Szerzőink

AGÁRDI PÉTER, CSc, prof. emeritus dr. habil, PTE KPVK Könyvtár- és Információtudományi Tanszék.

BENCSIKNÉ AUBERT JUDIT, a PTE KPVK andragógia szakos, levelező tagozatos hallgatója.

CSEH JUDIT dr. PhD adjunktus, Pécsi Tudományegyetem Kultúrtudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet. Fő kutatási terület: a megváltozott munkaképességű személyek esélyegyenlősége és foglalkoztatása.

EGERVÁRI DÓRA dr., PhD - a PTE KPVK adjunktusa, az MTA PAB Könyvtár- és Művelődéstudományi Munkabizottság titkára. Kutatási területe az információs műveltség fejlesztési lehetőségei és az online tanulási lehetőségek.

ELAM-SAÁGHY ÁGNES emberi erőforrás tanácsadó. Oktató és képző tevékenysége a hazai és nemzetközi üzleti képzések általános és speciális fejlesztő módszereihez kapcsolódik. Kiemelt szerepet tulajdonít az emberi erőforrás térszerkezetekben való értékteremtésének, az emberi erőforrás fejlesztésének, a képzés-továbbképzés integrált rendszere kialakításának, célorientált alkalmazásának. agneselam@netscape.net

FALUS ORSOLYA dr., PhD, főiskolai docens, a Tomori Pál Főiskola rektorhelyettese, az ATATÜRK Turkológiai Kutatóintézet igazgatója (dr.falus.orsolya@gmail.com)

FURÁKNÉ MÓZES LILLA pszichopedagógus, gyógypedagógiai tanár, speciálpedagógiai szakpedagógus. Kutatási- oktatási-nevelési területe: a népi játékok és a néptánc fejlesztőpedagógiai hatásai. fm_lilla@freemail.hu

GONDA TIBOR dr. PhD, a PTE KPVK adjunktusa. Doktori disszertációját (amelynek címe „A turizmus térségi szerveződéseinek új formája: turisztikai klaszterek – A dél-dunántúli turisztikai klaszterek példája alapján) 2012-ben védte meg a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolában. Aktív oktatói tevékenysége mellett számos tematikus út (például borút, zöldút) kialakításában vett részt szakmai tanácsadóként.

HORVÁTH GÁBOR BARNABÁS a FEEK informatikus könyvtáros BA képzésén 2015-ben végzett. Jelenleg a Benedek Ferenc Jogtudományi és Közgazdaságtudományi Könyvtár könyvtárosa. Érdeklődési köre az irodalom és a filozófia.

HUSZ MÁRIA dr. habil., CSc. a PTE KPVK Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi intézetének egyetemi docense. Az ELTE-n magyar nyelv és irodalom, esztétika és népművelés szakok után posztgraduális turizmusszakértői diplomát szerzett a nizzai egyetemen. A Lyoni, a Paris Sceaux-i egyetemen, valamint az Université Sorbonne Nouvelle - Paris 3 CIEH-CIEFi Interegyleti Központ vendégtanáraként magyar kultúrát és művészetet oktatott. Két monográfia és számos tanulmány szerzője, galériavezető. Kutatási területei a modern és a kortárs művészet esztétikai és társadalmi kontextusai, a kulturális mediáció, a kulturális örökség elmélete és társadalmi hasznosítása, mentális, és kulturális struktúrák az örökségturizmus területén.

HUSZÁR ZOLTÁN, dr. habil., PhD, történész, muzeológus, egyetemi docens, intézetigazgató – PTE KPVK Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet. 1983–2006 között különböző pécsi, ill. baranyai múzeumi szervezetben dolgozott, 1998–2006 között a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága megyei múzeumigazgatója volt. 1991-től meghívott előadóként, 2006-tól főállású oktatóként tevékenykedik a PTE BTK-n, a FEEK-en, ill. a KPVK-n. Kutatási területei: művelődés-, oktatás- és neveléstörténet, ill. múzeumtörténet; a Duna, mint integráló tényező Közép-Európában a 19–20. században; a Dunagőzhajózási Társaság (DGT) története. Gazdaság- és ipartörténet, különös tekintettel a 19–20. századi magyarországi, ill. mecseki bányászattörténetre.

KERESZTURI JÓZSEF nyugdíjas könyvtáros a város három (megyei, városi, tanárképző főiskolai) közgűjteményében dolgozott, legutóbb (2004-2009 között) a Pécsi Városi Könyvtár igazgatója volt. Kutatási területe az írás-, a könyv és a könyvtártörténet.

KÉKES-SZABÓNÉ MAGOSSY ERIKA, andragógia szakos hallgató, Bács-Kiskun Megyei Kormányhivatal Családtámogatási Iroda Nyugdíj és Adategyeztetési Osztály főelőadója.

Király Lajos helytörténész, Szigetvár Város Önkormányzata kulturális turisztikai megbízottja (mkiralyster@gmail.com)

Kobolka István dr., ezredes, PhD, egyetemi docens, a PTE KPVK Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, Emberi Erőforrás Fejlesztési Tanszék - Védelmi Kutatások Központ. (kobolka.istvan@gmail.com)

KRISZTIÁN BÉLA címzetes egyetemi tanár PTE FEEK nyugdíjasa, a Tudásmenedzsment szerkesztő bizottságának elnöke.

KUN KATALIN néptáncpedagógus, szakértő, a tatai Kenderke Művészeti Iskola alapító igazgatója. Kutatási-oktatási területe: a népi játékok és a néptánc készségekre gyakorolt fejlesztő hatása, nevelési lehetőségei. kun.katalin@kenderke.hu

LANGERNÉ BUCHWALD JUDIT PhD: egyetemi adjunktus, a Pannon Egyetem Neveléstudományi Intézetének munkatársa. Kutatási területe az alternatív pedagógiai és alternatív oktatás szűkebb és tágabb értelemben.

MESKÓ NORBERT, dr., habil PhD, egyetemi docens, KPVK **Pedagógiai és Pszichológiai Tanszék.**

NEMESKÉRI ZSOLT dr., habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar

OROSZI SÁNDOR dr., egyetemi tanár, a közgazdaságtudomány habilitált kandidátusa, a PTE professor emeritusa, a Kaposvári Egyetem egyetemi tanára.

PÁLFI ANDREA doktorjelölt, a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola volt PhD hallgatója.

PANKÁSZ BALÁZS doktorjelölt, a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar egyetemi tanársegédje. A Kar pécsi képzési központjában, az Ergonómia és Munkapszichológia Intézeti Tanszéken dolgozik. Az elmúlt évek során a Kar Munkatudományi Kutatócsoportjának tagjaként tevékenykedett: a „Munka és egészség” projekt pályázat keretében „Az Ergonómiai ismeretek szerepe a foglalkoztatási rehabilitációban” tanulmányt és az „Ergonómia” szerkesztett kötetet készítette el, a „Pszichikai akadályozottság és a munka világa” IPA projekt során szerkesztői munkát látott el, a MÓDSZERTANI KÉZIKÖNYV -Pszichés zavarok felismerése és kezelése a munkahelyen- című könyv elkészítésében vett részt. PhD tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem "Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskolájában végzi, a 2014-es évben szerzett abszolutóriumot nevelésszociológia szakirányon.

SASVÁRI GÁBOR geofizikus mérnök, a GEO-S Geofizikai, Geotechnikai és Kereskedelmi Betéti Társaság (alapítva: 1991) képviselője és tulajdonos-beltagja (geos.bt@gmail.com)

SZABÓ DÁNIEL RÓBERT okleveles közgazdász, doktorjelölt. PhD tanulmányait a Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájában végezte. Egyetemi tanársegéd a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar Gazdasági Elemzések Tanszékén. Kutatási területe a reklámzenék marketingkommunikációs eszközként történő vizsgálata. (szabodr@sze.hu)

SZEIFER CSABA (1978): a PTE-FEEK korábbi hallgatója, majd munkatársa, jelenleg a Csorba Győző Könyvtár kulturális szervezője. Munkája mellett ifjúsági szakértőként több, az ifjúságot

érintő nemzetközi projekt koordinátora, önkéntese. A 2015 végén megjelent Jelentés az ifjúságügyről 2014-2015 című kötet lektora.

VARGA KATALIN, dr. habil. tanszékvezető egyetemi docens, könyvtárigazgató. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum vezetője. Emellett tanszékvezető egyetemi docensként oktat a Pécsi Tudományegyetem Könyvtár- és Információtudományi Tanszékén. Kutatási, fejlesztési tevékenysége több területre is kiterjed; jelenleg a középpontban az információs műveltség elméletének, módszertanának, valamint mérési-értékelési rendszerének, indikátorainak a kidolgozása áll.

VÁRNAGY PÉTER dr. habil., tanszékvezető egyetemi docens, PTE KPVK Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet, Kultúraelméleti és -történeti Tanszék. Kutatásának elsődleges területe: a kultúrára és az oktatásra ható normarendszerek vizsgálata; a kulturális és oktatási tevékenységek magyarországi és európai szabályozási háttere, fejlesztésének lehetőségei.

ZÁDORI IVÁN dr., dékánhelyettes, egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar
